Ernst H. Gombrich

ISTORIA LUMII

Pro Editură și Tipografie
EDIȚIE LIMITATĂ

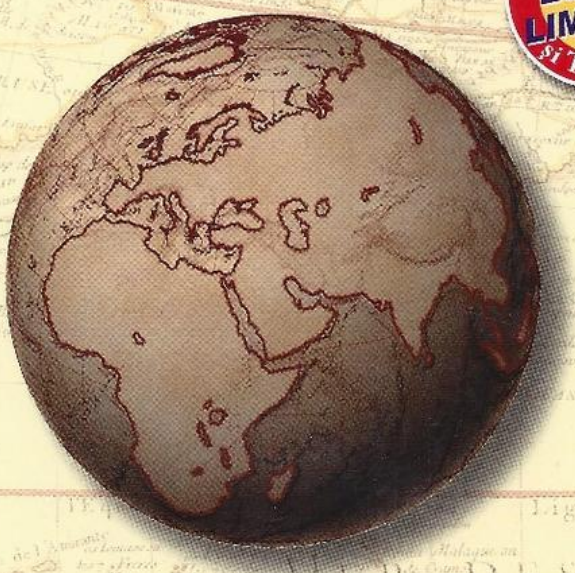

Pro Editură și Tipografie

Istoria umanității poate fi redată în numai trei sute şi ceva de pagini? Oricât de ciudat ar părea, aceasta este provocarea lui Ernst Gombrich pe care a reuşit să o realizeze cu succes. El a conceput această lucrare în aşa fel încât avem senzația că este o poveste redată de către un frate mai mare celor mai mici decât el, sau de un bunic spusă nepoților lui şi lăsându-i să reflecteze singuri, fără să-i obosească cu explicații complicate.

Gombrich prezintă personaje istorice emblematice pentru timpul lor, amprenta acestora pentru generațiile următoare, şi, după modul în care descrie evenimentele şi personajele, ne dă impresia că toate cele relatate se întâmplă în prezent. O operă formidabilă şi un instrument deosebit de util pentru cei care doresc să cunoască istoria lumii.

ISTORIE
Istoria lumii editie limitata
39.00 RON/buc
YPD00231
11/12/2007

Pro Editură şi Tipografie S.R.L. O.P. 26, C.P. 13
Str. Bălculeşti nr. 1, Bucureşti;
Tel.: 021-490.62.35; 021-490.62.36;
e-mail: proeditura@b.astral.ro
www.proprintart.ro
www.lumeafengshui.ro

ISBN 973-8951-34-8
5 948359 002304

Ernst H. Gombrich

ISTORIA LUMII

Ce vezi pe traseul timpului? Unele imagini le poți recunoaște: înspre orizont, Marea Piramidă din Egipt, construită în urmă cu aproape 5000 de ani, apoi turnul Babel, Acropolele din Atena, Zidul Chinezesc, un arc al triumfului la romani, o cetate cavalerească, un tun, Viena sub ocupația turcilor, castelul lui Frederic cel Mare din Potsdam, primul tren și zgârie-nori moderni.

Ernst H. Gombrich

ISTORIA LUMII

Traducere de Nicolae Constantinescu

PRO · EDITURĂ · TIPOGRAFIE

TITLUL ORIGINAL: *Eine kurze Weltgeschichte für junge Leser*

COPYRIGHT © 1998, DuMont Buchverlag GmbH und Co.
Kommanditgesellschaft, Cologne
TRANSLATION COPYRIGHT © PRO Editură și Tipografie, 2006

Toate drepturile pentru ediția română a acestei cărți sunt rezervate PRO Editură și Tipografie. Reproducerea parțială sau integrală a textului sau imaginilor fără acordul scris al editurii este interzisă și se va pedepsi conform legilor în vigoare.

Redactare Dan Ogrezeanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GOMBRICH, ERNST H.
Istoria lumii / Ernst H. Gombrich ; trad.: Nicolae Constantinescu. - București : Pro-Editura, 2006
ISBN (10) 973-8951-34-8; ISBN (13) 978-973-8951-34-1

I. Constantinescu, Nicolae (trad.)

94(100)".../2000"

A fost odată...

Trecut și amintire • Înainte de a exista oamenii • Șopârle gigantice • Pământ fără viață • Soare fără pământ • Ce este istoria?

Toate poveștile încep cu „a fost odată". Istoria noastră vorbește doar despre ce a fost. Îți amintești? A fost odată când erai mic. Când, ținându-te pe picioare, abia reușeai s-o prinzi de mână pe mama ta. Povestea ta ar putea să înceapă astfel: „A fost odată un băiețel – sau o fetiță. Acest copil sunt eu". Dar, înainte de a fi copilaș, ai fost un bebeluș. Despre asta nu-ți poți aminti, totuși știi. Înaintea ta, tatăl tău și mama ta au fost și ei mici, după cum au fost și bunicii bunicele tale mai demult. Totuși, și de toate acestea ești conștient. Nu spunem despre ei că sunt bătrâni? Dar și ei au avut bunici și bunice. Și ei spuneau: „A fost odată..." Am putea continua să ne întoarcem astfel în timp. În spatele fiecărui „a fost odată", se va afla mereu un altul.

Te-ai așezat vreodată între două oglinzi? Te sfătuiesc să încerci. Vei vedea un șir de oglinzi, din ce în ce mai îndepărtate, din ce în ce mai mici și din ce în ce mai neclare, o infinitate de oglinzi dintre care nici una nu este ultima. Chiar dacă nu le mai deslușim, alte oglinzi urmează după cea pe care o credeam a fi ultima. Deși nu le vezi, știi totuși că se află acolo, dincolo de ceea ce vezi.

Exact același lucru se întâmplă cu „a fost odată". Nu ne putem imagina că se poate întrerupe firul la un moment dat. Bunicul bunicului bunicului bunicului... Nu-i așa că-ți vine amețeala? Totuși, mai spune-o o dată, lent de data aceasta, și vei reuși să-ți imaginezi. Repetând, ajungem repede la perioade din ce în ce mai vechi. Te afunzi în timp ca în șirul nesfârșit de oglinzi. Nici în acest caz nu vom ajunge vreodată la începutul timpului, deoarece în spatele fiecărui început există întotdeauna un nou „a fost odată".

E ca un puț fără fund. Te cuprinde amețeala dacă te uiți în el? Și pe mine! De aceea vom arunca o hârtie aprinsă în acest puț infinit de adânc. Hârtia va cădea lent, va coborî din ce în ce mai jos. Totuși, în căderea ei, va lumina pereții puțului. O vezi coborând? Acum a ajuns atât de departe, încât seamănă cu o stea mică de tot în mijlocul întu-

Dacă te așezi între două oglinzi și încerci să numeri de câte ori îți vezi chipul, nu vei ajunge niciodată la bun sfârșit.

nericului. Apoi se face și mai mică și până la urmă nu o mai vedem.

La fel se întâmplă cu amintirea. Ea ne luminează cunoașterea trecutului. Mai întâi, luminează propriul nostru trecut, apoi facem apel la amintirile celor în vârstă, căutăm scrisori ale persoanelor decedate. Căutăm alte „lumini" care, de fiecare dată, se vor revărsa peste un trecut din ce în ce mai îndepărtat. Există clădiri unde sunt depozitate o mulțime de documente vechi, scrise cu foarte mult timp în urmă, numite arhive. Printre aceste arhive, găsim scrisori datând de câteva sute de ani. Într-o zi, într-unul dintre aceste locuri, mi-a căzut în mână o scrisoare conținând doar aceste cuvinte: „Dragă mămico, ieri am avut trufe delicioase la masa de prânz. Semnat: Gaetano". Fusese scrisă în urmă cu patru sute de ani de un prințișor italian. Trufele sunt o bunătate de ciuperci!

Dar timpul pentru citirea acestui mesaj a durat doar o clipă. Pentru că lumina coboară din ce în ce mai repede. 1.000 de ani, 2.000 de ani, 5.000 de ani, 10.000 de ani... Și în vremea aceea existau copii cărora le plăceau mâncărurile gustoase, numai că ei nu știau să scrie. 20.000, 50.000 de ani. Oamenii spuneau și-atunci, ca noi:

„A fost odată". Acum, lumina amintirii noastre devine mică de tot și, la un moment dat, nu mai luminează. Totuși, știm că ea își continuă drumul până în timpuri și mai îndepărtate, când omul nu exista, când munții nu arătau așa cum îi vedem astăzi. Unii erau mai înalți, dar, de-a lungul timpului, ploaia i-a erodat până când au ajuns simple coline. Alți munți încă nu existau, dar au ieșit lent la suprafață din oceane, efort care le-a luat milioane și milioane de ani.

Înainte de apariția acestor munți, au existat animale foarte diferite de cele de astăzi. Erau gigantice și semănau cu balaurii. De unde știm? Uneori le găsim oasele îngropate adânc în pământ. De exemplu, la Muzeul de Istorie Naturală din Viena (Austria), poți să vezi un diplodocus. Un nume foarte ciudat, nu-i așa? Dar animalul este și mai ciudat. N-ar fi putut să încapă într-o cameră din casa ta, nici măcar în două! Era înalt cât cei mai înalți copaci și avea o coadă lungă cât jumătate dintr-un teren de fotbal. Îți închipui ce zgomot făcea o astfel de șopârlă gigantică – pentru că diplodocus era o șopârlă enormă – când mergea prin pădurea virgină?

Dar tot nu am ajuns la începutul timpurilor. Ne tot întoarcem cu milioane de ani. Ușor de spus! Totuși, gândește-te un moment. Știi cât durează o secundă? Cât numeri repede până la trei. Și cât durează o mie de milioane de scunde? Treizeci și doi de ani! Acum e rândul tău să-ți imaginezi cât durează o mie de milioane de ani! Pe

Uriașa șopârlă Diplodocus, care a trăit pe pământ cu mult înainte de apariția omului și a munților din ziua de astăzi. Deși extrem de puternică, era neagresivă și se hrănea cu plante.

vremea aceea, nu existau animale mari, ci doar melci și scoici. Și dacă ne depărtăm și mai mult în timp, nu mai găsim nici plante. Întreg pământul era „deșertic și fără viață". Nu exista nimic. Nici un copac, nici un tufiș, nici un fir de iarbă, nici o floare, nici cel mai mic colț de verdeață. Doar un deșert plin de pietre și marea! O mare fără pești, fără scoici și chiar fără mâl. Dar, atunci când asculți valurile, ce-ți spun ele? „A foat odată". Acest „odată" te trimite la o epocă în care Pământul nu era poate decât o masă gazoasă, o nebuloasă, precum acelea, mult mai mari, pe care le putem vedea astăzi cu telescopul. Timp de miliarde și miliarde de ani, fără stânci, fără apă, fără viață, această nebuloasă s-a rotit în jurul Soarelui. Și înainte? Înainte, Soarele, drăguțul nostru de soare, nu exista nici el. Doar niște stele necunoscute cu dimensiuni enorme și corpuri cerești mai mici se roteau între nebuloase, în spațiul infinit.

„A fost odată..." Dacă mă aplec mai mult, iar mă cuprinde amețeala. Haide, vino cu mine! E preferabil să ne întoarcem cât mai repede și să revenim spre Soare, Pământ, frumoasele oceane, plante, scoici, șopârle gigantice, spre munții noștri și, în sfârșit, spre oameni. Drumul înapoi ne dă același sentiment ca acela pe care îl avem atunci când ne întoarcem acasă? Pentru ca de acum înainte să nu mai fim trași din nou spre adâncurile nevăzute ale puțului de acest „A fost odată", ne vom grăbi de fiecare dată să adăugăm: „Stai puțin! Când s-a întâmplat asta?"

Și mai există o întrebate, care și ea ne trimite le istorie: „Ce s-a întâmplat?" Bineînțeles, nu vorbim de orice istorie, ci de acea pe care o numim istoria lumii. Și cu ea vom începe acum.

Cei mai mari inventatori care au existat vreodată

Maxilarul inferior al omului de Heidelberg • Omul de Neandertal • Preistoria • Focul • Uneltele • Oamenii grotelor • Limbajul • Pictura • Magia • Perioada glaciară și paleoliticul inferior • Neoliticul • Construcțiile pe piloți • Oameni ca mine și ca tine

Într-o zi, la Heidelberg, a fost săpată o pivniță. Oamenii au găsit acolo un os, adânc îngropat în pământ. Era un os uman. Maxilarul de jos. Numai că nici o ființă omenească nu are astăzi un maxilar atât de puternic cu dinții atât de tari! Ne imaginăm cu ușurință că omul înzestrat cu un astfel de maxilar era în stare să muște zdravăn. Acest om a trăit, după toate probabilitățile, cu foarte mult timp în urmă, altfel niciodată acest os nu ar fi fost îngropat atât de adânc în pământ!

În altă zi, tot în Germania, la Neanderthal, a fost descoperit un craniu uman. Acest craniu era foarte interesant deoarece nimeni nu are astăzi unul asemănător. Fruntea era ca să spunem așa inexistentă, marcată doar de două protuberanțe mari deasupra sprâncenelor. Dar, după cum se știe, în spatele frunții se află centrul gândirii. Așadar, ne putem imagina că, dacă acest om nu avea frunte, probabil că nici nu gândea prea mult, sau că gânditul îl costa probabil mai multe eforturi decât pe noi. Am putea spune: „Au fost odată niște oameni care nu erau în stare să gândească la fel ca noi, dar erau înzestrați cu o dentiție mai bună ca a noastră pentru a mânca".

Stai puțin! vei zice. Nu așa ne-am înțeles. Aș vrea să știu când au trăit acești oameni, cine erau și ce s-a întâmplat cu ei.

Întrebările tale mă fac să roșesc de jenă, pentru că nu pot să-ți răspund: încă nu știm cu exactitate. Dar, într-o zi, vom ști cu siguranță. De altfel, când vei fi mare, vei putea și tu să ne ajuți să căutăm. Neștiința noastră provine din faptul că nu avem nici o dovadă scrisă de la acești oameni: ei nu cunoșteau scrisul. În plus, amintirea noastră nu poate ajunge atât de departe! (Când recitesc

acest capitol, scris cu mulți ani în urmă, am mai puține motive să roșesc. Chiar dacă unele lucruri spuse aici nu mai sunt întru totul exacte, nu m-am înșelat în previziunile mele. În cursul ultimilor ani, cunoașterea noastră a progresat și astăzi știm mult mai mult despre epoca în care au trăit acești oameni. Datorăm acest lucru unor oameni de știință care au descoperit că unele materiale ca lemnul, fibrele vegetale și stânca vulcanică se transformă lent, dar regulat. Studiul acestui proces permite stabilirea momentului în care aceste materiale au luat naștere. De la aceste descoperiri în Germania, săpăturile arheologice s-au înmulțit și au fost găsite alte oseminte umane. Astfel, în Asia și China, au fost găsite oase cel puțin la fel de vechi ca maxilarul descoperit la Heidelberg. Acei oameni cu două cucuie mari în loc de frunte și cu creier mic erau strămoșii noștri care, în urmă poate cu două milioane de ani, au început să folosească piatra drept unealtă. Oamenii de Neanderthal au apărut în urmă cu 100 .000 de ani și au populat Pământul timp de aproximativ 70.000 de ani și le datorez câteva scuze. Chiar dacă fruntea lor se reducea la două protuberanțe, creierul lor era în realitate doar cu puțin mai mic decât cel al majorității oamenilor de astăzi. În ceea ce privește grupul uman având caracterele omului modern, acesta ar exista doar de aproximativ 30.000 de ani.)

Dar, o să-mi replici tu, faptul că folosesc mereu cuvântul „aproximativ", fără să dau nume și nici date precise, nu poate fi numit istorie. Ai dreptate. Sunt lucruri anterioare istoriei. De aceea și vorbim de „preistorie", pentru că avem doar o idee foarte vagă despre epoca în care se petreceau toate acestea. Totuși, știm unele lucruri despre acești oameni, numiți preistorici. La fel ca oamenii din adevărata istorie (despre care va fi vorba din capitolul următor), și aceștia aveau deja tot ceea ce avem noi astăzi: haine, case și unelte; pluguri ca să are, cereale pentru pâine, vaci pentru lapte, oi pentru lână, câini pentru vânătoare și pază. Își meșteriseră arc cu săgeți, cască și scut ca să se apere. Dar, vei spune tu, înainte de a ajunge aici, trebuie să fi fost un început. Niște oameni s-au gândit obligatoriu la ele! Adevărat. Nu e de-a dreptul extraordinar să-ți imaginezi că a existat neapărat o zi în care un om preistoric a avut ideea că e mai ușor să mănânci

carnea animalelor după ce ai fript-o la foc? Poate că ideea a avut-o o femeie! Dar cineva a trebuit să descopere cum să facă focul. Înțelegi ce a reprezentat acest lucru? Să facă focul! Tu ai făcut focul? Evident, fără chibrituri. Pentru că încă nu existau chibrituri. Cu două bucăți de lemn pe care le freci una de alta până când se încălzesc din ce în ce mai mult și în cele din urmă se aprind. Încearcă și tu o dată. Vei vedea cât e de greu.

Și a mai existat un om care a inventat uneltele. Primele unelte au fost, după toate probabilitățile, niște simple crengi sau pietre. Dar, foarte repede, oamenii au avut ideea să cioplească pietrele ca să le facă tăioase precum cuțitele. Au fost găsite în pământ multe dintre aceste pietre cioplite. Deoarece pe vremea aceea toate uneltele erau din piatră, această perioadă a fost numită „epoca pietrei". Dar oamenii încă nu știau să construiască și case. Evident, era foarte supărător, fiindcă atunci era mult mai frig decât astăzi. Iernile erau mai lungi și verile mai scurte decât cele cunoscute de noi. Chiar și văile puteau să rămână acoperite de zăpadă tot anul și marii ghețari înaintau până în câmpii. De aceea, spunem că epoca de piatră a fost urmată de epoca glaciară. Oamenii preistorici sufereau de frig și nu puteau decât să se bucure când găseau grote sau caverne care să-i protejeze cât de cât de vânt și de frig. De aceea mai sunt numiți și „oamenii grotelor".

Și ce-au mai inventat oamenii grotelor? Ai găsit? Vorbirea; adică, au început să formeze cuvinte. Animalele știu să scoată strigăte când le doare ceva sau lansează apeluri când presimt un pericol. Dar nu știu să le formuleze în cuvinte. Numai oamenii au această capacitate. Și tocmai oamenii din preistorie au folosit prima dată cuvintele.

Și au mai inventat ceva deosebit de frumos. Sculptura în lemn și pictura, după cum dovedesc numeroasele figuri gravate și pictate descoperite pe pereții grotelor. Chiar și astăzi, un pictor nu ar putea să le facă mai bine. Ele reprezintă animale care nu mai există din timpuri imemoriale. Elefanți cu o blană lungă și lânoasă și colți enormi curbați (mamuții) și alte animale din era glaciară. De ce se crede că oamenii preistorici au pictat aceste animale pe pereții grotelor? Doar ca element decorativ? Prea puțin probabil, pentru că grotele erau foarte întunecoase. Nu avem nici o certitudine, dar se presupune că au vrut

Mamuți, bivoli, cai sălbatici și cerbi – pradă a unei vânători reușite, ilustrată pe pereții peșterilor în care locuiau oamenii în epoca de piatră.

să dea acestor desene o putere magică. Credeau că pictând animalele, le atrăgeau. Ca și cum am spune: „Vorbești de lup și lupul la ușă!" Nu uita că aceste animale erau prada lor de vânătoare, fără de care ar fi murit de foame. Așadar, reprezentarea lor ar putea să însemne că

voiseră să inventeze magia. Ar fi fost prea frumos să reușească. Dar, din păcate, nimeni nu a reușit până în prezent.

Perioada glaciară a durat un timp inimaginabil. Câteva zeci de milioane de ani. A fost un lucru bun fiindcă oamenii, pentru care a gândi însemna un efort atât de mare, nu ar fi avut timp să realizeze toate invențiile. În cele din urmă, atmosfera s-a încălzit și, vara, gheața nu a mai rămas decât pe munții înalți. Odată cu căldura, oamenii, care erau deja asemănători cu noi, au învățat să sădească plante în stepă, să macine grânele și să facă un amestec pe care puteau apoi să-l coacă la foc. Aceasta a fost pâinea.

Curând, au învățat să ridice corturi și să domesticească animalele care, până atunci, trăiau în libertate. S-au deplasat cu turmele lor așa cum fac și astăzi laponii. În acel timp, pădurile erau populate de foarte multe animale sălbatice, precum lupii și urșii. Unii oameni, care își demonstraseră deja calitățile de inventatori, au avut atunci o idee extraordinară. Și-au construit casele pe piloți deasupra apei, creând astfel locuințele lacustre. Dar și-au perfecționat și uneltele din piatră. Au pus un mâner pietrei cioplite, după ce au găurit-o cu o piatră și mai dură, obținând o secure. Probabil că a fost foarte greu. Imaginează-ți că, în ultimul moment, piatra se sparge. Atunci ar fi trebuit luat totul de la început.

Apoi, acești oameni au avut ideea să facă recipiente din pământ, pe care le împodobeau cu desene și le ardeau în cuptoare. În schimb, în cursul neoliticului, perioada cea mai recentă a pietrei, nu au mai pictat animale. La sfârșitul acestei perioade, care s-ar situa cam între 6.000 și 4.000 de ani î.Hr., au imaginat un nou fel de a fabrica unelte, superior celui precedent și mai eficace. Descoperiseră metalul. Evident, nu au descoperit dintr-o dată toate metalele. Au început cu pietrele verzi, care se transformau în cupru când erau topite în foc. După ce era forjat, cuprul, strălucind frumos, putea fi folosit la fabricarea securilor sau a vârfurilor de săgeată. Dar cuprul era prea moale și se tocea mai repede decât piatra. Însă oamenii au avut ideea să-i îmbunătățească calitățile. S-au gândit să adauge cuprului un alt metal, deosebit de rar, dar care făcea cuprul mai rigid: staniul. Amestecul de cupru și staniu a dat bronzul. Această perioadă, în cursul căreia oamenii au fabricat

Sat lacustru – un sat construit pe piloni – din epoca de piatră timpurie sau din epoca de bronz, ceea ce înseamnă cam în urmă cu 8000 de ani.

din bronz coifurile şi săbiile, securile şi ceaunele, precum şi brăţările şi colierele, poartă,aşadar, numele de „epoca bronzului".

Aruncă o ultimă privire asupra acestor oameni, îmbrăcaţi cu piei de animale, care, în barca lor cioplită din trunchiul unui copac,

vâslesc spre satele lor lacustre. Aduc cereale şi sare extrasă din mine. Beau din potire frumoase din pământ ars, iar femeile şi copiii lor se împodobesc cu pietre multicolore şi chiar cu bijuterii din aur. Crezi că de atunci s-au schimbat multe lucruri? Erau oameni ca şi noi, deseori răi unii cu alţii, care se puteau arăta plini de cruzime şi vicleni, cum ni se întâmplă şi nouă să fim, din păcate! Dar, la fel ca astăzi, se întâmplă ca o mamă să se sacrifice pentru copilul ei sau ca prietenii să moară din fidelitate unul faţă de celălalt. Toţi aceşti oameni nu erau nici superiori, nici inferiori nouă. E surprinzător? Lucrurile acestea se petreceau în urmă cu cel puţin 10 .000 de ani. De atunci, nu am avut timp să ne schimbăm prea mult!

Uneori, când vorbim sau când mâncăm pâine, când folosim o unealtă sau când ne încălzim la un foc, ar trebui să fim recunoscători oamenilor din preistorie, cei mai mari inventatori care au existat vreodată.

Ţara de pe malurile Nilului

Regele Menes • Egiptul • Un imn închinat Nilului • Faraonul • Piramidele • Religia Egiptului antic • Sfinxul • Hieroglifele • Papirusul • Revoluţia din Vechiul Imperiu– Reformele lui Akhenaton

Acum, după cum ţi-am promis, va începe istoria. Ne aflăm în anul 3100 î.Hr. (adică în urmă cu 5100 de ani), perioadă în care, se crede, asupra Egiptului domnea un rege pe nume Menes. Dacă vrei să afli mai multe despre drumul care duce spre Egipt, te sfătuiesc să întrebi o rândunică. În fiecare toamnă, când vine frigul, ea zboară spre sud. Trece peste munţi, pe deasupra Italiei, apoi peste o parte din mare, înainte de a ajunge în Africa, în partea ei cea mai apropiată de Europa. Nu departe de această regiune se află Egiptul.

În Africa e foarte cald şi nu plouă luni în şir. Vegetaţia e rară. Într-un mare număr de regiuni, găsim doar deşerturi. Este şi cazul ţinuturilor care se întind la stânga şi la dreapta Egiptului. Nici în Egipt

nu plouă mult. Dar țara nu are nevoie de ploaie, pentru că e traversată pe toată lungimea de un fluviu lung, Nilul. De două ori pe an, când ploile abundente îi alimentau izvoarele, Nilul ieșea din matcă și inunda întreg ținutul, obligând oamenii să se deplaseze cu barca printre case și palmieri. Când apa se retrăgea, pământul era înmuiat și fertilizat de un mâl foarte bogat. Atunci puteau să crească, ca nicăieri în altă parte, cerealele, coapte apoi de soare. De aceea, egiptenii, din timpuri foarte vechi, adresau imnuri Nilului, ca și cum ar fi fost Dumnezeu în persoană. Vrei să cunoști cântecul pe care l-au compus pentru el în urmă cu 4 .000 de ani?

„Fii lăudat, o, Nil! Tu care ieși din pământ și vii spre noi ca să dăruiești hrană Egiptului. Tu care ne irigi câmpurile și ai fost creat să ne hrănești vitele. Tu care uzi deșertul, aflat departe de apă. Tu care faci să crească orzul și să crească grâul. Tu care umpli hambarele. Tu care dai de mâncare săracilor. Pentru tine cântăm la harpă, pentru tine cântăm."

Astfel cântau egiptenii în acele timpuri. Și aveau dreptate. Datorită Nilului, țara a devenit atât de bogată, încât a ajuns o mare putere. Un rege domnea peste toți egiptenii. Primul dintre acești regi a fost Menes. Îți amintești de epoca domniei sale? Era prin anul 3100 î.Hr. Știi ce nume aveau atunci regii Egiptului? Erau numiți faraoni. Faraonul avea o putere foarte mare. Trăia într-un palat impozant de piatră, susținut de coloane enorme și având numeroase curți interioare. Oamenii din țară îi datorau supunere și, dacă așa hotăra, toți erau obligați să muncească pentru el.

Pe la anul 2500 î.Hr., un alt faraon, pe nume Keops, le-a poruncit tuturor supușilor să lucreze la construirea mormântului său. Dorea ca edificiul să fie mare cât un munte – și așa s-a și făcut. Îl putem vedea și astăzi. Este celebra piramidă „a lui Keops". Probabil că ai văzut-o în fotografii, dar nu-ți poți face o idee exactă a înălțimii sale. Înăuntrul ei ar putea să intre cea mai mare biserică. Escaladarea enormelor ei blocuri de piatră seamănă cu ascensiunea pe un munte. Și totuși, oamenii au transportat acele blocuri enorme, le-au lipit unele de altele, fără mașini, cel mult cu scripeți și pârghii. Oamenii trăgeau și împingeau doar cu mâinile. Imaginează-ți această muncă sub soarele fierbinte al Africii!

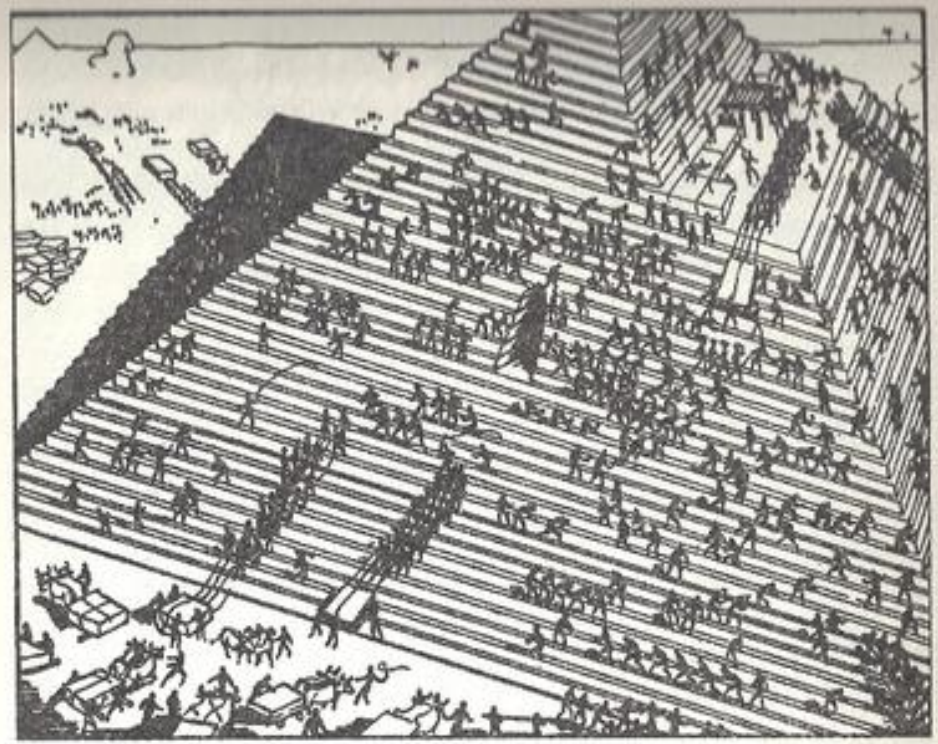

Zeci de mii de oameni au muncit timp de ani de zile la mormântul regelui. Blocurile de piatră erau aduse cu care cu boi, însă erau urcate prin forța omului.

Timp de treizeci de ani, aproape o sută de mii de oameni au trudit pentru faraon, în afara perioadelor când se efectuau muncile la câmp. Când cădeau de oboseală, supraveghetorii îi biciuiau ca să-i oblige să continue munca. Cu prețul unei strădanii teribile, au tras și ridicat greutăți colosale. Și toate acestea ca să construiască mormântul regelui!

Ce idee ciudată, vei spune tu, să vrei să-ți construiești un mormânt atât de mare! Cauza o constituia religia vechiului Egipt. Egiptenii venerau atunci mulți zei. (Cei care cred în mai mulți zei se numesc „politeiști".) Credeau că unii dintre zeii lor erau foști regi care, cu mult înaintea lor, domniseră pe pământ, precum zeul Osiris și soția lui Isis. Erau convinși că Soarele era o divinitate, pe care o numeau Amon. Lumea subterană avea și ea zeul ei, pe nume Anubis, reprezentat cu un cap de șacal. Egiptenii aveau certitudinea că faraonul

era fiul zeului-soare. Altfel de ce le-ar fi inspirat atâta teamă şi de ce ar fi acceptat să i se supună orbeşte? Ca să-şi venereze zeii, dăltuiau în piatră sculpturi maiestuoase, înalte cât un imobil cu cinci etaje. Au construit temple la fel de mari ca un oraş întreg. În faţa acestor temple, au ridicat nişte pietre de granit, dintr-un singur bloc şi a căror extremitate se termină în formă ascuţită. Aceste pietre poartă numele de „obeliscuri" (un nume care vine din greceşte şi înseamnă „suliţă mică"). În unele oraşe din Europa, ca Paris, în Piaţa Concorde, poţi vedea obeliscuri aduse din Egipt.

Religia egipteană atribuie un caracter sacru unor animale – de exemplu, pisica –, la fel cum reprezenta unii zei sub trăsăturile unui animal. Sfinxul, cu corpul lui de leu şi capul de om, întruchipa şi el un zeu puternic. Sculptura care îl reprezintă lângă piramide este atât demare , încât ar putea să conţină un templu. De mai bine de cinci mii de ani, acoperit din când în când de nisipul deşertului, sfinxul veghează asupra mormintelor faraonilor. Cine ştie cât amar de vreme le va mai străjui astfel?

Trăsătura predominantă a acestei religii uimitoare a egiptenilor era credinţa conform căreia, după moarte, sufletul omului părăseşte corpul, dar continuă, într-un fel sau altul, să aibă nevoie de el şi după moarte. Sufletul nu putea să fie nemuritor dacă trupul putrezea.

De aceea, conservarea corpurilor era foarte importantă. Trupurile morţilor erau frecate cu balsamuri şi sucuri de plante, apoi erau înfăşurate în fâşii lungi de pânză ca să fie evitată putrefacţia. Acestor corpuri astfel conservate li s-a dat numele de „mumii". Chiar şi astăzi, după mii de ani, aceste mumii au rămas intacte. Ele erau introduse într-un sicriu de lemn, care era aşezat într-un sicriu de piatră. Iar acesta din urmă nu era pus direct sub pământ, ci într-o stâncă scobită în interior în acest scop. Cei care aveau mijloacele necesare, precum „Fiul Soarelui", regele Keops, îşi construiau un munte de pietre ca să-şi adăpostească sicriul, cu speranţa că mumia lui, adânc îngropată în interior, va fi acolo în siguranţă. Din păcate, eforturile şi puterea regelui Keops au fost zadarnice. Piramida sa a fost găsită goală!

În schimb, au fost găsite în morminte mumiile altor faraoni şi ale multor egipteni din acea epocă. Mormintele seamănă cu nişte aparta-

Un egiptean mort este adus în ultimul său lăcaş. Pe pereţi sunt ilustrate imagini de luptă, misiuni, precum şi trecerea sufletului în lumea de dincolo, cu ajutorul unui vapor.

mente, unde sufletele puteau veni să-şi viziteze corpul. De aceea găsim acolo şi alimente, obiecte de mobilier, haine şi numeroase picturi care reprezentau scene din viaţa defunctului, precum şi propria efigie, pentru ca sufletul, când îl vizita, să nu greşească mormântul.

Când privim marile statui din piatră şi frescele superbe în culori bogate de pe pereţii mormintelor, ne putem imagina modul de viaţă al egiptenilor din acele timpuri. Desigur, aceste picturi nu constituie o reproducere exactă a realităţii. De exemplu, două obiecte care ar trebui să fie plasate unul în spatele celuilalt sunt în general reprezentate unul peste altul. Personajele au poziţii rigide. Corpul lor e văzut din faţă, dar mâinile şi picioarele sunt figurate din profil, ceea ce le conferă o atitudine ţeapănă. În schimb, evocarea modului de viaţă de atunci este redat în cele mai mici amănunte. Vedem, pe malul Nilului, oameni prinzând găşte sălbatice cu plase mari sau vâslind în barca lor şi pescuind cu harpoane

mari. Îi vedem cum atrăgeau apa în canale pentru irigarea ogoarelor, cum duceau la păşune turmele de vaci şi de capre, cum culegeau grânele şi făceau pâine, cum confecţionau încălţămite şi haine, cum prelucrau sticla – exista deja! –, cum fabricau ţigla şi construiau case. Vedem şi fetiţele jucându-se cu mingea sau cântând la flaut, soldaţi plecând la război sau întorcându-se cu străinii pe care i-au capturat, îndeosebi negri.

În mormintele nobililor, pot fi văzuţi emisari străini sosind încărcaţi cu daruri sau faraonul înmânând decoraţii miniştrilor credincioşi. Mai vedem defuncţi rugându-se, cu mâinile ridicate, în faţa reprezentărilor propriilor divinităţi, sau la ei acasă, cu ocazia unui banchet, în mijlocul cântăreţilor care se acompaniază cu o harpă sau a saltimbancilor făcând tumbe.

Alături de aceste fresce policrome, găsim, în general, desene mici reprezentând cucuvele şi oameni, embleme, flori, corturi, scarabei, recipiente, dar şi rânduri de linii frânte şi spirale, strâns îmbinate. Ce-ar putea să însemne? Nu sunt desene, ci semne ale scrierii egiptene, numite hieroglife. Egiptenii erau atât de mândri de ele, încât le confereau o valoare aproape sacră şi îi considera pe scribi ca îndeletnicindu-se cu profesiunea cea mai elevată.

Vrei să ştii cum se scrie cu astfel de semne? Învăţarea acestui mod de scriere nu era, desigur, uşoară, deoarece scrierea hieroglifică seamănă în chip ciudat cu un rebus. Când egiptenii voiau să scrie numele zeului Osiris – Wosiri, în egipteana veche –, desenau un tron, denumit „wos", şi un ochi, numit „iri". Împreună formau „Wosiri". Şi, ca să nu se creadă că însemna „ochiul tronului", ei desenau în general alături emblema proprie a fiecărui zeu. Gândiţi-vă la crucea pe care o trasăm lângă numele unei persoane când vrem să indicăm că este decedată.

Acum ştii să scrii „Osiris" cu hieroglife. Dar îţi poţi închipui ce munca enormă a trebuit înfăptuită pentru descifrarea tuturor acestor semne, când cercetătorii au început să se intereseze de ele, în urmă cu aproximativ o sută optzeci de ani? Descifrarea lor a fost posibilă datorită descoperirii unei pietre pe care un text era gravat în caractere greceşti (pe care le cunoşteam), şi în hieroglife. Cu toate acestea, a fost un incredibil joc de ghicitori căruia erudiţii i-au consacrat întreaga viaţă.

Astăzi, înţelegem aproape toate semnele vechilor egipteni. Nu doar ce se află pe pereţii palatelor şi ale templelor, ci şi în cărţi, chiar dacă aceste caractere nu sunt la fel de distincte. Ei, da, oamenii din vechiul Egipt aveau deja cărţi! Le fabricau nu din hârtie, ci dintr-un fel de stuf din Nil, nimit „papirus" în greceşte. Aceste cărţi aveau forma unor benzi lungi care puteau fi rulate.

Au fost găsite multe astfel de suluri. De când am învăţat să le citim mai bine, descoperim aproape în fiecare zi mai mult din înţelepciunea şi inteligenţa egiptenilor din acea vreme. Vrei să vezi cum suna o maximă scrisă acum cinci mii de ani? Citeşte cu atenţie şi gândeşte-te o clipă: „Cuvintele înţelepte sunt mai rare decât piatra de smarald, totuşi le auzim rostite de gura umilelor servitoare care macină grânele".

Datorită înţelepciunii şi puterii egiptenilor, imperiul lor s-a întins pe o perioadă foarte lungă de aproape trei mii de ani. Dintre toate imperiile cunoscute până astăzi, al lor a fost cel care a durat cel mai mult timp. După cum au ştiut să-şi mimifice morţii pentru a nu putrezi, tot aşa au ştiut să-şi menţină tradiţiile de-a lungul secolelor. De altfel, preoţii aveau grijă ca fiii să repete ce realizaseră taţii înaintea lor. Tot ce venea de la cei din vechime avea un caracter sacru.

Oamenii s-au revoltat doar de două ori împotriva acestei supuneri autoritare faţă de tradiţie. Prima dată, cu puţin timp după domnia lui Keops, pe la anul 2100 î.Hr., oamenii din popor au încercat să schimbe totul. Ei s-au ridicat contra faraonului, i-au asasinat înalţii funcţionari şi au scos mumiile din morminte. „Cei care altădată nu aveau nici măcar sandale aveau acum comori, iar cei care purtau straie scumpe merg acum în zdrenţe", se poate citi pe un sul de papirus. Şi mai departe: „Ţara se învârteşte asemenea roţii olarului". Dar acest episod nu a durat mult timp. S-a revenit foarte repede la sistemul vechi, unul poate şi mai constrângător decât cel de dinainte.

A doua oară, un faraon a încercat să rupă tradiţia şi să schimbe lucrurile. Numele lui era Akhenaton şi a trăit pe la anul 1370 î.Hr. Akhenaton era un om remarcabil. El considera neverosimilă credinţa egipteană în existenţa a numeroase divinităţi şi în practicile sale misterioase. El s-a adresat poporului astfel: „Există doar un singur

zeu, Soarele, ale cărui raze sunt sursă a vieții. Numai lui trebuie să-i adresați rugile voastre".

Vechile temple au fost închise și faraonul Akhenaton s-a instalat împreună cu soția într-un nou palat. Fiind împotriva a tot ceea ce era vechi și susținând orice idee nouă, el a poruncit să-i fie decorate zidurile palatului după noul mod artistic, înlocuind severitatea, rigiditatea și solemnitatea tradiționale cu forme naturale și suple. Dar acestea nu erau pe placul poporului, care voia să vadă doar ceea ce era obișnuit de secole. Imediat după moartea lui Akhenaton, egiptenii au revenit la cutumele și la stilul de altădată, care s-au menținut până la sfârșitul imperiului egiptean. Ca pe timpul regelui Menes, egiptenii au continuat, timp de aproape trei secole și jumătate, să mumifice morții, să scrie cu hieroglife, să se roage aceloraşi zei. Și au continuat să onoreze pisicile ca pe niște animale sacre. Personal, cel puțin în acest domeniu, le dau dreptate egiptenilor!

Luni, marți...

Mesopotamia astăzi • Săpăturile arheologice de la Ur • Tăbliţele de argilă şi scrierea cuneiformă • Legile lui Hammurabi • Cultul stelelor • Originea numelui zilelor săptămânii • Turnul Babel • Nabucodonosor

Săptămâna e formată din șapte zile, al căror nume este... Inutil să continui, pentru că nu-ți spun nimic nou! Dar știi unde și de când a fost dat un nume fiecărei zile și cine a avut ideea să le grupeze într-o săptămână? Nu egiptenii, ci niște oameni dintr-o țară cu clima la fel de caldă ca Egiptul, traversată nu de un singur fluviu, ci de două: Tigrul și Eufratul. De aceea era numită „Țara celor două fluvii". Dar, pentru că se întindea între aceste două fluvii, a fost numită și „Țara dintre cele două fluvii" sau cel derivat din grecește, Mesopotamia. Această țară nu se afla pe continentul african, ci pe cel asiatic, deși era relativ aproape de ținuturile noastre. Ea era situată în parte în

ceea ce numim astăzi Orientul Apropiat. Fluviile sale, Tigrul și Eufratul, se varsă în Golful Persic.

Imaginează-ți o câmpie vastă, traversată de aceste două fluvii. Căldura este copleșitoare, solul mlăștinos. Uneori, țara este inundată. În această câmpie se ridică, ici și colo, coline înalte. Dar nu sunt coline adevărate. Dacă sapi acolo puțini, poți să descoperi o mulțime de cărămizi și de fragmente de tot felul. Dacă sapi mai adânc, descoperi ziduri înalte de argilă. Aceste coline sunt, în realitate, vestigiile vechilor cetăți, dintre care unele, de o mare importanță, erau înzestrate cu străzi lungi drepte, case înalte, palate și temple. Deoarece mesopotamienii – contrar egiptenilor – nu știau să folosească piatra la construcții, cărămizile pe care le foloseau s-au măcinat treptat sub efectul soarelui, ca apoi să se prăbușească, transformându-se în aceste grămezi de ruine care, mult timp, ne-au făcut să ne gândim la niște coline.

Una dintre aceste false coline se ridică în mijlocul unui ținut deșertic. Atât a mai rămas de vechiul Babilon, adică cea mai mare cetate a lumii, plină de oameni veniți din toate țările ca să-și vândă mărfurile. Pe malul Tigrului, în amonte, la poalele munților, se află o altă colină. Este locul unde se ridica cândva a doua mare cetate a țării: Ninive. Babilonul era capitala babilonienilor; Ninive, a asirienilor.

Spre deosebire de Egipt, Mesopotania a avut mai mulți suverani în același timp și frontierele lor au fost deseori modificate. S-au succedat popoare diferite, care, de fiecare dată, aduceau pe tron un nou rege. Cele mai importante popoare au fost sumerienii, babilonienii și asirienii. Timp îndelungat, s-a crezut că egiptenii au fost primii care au dat naștere la ceea ce se numește o civilizație, cu cetăți, regi și prinți, temple și preoți, funcționari, artiști, o scriere și o tehnologie.

Acum știm că, în unele domenii, sumerienii le-au luat-o înainte egiptenilor. Săpăturile arheologice efectuate în aceste grămezi de ruine în câmpia din apropierea Golfului Persic au arătat că locuitorii acestor ținuturi, pe la 3100 î.Hr., au avut ideea de a fabrica cărămizi din argilă ca să construiască case și temple. Săpând mai adânc în una dintre aceste coline, au fost descoperite vestigiile orașului Ur, de unde ar fi originari strămoșii lui Avraam, după cum stă scris în Biblie. A

fost descoperit şi un foarte mare număr de morminte mai mult sau mai puţin contemporane cu piramida egipteană a lui Keops. Dar, în timp ce piramida a fost găsită goală, aceste morminte erau pline de o mulţime de obiecte de o frumuseţe incredibilă: bijuterii din aur pentru femei, talgere din aur pentru ofrande, harpe împodobite cu capete de taur şi – nu ştiu dacă îţi dai seama! – ceea ce trebuie să fi fost o tablă de şah, splendid marchetată.

Au mai fost descoperite sigilii şi tăbliţe de argilă acoperite de inscripţii. Nu era vorba de o scriere hieroglifică, ci de o cu totul altă scriere, şi mai greu de descifrat. Într-adevăr, aceasta nu folosea desene, ci semne fin trasate, despărţite unele de altele şi terminându-se în unghi ascuţit, care te făceau să te gândeşti la nişte cuie, de unde şi numele scrierii: „cuneiformă". Mesopotamienii nu cunoşteau cărţile din papirus. Cu ajutorul unor condeie din trestie, îşi gravau semnele pe tăbliţe de argilă proaspătă, pe care le ardeau apoi în cuptoare. S-a găsit un număr considerabil de tăbliţe de argilă. Unele povestesc legende minunate, precum cea a lui Ghilgameş luptând contra monştrilor şi balaurilor. Altele aminteau marile fapte ale regilor: templele pe care le-au ridicat pentru eternitate sau popoarele pe care le-au cucerit.

Există şi alte tăbliţe pe care comercianţii gravau tot ce avea legătură cu activitatea lor: ordine de cumpărare sau de vânzare, contracte, liste de mărfuri... Datorită acestor descoperiri, am înţeles că sumerienii, ca mai târziu asirienii, erau un mare popor de negustori, ştiind perfect să calculeze şi să facă diferenţa între ce era legal şi ilegal.

Tăbliţe datând de epoca unuia dintre primii regi babilonieni, pe atunci stăpâni peste întreaga regiune, ne-au dezvăluit cea mai veche carte juridică din lume. Legile au fost decretate de regele Hammurabi. Numele lui pare ieşit direct dintr-o carte de poveşti, dar legile sale sunt de o mare înţelepciune, severe şi echitabile în acelaşi timp. Iar Hammurabi a trăit pe la anul 1700 î.Hr., adică în urmă cu trei mii şapte sute de ani.

Babilonienii şi, după ei, asirienii erau oameni feroci. De aceea, nu au pictat scene din viaţă, hazlii şi bogat colorate, cum au făcut egiptenii. Statuile şi desenele lor reprezintă, în general, regi la vânătoare sau poruncind să fie aduşi în genunchi în faţa lor prizonieri în lanţuri,

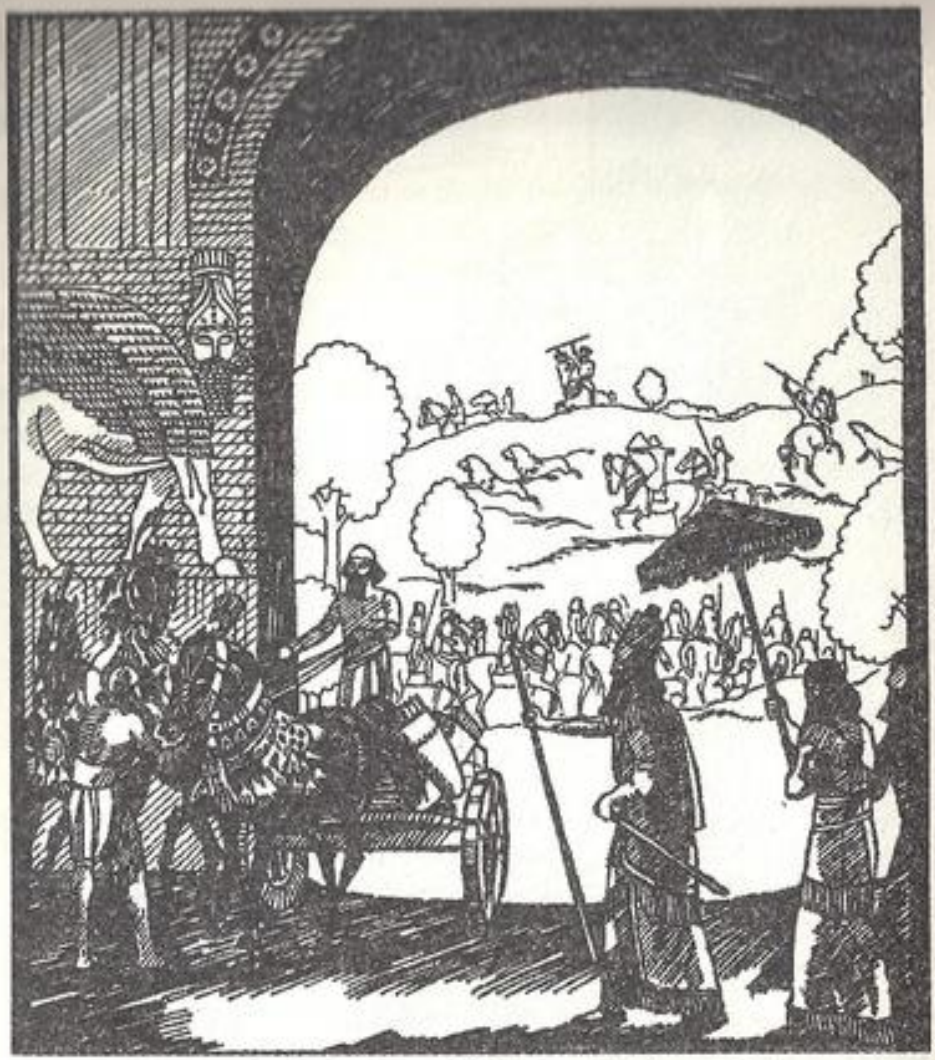

Un rege asirian mergând la vânătoare de lei. Pe arcul de la poartă este reprezentat un taur înaripat cu cap de om, animalul sfânt la asirieni.

care de luptă respingând duşmanii sau războinici atacând fortăreţe. Regii au privirea încruntată, poartă bărbi mari şi negre şi părul lung şi ondulat. Uneori, sunt reprezentaţi şi aducând ofrande zeilor lor, lui Baal, zeul-soare, şi zeiţei Iştar sau Astarte, zeiţa-lună.

Babilonienii, ca şi asirienii, venerau soarele, luna şi stelele. Timp de secole, profitând de nopţile calde şi senine, au urmărit deplasarea

De pe înaltele turnuri babiloniene se puteau observa aspectele astronomice.

stelelor. Oameni inteligenți, ei au remarcat că aceasta corespundea unui ciclu regulat. Au învățat foarte repede să repereze stelele aflate în fiecare noapte în același loc al bolții cerești și care păreau nemișcate. Ei au văzut în constelații forme cărora le-au dat un nume, așa cum vorbim astăzi de Ursa Mare. Mai erau interesați de stelele care se deplasează pe bolta cerească. Acestea, de exemplu, se apropie când de Ursa Mare,

când de Balanță. Ei credeau că Pământul era un disc rigid, iar bolta cerească corespundea unui fel de sferă goală pe dinăuntru care, zilnic, se rotea deasupra Pământului. Probabil că mare le-a fost mirarea când au constatat că nu toate stelele erau fixe, adică unele nu erau țintuite pe bolta cerească și puteau să se deplaseze dintr-un loc în altul.

Astăzi știm că unele astre și Pământul se rotesc în jurul Soarelui. Le numim „planete". Dar, în timpurile acelea, nici babilonienii, nici asirienii nu aveau cum să cunoască acest lucru. De aceea, credeau în intervenția magiei. Au dat nume acestor stele și le-au pus tot felul de întrebări. Credeau că stelele erau ființe puternice și că așezarea lor pe cer avea o semnificație pentru destinul oamenilor. Dacă se studia poziția aștrilor, se putea prezice viitorul. Această credință se numește astăzi astrologie, nume provenit din limba greacă.

Aceste popoare credeau că unele planete aduceau fericirea, altele, nenorociri. Marte întruchipa războiul, Venus, iubirea. Fiecărei planete i-a fost atribuită o zi. Cunoșteau doar cinci planete care, adăugate Soarelui și Lunii, au dat cifra șapte. Astfel s-a născut noțiunea de săptămână. Planetele cunoscute de ei erau Marte, Mercur, Jupiter, Venus și Saturn. În multe limbi găsim astăzi, în numele dat fiecărei zile a săptămânii, această înrudire cu aștrii, Luna și Soarele. Astfel: luni (ziua Lunii), marți (ziua lui Marte), miercuri (ziua lui Mercur), joi (ziua lui Jupiter), vineri (ziua lui Saturn). În germană, duminică se spune *Sonn-tag* (ziua Soarelui) și luni, *Min-tag* (ziua Lunii). Ți-ai închipuit vreodată că zilele săptămânii au o istorie atât de curioasă, veche de câteva milenii?

Ca să se apropie de stele și să-și vadă mai bine țara învăluită în aburul mlaștinilor, babilonienii și, înaintea lor, sumerienii, au înălțat construcții ciudate: turnuri foarte înalte și foarte late, formate dintr-o suprapunere de terase, unde se urca pe scări înalte și înguste. În vârful acestor turnuri se afla templul sacru al Lunii sau al celorlalte planete. Oamenii veneau de foarte departe pentru ca preoții să le prezică viitorul și aduceau ofrande de mare valoare. Și astăzi, astfel de turnuri în formă de terase, pe jumătate în ruină, ies la iveală din aceste coline și inscripțiile amintesc istoria regilor, explicând cum le-au construit sau restaurat. Trebuie să ne imaginăm că primii regi

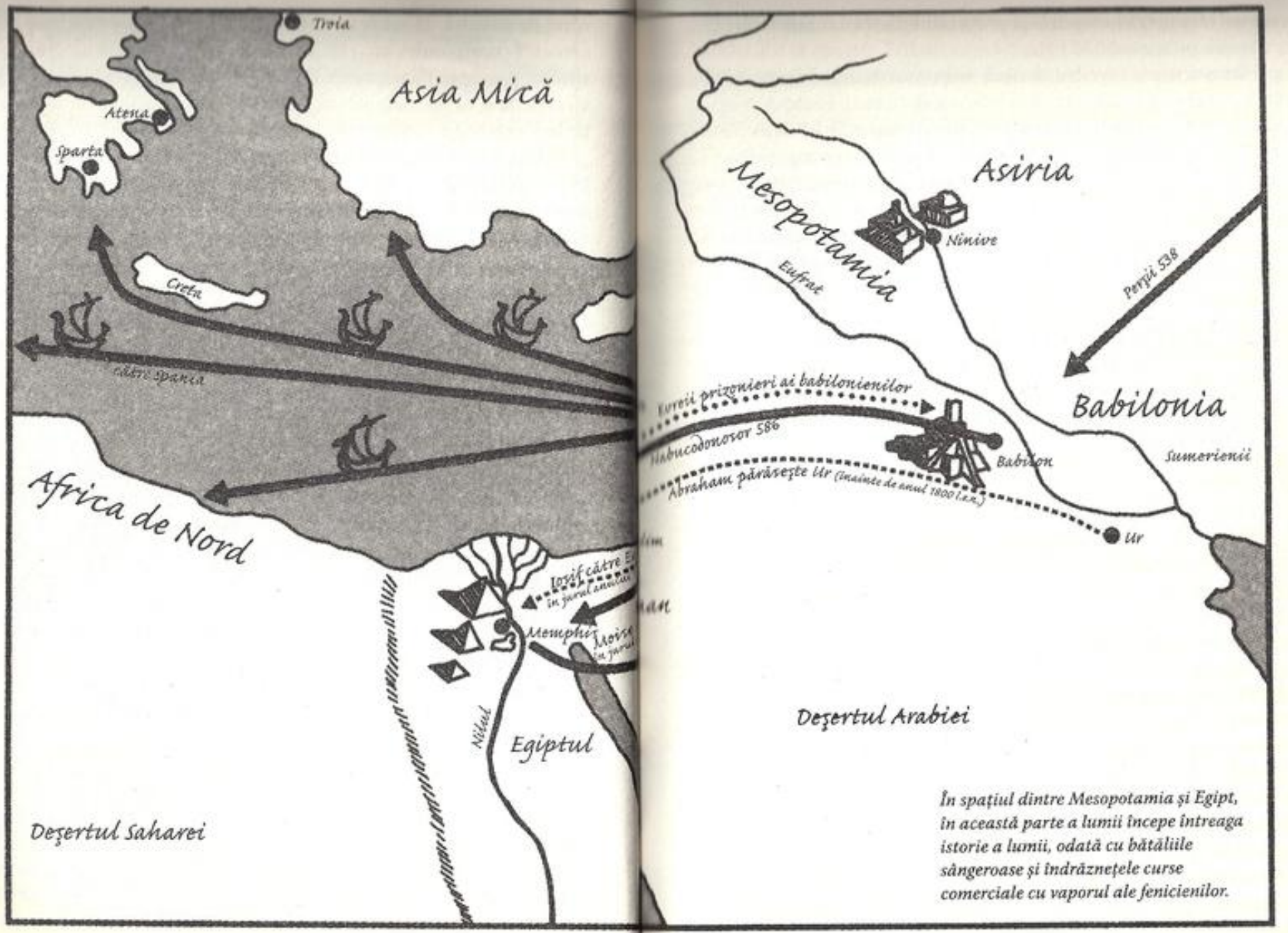

În spațiul dintre Mesopotamia și Egipt, în această parte a lumii începe întreaga istorie a lumii, odată cu bătăliile sângeroase și îndrăznețele curse comerciale cu vaporul ale fenicienilor.

ai acestei țări au trăit, după toate probabilitățile, pe la anul 3000 î.Hr., iar ultimii, pe la anul 550 î.Hr.

Ultimul mare rege babilonian se numea Nabucodonosor. El a trăit în jurul anului 600 î.Hr. Faptele sale de arme l-au făcut celebru. A luptat contra egiptenilor și a adus din campaniile lui militare un mare număr de străini, pe care i-a făcut sclavi. Dar mai presus de victoriile militare, domnia lui este onorată de fapte și mai importante: ca să capteze apa, să irige și să facă țara să rodească, el a poruncit să se sape canale și bazine. Abia după ce canalele s-au înfundat și bazinele s-au umplut cu mâl, țara a redevenit așa cum o cunoaștem astăzi: o câmpie deșertică și mlăștinoasă, din care se ridică ici și colo colinele despre care ți-am vorbit.

După ce am numărat zilele – luni, marți, miercuri... – și ajungem cu plăcere la sfârșitul săptămânii (ziua soarelui), ni se va întâmpla să ne gândim la colinele din peisajul mlăștinos și torid și la acei regi nemiloși cu barbă lungă. Pentru că acum știm ce datorăm acestei țări și oamenilor ei.

Un zeu unic

Palestina • Avraam originar din Ur • Potopul • Moise, sclav în Egipt și anul fugii din Egipt • Saul, David și Solomon • Împărțirea regatului • Distrugerea Israelului • Profeția • Prizonierii babilonieni • Întoarcerea • Vechiul Testament și religia lui Mesia

Între Egipt și Mesopotamia se află o țară cu văi adânci și pășuni întinse. Timp de mii de ani, triburi de păstori și-au crescut aici turmele. Ei plantau viță-de-vie și cereale și, seara, intonau cântece – ca toți oamenii de la țară. Dat fiind poziția ei, această țară a fost invadată când de egipteni, când de babilonieni, iar populația s-a pomenit împinsă tot timpul dintr-un loc în altul. Oamenii aceștia ridicaseră și ei fortărețe și construiseră cetăți, dar nu erau destul de puternice ca să reziste agresiunii armatelor vecinilor.

Povestea aceasta e foarte tristă, dar nu văd legătura cu istoria noastră, o să spui tu. Triburi ca acestea probabil că au existat cu miile! Ai dreptate. Totuși, acest popor, deși mic și lipsit de apărare, nu a căzut în uitare, deoarece era diferit de celelalte, și această diferență va marca puternic cursul istoriei noastre. Ceea ce îl face diferit este religia lor.

Până atunci, toate popoarele venerau mai mulți zei. Îți amintești de Isis și de Osiris, de Baal și de Astarte. Dar acest mic popor se ruga unei singure divinități, care îi proteja și îi îndruma. Seara, în jurul focului, când păstorii își cântau isprăvile și luptele, cântau, în realitate, faptele și luptele zeului lor. Cântau că era mai bun, mai puternic și mai maiestuos decât toți nenumărații zei ai politeiștilor, pe care îi numeau păgâni. Spuneau tot timpul că zeul lor era unic, că el crease cerul și pământul, soarele și luna, fluviile și ogoarele, planetele, animalele și oamenii. El putea să-i bombăne și să-i dojenească cu mare asprime, dar nu-i părăsea niciodată la nevoie, ca atunci când au fost alungați de egipteni din Egipt sau când babilonienii i-au făcut prizonieri și i-au luat în sclavie. Erau mândri de religia și de certitudinile lor. Se știau poporul lui, iar el era divinitatea lor.

Poate ai ghicit că e vorba de poporul evreu. Cântecele care le lăudau faptele de vitejie, faptele divinității lor, sunt textele biblice din Vechiul Testament.

Într-o zi, dacă citești cu atenție Biblia, poate că vei înțelege mai bine unele dintre aceste povești, multe dintre ele palpitând de viață. De exemplu, vei descoperi povestea lui Avraam. Îți amintești de unde se trage? Vei găsi în prima carte a Genezei, capitolul XI. Avraam s-a născut la Ur, în Caldeea. Adu-ți aminte! Ur, acea colină de ruine de lângă Golful Persic, unde au fost descoperite atâtea lucruri în urmă cu mai mulți ani: harpe și table de șah, arme și bijuterii. Avraam nu a trăit la începutul civilizației mesopotamiene, ci, după toate aparențele, în epoca regelui babilonian Hammurabi, autorul celei mai vechi cărți de legi cunoscută până astăzi. După cum poate îți amintești, era în anul 1700 î.Hr. Prin urmare, nu e deloc surprinzător să găsim în Vechiul Testament unele legi ale acestui mare legiuitor .

Biblia relatează multe alte povești despre vechiul Babilon. O cunoști cu siguranță pe aceea a Turnului Babel (Babel este numele

ebraic al Babilonului). Acum ţi-l poţi imagina mai bine. Îţi aminteşti că babilonienii construiau turnuri gigantice, „al căror vârf atinge cerul", spune Biblia. Adu-ţi aminte. Ca să se apropie de lună şi de stele şi să le observe mai bine.

Povestea lui Noe şi a Potopului se petrece tot în Mesopotamia. Or, numeroase tăbliţe de argilă, gravate cu scriere cuneiformă, relatează o poveste apropiată de cea din Biblie.

Biblia ne istoriseşte şi povestea unui descendent al lui Avraam, Iosif, fiul lui Iacov. Iosif a fost vândut de fraţii lui Egiptului, unde a devenit sfetnicul şi ministrul faraonului. Cunoşti urmarea acestei poveşti. O foamete s-a abătut peste ţara lor, iar fraţii lui Iosif au plecat şi ei spre Egipt, ca să cumpere grâne. Piramidele existau deja de mai bine de o mie de ani. E uşor de imaginat uimirea fraţilor lui Iosif când le-au văzut pentru prima dată. Uimirea noastră de astăzi nu-i la fel de mare?

În loc să se reîntoarcă în ţara lor, fraţii lui Iosif şi copiii lor s-au stabilit în Egipt. Dar, foarte repede, viaţa lor a devenit imposibilă şi au fost obligaţi să execute munci grele pentru faraon, ca pe vremea construirii piramidelor. În Cartea a doua a lui Moise, în primul capitol, putem citi: „Atunci egiptenii au adus pe copiii lui Israel la o aspră robie. Le-au făcut viaţa amară prin lucrări grele de lut şi cărămizi..." În cele din urmă, Moise i-a scos din Egipt şi i-a condus prin pustiu. Aceasta se întâmpla, după toate aparenţele, pe la anul 1250 î.Hr. De acolo, au încercat să recucerească „pământul făgăduinţei", ţara unde trăiseră strămoşii lor, pe vremea lui Avraam. După lupte violente şi sângeroase, au ajuns în sfârşit acolo şi, pe acest mic teritoriu, şi-au construit propriul regat, a cărui capitală a fost Ierusalim. Primul lor rege a fost Saul. El s-a bătut cu filistinii, un popor vecin, şi a pierit în luptă.

În Biblie vei mai găsi o mulţime de poveşti despre David şi Solomon, regii care i-au succedat. Regele Solomon, om înţelept şi drept, a domnit în jurul anului 1000 î.Hr, adică la şapte sute de ani după Hammurabi şi două mii o sută după regele Menes. El a construit primul templu, a cărui mărime şi splendoare le egalau pe cele ale monumentelor egiptene şi babiloniene. Arhitecţii folosiţi nu erau

Ierusalimul în flăcări; sub supravegherea soldaţilor lui Nabucodonosor, evreii sunt luaţi prizonieri în Babilonia.

evrei, ci oameni din ţările vecine. Totuşi, acest templu se deosebea de templele politeiştilor. Nu găseai aici reprezentări ale divinităţilor, precum cea a lui Anubis cu cap de şacal sau cea a lui Baal, căruia i se sacrificau până şi fiinţe omeneşti. În interiorul templului, orice reprezentare a acestei divinităţi apărută prima dată poporului evreu, a acelei divinităţi unice şi atotputernice era interzisă. Acolo se aflau expuse doar Tablele Legii şi cele zece porunci ale sale. Prin ele Dumnezeu se dezvăluise poporului său.

După domnia lui Solomon, evreii au cunoscut timpuri grele. Ţara s-a scindat în două regate, al lui Israel şi al lui Iuda. Au avut loc multe lupte, în urma cărora regatul lui Israel, în 722 î.Hr., a fost invadat şi nimicit de asirieni.

În mod uimitor, aceste nenorociri au sporit pietatea micului popor evreu. S-au evidenţiat diferiţi oameni. Aceştia nu erau preoţi, ci oameni

simpli care aveau sentimentul că trebuie să vorbească poporului pentru că Dumnezeu vorbea în ei. Predicțiile lor repetau neobosit: „Numai voi sunteți vinovați de nenorocirile voastre. Dumnezeu vă pedepsește pentru păcatele voastre". Prin cuvintele acestor profeți, poporul evreu afla că orice suferință era doar pedeapsă și punere la încercare din partea lui Dumnezeu, dar că, într-o zi, va veni Mesia, Mântuitorul, cel care va reda poporului puterile pierdute și îi va aduce o fericire veșnică.

Dar poporul evreu nu ajunsese încă la capătul suferințelor și nenorocirilor sale. Îți amintești de puternicul rege babilonian Nabucodonosor. Plecat la război contra Egiptului, a traversat „pământul făgăduinței", a distrus, în 586 î.Hr., orașul Ierusalim, i-a scos ochii regelui Sedecias și i-a dus pe evrei în captivitate la Babilon.

Evreii au rămas acolo mai bine de cincizeci de ani, până la distrugerea Imperiului Babilonian de către perși, în anul 538 î.Hr. Când s-au reîntors în patria lor, nu mai erau aceiași. Se simțeau diferiți de popoarele vecine, care, în loc să-i recunoască pe adevăratul Dumnezeu, consacrau un cult idolatru altor divinități. Atunci au luat hotărârea să se izoleze. În acea perioadă, acum două mii patru sute de ani, a fost scris Vechiul Testament, așa cum îl cunoaștem astăzi. În schimb, celelalte popoare i-au considerat treptat pe evrei niște oameni misterioși și bizari. Nu era bizar să vorbești de un zeu unic, care, în plus, nu putea fi văzut, să respecți legi și uzanțe de o intransigență și o severitate extremă, doar pentru că o divinitate invizibilă poruncise să facă astfel? Este adevărat că evreii au fost primii care s-au izolat de celelalte popoare, dar acestea au ajuns și ele, în cele din urmă, să se depărteze tot mai mult de acea mână de bărbați și femei care se proclama „poporul ales" și, zi și noapte, citeau scrierile sfinte și meditau la motivele pentru care divinitatea lor unică îi lăsa să sufere astfel.

Cum citești aceste cuvinte? Vei răspunde:

– Nu-i deloc complicat! Orice copil știe să silabisească atunci când învață să citească!

– Foarte bine, dar ce înseamnă pentru tine a silabisi?

– Păi, vedem că aici e un Ș, apoi un T și doi I. Asta înseamnă „Știi"!

– Și știi că, folosind douăzeci și șase de litere, putem să scriem toate cuvintele?

– Toate cuvintele?

– Da, toate!

– Și în toate limbile?

– În aproape toate limbile din lume!

Nu e formidabil să poți scrie totul cu ajutorul a douăzeci și șase de semne, ușor de reprodus? Lucruri logice sau stupide, plăcute sau neplăcute. Egiptenii, cu hieroglifele lor, nu aveau o sarcină la fel de ușoară. Mesopotamienii nici ei, cu scrierea lor cuneiformă, formată dintr-un mare număr de semne care nu corespundeau literelor, ci, de cele mai multe ori, unor silabe întregi. Ce noutate incredibilă ideea, într-o zi, că un semn ar echivala cu un sunet (că o anumită literă ar avea o anumită pronunțare) și că, folosind douăzeci și șase de semne, vom putea forma orice cuvânt!

Oamenii care au făcut această descoperire erau nevoiți să scrie mult, fie că era vorba de scrisori, fie de contracte comerciale... Aceștia erau negustători care băteau mările ca să cumpere, să vândă sau să schimbe mărfuri în jurul Mediteranei. Trăiau aproape de evrei, în orașe mult mai mari și mai puternice decât Ierusalimul – orașele portuare Tir și Sidon –, unde mulțimea și agitația populației aminteau de Babilon. De altfel, limba și religia lor avea puncte comune cu cele ale poporului mesopotamian.

În schimb, erau mult mai pașnici. Fenicienii, nume dat acestui popor al mării, preferau alt mod de a cuceri alte ținuturi. Străbăteau

Fenicieni încărcând un vapor comercial, pregătindu-se pentru un drum de cucerire pe cale paşnică.

marea la bordul corăbiilor lor cu pânze şi acostau pe pământuri străine unde înfiinţau contoare, agenţii de comerţ. Luau de la populaţiile autohtone piei de animale şi pietre preţioase, oferindu-le în schimb unelte, ustensile de bucătărie şi stofe multicolore. Calităţile lor de meşteşugari erau recunoscute şi apreciate până în ţări foarte îndepărtate. De altfel, fuseseră chemaţi să participe la construirea templului lui Solomon de la Ierusalim. Erau apreciate în mod deosebit stofele lor colorate, mai ales cele roşu-purpurii, pe care le duceau până departe. Fenicienii s-au stabilit pe ţărmuri străine, unde deschiseseră agenţii de comerţ şi întemeiaseră oraşe. Peste tot erau bine primiţi – în Africa de Nord, în Spania ca şi în sudul Italiei –, pentru că toţi ştiau că aduc lucruri frumoase.

Aceşti fenicieni nu se simţeau departe de patria lor, deoarece puteau să expedieze scrisori prietenilor din Sidon sau Tir, scrisori

scrise cu litere extraordinar de simple inventate de ei – aceste litere continuăm să le folosim şi astăzi. Ei da, când vezi un B, să-ţi spui că e foarte, foarte puţin diferit de cel trasat de fenicieni în urmă cu trei mii de ani, când, de pe coastele lor îndepărtate, din acele oraşe portuare clocotind de viaţă şi de activitate, scriau rudelor şi prietenilor rămaşi în ţară. Acum, sunt sigur că nu-i vei uita pe fenicieni!

Eroii şi armele lor

Cântecele lui Homer • Săpăturile arheologice ale lui Schliemann • Regi piraţi • Creta şi labirintul • Migraţia dorienilor • Cântecele eroilor • Triburile greceşti şi coloniile lor

Fii acum atent la fiecare dintre aceste cuvinte. Indică o măsură, unul după altul. Te sfătuiesc să le citeşti cu glas tare şi cu o voce inteligibilă, punând accentul pe a treia silabă. Vei auzi atunci ritmul lor regulat şi sacadat şi, ca zgomotul unei căi ferate într-un tunel, niciodată nu-ţi vor mai ieşi din cap:

Aceste versuri numele de hexametru-au primit,
Măsura fiind a cântăreţilor din Elada antică,
Care suferinţa şi luptele eroilor cântat-au cândva,
Fapte de arme din timpuri şi mai străvechi,
Vitejia lor neclintită pe pământ şi pe mare,
Şi cum, prin vicleşug şi ajutor de la zei,
Au plecat să cucerească cetăţi şi să doboare giganţi.
Cunoşti minunata poveste a păstorului Paris?
Pentru că zeiţei Venus un măr de aur i-a dat,
Pentru că, din Olimp, cea mai frumoasă era,
Contra Troiei degrabă război s-a pornit.
Ajutat de Venus, el pe Elena răpeşte,
Stârnind mânia soţului Menelau, al grecilor rege,
Care pornit-a pe mare să-şi ia frumoasa-napoi.
Şi Troia a rezistat ani şi ani,

Apoi s-a prăbuşit în incendiu şi jaf.
Cunoşti isprăvile lui Ulise, rătăcitorul pe mări?
Subjugat de al nimfelor farmec,
Scăpând de giganţi prin vicleşuguri abile,
Într-o zi, la bordul unei corăbii străine,
S-a întors la Penelopa, credincioasa-i soţie!

Aşa psalmodiau cântăreţii greci în sunetul lirei, în cursul banchetelor şi petrecerilor date de familiile nobile. Drept recompensă, primeau bucăţi de carne, fripte pe jăratic. Mai târziu, aceste poeme au fost copiate şi s-a spus că un singur poet, Homer, este autorul lor. Putem citi şi aceste cântece. Şi ţie îţi vor face plăcere, deoarece sunt pline de viaţă şi de peripeţii, debordând de viaţă şi de înţelepciune – şi aşa vor rămâne veşnic.

Dar, ai să spui tu, sunt poveşti. Nu fac parte din istorie. Vreau să ştiu când şi cum s-au petrecut toate acestea. Remarca ta seamănă întocmai cu acea făcută într-o zi de un negustor german, acum mai bine de o sută de ani. Îl cita tot timpul pe Homer şi visa un sigur lucru: să descopere toate acele ţinuturi frumoase descrise de poet şi să ţină în mână cel puţin o dată în viaţă armele minunate cu care luptaseră eroii. Într-o zi, şi-a realizat visul. S-a dovedit că tot ceea ce citise era cât se poate de real. Nu, bineînţeles, în cele mai mici detalii. Eroii evocaţi în cântece nu fuseseră mai adevăraţi decât giganţii sau vrăjitoarele din poveşti. Dar situaţiile zugrăvite de Homer, potirele pentru băut şi armele, edificiile şi ambarcaţiunile, prinţii care erau şi păstori, şi eroi piraţi – nimic din toate acestea nu fusese inventat. Aşa credea acest negustor german, pe nume Schliemann. Însă, când vorbea despre toate acestea, oamenii îi râdeau în nas. Dar nu s-a lăsat descurajat. A făcut toată viaţa economii ca să poată, într-o zi, să facă o călătorie în Grecia. După ce a strâns destui bani, a angajat lucrători şi a făcut săpături în toate oraşele amintite de Homer. La Micene, a găsit palate şi morminte de regi, platoşe şi scuturi, aşa cum fuseseră descrise de Homer în poemele sale. A găsit zona unde se ridicase Troia şi a făcut şi acolo săpături. A obţinut dovada că oraşul fusese

Imagine de pe o vază grecească veche, reprezentând o luptă între eroii homerieni.

cu adevărat incendiat. Dar mormintele şi palatele nu purtau nici o inscripţie şi, mult timp, nu s-a ştiut cărei epoci aparţin, până în ziua în care, din întâmplare, a găsit la Micene un inel ce nu provenea din acest oraş. Pe acest inel se aflau hieroglife formând numele unui rege egiptean care trăise pe la anul 1400 î.Hr., predecesorul marelui reformator Akhenaton.

Aşadar, exista în acea perioadă un popor războinic, deţinătorul unor mari bogăţii, care trăia în Grecia, precum şi în insulele vecine şi pe coastele din apropiere. Nu era vorba de un singur regat, ci de un ansamblu de mici oraşe fortificate, având fiecare regele lui, care avea propriul palat. Aceşti regi erau înainte de orice navigatori, asemenea fenicienilor, doar că preferau să se bată în loc să practice comerţul. Totuşi, uneori, li se întâmpla să se alieze ca să jefuiască alte ţărmuri. Astfel deveneau foarte bogaţi, deţinând aur şi bijuterii. Să recunoaştem că erau curajoşi, căci, pentru a fi pirat, trebuie să ai

o mare doză de curaj şi de viclenie. Prin urmare, aceasta era sarcina care revenea familiilor nobile. Restul populaţiei era format doar din simpli ţărani şi păstori.

Dar aceşti nobili, contrar egiptenilor, babilonienilor sau asirienilor, acordau puţină importanţă menţinerii tradiţiilor. În schimb, în cursul numeroaselor expediţii piraterești şi al nenumăratelor lupte contra unor popoare străine, privirea lor se deschidea spre noi orizonturi. Fascinaţi de tot ce descopereau, au înţeles că absenţa schimbării în modul lor de viaţă şi de gândire nu era lucrul cel mai bun. Din ziua aceea, istoria ţării lor a început să evolueze. Şi astăzi, când descoperim în Grecia sau în alte părţi din Europa un ciob de vas, putem spune: „Probabil că datează din cutare sau cutare epocă, deoarece, cu o sută de ani mai târziu, o ceramică ca aceasta ar fi părut demodată şi nimeni nu ar fi vrut-o".

Astăzi se crede că toate acele obiecte frumoase deţinute de regii din oraşele greceşti unde a făcut săpături Schliemann nu au fost inventate de ei. Vasele superbe şi pumnalele împodobite cu scene de vânătoare, platoşele şi scuturile din aur, bijuteriile şi frescele de pe pereţii locuinţelor lor, toate acestea existaseră înaintea lor, nu în Grecia, nici în Troia, ci pe o insulă vecină. Această insulă poartă numele de Creta. Încă din timpul regelui Hammurabi – îţi aminteşti când? –, cretanii construiseră palate regale somptuoase, cu un număr infinit de săli, de scări, de coloane, de curţi, de culoare şi de pivniţe. Erau adevărate labirinturi!

Legat de ele, poate că îţi aminteşti de legenda Minotaurului cel rău, jumătate om, jumătate taur, care trăia într-un labirint şi le cerea oamenilor să-i aducă în fiecare an tineri drept ofrandă. Ştii unde se întâmpla? Chiar în Creta. Ei bine, poate că există o parte de adevăr în această legendă. Nu ne este interzis să credem că regii cretani domneau pe vremuri peste oraşele greceşti şi că grecii erau nevoiţi să le plătească în mod regulat dări. Oricum, cretanii erau cu siguranţă un popor aparte, chiar dacă nu ştim încă decât puţine lucruri despre ei. Este de ajuns să privim desenele pe care le pictau pe pereţii palatelor lor. Aceste desene nu semănau deloc cu cele executate în aceeaşi perioadă în Egipt sau în Babilon. Îţi aminteşti că desenele egiptene,

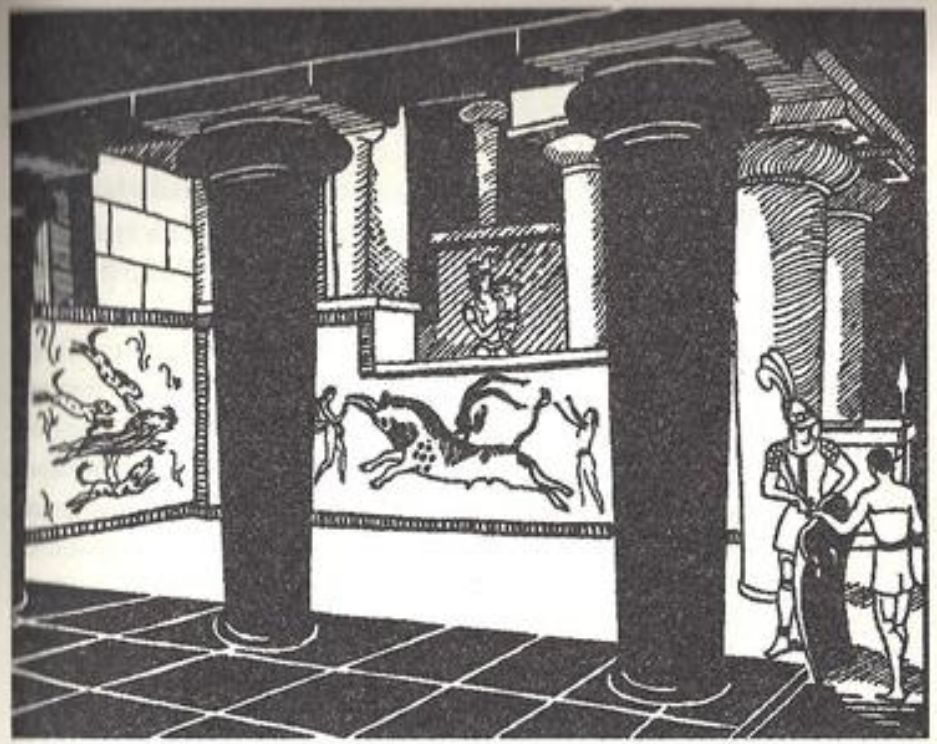

Coloane din lemn, care se îngustează în partea de jos şi care susţin tavanul palatului regal din Knosos, de pe insula Creta. Picturile murale erau atât de vii, iar bărbaţii erau încorsetaţi aşa cum arată tabloul de mai sus.

deşi superbe, erau mai curând austere şi rigide, ca şi preoţii lor. În Creta însă, stilul lor era total diferit. Important era să fie surprinşi în mişcare oamenii şi animalele. Trebuie să spun că reuşeau foarte bine când pictau, de exemplu, câini de vânătoare urmărind mistreţi sau oameni sărind pe spatele taurilor. Cu siguranţă că regii cetăţilor greceşti au învăţat multe de la cretani.

Dar perioada de splendoare a primilor ocupanţi ai Greciei nu a depăşit anul 1200 î.Hr. De la această dată (aproape două sute de ani înainte de domnia regelui Solomon), au venit popoare noi dinspre nord. Să fi fost cât de cât înrudite cu cele care le precedaseră şi care construiseră Micene? Aşa se pare. Un lucru e sigur: aceste seminţii i-au dat jos pe regii dinaintea lor şi le-au luat locul. Între timp, Creta fusese distrusă. Dar noii ocupanţi ai Greciei nu au uitat splendoarea

civilizației cretane și au știut să-și amintească de ea când au întemeiat noi orașe și au construit propriile sanctuare. De-a lungul secolelor, istoria luptelor și a cuceririlor lor a ajuns să se confunde cu cea, mai veche, a regilor micenieni.

Legendele și poemele acestui nou popor, grecii, auzite la curtea monarhilor lor, erau exact poemele homerice cu care am început acest capitol. Să reținem că ele au fost compuse pe la anul 800 î.Hr.

Când noile popoare au intrat în Grecia, încă nu erau greci. Nu ți se pare ciudat? Totuși, e cât se poate de exact. Îți voi spune motivul. Când aceste seminții venite din nord s-au instalat în Grecia, nu formau încă unul și același popor. Vorbeau dialecte diferite și ascultau de alt șef. Fiecare seminție aparținea unui „trib" (oarecum asemănător ca la indienii din America, ale căror nume îți sunt familiare: mohicani, irochezi...). Cele mai cunoscute triburi erau cele ale dorienilor, ionienilor și eolienilor. Ele erau aproape la fel de viteze și războinice ca triburile indiene, dar, în anumite privințe, se deosebeau total. În timp ce indienii descoperiseră de mult timp fierul, oamenii din Micene și din Creta foloseau doar arme din bronz, după cum a scris Homer în poemele sale.

Așadar, aceste seminții din nord au sosit cu femei și copii. Prima, cea a dorienilor, a coborât până la punctul cel mai sudic al Greciei, care seamănă cu o frunză de arțar, numit Peloponez. Acolo, a cucerit populația locală și a trimis-o la lucru pe ogoare. Ea s-a instalat în orașul pe care l-a întemeiat – Sparta.

Când ionienii au sosit în Grecia, nu au putut să găsească de ajuns loc pentru toți. Un mare număr dintre ei s-au stabilit nu departe de mare, în nordul codiței frunzei de arțar, în peninsula Atica. Au cultivat viță-de-vie, cereale și măslini. Acolo au întemeiat un oraș pe care l-au dedicat zeiței Atena, cea care, în poemele homerice, îl ajutase de multe ori pe Ulise. Acest oraș este Atena.

Ca toți oamenii din triburile ioniene, atenienii erau navigatori neîntrecuți. Treptat, au ocupat și micile insule vecine, care, de atunci, se numesc insule ioniene. Apoi au mers și mai departe, de cealaltă parte a Mediteranei, pe coastele fertile ale Asiei Mici, a căror configurație le oferea o mulțime de golfuri mici adăpostite, întemeind

și aici cetăți. Imediat ce au auzit de aceste mici cetăți, fenicienii au navigat spre ele ca să facă și acolo comerț. Grecii le vindeau ulei și cereale, dar și argint și alte metale din regiune. În contact cu fenicienii, grecii au învățat repede să navigheze mai bine. Au abordat coastele și mai îndepărtate și au întemeiat orașe care s-au numit „colonii". Și au preluat de la fenicieni modul lor admirabil de a folosi literele. Vei vedea că grecii au știut și ei să-l adopte.

O luptă inegală

Perșii și credințele lor • Cirus cucerește Babilonul • Cambise în Egipt • Imperiul lui Darius • Revolta ionienilor • Prima expediție punitivă • A doua expediție punitivă și bătălia de la Maraton • Campania lui Xerxe • Termopile • Bătălia de la Salamina

Între 550 și 500 î.Hr. s-a întâmplat ceva uimitor în lume. La drept vorbind, chiar și mie îmi este greu să înțeleg cum a fost posibil, dar poate că de aceea este pasionant. În munții înalți din nordul Mesopotamiei trăia de mult timp un trib de munteni aspri. Religia lor era deosebită: venerau lumina și soarele și credeau că aceste divinități purtau o luptă permanentă contra întunericului, adică împotriva puterilor Răului.

Acești munteni erau perșii. De secole, cunoscuseră doar dominația asirienilor, apoi cea a babilonienilor, până în ziua când au refuzat această stare de dependență. Aveau un rege inteligent și foarte viteaz. Numele lui era Cyrus. El a coborât din munți în fruntea hoardei sale de călăreți și s-a năpustit în câmpia babiloniană. Când, din înălțimea zidurilor lor de apărare, au văzut sosind acea mână de oameni care voiau să asedieze orașul, bibilonienii au izbucnit în hohote mari de râs. Dar nu cunoșteau viclenia și cutezanța lui Cyrus. Mâna de oameni a cucerit Babilonul și Cyrus a devenit stăpânul acestui mare imperiu. Prima lui hotărâre a fost să elibereze toate popoarele pe care babilonienii le țineau captive. Acest lucru a permis evreilor (îți

amintești, era în anul 538 î.Hr.) să se întoarcă la Ierusalim. Dar Cyrus nu s-a mulțumit doar cu acest mare imperiu. S-a arătat și mai lacom și a pornit spre Egipt. Dar a murit pe drum; însă fiul său, Cambise, a preluat ștafeta și a reușit să cucerească Egiptul. Detronându-l pe faraon, Cambise punea capăt Imperiului Egiptean, un imperiu care se menținuse timp de aproape trei mii de ani! Iată cum micul popor persan a devenit aproape stăpânul lumii, cel puțin al lumii cunoscute atunci. Am spus aproape, pentru că încă nu cuceriseră și Grecia. Această cucerire a avut loc după moartea lui Cambise, sub domnia marelui rege Darius.

În imensul Imperiu Persan, care se întindea acum de la Egipt până la hotarele Indiei, Darius a organizat un sistem administrativ care i-a permis să-și impună peste tot legea. A poruncit să fie construite drumuri pentru ca ordinele sale să ajungă în același timp în cele patru colțuri ale imperiului și, fapt deosebit, a creat o rețea de spioni însărcinată să-i supravegheze pe guvernatorii provinciilor, care purtau numele de „satrapi". Spionii erau numiți „ochii și urechile regelui". Tot Darius a luat hotărârea să mărească imperiul până în Asia Mică, ale cărei coaste erau ocupate de coloniile grecești de proveniență ioniană.

Pentru prima dată în existența lor, grecii din Asia Mică au depins de un mare imperiu și au fost nevoiți să asculte de ordinele ferme ale unui suveran trăind undeva în Orientul Mijlociu. Acești greci erau, majoritatea, negustori bogați, obișnuiți să-și rezolve problemele între ei în deplină independență. Nu aveau deloc chef să fie guvernați de regele perșilor și să fie obligați să-i plătească tribut. S-au răzvrătit și i-au alungat pe funcționarii persani din coloniile lor.

Grecii rămași în patria-mamă, ai căror strămoși înființaseră aceste colonii, și mai ales atenienii au susținut revolta fraților lor și le-au trimis corăbii. Niciodată nu i se mai întâmplase așa ceva marelui rege al perșilor. Cum adică? Niște mici colonii îndrăzneau să se opună „regelui regilor", stăpânului lumii? Darius a înăbușit cât ai clipi rezistența micilor cetăți ioniene din Asia Mică. Dar nu s-a mulțumit doar cu atât. Cel mai mult îi ura pe atenieni, pentru că ei avuseseră cutezanța să se amestece în treburile lui. A înarmat o flotă puternică cu intenția de a nimici Atena și de a cuceri Grecia. Dar flota

a fost surprinsă de o furtună violentă și, aruncată peste recifuri, s-a scufundat. Evident, furia regelui Darius a devenit și mai mare. Se pare că, după acest eșec răsunător, a cerut unui sclav să-i strige la fiecare masă: „Stăpâne, nu uita de atenieni!"

Pentru a doua expediție împotriva Atenei, și-a trimis ginerele în fruntea unei noi flote de război, care a profitat ca să cucerească în trecere un mare număr de insule și să distrugă cetăți. În cele din urmă, a acostat nu departe de Atena, în locul numit Maraton. Acolo, perșii au debarcat ca să pornească contra Atenei. Armata lor era formată din o sută de mii de soldați, mai numeroși decât locuitorii Atenei. Armata ateniană era de zece ori mai mică (în jur de zece mii de oameni). Rezultatul înfruntării părea evident. Dar se uita de personalitatea șefului armatei ateniene, Miltiade, om curajos și șiret, care trăise mult timp printre perși și le cunoștea perfect tactica de luptă. În plus, atenienii erau conștienți de miza războiului. De rezultatul luptei depindeau libertatea, viața lor și cea a soțiilor și copiilor lor. Sub comanda lui Miltiade, s-au așezat în rânduri lângă Maraton și au înaintat astfel, spre marea uimire a perșilor, care nu știau ce înseamnă o bătălie în câmp deschis. Mica armată ateniană a obținut victoria. Mulți perși au pierit. Supraviețuitorii au urcat la bordul ambarcațiunilor și au fugit.

După o astfel de victorie asupra unei armate atât de puternice, nimeni nu încerca să prevadă ce va urma. Dar Miltiade era prea viclean ca să se lase înșelat și să uite de vigilență. Remarcase faptul că ambarcațiunile persane nu plecaseră în direcția de unde veniseră, ci porniseră spre Atena. Dar acolo nu se mai afla nici un soldat atenian. Prin urmare, perșii aveau terenul liber să atace cetatea prin surprindere. Din fericire, ca să ajungi de la Maraton la Atena era nevoie de mai mult timp pe apă decât pe uscat. Vasele de luptă erau nevoite să ocolească o bandă lungă și îngustă de pământ, pe care o treceai ușor cu piciorul. Miltiade nu a ezitat nici o clipă. A trimis un mesager, cerându-i să alerge cât mai repede posibil ca să-i anunțe pe atenieni de pericol. Mesagerul a alergat atât de repede, încât abia a avut timp să-și îndeplinească misiunea înainte de a se prăbuși, mort. Aceasta este povestea celebrei curse numite maraton!

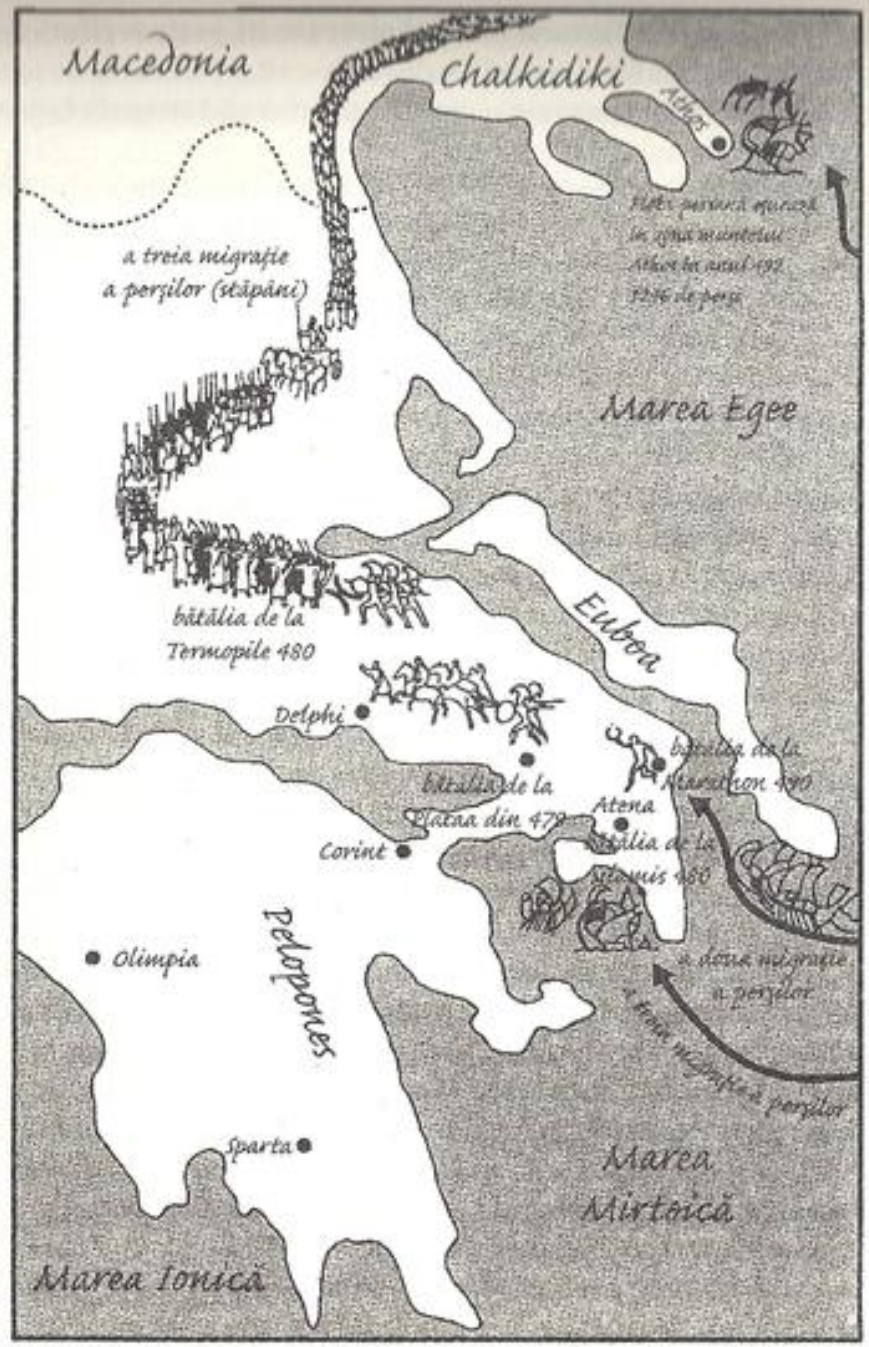

Bătăliile duse de perși în Grecia.

Miltiade și armata sa au apucat pe același drum ca mesagerul și au ajuns la Atena în pas alergător. Exact în momentul în care atenienii ajungeau la porțile Atenei, flota persană a apărut la orizont. Perșilor nu le venea să creadă! Neavând deloc intenția să se înfrunte încă o dată cu această armată vitează, au făcut cale întoarsă. Nu numai că Atena era salvată, ci și întreaga Grecie. Toate acestea s-au petrecut în anul 490 î.Hr.

Darius, regele-regilor, probabil că a tunat și fulgerat aflând despre înfrângerea de la Maraton. Dar nu mai avea posibilitatea să pornească alte expediții împotriva Greciei. Avea nevoie de toate trupele ca să înăbușe revoltele din Egipt. Dar a murit la puțin timp după aceea, lăsând succesorului, fiul său Xerxe, sarcina de a se răzbuna pe greci o dată pentru totdeauna.

Xerxe, om aspru și avid de cuceriri, nu a așteptat să i se spună de două ori. El a organizat o armată formată din oameni proveniți din toate popoarele cucerite de perși. Toți s-au prezentat în costume tradiționale, cu armele lor, cu arcul și săgeților lor, cu scutul și sabia lor, cu lancea, carele de luptă sau catapultele lor, oferind spectacolul unei armate compozite și colorate, dar foarte numeroasă. Erau mai mulți de un milion! Cum aveau să reacționeze grecii văzându-i cum sosesc? De data aceasta, regele Xerxe în persoană a luat comanda armatei. Dar, când perșii au vrut să traverseze, pe un pod de vase, strâmtoarea dintre Asia Mică și actualul Istanbul, marea dezlănțuită, cu valuri gigantice, a împiedicat vasele să stea unele lângă altele. Înfuriat la culme, Xerxe a hotărât să pedepsească marea, poruncind să fie biciuită cu lanțuri. Nu cred că marea a fost prea impresionată!

O parte a armatei persane și-a continuat drumul pe mare până în Grecia, cealaltă parte înaintând pe uscat. În nordul Greciei, o armată de spartani a încercat să-i bareze calea în faimosul defileu de la Termopile. Perșii i-au somat pe spartani să predea armele. „Veniți singuri după ele!" au răspuns spartanii. Tonul persanilor a devenit mai amenințător: „Săgețile noastre sunt atât de numeroase încât pot acoperi lumina soarelui", au spus ei. „Cu atât mai bine! au exclamat spartanii. În felul ăsta vom lupta la umbră." Din păcate, printre ei se afla un trădător care le-a arătat perșilor o cărare prin munți. Armata

spartanilor a fost încercuită. Cei trei sute de soldați și șapte sute de aliați au căzut în luptă. Nici unul nu a încercat să fugă, pentru că aceasta era legea. Mai târziu, următoarele cuvinte au fost consacrate memoriei lor:

„Trecătorule, mergi și spune Spartei
că am murit ca să ne supunem legilor ei".

De la victoria de la Maraton, atenienii nu au rămas inactivi. Aveau acum un nou șef de armată, Temistocle, om abil și clarvăzător, care le spunea mereu că un miracol ca acela de la Maraton nu era posibil decât o singură dată și că era nevoie să se înzestreze cu o flotă dacă voiau să reziste în mod durabil atacurilor persanilor. Atenienii au urmat acest sfat și au construit o flotă.

La apropierea perșilor, Temistocle a cerut ca toată populația să evacueze Atena (orașul nu avea mulți locuitori) și să se refugieze pe mica insulă vecină Salamina. Apoi, flota ateniană a luat poziție lângă această insulă. Când perșii au sosit la porțile Atenei, au găsit orașul pustiu. Furioși, l-au incendiat. Dar mai rămâneau atenienii refugiați pe insulă, care, de departe, își vedeau orașul în flăcări. Flota persană a luat atunci hotărârea să se apropie de insula Salamina și să o încercuiască.

Conștienți de pericol, aliaților atenienilor le-a fost teamă și au vrut să urce la bordul vaselor ca să fugă, lăsându-i pe atenieni în voia sorții. În acel moment și-a dovedit Temistocle extraordinara sa abilitate și clarviziune. Înțelegând că rugămințile erau zadarnice și că aliații erau hotărâți să plece a doua zi dimineață cu vasele lor, a profitat de lăsarea nopții ca să trimită un mesager însărcinat să-i spună lui Xerxe: „Grăbește-te să ataci, altfel aliații atenienilor îți vor scăpa printre degete". Xerxe a căzut în capcană. A doua zi dimineață, puternica lui flotă de război, echipată cu o mulțime de vâslași, a trecut la atac... și a pierdut bătălia. Sigur, vasele grecilor erau mai mici, dar și mai mobile, avantaj enorm pentru deplasarea într-o zonă maritimă presărată cu insule și peninsule. Mai trebuie să spunem că atenienii s-au aruncat cu disperare în bătălie. Era vorba de salvarea libertăților

lor. În plus, erau stăpâniți de o mare încredere. Nu obținuseră, cu zece ani în urmă, victoria de la Maraton? Din vârful unei coline, Xerxe urmărea derularea luptei. Cât de puternic a fost probabil sentimentul neputinței văzând navele mici ale grecilor deplasându-se cu toată viteza, atacând galerele lui enorme, spărgându-le coca și scufundându-le! Regele persan a dat ordin de retragere. Atenienii obțineau a doua oară victoria și, în plus, asupra unei flote mult mai puternice decât a lor. Toate acestea s-au întâmplat în anul 480 î.Hr.

Peste puțin timp, lângă Platea, trupele grecești și aliate au învins armata persană de pe uscat. Din acea zi, perșii nu au mai îndrăznit să se aventureze în Grecia. Lucrul acesta avea o mare importanță. Perșii nu erau nici mai răi, nici mai proști decât grecii. Dar, după cum am mai spus, grecii erau un popor aparte. În timp ce marile imperii orientale rămâneau atașate cu fidelitate tradițiilor și învățăturilor strămoșilor lor, grecii, și mai ales atenienii, aveau o înclinație nebunească spre noutate. Aproape în fiecare an găseau ceva nou. Nici un sistem adoptat nu dura prea mult. Șefii lor aveau aceeași soartă. Marii eroi din războaiele cu perșii, Miltiade și Temistocle, avuseseră ceasul lor de glorie. Apoi a venit o zi în care atenienii i-au arătat cu degetul, acuzându-i de toate josniciile, ca în cele din urmă să-i condamne la exil. Această versatilitate, uneori această ingratitudine, nu era, desigur, latura bună a atenienilor, dar făcea parte din caracterul lor. Tot timpul căutau ceva nou și se arătau instabili, ceea ce explică de ce mentalitatea greacă, în cursul celor o sută de ani care au urmat războaielor cu perșii, a evoluat mult mai mult decât cea a marilor imperii din Orient în o mie de ani. Astăzi, medităm încă asupra ideilor, scrierilor, imaginilor pictate sau sculptate și a marilor evenimente din acea epocă, aceleași subiecte de reflecție care însufleteau atunci conversațiile tinerilor în piețele publice sau pe cele ale oamenilor având vârsta votului în cadrul adunărilor. Nu este surprinzător și extraordinar? Ne putem întreba ce subiect de meditație ne-ar fi lăsat perșii dacă ar fi repurtat victoria la Maraton în anul 490 î.Hr. sau la Salamina în 480 Î.Hr. Evident, nu se poate răspunde.

Două orașe mici dintr-o țară mică

Jocurile Olimpice • Oracolul din Delfi • Sparta și educația spartană • Atena • Dracon și Solon • Adunarea poporului și tiranii • Pe timpul lui Pericle • Filozofia • Sculptura și pictura • Arhitectura • Teatrul

După cum ți-am spus, Grecia, în fața Imperiului Persan, era doar o mică peninsulă, numărând câteva cetăți unde se făcea comerț, restul țării fiind format din numeroși munți deșertici sau câmpuri pietroase, putând să hrănească un mic număr de oameni. Îți mai amintești și că populația greacă era formată din diferite triburi, cele mai importante fiind dorienii instalați în sud, ionienii și eolienii, la nord. Aceste triburi se deosebeau puțin unele de altele, atât prin limbaj, cât și prin înfățișare. Deși vorbeau dialecte diferite, puteau să se înțeleagă, cu condiția să dorească acest lucru. În general, nu era cazul. După cum se întâmplă deseori, aceste triburi, deși înrudite, nu se puteau suferi. Își petreceau timpul ironizându-se unul pe altul. În realitate, erau invidioase. Trebuie să știi că Grecia nu avea nici un singur rege, nici o singură administrație. Fiecare cetate era un stat.

Totuși, erau de acord în două privințe: sportul și religia. În mod ciudat, sportul și religia nu erau considerate două domenii distincte, ci strâns legate. Astfel, la fiecare patru ani, grecii organizau mari competiții sportive în onoarea lui Zeus, părintele tuturor zeilor. Aceste competiții aveau loc la Olimpia, mare centru religios, unde erau construite temple și un stadion. Cu această ocazie, toți grecii, fie ei dorieni, ionieni, spartani sau atenieni, se adunau la Olimpia ca să-și arate îndemânarea în probele de alergare, aruncare a discului sau a suliței, în luptele corp al corp sau în cursele de care. A fi învingător constituia cea mai mare onoare pe care o putea cunoaște un om în viața lui. Premiul era doar o simplă ramură de măslin, dar renumele învigătorilor era imens! Cei mai mari poeți le cântau în versuri performanțele, cei mai mari sculptori le dăltuiau în piatră statuia. Aceste statui, plasate la Olimpia, îi reprezentau ținând hățurile unui car în plină cursă, aruncând discul sau ungându-și corpul cu ulei înainte de luptă. Statuile învingătorilor au rezistat timpului și unele se află astăzi în muzee.

Statuile învingătorilor ce înconjoară stadionul Olimpia. Bărbatul din prim-plan este îmbrăcat conform portului călătorilor greci: chiton strâns în partea superioară, pălărie rotundă și baston.

Deoarece Jocurile Olimpice aveau loc la fiecare patru ani, grecii au văzut în aceasta un mod practic de a ritma timpul, care s-a impus treptat întregii Grecii. Așa cum spunem noi astăzi „înainte sau după nașterea lui Hristos", grecii spuneau „înainte sau după cutare sau cutare Olimpiadă". Deoarece prima Olimpiadă a avut loc în anul 776 î.Hr., ai putea să spui când a avut loc a doua? Atenție! Nu uita că olimpiadele aveau loc din patru în patru ani.

Înțelegerea între toți grecii nu se realiza doar în cazul olimpiadelor. Aveau și altceva în comun: credința conform căreia Delfi era un loc sacru, unde sălășluia zeul-soare Apollo. Acest loc avea o particularitate. Acolo se afla o crăpătură în pământ de unde ieșea un fel de abur, după cum se întâmplă frecvent în regiunile vulcanice. Cel care trăgea pe nas acest abur era parcă amețit, „plutea pe un norișor"!

Mintea se tulbura și cuvintele rostite nu aveau nici cap, nici coadă, ca sub efectul băuturii sau al unei febre puternice.

Dar grecii acordau acestor vorbe, aparent incoerente, o semnificație divină. Ei credeau că „zeii vorbesc prin gura unui om". Așezau pe un trepied, deasupra crăpăturii, o preoteasă, pe care o numeau Pitia, iar alți preoți interpretau cuvintele confuze pe care le bâiguia ea. Aceste cuvinte, numite „oracolul de la Delfi", preziceau, după părerea lor, viitorul. În toate momentele grele ale existenței lor, grecii veneau la Delfi în pelerinaj ca să afle un răspuns de la zeul Apollo. Deseori, răspunsul primit nu era foarte clar, putând să se preteze la mai multe interpretări. Termenul de oracol rămâne asociat, chiar și astăzi, cu orice răspuns ambiguu și enigmatic.

Cele mai importante cetăți grecești erau Sparta și Atena. Ai mai auzit de spartani. Știi cine erau acești dorieni care, în 1100 î.Hr., l-au transformat în sclavi pe locuitorii din sudul Greciei și i-au trimis să lucreze pe ogoare. Dar acești sclavi erau mai numeroși decât stăpânii lor, iar spartanii erau obligați să dea dovadă de multă vigilență ca să nu fie alungați de ei. Spartanii aveau o singură preocupare: să fie războinici destul de puternici și de antrenați ca să poată înăbuși orice revoltă a sclavilor sau să se protejeze de popoarele vecine, care erau libere.

Această preocupare atingea la spartani proporții nesăbuite și constituise subiectul unor legi stabilite de un om pe nume Licurg. Un nou-născut cu o constituție slabă nu putea să devină mai târziu un războinic robust și, de aceea, era imediat ucis. În schimb, cel care era puternic trebuia să devină și mai puternic. De la vârsta cea mai fragedă, copilul era constrâns la tot felul de exerciții fizice. Trebuia să învețe să suporte durerea, foamea și frigul, primea doar hrană proastă și nu avea dreptul la nici un fel de distracție. Uneori, era bătut fără motiv, doar ca să învețe să nu țipe din cauza durerii. Chiar și astăzi vorbim de o „educație spartană" când vrem să spunem că este extraordinar de severă. Îți amintești că această educație și-a arătat roadele. La Termopile, în 480 î.Hr., toți luptătorii spartani au preferat să moară, conform legii lor, decât să fugă. Să știi să mori astfel nu-i un lucru ușor. Dar să știi să trăiești poate că e un lucru și mai greu: aceasta a fost preocuparea majoră a atenienilor. Ei urmăreau nu ca

viața să fie plăcută, ci să aibă un sens. A da un sens vieții însemna să lași ceva din tine după moarte, de care oamenii să poată apoi profita. Vei vedea cum au reușit.

Dacă nu ar fi fost teama, și mai ales cea inspirată de sclavii lor, poate că spartanii nu ar fi devenit niște oameni războinici și curajoși. Atenienii însă aveau mai puține motive de teamă. Situația era cu totul alta, chiar dacă Atena, la început, cunoscuse, ca și Sparta, legi foarte riguroase. În perioada în care familiile nobile dețineau puterea, un atenian, Dracon, promulgase legi extrem de severe. (Și astăzi, adjectivul „draconic" este asociat cu orice sistem sau orice lege de o mare duritate.) Dar, de când a început să cutreiere mările și a văzut și auzit tot felul de lucruri, populația ateniană s-a săturat într-o zi de această putere autoritară.

Totuși, un nobil a avut înțelepciunea să experimenteze un nou sistem. Numele acestui nobil a fost Solon. În anul 549 î.Hr. (în timpul regelui babilonian Nabucodonosor), el a înzestrat cetatea Atenei cu o constituție. Aceasta spunea că orice hotărâre privind viața cetății trebuia să fie luată de acum înainte de oamenii din popor, adică de „cetățenii" orașului. După o deliberare în piața publică ateniană, se trecea la vot și se lua hotărârea impusă de majoritatea voturilor. Un consiliu format din aleși era apoi însărcinat să supravegheze aplicarea acestei decizii. Acest tip de constituție a instaurat ceea ce se numește „democrație". Desigur, nu toți locuitorii Atenei aveau drept de vot, deoarece era rezervat doar cetățenilor. Ca să devii cetățean, trebuia să ai părinți atenieni. Dar toți cei care puteau să pretindă acest titlu se simțeau implicați în conducerea cetății și se interesau de tot ceea ce avea legătură cu organizarea și viața ei. De aici vine cuvântul „politică". În grecește, oraș se spune *polis* în grecește, iar politica denumește tot ceea ce are legătură cu guvernarea unui oraș, și, în sens mai larg, a unui stat.

Punerea în aplicare a acestei constituții nu a dus imediat la democrație. La început, câțiva nobili, reușind să se facă aleși de popor, au monopolizat puterea. Au fost numiți „tirani". Dar, foarte repede, poporul s-a revoltat contra lor și i-a expulzat. Din ziua aceea, atenienii au avut mai mare grijă ca doar poporul să fie adevăratul deținător al puterii. Ți-am mai spus că atenienii erau de felul lor schimbători.

De teamă să nu-şi piardă încă o dată libertatea, i-au exilat din cetate pe toţi politicienii de care se temeau că ar putea să adune în jurul lor prea mulţi susţinători, care le-ar fi încredinţat astfel toate puterile. Iată ce fel de oameni erau atenienii. Un popor liber care îi învinsese pe perşi, dar şi un popor care a dat dovadă de o mare nerecunoştinţă faţă de Miltiade şi de Temistocle.

Un politician nu a avut însă aceeaşi soartă. Numele lui era Pericle. În adunare, talentul său de orator era atât de mare, încât, de fiecare dată, le dădea atenienilor sentimentul că ei înşişi decideau, deşi, în realitate, nu făceau decât să aplaude o decizie luată de el de mult timp. La început, Pericle nu s-a bucurat de o funcţie deosebită sau de vreo putere. Cetăţean printre ceilalţi, el era în schimb cel mai inteligent şi mai abil. Treptat, munca l-a ajutat să se ridice. Începând din anul 444 î.Hr. (această cifră este la fel de frumoasă ca epoca pe care o reprezintă), ales în mod regulat de popor, el a devenit şeful de necontestat al statului. Preocuparea sa majoră era ca Atena să se menţină o putere navală, ceea ce i-a permis să se alieze cu celelalte cetăţi ioniene. În schimbul protecţiei asigurate de el, aceste cetăţi vărsau un impozit Atenei. Atenienii au devenit oameni bogaţi, putând în sfârşit să-şi pună calităţile în serviciul unor lucruri măreţe.

Simt că te-am făcut foarte curios! Ai vrea să ştii ce lucruri măreţe erau în stare să facă atenienii. Îţi voi răspunde: erau mari în toate. Dar cele mai importante pentru ei erau adevărul şi frumuseţea.

În cursul reuniunilor adunării lor, atenienii învăţaseră să se exprime public despre toate, să ia poziţie expunându-şi argumentele şi contraargumentele. Era un exerciţiu excelent ca să înveţe să gândească. Foarte repede, acest mod de raţionament „argument/contrargument", pe care îl numim „filozofie", nu s-a aplicat doar la problemele cotidiene, precum necesitatea sau nu de a spori impozitele. El s-a aplicat tuturor aspectelor vieţii. (Alţii înaintea lor deveniseră aşi în acest mod de a gândi, îndeosebi ionienii implantaţi în „colonii". Se întrebaseră deja din ce este formată lumea sau care putea să fie cauza evenimentelor.)

Atenienii au reflectat şi au filozofat asupra multor altor probleme. Voiau să ştie cum trebuie să acţioneze oamenii, de ce o

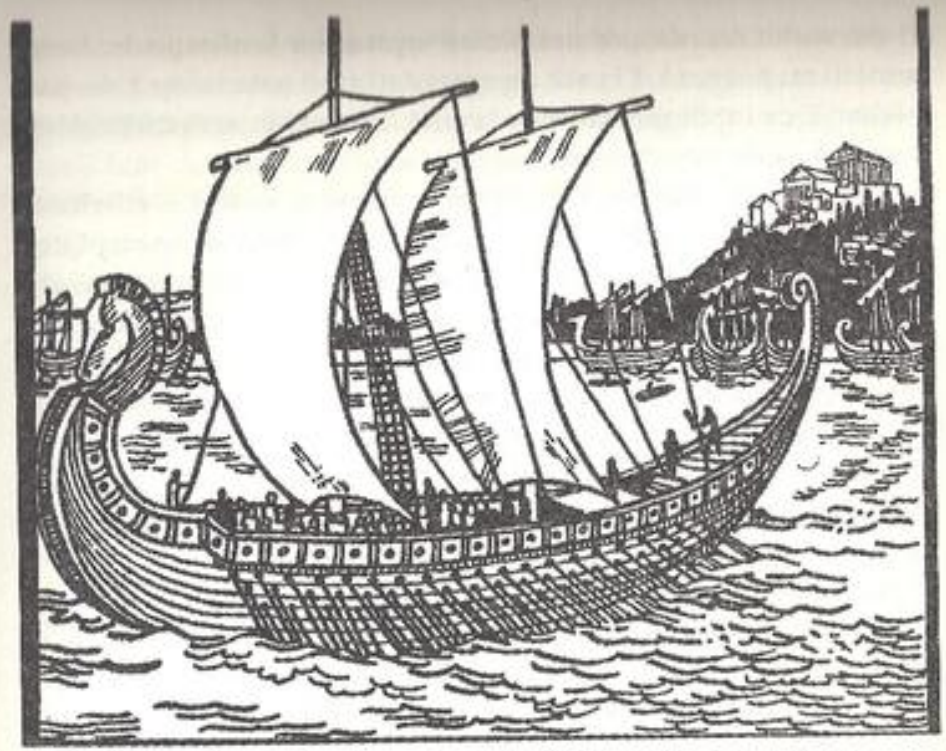

Clădirile de pe Acropole luminau până în portul Pireu, la 4 km depărtare.

anumită acţiune era bună sau rea, dreaptă sau nedreaptă. Încercau să înţeleagă motivele pentru care omul exista şi cum se putea distinge esenţialul în orice lucru. Natural, pentru a desluşi toate aceste probleme foarte complexe, nu toţi erau de aceeaşi părere. Aceste divergenţe de opinie stârneau dezbateri care incitau oamenii să argumenteze şi să contrargumenteze din nou, ca în timpul şedinţelor adunării cetăţenilor. De atunci, acest mod de reflecţie numit „filozofie" cu inevitabilele sale dispute, a existat permanent.

Atenienii nu se mulţumeau să se plimbe pe sub portice sau pe terenuri de sport ca să stea de vorbă despre felul în care se poate afla ce era esenţial în lume, cum putea fi recunoscut şi prin ce era important acest lucru în viaţă. Nu se mulţumeau să vadă lumea în gândirea lor. Atenienii o priveau şi cu alţi ochi. Când vedem astăzi cu câtă simplitate şi frumuseţe au ştiut artiştii greci să reprezinte lumea, avem impresia că nimeni înaintea lor nu a ştiut să o observe.

Ți-am vorbit deja despre statuile învingătorilor la olimpiade. Acești oameni nu pozează. Ei sunt reprezentați cu o naturalețe care pare evidentă, ca înțelegându-se de la sine. Tocmai în această evidență constă frumusețea acestor sculpturi.

Această frumusețe și trăsăturile omenești au fost conferite de sculptori și statuilor de zei. Cel mai cunoscut dintre acești sculptori este Fidias. Statuile sale de zei nu au nici o legătură cu coloșii din templele egiptene, enigmatici și parcă supranaturali. Chiar dacă sunt și ele de dimensiuni mari, realizate uneori din materiale prețioase precum aurul și fildeșul, toate au această frumusețe simplă fără dulcegărie, acea grație nobilă și naturală care nu putea să stârnească decât încrederea oamenilor în zeii lor. Aceste calități artistice se regăsesc și în picturile și edificiile atenienilor. Din păcate, marile fresce pictate pe pereții gimnaziilor și ale sălilor de reuniune nu s-au păstrat. Dar cunoaștem micile picturi de pe farfuriile de pământ, de pe vase sau de pe urne. Frumusețea lor ne face să regretăm și mai mult tot ce s-a pierdut.

Templele sunt încă în picioare. Unele se ridică la Atena, îndeosebi pe Acropole, citadela orașului vechi. Aceste temple din marmură au fost construite pe timpul lui Pericle ca să le înlocuiască pe cele care fuseseră incendiate și distruse de perși, atunci când atenienii se aflau în insula Salamina. Acropole este și astăzi cel mai frumos ansamblu arhitectural din lume. Nu-i nici grandios, nici pompos. E pur și simplu frumos. Cel mai mic detaliu este executat cu atâta puritate, atâta simplitate, încât îți spui că nu ar fi putut fi altfel. Din această perioadă, arhitectura a reluat mereu diferitele forme aplicate atunci, precum coloanele grecești, dintre care există mai multe ordine și pe care le găsești, dacă ești atent, la fațadele unor case din orașele europene. Dar nu sunt la fel de frumoase ca acelea de pe Acropole. Pentru noi, ele sunt doar un simplu element decorativ. La atenieni, coloanele erau concepute ca să susțină cu eleganță un acoperiș.

Atenienii au știut să conjuge înțelepciunea gândirii cu frumusețea formelor într-un al treilea mod de expresie artistică, poezia, care i-a dus la o altă descoperire: teatrul. La origine, teatrul era, ca și sportul, legat de religie. Pentru a celebra cultul lui Dionysos, numit și Bachus,

atenienii organizau reprezentații cărora noi le dăm astăzi numele de festival. Reprezentațiile durau în general o zi întreagă. Actorii jucau în aer liber și purtau măști enorme și tocuri înalte ca să poată fi văzuți bine de departe. Multe piese din această perioadă sunt jucate și astăzi. Unele sunt grave, de o gravitate grandilocventă și solemnă. Acestea sunt „tragediile". Altele însă sunt hazlii, acide, ironice și pline de spirit. Ele îi iau în râs pe unii dintre cetățenii atenieni. Aceste piese de teatru se numesc „comedii". Aș putea să continui, vorbind despre scriitori, cântăreți, gânditori și artiști. Dar e de preferat ca, într-o zi, să te întâlnești tu însuți cu opera lor. Și atunci vei vedea că nu am exagerat.

„Iluminatul" sau „Prefericitul" și țara lui

India • Mohenjo-Daro, un oraș contemporan cu Ur • Invazia indienilor • Limbile indo-europene • Castele, Brahma și migrația sufletelor • „Iată ce ești" • Fiul regelui Gautama • Iluminarea • Nirvana • Adepții lui Buddha

Să mergem acum la celălalt capăt al lumii. Mai întâi în India, apoi în China, ca să aflăm ce s-a petrecut în aceste țări imense în timpul războaielor perșilor. În India exista, ca și în Mesopotamia, o civilizație foarte veche. Pe la anul 2500 î.Hr., în timpul apogeului sumerienilor din orașul Ur, un oraș important se întindea pe malurile marelui fluviu indian Indus, cu temple, case, prăvălii, canalizări. Acest oraș se numea Mohenjo-Daro. Până nu foarte demult, nimeni nu-și imaginase că în timpuri atât de vechi a putut fi atins un astfel de grad de civilizație. Descoperirea datează din anii douăzeci. Ceea ce au scos la iveală săpăturile arheologice este la fel de extraordinar ca descoperirile de pe locul vechiului oraș mesopotamian Ur. Nici acum nu se știe nimic despre locuitorii lui. Dar se cunoaște faptul că alte popoare au sosit mult mai târziu în această regiune, acelea ai căror descendenți trăiesc și astăzi în India. Aceste popoare vorbeau o limbă înrudită cu cele ale perșilor și grecilor, dar și cu ale romanilor

și germanilor. De exemplu, cuvântul tată se spunea *pitar* în indiana veche, *patĕr* în greceşte şi *pater* în latină.

Dat fiind asemănarea lingvistică între toate aceste popoare, li s-a dat numele de popoare „indo-europene". Dar nu se ştie dacă asemănările lingvistice corespundeau şi unor legături de rudenie. Totuşi, suntem siguri de un lucru: aceste popoare care vorbeau o limbă indo-europeană s-au revărsat asupra Indiei ca dorienii asupra Greciei. Şi, tot ca ei, au aservit populaţia de acolo. Dar, spre deosebire de dorieni, erau puţin mai numeroşi decât autohtonii şi au putut să-şi repartizeze sarcinile. Unii erau războinici, şi aşa trebuia să rămână toată viaţa. Nici fiii lor nu puteau să se ocupe cu altceva, deoarece făceau parte din „casta războinicilor". Societatea era formată şi din alte caste, aproape la fel de închise precum cea a războinicilor. Exista casta ţăranilor şi cea a meşteşugarilor. Cei care aparţineau acestor caste nu aveau dreptul să le părăsească. Un ţăran sau fiul său nu putea în nici un fel să devină meşteşugar sau invers. Nu avea nici măcar dreptul să ia de soţie o fată dintr-o altă castă, să stea la masă sau să călătorească cu acelaşi mijloc de transport cu cineva care nu era din casta lui. Aceste tradiţii există şi astăzi în unele regiuni din India.

Casta cea mai de sus din societate, aflată chiar deasupra războinicilor, era cea a preoţilor sau brahmanilor. Rolul lor era să se ocupe de ofrande şi de temple, dar (ca în Egipt) şi de cunoaştere. Ei erau obligaţi să înveţe pe de rost texte şi cântări sacre, pentru a le transmite oral din generaţie în generaţie. Totul a durat câteva mii de ani, până în ziua în care aceste texte au fost scrise. Prin urmare, societatea avea patru caste, fiecare fiind subdivizată în patru subcaste, despărţite şi ele una de alta.

Totuşi, o mică parte a populaţiei nu aparţinea şi nu putea să aparţină nici unei caste: categoria celor numiţi paria, care se ocupau cu sarcinile cele mai grele şi mai înjositoare. Nimeni nu avea dreptul să-i frecventeze, nici cei care făceau parte din subcaste, pentru că, se spunea, te murdăreai numai atingându-i. Aceşti paria nu aveau voie să ia apă din aceeaşi fântână ca ceilalţi indieni. Şi mai trebuia să aibă grijă ca umbra corpului lor să nu treacă peste umbra altui indian, deoarece se considera că şi umbra lor putea să murdărească. Ce plini de cruzime pot să fie oamenii!

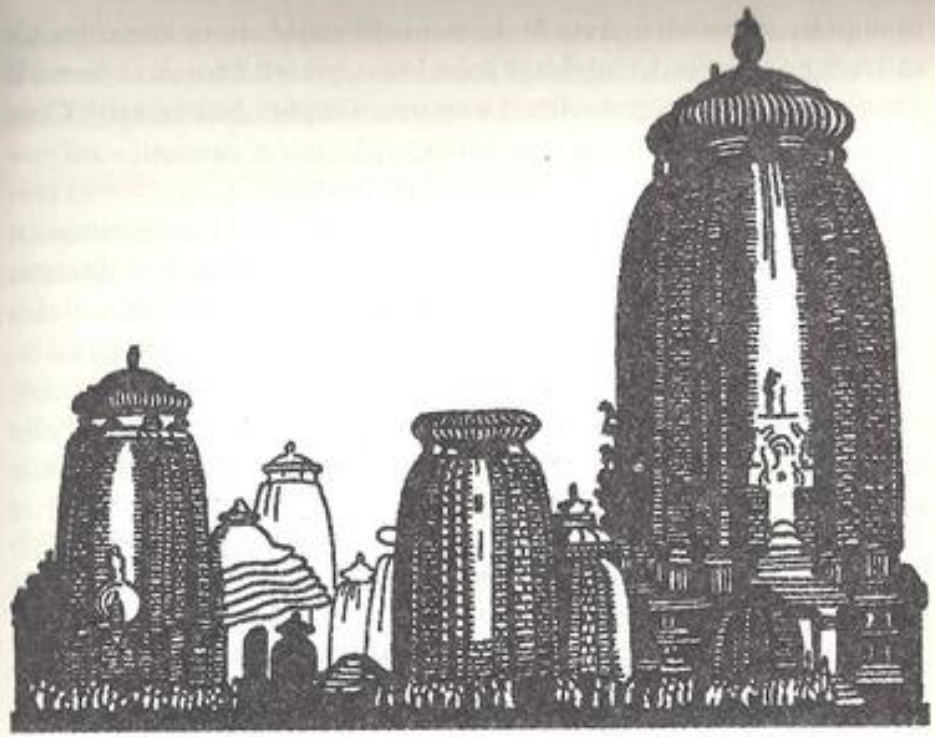

Stupi de albine? Nicidecum, ci temple indiene uriaşe, având forme exotice.

În rest, indienii nu erau un popor crud. Preoţii lor erau oameni extrem de gravi şi profunzi care, deseori, se retrăgeau în singurătatea pădurilor ca să poată medita în pace la problemele dificile. Meditau la zeii lor şi la Brahma, zeul suprem, creatorul lumii. Simţeau suflul acestei „fiinţe superioare" manifestându-se în orice formă de viaţă, cea a zeilor şi a oamenilor, cea a animalelor şi a plantelor. Simţeau peste tot acţiunea lui: în lumina soarelui, în încolţirea grânelor, în creştere şi în moarte. Pentru că divinitatea este peste tot în lume, la fel ca simplul grăunte de sare aruncat în apă şi care, el singur, face întreaga apă sărată, până la ultima picătură. Toate diferenţele observate în natură, schimbarea anotimpurilor, repetarea lor ciclică reprezintă doar faţa aparentă a lucrurilor. Sufletul omenesc este nemuritor. Dar, după moartea corpului, el se putea reîncarna în cel al unui tigru sau al unui şarpe cu ochelari. Doar un suflet care a ajuns la un mare grad de puritate nu se mai reîncarnează, deoarece se contopeşte cu „fiinţa divină". Oricum,

omniprezența zeului suprem Brahma insuflă viață tuturor lucrurilor. Ca să-i facă pe elevii lor să înțeleagă acest lucru, preoții foloseau o formulă simpatică, la care poți medita. Le spunea simplu: „Iată ce ești". Ceea ce însemna: tot ceea ce vezi – animalele, plantele și oamenii – nu este decât ceea ce ești tu însuți, un suflu al divinității.

Pentru a ajunge să simtă profund această mare comuniune cu „ființa supremă", preoții imaginaseră un demers uimitor. Stăteau într-un loc din pădurea virgină și se consacrau doar meditației. Putea să dureze ore, zile, săptămâni, luni, ani. Așezați direct pe pământ, rămâneau drepți și nemișcați, cu picioarele îndoite și privirea în jos. Respirau și mâncau cât mai puțin posibil. Unii își impuneau și alte forme de suferință ca să ajungă la acea puritate sufletească care le permitea să simtă suflul divinității.

În urmă cu trei mii de ani, în India exista un număr mare de astfel de sfinți, asceți sau ermiți. (Ei sunt, și astăzi, foarte numeroși.) Dar unul dintre ei era foarte diferit de toți ceilalți. Era fiu de rege, se numea Gautama și a trăit în jurul anului 500 î.Hr.

Se spune că Gautama, numit mai târziu „Iluminatul", „Preafericitul" sau Buddha, a crescut în lux, trândăvie și plăceri de toate felurile, într-o regiune din estul Indiei. Avea trei palate, unul pentru vară, altul pentru iarnă și al treilea pentru perioada musonului, unde erau cântate pentru el cele mai frumoase melodii. Nu cunoștea din viață decât ceea ce vedea de la balconul palatelor, pentru că părinții nu doreau ca fiul lor să se aventureze în afara lor. Voiau să-l țină deoparte de orice spectacol care l-ar fi putut întrista și chiar interziceau bolnavilor și șchiopilor să se apropie de palate. Totuși, într-o zi, Gautama a poruncit să-i fie înhămați caii la car și a ieșit din palat. Pe drum s-a întâlnit cu un bătrân, aplecat de spate, care mergea cu greutate. Gautama l-a întrebat pe vizitiu: „Ce este acest om?" Obligat să răspundă, vizitiul i-a explicat ce era un bătrân. Gautama s-a întors la palat gânditor. În cursul altei plimbări, a întâlnit un bolnav. Nici despre boală nu-i vorbise nimeni vreodată. Când a revenit la soția și la tânărul său fiu, era mai gânditor ca niciodată. În cursul celei de-a treia plimbări, a văzut un om mort. De data aceasta, nu a mai vrut să se reîntoarcă la palat. Întâlnind pe drum un ermit, a hotărât să

meargă și el într-un loc retras ca să mediteze la suferințele lumii, care îi fuseseră dezvăluite de spectacolul bătrâneții, bolii și morții.

Evocând mai târziu acest episod din viața lui într-una dintre predici, Gautama a spus: „Încă în floarea vârstei, radiind de o tinerețe fericită, când abia trecusem de pragul vârstei adulte, împotriva voinței părinților mei cu ochii scăldați de lacrimi și gemând, mi-am tăiat părul, am îmbrăcat veșminte grosolane și am părăsit casa ca să duc o viață fără un acoperiș deasupra capului".

Timp de șase ani, Gautama a dus o viață de ermit și de ascet. Dar meditațiile sale le depășeau în profunzime pe cele ale tuturor celorlalți ermiți. Își impunea suferințe mai mult decât toți ceilalți. În cursul meditațiilor, nu respira aproape deloc, ceea ce-i provoca dureri teribile. Se hrănea atât de puțin încât, deseori, leșina de slăbiciune. Totuși, în nici un moment din acești șase ani nu a putut să-și găsească pacea interioară. Existau atât de multe subiecte de meditație! Care era natura lumii? Totul era același lucru? Medita la durerile și suferințele oamenilor, la bătrânețe, la boală și moarte. Dar, în pofida vieții sale de ascet, întrebările rămâneau fără răspuns.

Atunci, a hotărât să reînceapă treptat să mănânce din nou, să-și recapete forțele și să respire ca toată lumea. Ceilalți ermiți, care până atunci îl admiraseră, l-au privit cu dispreț. Dar nu le-a acordat atenție. Și, într-o zi, pe când stătea într-o poiană sub un smochin, a avut o iluminare. Deodată, a înțeles ceea ce căuta de ani de zile. Era ca un fel de lumină interioară care îi apărea în mod brusc. De unde numele de „Iluminatul" sau de Buddha. Începând din acea zi, a străbătut țara anunțând oamenilor marea sa descoperire interioară.

Cred că ai vrea să știi ce revelație a avut Gautama la poalele „copacului Iluminării", care i-a risipit îndoielile și i-a adus, în sfârșit, pacea interioară. Îți voi da câteva explicații, dar va trebui să faci efortul de a reflecta la ele. Nu uita că Gautama a consacrat șase ani din viață numai meditării asupra unei singure întrebări: cum poate fi eliberat omul de orice suferință, de orice durere? Revelația lui s-ar putea rezuma astfel: dacă vrem să scăpăm de durere, va trebui să începem prin a scăpa de noi înșine. Pentru că de unde vine durerea? Din dorință, adică din ceea ce dorim să posedăm. Îți dau un exemplu.

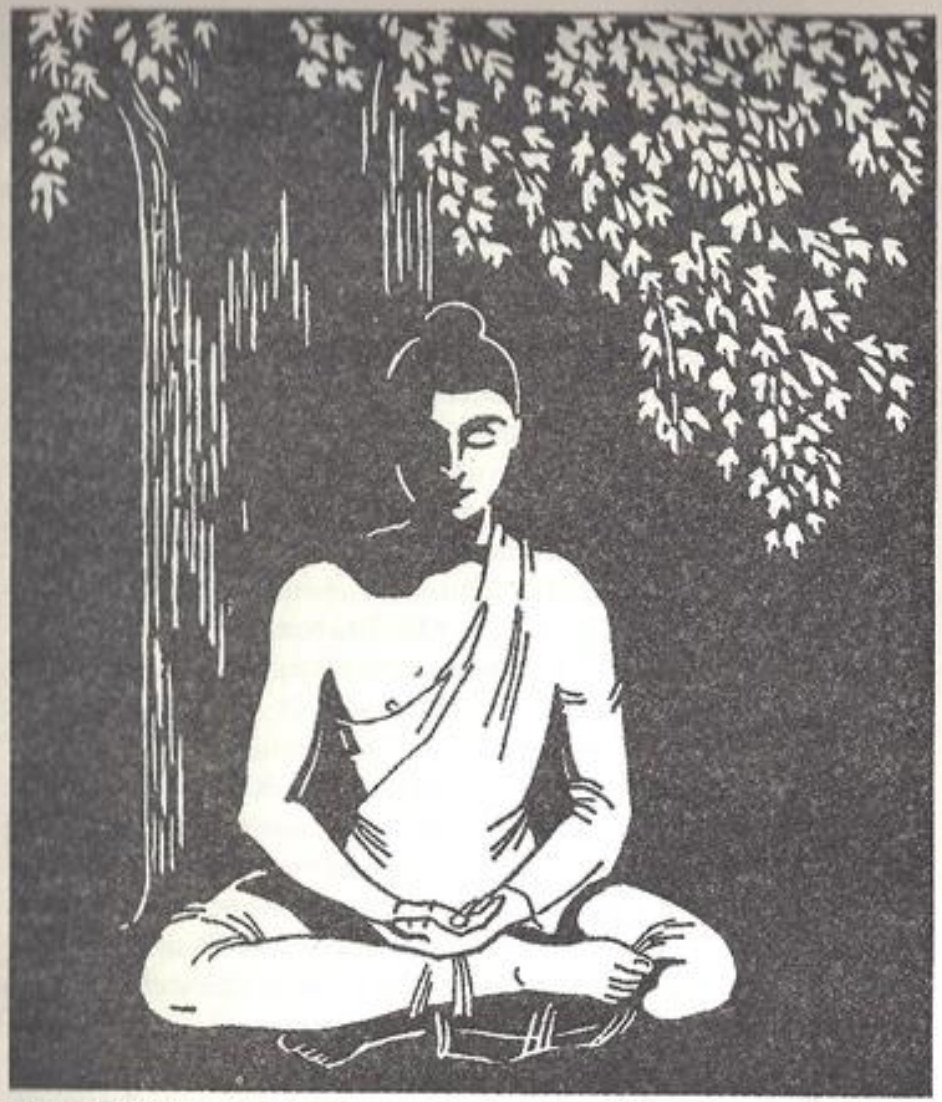

Meditând sub un smochin, Gautama a atins starea de iluminare; multe statui îl reprezintă pe „prințul" Buddha în această poziție.

Când ești trist, pentru că nu ai primit ceea ce ți-ai dorit, ai două atitudini posibile: fie încerci să-ți îndeplinești dorința, fie renunți. Dacă, într-un fel sau altul, ajungi să nu mai dorești nimic, nu mai simți nici o tristețe. Aceasta este revelația pe care a avut-o Buddha. El credea că nemaidorind tot felul de lucruri frumoase și plăcute, nemaifiind

avizi de fericire, de bunăstare, de recunoștință, de afecțiune, vom fi mai puțin triști în ziua în care vom fi lipsiți de ele. Iar cel care nu ar mai dori nimic nu ar mai fi niciodată trist. Cu alte cuvinte: cu cât dorim mai puține lucruri, cu atât vom suferi mai puțin.

Parcă te aud spunând că toate acestea sunt foarte frumoase, dar nu reușesc să ne împiedice să avem dorințe! N-ai dreptate. Buddha credea că după un efort asupra ta însuți, chiar și de câțiva ani dacă e nevoie, poți să ajungi să te mulțumești cu ceea ce ai, fără să dorești mai mult. Altfel spus, am putea deveni stăpâni pe dorințele noastre, așa cum conducătorul de elefanți devine stăpân pe animalul lui după o lungă perioadă de dresaj. După care omul va accede pe pământ la o altă „mare interioară", pe care nimic nu o va tulbura; va ajunge la acea stare de beatitudine și de pace unde nu mai există nici o dorință. Va manifesta aceeași bunătate față de toți oamenii și nu va aștepta nimic de la nimeni. Buddha a mai susținut că acela care va deveni stăpân pe toate dorințele lui nu va mai reveni pe pământ după moarte. Se vor reîncarna doar sufletele care țin la viață. Cel care nu mai ține la viață nu va mai încerca, după ce moare, să revină în „ciclul nașterilor și morților". Se va topi în neant, acolo unde dorința și suferința dispar, în „nirvana", cum spun indienii.

Aceasta a fost revelația lui Buddha de sub smochin: cum să înveți să te eliberezi de dorințe fără să ți le îndeplinești, cum să uiți de sete fără să ți-o potolești. După cum îți imaginezi, calea care duce la această pace interioară nu este simplă. Buddha vorbea de o „cale intermediară", care se situează între un exces inutil de mortificări și o bunăstare plină de nepăsare și nechibzuită. Important este să găsească echilibrul corect în toate privințele: în credințe, decizii, în cuvintele pe care le rostim, în faptele noastre, în viața noastră, în aspirații, conștiința și meditațiile noastre.

Acestea sunt punctele esențiale asupra cărora Gautama insista în predicile sale, care produceau o mare impresie asupra oamenilor, iar aceștia îl urmau și îl venerau ca pe un zeu. Astăzi, există în lume aproape tot atâția budiști câți creștini. Ei trăiesc îndeosebi în Asia de Sud-Est, în Ceylon (Sri Lanka), în Tibet, în China și în Japonia. Totuși, puțini sunt în stare să trăiască după preceptele lui Buddha și să ajungă la calmul „mării interioare".

Marele gânditor al unui mare popor

China înainte de naşterea lui Hristos • Împăratul Chinei şi prinţii • Semnificaţia scrierii chineze • Confucius • Sensul datinilor şi obiceiurilor • Familia • Stăpân şi supus • Laozi • Taoismul

Când eram la şcoala primară, China mi se părea a fi situată „la celălalt capăt al lumii". Despre această ţară îndepărtată cunoşteam cel mult câteva desene pictate pe ceştile de ceai sau pe vase şi ne imaginam nişte oameni nu mai înalţi decât piticii, puţin cam ţepeni, purtând cozi lungi pe spate, dar şi grădini amenajate artistic, cu poduri arcuite şi turnuleţe cu o mulţime de clopoţei.

Desigur, această ţară de basm, aşa cum ne-o imaginam, nu a existat vreodată, dar este adevărat că chinezii, până în 1912, au fost obligaţi să-şi împletească părul în coadă lăsată pe spate şi aşa i-am descoperit privind obiectele din porţelan sau din fildeş, delicate şi rafinate, executate de cei mai buni artizani ai lor. În perioada despre care îţi voi vorbi, acum două mii patru sute de ani, toate acestea încă nu existau. Totuşi, China era de mult timp un imperiu imens. Acest imperiu era atât de vechi şi atât de întins, încât se afla în pragul destrămării. La ţară, câteva milioane de ţărani plantau orez şi cereale, în timp ce în oraş, oamenii se grozăveau în veşminte somptuoase. Timp de mai bine de o mie de ani, China a fost guvernată din palatul aflat în capitala împăraţilor, celebrii „împăraţi ai Chinei" care îşi spuneau „fiii Cerului", aşa cum faraonii îşi spuneau „fiii Soarelui".

După împăraţi urmau prinţii, însărcinaţi să guverneze numeroasele provincii ale acestei ţări imense, mai mare decât Egiptul sau Asiria şi Babilonia la un loc. Aceşti prinţi au devenit atât de puternici, încât împăratul îşi pierduse orice autoritate asupra lor, deşi el era „împărat al Chinei". Prinţii se certau deseori între ei şi le păsa prea puţin de „fiul Cerului". Deoarece chinezii vorbeau limbi total diferite de la un capăt la altul al ţării, imperiul s-ar fi dezmembrat dacă populaţiile chineze nu ar fi avut ceva în comun. Şi acest ceva este scrisul.

Îmi vei spune:

Parabola lui Confucius.

– Mă întreb la ce foloseşte să ai aceeaşi scriere. Dacă limbile sunt diferite, nimeni nu poate să înţeleagă ce e scris!

– Ei bine, află că în cazul scrierii chineze, aceasta nu-i o problemă! Poate fi citită chiar dacă nu cunoşti nici un cuvânt din limba respectivă.

– Vrei să spui că e vorba de magie?

– Nu, nici vorbă. În realitate, explicația e simplă. Când scrii, nu trasezi pe hârtie cuvinte, ci desene. Când vrei să scrii „soare" faci acest desen: 日. Acum, n-ai decât să spui ceea ce vezi. Un francez ar spune *soleil*, un englez, *sun*, un chinez, *dshcö*, pentru că fiecare a înțeles ce vrea să însemne desenul. Imaginează-ți acum că vrei să scrii „copac". Cu câteva trăsături de penel, vei desena 木, care se pronunță *mu* în chineză. Dar nu este nevoie să cunoști chineza ca să știi că e un copac.

Da, vei spune, să zicem că nu-i complicat când e vorba de obiecte. Dar dacă, de exemplu, vrem să spunem „alb", ce facem? Folosim vopsea albă? Sau cum scriem „est"? Nu văd cum am putea desena „est". Îți voi răspunde: în acest caz, adăugăm un detaliu desenului unui obiect. Astfel, pentru a exprima ideea de alb, te referi la ceva alb, să zicem, la o rază de soare. Dacă adăugăm o liniuță la desenul soarelui, 白 aceasta înseamnă atunci *bei* sau „alb" sau „white" etc., după propria limbă. În privința estului? Ei bine, pentru că estul este în partea unde răsare soarele, în spatele copacilor, desenez soarele în spatele unui copac 東.

E practic, nu-i așa? Evident, acest mod de scriere are avantajele și inconvenientele lui. Gândește-te la numărul de cuvinte și de lucruri care există în lume. Pentru fiecare lucru ar trebui să înveți semnul corespunzător. Actualmente, scrierea chineză cuprinde patruzeci de mii de semne și, pentru unele lucruri, situația devine cu adevărat complicată. Nu crezi că-i putem felicita pe fenicieni care au redus scrierea la douăzeci și șase de litere? Dar chinezii scriu astfel de mii de ani și, într-o mare parte din Asia, oricine poate să citească aceste semne, chiar dacă nu cunoaște nici un cuvânt în chineză. Și, datorită acestui tip de scriere, ideile marilor gânditori ai Chinei au putut să se răspândească foarte repede în imperiu și să marcheze profund spiritele.

Or, în perioada în care Buddha voia să-i învețe pe locuitorii Indiei să nu mai sufere (îți amintești, pe la anul 500 î.Hr.), în China trăia un om deosebit care încerca să-i învețe pe oameni fericirea. Totuși, era cu totul diferit de Buddha. Nu era fiu de rege, ci de ofițer. Nu a devenit ermit, ci funcționar, apoi gânditor. Esențialul pentru el nu era ca un

om să ajungă să nu mai sufere eliberându-se de dorințe, ci ca toți oamenii să ajungă să trăiască în pace. Baza învățăturii sale era: cum să trăim unii cu alții în bună înțelegere. Datorită acestei învățături, chinezii au cunoscut timp de secole o viață mult mai calmă și mai pașnică decât celelalte popoare ale lumii. Acest gânditor se numea Confucius, *Kong Fuzi*, în chineză. Sunt sigur că învățătura lui te va interesa. E ușor de înțeles și de memorat, și ușor de pus în practică, ceea ce și explică succesul pe care l-a avut. Poate că vei râde. Totuși, să știi că această învățătură e mult mai profundă decât pare.

După Confucius, modul de a ne comporta față de aproapele nostru are mai mare importanță decât ne imaginăm: a ne înclina în fața unei persoane în vârstă, a ține ușa cuiva pentru a-l lăsa să treacă, a ne ridica când vorbim unui superior... Confucius a enunțat o mulțime de alte reguli de comportament în societate, mult mai numeroase decât la noi. El era convins că aceste reguli nu fuseseră elaborate la întâmplare, ci aveau un motiv de a fi în legătură, în general, cu ceva frumos. De altfel, spunea: „Cred în timpurile vechi și le iubesc". Adică el credea în bunul-simț și în temeiul datinilor și obiceiurilor de secole. Învățătura lui nu avea altă ambiție decât să le amintească permanent, să le perpetueze amintirea, pentru ca oamenii să continue să le respecte. Era de ajuns, după părerea lui, să te conformezi acestor reguli, pentru ca totul să devină mai simplu. Lucrurile se petreceau atunci în mod natural, spontan, fără măcar să te mai gândești. Acest mod de comportament nu ne face neapărat buni, dar ne permite mai ușor să rămânem buni.

Este adevărat că marele gânditor Confucius avea o părere foarte bună despre om. Considera că toți oamenii se nasc buni și raționali, că bunătatea și bunul-simț se află în adâncul ființei noastre. Dacă cineva, spunea el, zărește un copil jucându-se pe malul apei, îi va fi frică să nu-l vadă căzând în apă. Grija pe care o avem față de aproapele nostru, compasiunea față de cel care se află într-o situație dureroasă, aceste sentimente bune sunt înnăscute. Singura noastră sarcină este să veghem să nu dispară. Pentru că acela care dă dovadă de amabilitate, de supunere și de solicitudine față de părinți – calități pe care oamenii le au din naștere – se va comporta în același fel față

de altă persoană. Se va supune legilor țării sale, după cum a deprins obiceiul de a se supune tatălui său. De aceea, Confucius acorda o mare importanță familiei și sentimentelor pe care le generează ea, iubirea între frați și surori, respectul față de părinți. Numea familia „rădăcinile omenirii".

Noțiunile de respect și de supunere nu se refereau doar la un inferior față de superiorul său. Reciproca era și ea valabilă. În privința acestui subiect, Confucius și discipolii săi s-au lovit deseori de prinții rebeli și nu se fereau să le spună ce credeau despre ei. Le aminteau că un prinț trebuia să fie primul care să dea exemplu și că avea obligația să respecte toate regulile. Trebuia să dea dovadă de iubire filială față de tatăl lui, dar și de solicitudine și echitate față de supușii săi. Prinții care nu dădeau atenție suferințelor poporului lor obțineau ceea ce meritau atunci când supușii se revoltau și îi răsturnau de la putere. Prima îndatorire a unui prinț era să servească drept model tuturor supușilor din regatul lui.

Poate ți se va părea că marele Confucius a susținut numai lucruri cât se poate de evidente. Dar exact asta dorea și el. Voia să le transmită oamenilor lucruri pe care toți le puteau înțelege cu ușurință și care, în plus, să le pară drepte și echitabile. De altfel, cum ți-am mai spus, Confucius și-a atins scopul. Fără învățătura lui, marele imperiu al Chinei, cu nenumăratele sale provincii, s-ar fi dezmembrat.

Totuși, să nu crezi că toți chinezii aveau ca singură grijă să trăiască în armonie și bună înțelegere unii cu alții. Existau și oameni care, oarecum ca Buddha, erau și mai mult preocupați de marile mistere ale lumii. La câtva timp după Confucius, în China a trăit unul dintre acești înțelepți. Numele lui era Laozi. Se spune că era funcționar, dar că, într-o zi, s-a săturat de viața trepidantă a oamenilor. Și-a părăsit slujba și s-a dus la o mănăstire părăsită, de la hotarele Chinei, ca să devină ermit.

La frontieră, un vameș, om simplu, i-ar fi cerut să-și aștearnă gândurile pe hârtie înainte de a-i părăsi pe oameni, iar Laozi ar fi acceptat. Istoria nu spune dacă vameșul le-a înțeles, deoarece sunt deosebit de complexe și ezoterice. Care ar fi ideea principală? O mare lege guvernează lumea. Ea conduce vântul și furtuna, animalele și

plantele, alternanța zi/noapte, mișcarea stelelor..., într-un cuvânt, marea mișcare naturală a universului. Această lege este „Tao". Or, omul este prea absorbit de grijile lui, de agitața permanentă, de nenumăratele lui planuri, de întrebări, dar și de ofrande și rugăciuni adresate divinităților, și, am putea spune, nu lasă această lege să vină la el. Nu-i permite să acționeze asupra lui. Îi deranjează cursul.

Singurul lucru care poate fi făcut, credea Laozi, este „să nu acționăm". Altfel spus, ca să ne găsim pacea interioară, nu trebuie nici să privim, nici să ascultăm ceea ce se petrece în jurul nostru, să nu dorim nimic și să nu ne gândim la nimic. Cel care, precum un copac sau o plantă, va reuși să se elibereze de toate ambițiile și de orice dorință va simți acționând asupra lui Tao, această mare lege care guvernează universul, care face să se rotească cerul și să vină primăvara. După cum vezi, această învățătură este greu de înțeles și cu atât mai greu de urmat. Poate Laozi a reușit nefăcând nimic, în singurătatea din munți. Oricum, este un lucru bun că marele inițiator al gândirii în China a fost Confucius, nu Laozi. Tu ce crezi?

Cea mai mare aventură

Războiul peloponeziac • Războiul de la Delfi • Filip al Macedoniei • Bătălia de la Cheroneea • Declinul imperiului perșilor • Alexandru cel Mare • Distrugerea Tebei • Aristotel și știința sa • Diogene • Cucerirea Asiei Mici • Nodul gordian • Bătălia de lângă Issos • Cucerirea Tirului și Egiptului • Alexandria • Bătălia de la Gaugamela • Expediția în India • Porus • Alexandru, stăpânul Orientului • Moartea lui Alexandru și succesorii săi • Elenismul • Biblioteca din Alexandria

Perioada de aur a Greciei a fost de scurtă durată. Grecii erau în stare de multe lucruri, mai puțin să păstreze mult timp pacea între ei. Acesta era mai ales cazul atenienilor și spartanilor care, de-a lungul timpului, ajunseseră să nu se mai suporte. În anul 420 î.Hr., între cele două state a izbucnit un război. A fost o înfruntare lungă și cumplită, deoarece a durat mai bine de șaptezeci de ani și a fost

numită „războiul peloponesiac". Spartanii au trimis primii o expediție asupra cetății ateniene. Au devastat ținutul și, mai ales, au distrus toți măslinii, ceea ce a constituit un adevărat dezastru, dacă știm că un măslin tânăr rodește abia după câțiva ani. Atenienii s-au răzbunat lansând expediții contra coloniilor spartane din sudul Italiei, în Sicilia, a cărei principală cetate era Siracuza. Conflictele s-au succedat. Atena a fost nevoită să facă față și unei cumplite epidemii de ciumă, care a provocat moartea multor oameni, printre care și Pericle. Conflictul interminabil dintre cele două cetăți s-a încheiat cu o ultimă înfrângere a Atenei, ale cărei ziduri de apărare au fost dărâmate. Țara era vlăguită, ca după orice război. Învingătorii, la fel. Situația ar fi putut să rămână așa, dacă nu s-ar fi produs un alt eveniment grav. Un mic trib, din apropiere de Delfi, a pus mâna pe templul consacrat cultului lui Apollo, faimosul sanctuar al Oracolului, și l-a jefuit, ceea ce a provocat o emoție teribilă.

Un trib străin s-a folosit de această emoție ca să intervină. Era vorba de un trib de munteni care trăia în nordul Greciei, format din oameni cu apucături încă barbare. Regele lor, Filip al Macedoniei, era un om de o mare abilitate, vorbind perfect greaca și cunoscând foarte bine obiceiurile și cultura grecească. Ambiția lui era să domnească peste întreaga Grecie. Jefuirea sanctuarului de la Delfi i-a oferit o ocazie excelentă de a se manifesta, deoarece, pentru el, ca pentru toți grecii, acest loc avea o mare valoare simbolică. Totuși, la Atena exista un om politic și un un orator celebru, pe nume Demostene, care vorbea poporului și care, în discursurile sale rămase celebre (numite mai târziu *Filipice*), îi punea tot timpul în gardă pe atenieni contra intențiilor regelui Filip al Macedoniei. Dar Grecia era prea divizată ca să se poată apăra cu adevărat.

În anul 338 î.Hr., la Cheroneea, Filip îi învingea pe greci, aceiași care, cu o sută de ani în urmă, știuseră să se apere contra puternicei armate a perșilor. Prin această înfrângere, grecii și-au pierdut libertatea de care, trebuie s-o spunem, n-au știut să se folosească deloc așa cum s-ar fi cuvenit. Dar scopul regelui Filip nu era de a aservi sau de a jefui Grecia. El avea o cu totul altă ambiție: formarea unei armate mari, din greci și macedoneni, cu care să pornească la cucerirea Persiei.

Planul era mult mai ușor de realizat decât în timpul războaielor persice. Marii regi persani nu mai aveau de mult timp înverșunarea și ambiția lui Darius, nici puterea unui Xerxe. Pierduseră controlul administrării țării și se considerau fericiți când satrapii provinciilor le trimiteau destui bani. Cu acești bani, își construiau palate somptuoase și trăiau în mare lux, mâncând din veselă de aur și îmbrăcându-și sclavii, bărbați și femei, în straie superbe. Le plăcea să mănânce bine și să bea mult vin. Satrapii făceau la fel. Așadar, regele Filip avea motive întemeiate să creadă că va cuceri Persia fără greutate. Dar a fost asasinat chiar înainte de a fi sfârșit pregătirile expediției.

Fiul regelui Filip avea atunci abia douăzeci de ani. Numele lui era Alexandru și, la moartea tatălui său, s-a pomenit în fruntea Macedoniei și a întregii Grecii. Când grecii l-au văzut pe acest tinerel, au crezut că-l vor învinge lesne și-și vor recăpăta libertatea. Dar Alexandru nu era un tânăr obișnuit. De la vârsta cea mai fragedă, a așteptat cu nerăbdare să vină la putere. Se spune că, fiind copil, plângea de fiecare dată când tatăl lui, regele Filip, punea stăpânire pe un oraș grecesc și spunea: „Din cauza tatălui meu, nu voi mai avea nimic de cucerit în ziua în care voi ajunge rege". De când tatăl său îi lăsase Grecia întreagă, pe lângă Macedonia, voia neapărat ca acest lucru să fie cunoscut. Când un oraș grecesc a vrut să scuture jugul macedoneanului, Alexandru l-a distrus și i-a vândut locuitorii ca sclavi, dând astfel un avertisment. După care i-a adunat pe toți generalii greci în orașul Corint, ca să se sfătuiască cu ei în privința unei expediții contra Persiei.

Să mai spunem, pentru a completa portretul regelui Alexandru, că, în afara calităților de războinic ambițios și curajos, era și un tânăr foarte frumos, cu un păr lung și buclat, având și o cultură excepțională. Este adevărat că-l avusese ca preceptor pe cel mai mare gânditor din acea epocă, filozoful grec Aristotel. Ca să poți înțelege cât de cât importanța acestui fapt, îți voi spune că Aristotel nu a fost doar mentorul lui Alexandru, și multor alți oameni în cursul următoarelor două secole. Când nu cădeau de acord asupra vreunei probleme, aceștia consultau scrierile lui care, pentru ei, conțineau neapărat adevărul. Aristotel servea drept arbitru. Trebuie să știi că, în timpul vieții, a

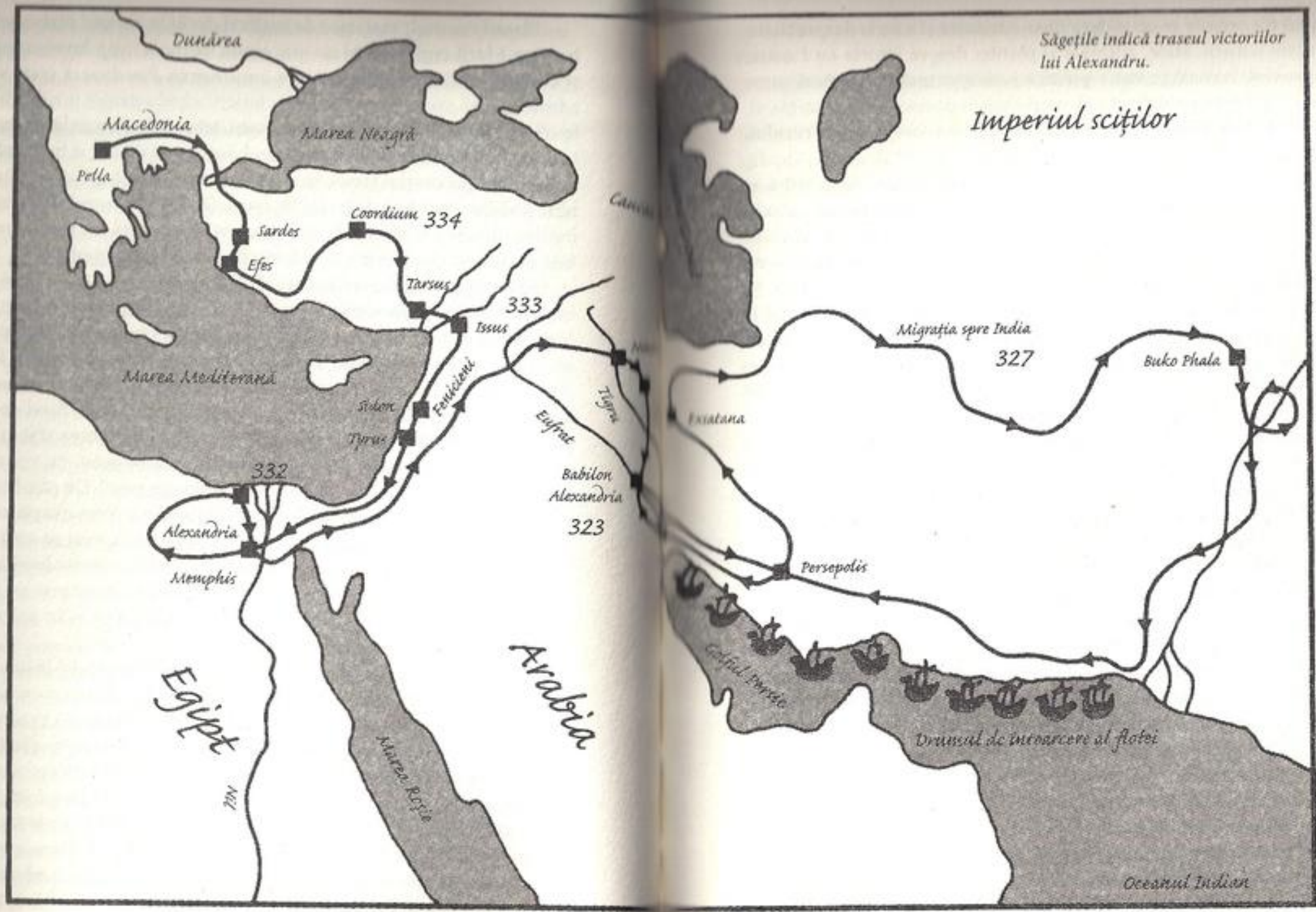
Dunărea
Macedonia
Marea Neagră
Pella
Sardes
Efes
Coordium
334
Tarsus
333
Issus
Marea Mediterană
Sidon
Tyrus
Fenicieni
332
Alexandria
Memphis
Egipt
Nil
Marea Roșie
Arabia
Tigru
Eufrat
Babilon
Alexandria
323
Săgețile indică traseul victoriilor lui Alexandru.
Imperiul sciților
Migrația spre India
327
Buko Phala
Exiatana
Persepolis
Golful Persic
Drumul de întoarcere al flotei
Oceanul Indian

adunat tot ceea ce se considera că se cunoaşte şi a scris despre toate: ştiinţele naturii, stele, animale şi plante; despre istorie cu I mare, despre viaţa socială în stat – politică –, despre morală, al cărei nume grecesc a dat termenul „etică", ca şi despre poezie şi frumuseţea ei. A scris reflecţii despre o divinitate aflată undeva deasupra cerului, netulburată şi nevăzută.

Alexandru primise de la Aristotel toată această învăţătură şi tânărul fusese, după toate aparenţele, un bun elev. Lecturile sale preferate erau marile epopei lirice ale lui Homer, *Iliada* şi *Odiseea*. Chiar s-a spus că le strecura noaptea sub pernă. Dar nu-şi petrecea tot timpul cu nasul în cărţi. Activitatea sa preferată era sportul. Şi excela în echitaţie. Nimeni nu călărea mai bine ca el. Tatăl său îi cumpărase un cal deosebit de nărăvaş, pe care nimeni nu reuşea să-l îmblânzească. Acest cal, numit Bucefal, îi arunca la pământ pe toţi călăreţii. Într-o zi, Alexandru a înţeles motivul: îi era teamă de umbra lui. El l-a făcut să se întoarcă cu faţa spre soare ca să nu-şi vadă umbra pe pământ, l-a mângâiat, s-a aruncat pe spatele lui şi a pornit în galop, în aplauzele întregii curţi. De atunci, Bucefal a fost calul lui preferat.

Când şefii armatelor greceşti l-au văzut pe Alexandru sosind la Corint, entuziasmul a fost general. Cu excepţia unui singur om: un filozof original pe nume Diogene. Ideile sale erau destul de apropiate de cele ale lui Buddha. A avea bunuri materiale, spune el, nu poate decât să dăuneze reflecţiei şi să strice existenţa. Mai bună era o viaţă simplă şi lipsită de griji. De aceea, renunţase la orice bun material şi trăia, pe jumătate gol, într-un butoi, în piaţa din Corint, liber şi independent ca un câine fără stăpân. Auzind despre acest personaj ciudat, Alexandru a dorit să-l cunoască. Îmbrăcat superb, cu panaşul căştii în bătaia vântului, s-a dus să-l viziteze pe filozof şi i-a spus:

– Îmi placi. Cere-mi ce vrei şi-ţi voi da.

Diogene, care se încălzea la soare în acel moment, în faţa butoiului, a răspuns:

– Da, mărite rege, am o dorinţă.

– Care anume? a întrebat regele.

– Să te dai la o parte din soare, pentru că-mi faci umbră.

Alexandru a fost atât de impresionat de acest răspuns, încât ar fi spus:

– Dacă n-aş fi fost Alexandru, mi-ar fi plăcut să fiu Diogene.

Armata greacă a manifestat foarte repede faţă de regele Alexandru o admiraţie la fel de mare ca a macedonenilor şi a acceptat cu bucurie să lupte pentru el. Prin urmare, Alexandru a pornit în expediţia împotriva Persiei cu o încredere şi mai mare. Înainte de a pleca, a împărţit tot ceea ce avea prietenilor, care s-au îngrijorat şi l-au întrebat:

– Dar ţie ce-ţi va rămâne?

– Speranţa, a răspuns el.

Şi a avut dreptate să creadă în steaua lui. A ajuns cu oamenii săi în Asia Mică, unde a trebuit să înfrunte armata persană. Persanii erau mai numeroşi decât grecii, dar armata lor era dezorganizată, fără un şef adevărat. Forţele persane au fost repede puse pe fugă, pentru că Alexandru şi armata lui s-au bătut cu mult curaj.

În cursul cuceririi Asiei Mici de către Alexandru, are loc celebra întâmplare cu nodul gordian. În oraşul Gordion se afla, într-un templu consacrat lui Zeus, un vechi car regal. O curea, care lega jugul de oiştea carului, era petrecută de mai multe ori după ea şi era solid înnodată. Un oracol prezisese că acela care va deznoda cureaua va deveni stăpânul lumii. Alexandru a încercat cu degetele, dar nodul nu s-a desfăcut, ca nodul de la şiret mai ales atunci când de grăbeşti! Alexandru a făcut atunci ceea ce mama, într-un caz asemănător, mi-ar interzice să fac: a luat sabia şi a tăiat nodul. Acest gest era plin de sensuri. El însemna: „Voi cuceri lumea cu sabia în mână şi profeţia se va realiza". Şi chiar aşa s-a şi întâmplat. Uitându-te pe hartă, îţi vei da mai bine seama de întinderea cuceririlor lui Alexandru. În realitate, nu a început cu Persia. A considerat preferabil să neutralizeze mai întâi provinciile, Fenicia şi Egiptul. Perşii au încercat să-i bareze drumul spre oraşul Issos, dar Alexandru a ieşit învingător. A jefuit corturile regelui persan şi a pus mâna pe comorile lui. Le-a întemniţat pe soţia şi pe sora regelui, pe care le-a tratat cu amabilitate şi menajamente. Toate acestea s-au întâmplat în 333 î.Hr., dată uşor de memorat!

Cucerirea Feniciei nu a fost uşoară. Asediul Tirului a durat şapte luni. Când oraşul a căzut, a fost şi el jefuit fără milă. Cu Egiptul a

mers mai uşor. Egiptenii, foarte fericiţi să scape de perşi, s-au supus imediat celui care îl întruchipa pe duşmanul asupritorilor lor. Ca să-şi desăvârşească puterea, Alexandru a vrut să se comporte ca un adevărat suveran, după imaginea faraonilor cu care fuseseră obişnuiţi egiptenii. S-a dus la un templu al zeului-soare şi le-a cerut preoţilor să proclame că şi el era „Fiul Soarelui", adică un adevărat faraon. Înainte de a părăsi Egiptul, a întemeiat un oraş pe malul mării, căruia i-a dat numele său. Acest oraş este Alexandria, care există şi astăzi, fiind pe vremea aceea şi mult timp unul dintre oraşele cele mai bogate şi mai puternice din lume.

Alexandru putea să plece acum si cucerească Persia. Între timp, regele Persiei formase o armată enormă şi îl aştepta nu departe de Ninive, la Gaugamela. Totuşi, preferând să evite o bătălie, el a trimis mesageri la Alexandru ca să-i ofere jumătate din imperiu şi pe fiica lui de soţie, dacă acesta accepta să nu se lupte cu el. Prietenul lui Alexandru, Parmenion, ar fi spus: „Dacă aş fi Alexandru, aş accepta". Iar Alexandru ar fi răspuns: „Şi eu, dacă aş fi Parmenion". Preferând să domine întreaga lume, nu jumătate din ea, Alexandru a purtat bătălia şi a învins ceea ce a fost ultima şi cea mai mare armată persană. Regele perşilor a fugit în munţi, unde a fost asasinat. Alexandru i-a pedepsit pe ucigaşi şi a supus Persia.

Alexandru domnea acum peste un mare imperiu, care cuprindea Grecia, Egiptul, Fenicia, împreună cu Palestina, Babilonia, Asiria şi Asia Mică. El a încercat să instaureze în toate aceste ţări o organizare nouă. Şi putem spune că ordinele lui Alexandru erau purtate de la Nil până în regiunile îndepărtate ale Siberiei de astăzi.

Îmi închipui că tu şi cu mine ne-am fi mulţumit cu aceste cuceriri. Alexandru, nu. Voia să domnească peste ţări noi, încă necunoscute. Visa să vadă acele popoare îndepărtate şi misterioase despre care vorbeau negustorii atunci când se întorceau din Orient cu mărfuri rare. Voia, asemenea lui Dionysos dintr-o legendă grecească, să-şi facă intrarea triumfală la indienii din India cu tenul arămiu din cauza soarelui şi să se bucure de ovaţiile lor. Prin urmare, nu a stat mult timp în capitala persană. În anul 327 î. Hr., cu preţul a nenumărate pericole, a străbătut cu armata trecătorile unor munţi niciodată călcate de piciorul omului,

Împăratul indian Porus, încătuşat în faţa lui Alexandru cel Mare.

a intrat în India şi a coborât în valea Indului. Indienii nu s-au arătat la fel de docili ca egiptenii. Asceţii mai ales şi ermiţii au predicat în păduri rezistenţa în faţa cuceritorului venit din vest. Alexandru a fost nevoit să asedieze unul câte unul fiecare oraş înainte de a-l putea cuceri, pentru că indienii din casta războinicilor luptau cu vitejie.

Dar vitejia lui Alexandru era la fel de mare, după cum dovedește întâlnirea lui cu un rege indian pe nume Porus. Acesta îl aștepta pe macedonean cu armata lui de elefanți și de oameni din popor mergând pe jos pe unul dintre malurile unui afluent al Indului. Ajuns pe malul opus, Alexandru nu a avut altă alternativă decât să traverseze fluviul cu armata, sub nasul adversarului. Acest succes se numără printre cele mai mari fapte de arme ale sale. Pe o căldură umedă și copleșitoare, el a strivit armata indiană. I-a fost adus rele Porus în lanțuri. Alexandru l-a întrebat:

– Ce aștepți de la mine?

– Să mă tratezi ca pe un rege, i-a răspuns Porus.

– Nimic altceva?

– Nu, n-am nimic de adăugat.

Alexandru a fost atât de impresionat de răspunsul regelui indian, încât i-a înapoiat regatul.

Alexandru dorea să-și continue incursiunile spre est. Intenționa să plece din valea Gangelui la cucerirea unor popoare și mai misterioase, dar soldații săi au refuzat să meargă mai departe, neavând chef să mărșăluiască la infinit, până la celălalt capăt al lumii. Voiau să se poată întoarce în sfârșit la casele lor. Alexandru i-a implorat, i-a amenințat că va pleca mai departe singur. S-a retras în cort și le-a ținut piept timp de trei zile. În cele din urmă, soldații au avut ultimul cuvânt și Alexandru s-a resemnat să se întoarcă, dar cu condiția să nu străbată același drum. Evident, folosirea acelorași drumuri ca la venire ar fi constituit soluția cea mai simplă, pentru că Alexandru ar fi trecut prin țări deja cucerite. Dar el visa la noi cuceriri. Așadar, a urmat cursul Indului până la mare. Acolo, a trimis direct în Macedonia o mică parte a armatei pe mare. Cu restul trupelor, și-a continuat cursa dezlănțuită, în condiții înfiorătoare, prin pustiuri de piatră nesfârșite și fără țipenie de om. Alexandru suporta aceleași condiții grele ca oamenii lui, refuzând să bea apă și să mănânce mai mult decât ei. În fiecare bătălie, lupta în prima linie. O dată, a scăpat de la moarte ca prin urechile acului.

În ziua aceea, Alexandru asedia o fortăreață. După ce scările au fost sprijinite de ziduri, s-a avântat primul la asalt. Când a ajuns în

vârf, pe când soldații se pregăteau să-l urmeze, scara s-a rupt și s-a pomenit singur. Oamenii săi i-au strigat să sară cât mai repede și să vină la ei. Dar el s-a aruncat în interiorul fortăreței. Imediat după aceea, s-a așezat cu spatele la zid și s-a protejat cu scutul de nenumărații agresori. Dar o săgeată l-a rănit grav. A scăpat cu viață doar datorită sosirii soldaților săi, veniți în mare grabă să-l salveze. A fost cu adevărat o întâmplare incredibilă.

În sfârșit, Alexandru a ajuns în capitala persană. Dar, deoarece o incendiase atunci când o cucerise, a luat hotărârea să-și instaleze curtea la Babilon. La drept vorbind, avea de unde alege! Fiind acum „Fiul Soarelui" pentru egipteni și „regele-regilor" pentru persani, având trupe în India și la Atena, voia să ofere lumii imaginea pe care aceasta o aștepta de la orice mare suveran.

Poate că această atitudine nu era dictată de orgoliu. Elev al lui Aristotel, cunoștea foarte bine sufletul omului și știa că era sensibil la semnele exterioare ale puterii: fastul și solemnitatea. Prin urmare, a adoptat obiceiurile curților persane și babiloniene. Oricine se prezenta în fața lui trebuia să cadă în genunchi și să-i vorbească ca și cum ar fi fost un zeu. După obiceiul regilor din Orient, s-a căsătorit cu mai multe femei, printre care și fiica lui Darius, defunctul rege al perșilor, ca să devină adevăratul lui succesor. Nu voia să rămână în ochii perșilor un cuceritor străin. Pe scurt, dorea să împace înțelepciunea și bogățiile orientale ale perșilor cu luciditatea și vioiciunea grecilor ca să realizeze ceva excepțional.

Dar grecii care trăiau în anturajul lui nu au fost mulțumiți de această situație. În primul rând, nu erau oricine! Cuceritorii, adică stăpânii, erau ei. În al doilea rând, oameni liberi și obișnuiți cu această libertate, nici nu le trecea prin minte să se arunce cu fața la pământ în fața cuiva. Nu voiau, după cum spune o expresie familiară, să fie „lingăi". Au devenit insuportabili la curtea din Babilon, încât Alexandru a fost obligat să trimită în țările lor atât prieteni, cât și soldați. Efortul fuziunii celor două popoare a fost un eșec. Alexandru organizase totuși pentru cei zece mii de soldați macedoneni și greci care se căsătoriseră cu persane o petrecere de vis și o dotă consistentă.

Dar Alexandru avea şi alte planuri mari. Visa să întemeieze multe oraşe după modelul Alexandriei. Visa să construiască drumuri şi spera, cu timpul, dacă era necesar cu forţa, să învingă ostilitatea grecească ca să instaureze o nouă lume. Imaginează-ţi cum ar fi fost dacă ar fi reuşit să realizeze ce dorea: o legătură poştală din India şi până la Atena! Din păcate, cu capul încă plin de planuri, a murit în palatul de vară al lui Nabucodonosor, la vârsta la care cei mai mulţi oameni abia încep cu adevărat să trăiască. Avea doar treizeci şi doi de ani. Acest lucru s-a întâmplat în anul 323 î.Hr.

Pe când Alexandru agoniza, a fost întrebat cine trebuia să-i ia locul. Iar el a răspuns: „Cel mai demn". Dar toţi prinţii şi generalii din anturajul lui erau oameni ambiţioşi, cheltuitori şi lipsiţi de moralitate. Şi-au disputat imperiul până când acesta s-a dezmembrat. Egiptul a căzut sub dominaţia unei familii de generali, cea a Ptolemeilor. Seleucizii au obţinut Mesopotamia şi Attalizii, Asia Mică. Posesiunile indiene au fost pierdute.

Deşi imperiul s-a dezmembrat, marele plan al lui Alexandru s-a conturat lent. Arta şi gândirea grecilor au pătruns în Persia şi chiar mult mai departe, deoarece au ajuns la Indus şi şi în China. Grecii au aflat că lumea nu se reducea doar la Atena şi Sparta şi că erau lucruri mult mai importante de făcut decât să existe o luptă permanentă între dorieni şi ionieni. Lucru incredibil, din ziua în care şi-au pierdut puţina lor libertate politică, au devenit deţinătorii celei mai mari puteri spirituale care a existat vreodată. Această putere era ceea ce numim cu toţii „cultura greacă". Ştii în ce constă forţa ei? În crearea de biblioteci. Cea din Alexandria atinsese cifra uluitoare de şapte sute de mii de volume. În general, era vorba de lucrări aduse de soldaţii greci, aceiaşi soldaţi care porneau acum la cucerirea lumii.

Alţi luptători şi alte lupte

Italia • Roma şi legenda întemeierii sale • Lupta claselor • Cele douăsprezece table ale legii • Caracterul romanilor • Cucerirea Romei de către gali • Cucerirea Italiei • Pirus • Cartagina • Primul război punic • Hannibal • Trecerea Alpilor • Quintus Fabius Maximus • Cannae • Ultima somaţie • Victoria lui Scipio asupra lui Hannibal • Cucerirea Greciei • Cato • Distrugerea Cartaginei

Alexandru s-a deplasat doar spre răsărit. Desigur, exprimarea „doar spre răsărit" nu este cea mai potrivită, având în vedere întinderea cuceririlor sale, dar este adevărat că nu a fost atras de regiunile care se aflau la vest de Grecia. În aceste regiuni se aflau câteva colonii feniciene şi greceşti şi un mic număr de peninsule pline de păduri şi populate de ţărani grosolani şi războinici, printre ele aflându-se şi Italia. Unul dintre popoarele care o ocupau erau romanii. În timpul lui Alexandru cel Mare, Roma era doar o mică cetate cu străzi întortocheate, protejată de ziduri, iar influenţa ei se întindea doar asupra unei mici bucăţi de pământ din mijlocul Italiei. Totuşi, locuitorii erau oameni mândri, cărora le plăcea să se grozăvească cu istoria lor, convinşi că vor avea un mare viitor. Pretindeau că istoria lor data din timul primilor troieni. Un troian, pe nume Enea, după ce a fugit din oraşul asediat, ar fi ajuns în Italia şi s-ar fi căsătorit cu fiica regelui din Latium. Descendenţii săi ar fi fost Romulus şi Remus, alăptaţi în pădure de o lupoaică. Romulus, spuneau ei, ar fi întemeiat apoi Roma. Ba chiar fixau o dată: 753 î.Hr. De altfel, romanii porneau de la această dată când numărau anii, cum făceau grecii începând de la olimpiade. Ei spuneau: acest lucru s-a întâmplat în anul cutare de la întemeierea Romei. De exemplu, anul roman 100 ar corespunde, după modul nostru actual de a socoti, anului 653 î.Hr.

Referitor la perioada de început a micii lor cetăţi, romanii povesteau multe alte lucruri, despre regi buni şi răi, care luptaseră contra cetăţilor vecine. De exemplu, povestea celui de-al cincizeci şi unulea rege al Romei, Tarquinus Superbus, asasinat de un nobil, care nu era altul decât nepotul său Brutus. După aceea, nobilii au pus mâna pe putere. Aceştia erau numiţi patricieni, ceea ce înseamnă „părinţii

cetății". Să nu-ți închipui că era vorba de adevărați orășeni. Patricienii erau, la origine, vechi familii care dețineau domenii întinse. Această castă de privilegiați juca însă un rol important, deoarece îi alegea pe cei care răspundeau de conducerea cetății de când nu mai exista rege.

Cei care dețineau cele mai înalte responsabilități erau numiți consuli. Întotdeauna erau doi, împărțind puterea supremă. Aleși pe o durată de un an, ei erau obligați după aceea să renunțe la funcția lor. În afara patricienilor existau, evident, ceilalți oameni. Dar aceștia nu făceau parte din familii vechi și ilustre, dețineau puțin pământ și aveau purtări grosolane. Erau numiți plebei, clasa populară. Ei formau, într-un fel, o castă, exact ca în India. De exemplu, un plebeu nu avea dreptul să se căsătorească cu o patriciană. Cu atât mai puțin să devină consul. Plebeii nu aveau permisiunea să participe la adunările care se țineau pe Câmpul lui Marte, la porțile orașului, și nu aveau drept de vot. Dar plebeii erau numeroși și îi caracterizau aceeași tărie de caracter și aceeași tenacitate ca pe patricieni. Așa că nu și-au acceptat soarta la fel de ușor ca indienii. Ei au amenințat de mai multe ori că se vor exila dacă nu erau mai bine priviți și dacă nu li se dădea o parte din pământurile cucerite pe care patricienii și le însușiseră până atunci numai ei. După un secol de lupte neîncetate contra patricienilor, au reușit să-și impună voința, obținând aceleași drepturi ca ei. Din acea zi, unul dintre cei doi consuli a fost patrician, celălalt, plebeu. Conflictul s-a încheiat cam în timpul lui Alexandru cel Mare.

Această luptă interminabilă ne poate ajuta să ne facem o idee despre caracterul romanilor. Desigur, nu aveau spiritul atât de vioi și de inventiv ca al atenienilor și nu încercau să descopere tot ce era frumos. Arhitectura, sculptura, poemele epice nu constituiau preocuparea lor majoră, după cum nici reflecțiile despre lume sau despre existență. Dar când își fixau un obiectiv, mergeau până la capăt, chiar dacă le lua două sute de ani. Aveau un suflet de țărani, fiind legați de pământul lor, total străini vieții itinerante a atenienilor pe mare. Singura lor preocupare o constituia bunurile proprii, turmele, ogoarele. Călătoreau puțin prin lume și nu înființau colonii. În schimb, își iubeau cu pasiune cetatea și pământul pe care se născuseră și erau gata de orice ca să le sporească puterea, să lupte și să-și dea chiar și viața. Un alt lucru ocupa un loc

important în existența lor: dreptul. Nu dreptul care recunoaște egalitatea între toți oamenii, ci acela care implică respectarea de către toți a legii. Legile romanilor erau gravate pe douăsprezece plăci de aramă expuse în piața publică. Nimeni nu le putea încălca. Legea nu făcea excepții. Cel care greșea nu beneficia de îngăduință, de compasiune. Aceste legi erau drepte deoarece le primiseră de la strămoșii lor.

Există foarte multe istorisiri care prezintă dragostea romanilor pentru patrie și fidelitatea față de legi: istorisiri ale unor tați care, fără să clipească, își condamnau la moarte propriul fiu, pentru că așa cerea legea; istorisiri ale unor eroi care, fără să ezite, își sacrificau viața în luptă sau în captivitate ca să-și salveze compatrioții. Ele nu trebuie crezute întocmai, dar dovedesc intransigența romanilor față de ei și față de ceilalți când era în cauză patria sau când o cereau legile. Romanii mai aveau o calitate. Nu se lăsau niciodată doborâți de soarta potrivnică. În anul 390 î.Hr., când un trib galic venit din nord a cucerit Roma și i-a dat foc, nu au căzut pradă disperării. Au reconstruit-o și au ridicat noi ziduri de apărare. Apoi a venit timpul în care romanii s-au impus treptat în fața micilor cetăți vecine.

După epoca lui Alexandru cel Mare, romanii nu s-au mai mulțumit să se războiască doar cu cetățile mici și s-au avântat la cucerirea întregii peninsule italice. Nu au încercat să o facă dintr-o dată, în stilul lui Alexandru cel Mare, ci au acționat în etape, cetate după cetate, regiune după regiune, cu tenacitatea și hotărârea care îi caracteriza. Cum se întâmpla? Deoarece Roma devenise o cetate puternică, celelalte orașe italiene au cerut să se alieze cu ea. Romanii au acceptat aceste alianțe cu dragă inimă. Dar, când aliații nu mai aveau aceleași păreri cu ale lor și le respingeau, le declarau război. Companiile romane de soldați, numite „legiuni", ieșeau în general învingătoare din aceste lupte. Într-o zi, un oraș din sudul Italiei a chemat în ajutor un prinț și un șef de armată grec, Pirus. Acesta, luând exemplu de la indieni, a sosit curând cu o armată de elefanți. A înfrânt legiunile romane, dar a pierdut un număr atât de mare de oameni, încât ar fi exclamat: „Nu vreau să mai am vreodată o victorie ca asta!" Și astăzi, când o victorie este câștigată cu prețul a prea multe victime, se vorbește de victorie *á la Pirus*.

Imediat după aceea, Pirus a părăsit Italia, lăsând terenul liber romanilor, care au devenit stăpâni peste sudul Italiei. Dar romanii au vrut să meargă şi mai departe şi să cucerească Sicilia, atraşi de pământurile ei fertile, bogate în cereale. Pe insulă se aflau colonii greceşti, dar Sicilia nu aparţinea grecilor. Ea se afla sub dominaţia fenicienilor.

Îţi aminteşti că fenicienii, cu mult înaintea grecilor, implantaseră aproape peste tot agenţii comerciale şi întemeiaseră cetăţi, mai ales în sudul Spaniei şi pe coastele Africii de Nord. Una dintre aceste cetăţi africane, Cartagina, se afla exact în faţa Siciliei. Ea era cetatea cea mai bogată şi mai puternică din regiune. Locuitorii ei erau fenicieni, pe care romanii îi numeau puni. Ambarcaţiunile lor navigau până departe, cumpărau produse din toate ţările şi le vindeau în cetăţile de pe coaste. Deoarece Cartagina era aproape de Sicilia, punii veneau acolo după cereale.

Aşadar, cartaginezii au fost primii adversari periculoşi ai romanilor. În realitate, nu luptau ei înşişi. Erau destul de bogaţi ca să cumpere soldaţi străini, adică mercenari, care luptau în locul lor. La începutul războiului cu romanii în Sicilia, cartaginezii au deţinut supremaţia. Trebuie spus că romanii nu aveau corăbii, nici măcar nu ştiau să le construiască. Spre deosebire de cartaginezi, nu aveau habar de navigaţie şi cu atât mai puţin de lupta navală. Totuşi, într-o zi, o navă cartagineză a eşuat pe un ţărm italian. Romanii s-au inspirat de la ea şi, în mai puţin de două luni, punând la bătaie toţi banii, au construit un mare număr de vase. Înzestraţi cu această flotă, ei au obţinut, în anul 241 î.Hr., victoria asupra cartaginezilor şi au devenit stăpânii Siciliei.

Dar acesta era doar începutul unui lung conflict între cele două cetăţi. Cartaginezii şi-au spus că, dacă li s-a luat Sicilia, vor cuceri Spania. Spania era atunci populată de triburi barbare. Romanii nu călcaseră niciodată pe pământul ei. Totuşi, au fost foarte nemulţumiţi că Spania a fost cucerită de cartaginezi. În Spania se afla un şef de armată cartaginez al cărui fiu se numea Hannibal. Tânăr excepţional, el crescuse în mijlocul soldaţilor şi cunoştea strategia războiului mai bine ca nimeni altul. Era rezistent la foame şi la frig, la căldură şi la sete, la zilele şi nopţile de marş. Hannibal era curajos, viclean când trebuia să-şi surprindă duşmanul, incredibil de crud când voia să-l

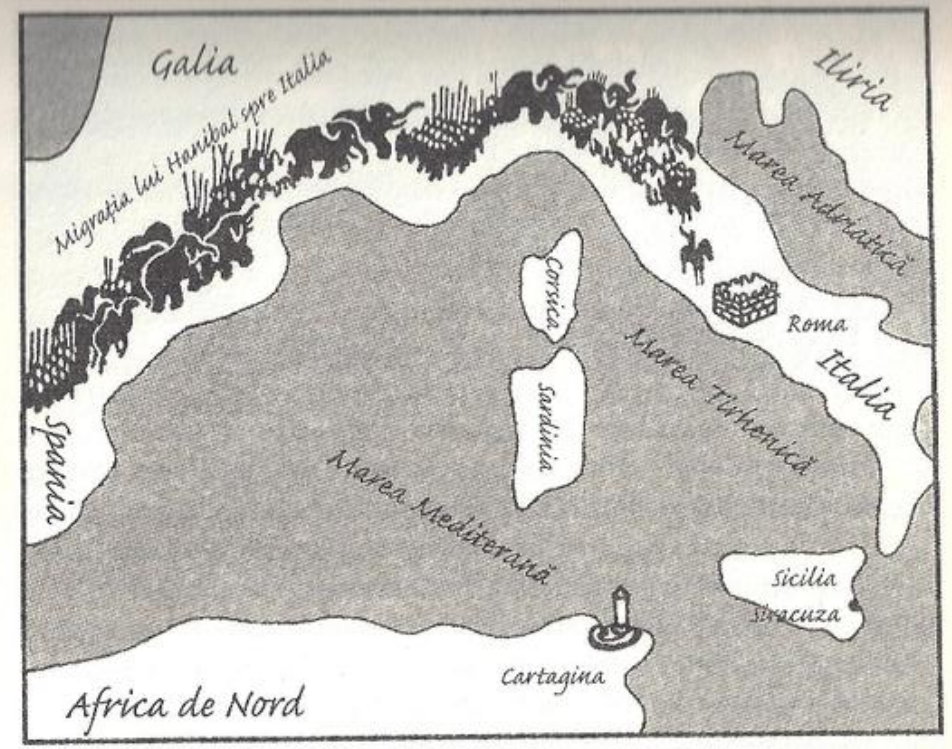

Între Cartagina şi Roma a izbucnit bătălia pentru dobândirea Siciliei. Acesta a fost motivul pentru care Hanibal a traversat Alpii.

nimicească şi ştia să comande. La nouăsprezece ani, nu semăna deloc cu un tânăr imprudent lipsit de judecată. Semăna mai curând cu un jucător de şah care se gândea cu calm înainte de a deplasa o piesă.

Tânărul Hannibal era, în plus, un bun cartaginez, un patriot Îi ura pe romani, care visau să ocupe Cartagina. Când romanii au vrut să cucerească Spania, a văzut roşu în faţa ochilor. A părăsit imediat Spania şi a pornit spre Italia cu oameni şi o armată de elefanţi. După ce a trecut râuri şi munţi, a traversat sudul Franţei, apoi Alpii şi a intrat în Italia. Se crede că a folosit trecătoarea Mont-Cenis. Am trecut şi eu pe acolo într-o zi şi drumul era lat şi sinuos. E greu de imaginat cum a fost posibilă trecerea pe acolo în absenţa oricărui drum. Peste tot sunt numai râpe, faleze stâncoase, văi cu pereţii abrupţi şi alunecoşi. Eu nu aş avea curajul să mă aventurez pe acolo cu un elefant, darămite cu patruzeci! Era luna septembrie şi înălţimile fuseseră acoperite de

zăpadă. Hannibal a reuşit totuşi să-şi croiască drum şi a ajuns în Italia. Romanii au încercat să-l respingă, dar armata lor a fost decimată în cursul unei lupte sângeroase. O a doua armată romană a venit în ajutorul celei dintâi, cu intenţia de a asedia tabăra cartaginezilor în plină noapte. Dar Hannibal, avertizat de pericol, a imaginat o stratagemă. A legat făclii de coarnele unei cirezi de boi şi i-a pus să coboare înălţimea pe care se afla tabăra lui. În bezna nopţii, romanii au crezut că erau soldaţii şi au pornit în urmărirea lor. Când i-au prins din urmă, şi-au dat seama de greşeală. Îmi închipui ce mutre au făcut!

Romanii aveau un şef de armată foarte priceput în persoana lui Quintus Fabius Maximus. El a sugerat amânarea oricărui atac contra lui Hannibal, convins că acesta, într-o ţară pe care nu o cunoştea, va face până la urmă o greşeală. Dar romanii nu au avut răbdare să aştepte. L-au luat în râs pe Quintus Fabius Maximus, numindu-l *cunctator*, altfel spus „curcă plouată", şi, fără să ţină seama de sfaturile lui, l-au atacat pe Hannibal. Lupta a avut loc în apropiere de Cannae, în anul 216 î.Hr. Romanii au avut patruzeci de mii de morţi. A fost cea mai sângeroasă înfrângere a lor. În pofida victoriei, Hannibal nu s-a îndreptat spre Roma. Din prudenţă, a aşteptat sosirea unor trupe proaspete. Dar această aşteptare i-a fost fatală. Cartaginezii nu i-au trimis trupe noi şi şi-a pierdut, în timp, orice autoritate asupra oamenilor săi, pervertiţi de jefuirea oraşelor prin care treceau. Romanii, care, totuşi, încă se temeau de Hannibal şi de oamenii lui, nu au mai îndrăznit să-i atace pe propriile pământuri. În schimb, au luat hotărârea să-şi cheme toţi bărbaţii, inclusiv tinerii şi sclavii, să efectueze serviciul militar. Cetatea romană a devenit o adevărată comunitate de războinici. Aceşti oameni gata să lupte nu semănau prin nimic cu soldaţii străini aflaţi în solda lui Hannibal. Aproape toţi erau romani şi îşi apărau patria. Au luptat împotriva cartaginezilor în Sicilia şi în Spania. Neavându-l în faţă pe Hannibal, au fost permanent victorioşi.

După paisprezece ani petrecuţi în Italia, Hannibal se întorsese în Africa, ca să vină în ajutorul compatrioţilor săi, pentru că romanii ajunseseră iar la porţile Cartaginei, sub conducerea şefului lor de armată Scipio, numit Scipio Africanul. De data aceasta, Hannibal a fost învins. În anul 202 î.Hr., romanii au cucerit Cartagina, constrân-

Trucul lui Hanibal, în momentul în care a fost înconjurat de romani.

gându-i locuitorii să-şi incendieze propria flotă şi să le plătească un tribut de război mare. Hannibal a fugit şi, după câtva timp, s-a otrăvit ca să nu cadă în mâinile romanilor.

Roma, devenită şi mai cutezătoare în urma acestei mari victorii, a acaparat Grecia. Aceasta se afla sub dominaţia macedoneană, dar cetăţile nu reuşeau nici acum să se înţeleagă între ele, ceea ce le reducea puterea şi le făcea mai vulnerabile. După ce au jefuit Corintul de cele mai frumoase opere de artă, romanii au dat foc cetăţii.

Puterea romană s-a întins şi spre nord odată cu anexarea actualei Italii de Nord şi a Galiei Cisalpine, ai cărei locuitori, cu două sute de ani mai înainte, distruseseră Roma. Mulţi romani au considerat atunci că se impunea să meargă mai departe. Se gândeau îndeosebi la Cartagina. Nu puteau suporta gândul că puternica cetate mai era în picioare. Cel mai înverşunat era un patrician pe nume Cato, om cu un caracter încăpăţânat, dar drept. Se spune că toate discursurile sale se terminau cu aceste cuvinte: „De altfel, cred că trebuie să distrugem Cartagina". Ceea ce romanii au şi făcut. Au găsit un pretext ca să atace Cartagina. Cartaginezii s-au apărat cu disperare. În timp ce romanii cuceriseră cetatea, ei au continuat să lupte pe străzi timp de şase zile ca să-şi apere casele. În cele din urmă, toţi cartaginezii au fost ucişi sau făcuţi prizonieri. Romanii le-au distrus locuinţele, au nivelat locul pe care se înălţase cetatea, apoi au arat pământul. Toate acestea s-au întâmplat în anul 146 î.Hr.; atunci a pierit de pe faţa pământului cetatea lui Hannibal. Roma devenea oraşul cel mai puternic din lume.

Un dușman al istoriei

Împăratul Qin Tsin Huangdi • Distrugătorul cărților prin foc • Prinții Tsin și numele Chinei • Marele Zid Chinezesc • Familia imperială Han • Funcționari instruiți

Dacă, până aici, istoria te-a plictisit, cred că acum o să-ți placă.

În timp ce Hannibal străbătea Italia (să spunem, începând din 220 î.Hr.), în China domnea un împărat care, ostil istoriei, a poruncit, în anul 213 î.Hr., să fie arse toate cărțile de istorie, toate documentele și mărturiile despre timpurile vechi, precum și toate scrierile lui Confucius și Laozi. Pe scurt, a poruncit să fie ars tot ceea ce, după părerea lui, era inutil. Singurele cărți tolerate se refereau la agricultură sau prezentau considerații de ordin practic. Nenorocire celui care era găsit cu o lucrare interzisă, pentru că era imediat dat morții!

Acest împărat, care se numea Qin Tsin Huangdi, a fost unul dintre cei mai mari eroi războinici care au existat vreodată. Nu era fiu de împărat, ci de prinț. Așadar, domnea asupra unei provincii pe nume Tsin, ca și familia lui. După toate aparențele, de la numele său provine cel al Chinei actuale. Poate ți se va părea că legătura este destul de relativă între Tsin și China. Totuși, gândește-te că toți termenii de astăzi încep cu „sin", de exemplu, sinologie, care este studiul istoriei, limbii și instituțiilor Chinei. Între sin și Tsin, trebuie să recunoști că sonoritatea este foarte apropiată.

Faptul că numele acestui prinț a fost dat întregii Chine nu-i întâmplător. Cucerire după cucerire, alungându-i pe prinți din regatele lor, Qin Tsin Huangdi a devenit stăpânul întregii țări și a reușit s-o unifice, în pofida întinderii. Cu siguranță că mă vei întreba de ce era atât de ostil față de istorie. Ne putem imagina că, pentru a unifica țara, trebuia să distrugă toate particularitățile, să șteargă orice amintire și să pornească de la zero. Voia ca nașterea Chinei să fie opera sa personală. Ca să ducă la bun sfârșit unificarea acestei țări foarte întinse, a pus să fie construite drumuri prin toate ținuturile și a poruncit realizarea unei construcții gigantice: Marele Zid Chinezesc. Acesta se ridică și astăzi, impozant, cu crenelurile și turnurile sale,

Arcași apărând granițele Chinei. Marele Zid, care se întinde peste munți și văi.

peste munți abrupți și coline, pe o lungime de peste 2.000 km. Qin Tsin Huangdi poruncise să fie construit de-a lungul frontierei imperiului său ca să protejeze țara și populația muncitoare și pașnică de triburile barbare venite din stepe, de călăreții lor războinici, care își petreceau viața cutreierând câmpiile imense din Asia Centrală.

Dorea ca acest enorm zid de apărare să poată pune capăt incursiunilor neîncetate ale acestor hoarde de călăreţi veniţi să jefuiască şi să ucidă. Prin urmare, zidul trebuia să nu cedeze asalturilor lor. Aşa se explică faptul că a rezistat secole, chiar dacă a fost nevoie să fie restaurat de mai multe ori.

Qin Tsin Huangdi nu a domnit mult timp. Puţin mai târziu, o altă familie a urcat pe tronul Fiilor Cerului, familia Han. Aceştia au păstrat principiile administrative fixate de Qin Tsin Huangdi. Sub domnia lor, China a fost un stat stabil şi unificat. Dar, contrar predecesorului lor, împăraţii Han nu erau duşmani ai istoriei. Ei şi-au amintit despre tot ce datora China învăţăturii lui Confucius. Au poruncit să se caute peste tot scrierile sale şi s-a constatat că mulţi oameni avuseseră curajul să nu le arunce în foc. Fiecare a pornit în căutarea lor şi interesul pentru ele a sporit foarte mult. De altfel, ca să devii funcţionar, trebuia să le cunoşti pe toate.

China – lucru care merită subliniat – este singura ţară din lume care nu a fost guvernată, în cursul secolelor, de nobili, de militari sau de preoţi, ci de cărturari. Astăzi, le-am spune intelectuali. Ca să devii funcţionar, nu avea importanţă dacă te trăgeai dintr-o familie modestă sau nobilă. Esenţial era să reuşeşti la examene. Cea mai înaltă funcţie era încredinţată celui mai bun dintre cei care răspunseseră la întrebările cele mai dificile. Trebuie să subliniem că aceste examene nu erau deloc uşoare. Candidaţii aveau obligaţia să ştie să scrie câteva mii de semne. Or, îţi aminteşti că scrierea chineză nu este deloc uşoară. De asemenea, erau nevoiţi să cunoască pe de rost un mare număr de cărţi vechi şi să recite fără greşeală maximele şi preceptele lui Confucius şi ale altor înţelepţi.

Acţiunea lui Qin Tsin Haungdi nu folosise la nimic. Poate că ţi-ar fi făcut plăcere să reuşească! Dar trebuie să ştii că e zadarnic să vrei, într-un fel sau altul, să interzici accesul la istorie, pentru că nimic nu poate fi întreprins dacă nu ştim ceea ce a fost realizat înainte.

Stăpânii lumii occidentale

Provinciile romane • Străzile şi apeductele • Legiunile • Fraţii Gracchi • Pâine şi circ • Marius • Cimbrii şi teutonii • Războiul sclavilor • Iuliu Cezar • Luptele din Galia • Victoria războiului civil • Cleopatra • Reforma calendarului • Asasinarea lui Cezar • August şi imperialismul • Artele

Spre deosebire de Alexandru cel Mare, romanii nu au avut niciodată ambiţia să creeze un imperiu mare, unde toţi oamenii din ţările cucerire de legiunile romane – ţări al căror număr creştea permanent – ar trebui să fie supuşi unei singure legislaţii, cea a Romei. Ţările cucerite aveau un statut aparte şi purtau numele de „provincii romane". Erau ocupate de trupe de soldaţi şi de funcţionari romani, care se considerau superiori populaţiei autohtone, chiar dacă era vorba de fenicieni, evrei sau greci, adică având deja o cultură foarte veche. Pentru romani, autohtonii erau buni doar ca să plătească. Toţi erau supuşi unor impozite împovărătoare şi aveau obligaţia să trimită în mod regulat cereale la Roma. Dacă îşi plăteau impozitele, erau, relativ, lăsaţi în pace. Aveau voie, de exemplu, să-şi păstreze religia şi limba maternă.

Provinciile profitau totuşi de această prezenţă străină, folosindu-se de priceperea romanilor, precum aceea de a construi drumuri. Multe dintre drumurile noastre, admirabil pavate, porneau de la Roma, treceau prin marile câmpii italiene şi străbăteau trecători ca să ajungă la regiunile cele mai îndepărtate ale imperiului. Desigur, romanii nu le făceau chiar din dragoste pentru aceste populaţii îndepărtate. Urmăreau un avantaj personal. Datorită acestei importante reţele rutiere, puteau să trimită rapid informaţii şi trupe în cele patru colţuri ale imperiului.

Constructori uimitori, romanii excelau şi prin realizarea apeductelor, care captau apele din munţi şi le duceau până la oraşele imperiului, unde alimentau un număr mare de fântâni şi terme. Funcţionarii romani care trăiau în străinătate puteau să se bucure astfel de confortul de acasă.

Chiar dacă îşi avea domiciliul în străinătate, un cetăţean roman avea un statut total diferit de cel al unui autohton. El continua să trăiască conform legii romane. Oriunde se afla în marele imperiu, se

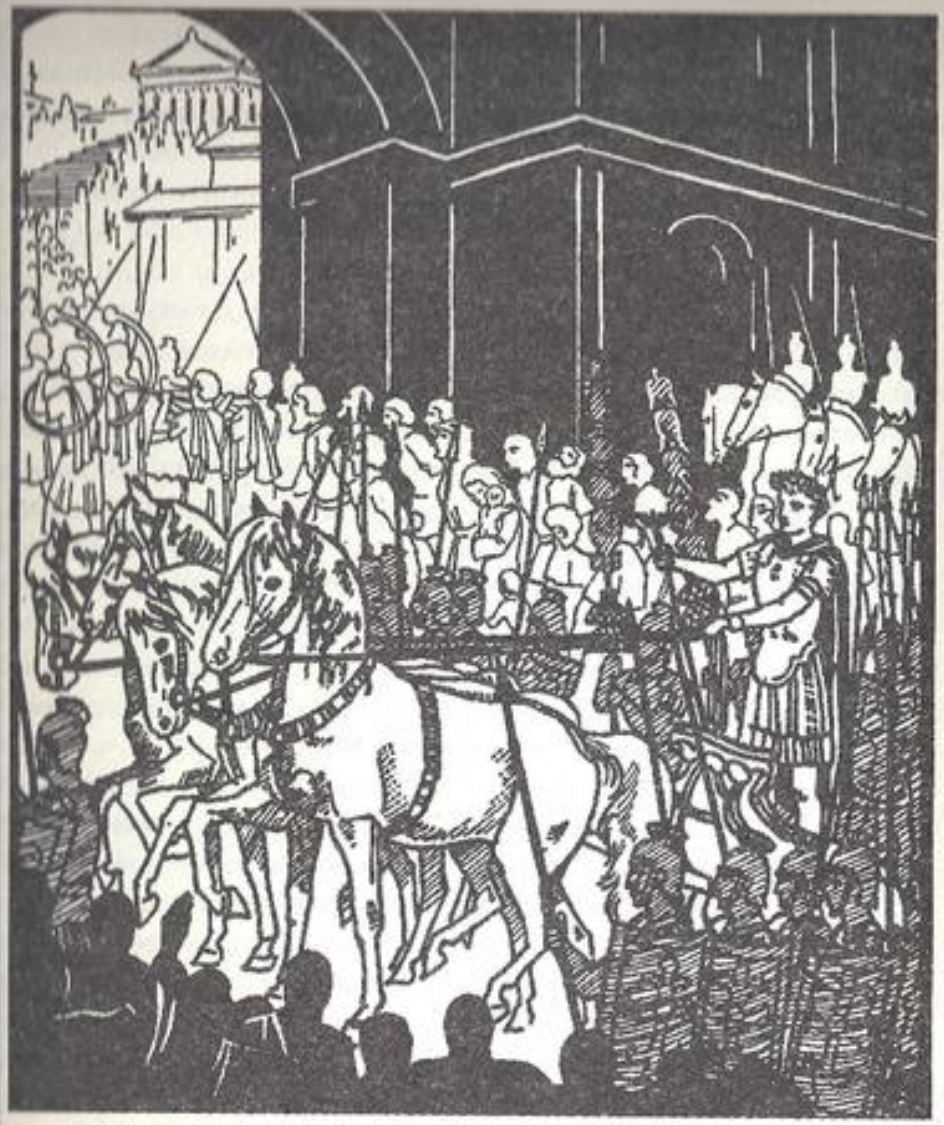

Stăpânul învingător, în carul său tras de patru cai, deplasându-se către templul lui Iupiter din Capitoliul din Roma, în semn de triumf.

putea adresa unor funcţionari romani. Îi era de ajuns să spună: „Sunt cetăţean roman". Aceste cuvinte acţionau ca o formulă magică. Dacă, până atunci, i se dăduse doar puţină atenţie, toţi deveneau imediat amabili şi îi îndeplineau toate cererile.

Adevăraţii stăpâni ai imperiului erau, în realitate, soldaţii romani. Ei menţineau coeziunea, domolindu-i dacă era nevoie pe autohtonii recalcitranţi, pedepsindu-i cu ferocitate pe toţi cei care se revoltau. Antrenaţi în lupte, înzestraţi cu mult curaj şi ambiţie, soldaţii au înmulţit de-a lungul anilor numărul cuceririlor, spre nord, sud şi est. Cei care vedeau sosind, cu un pas lent, coloanele de soldaţi (uneori lungi de câţiva kilometri), mergând în rânduri strânse, cu tunicile lor de piele acoperite cu plăci metalice, cu scuturi şi suliţe, cu praştia şi sabia, cu catapulte gata ca să lanseze pietre şi săgeţi, înţelegeau imediat că orice rezistenţă era zadarnică. Soldaţilor le plăcea să lupte şi ştiau să o facă. De fiecare dată când câştigau o victorie, se întorceau acasă şi intrau îm mod triumfal în Roma, cu şefii lor în frunte, cu prizonierii şi prada. Defilau în sunet de trompete, în ovaţiile poporului, trecând pe sub porţi de onoare (făcute uneori din simple crengi) şi pe sub arcuri de triumf. Purtau tăbliţe pe care erau trecute victoriile lor, ca în afişele noastre publicitare. Generalul stătea în picioare în carul lui, cu o capă roşie pe umeri şi o coroană de lauri pe cap, după imaginea lui Iupiter, zeul-zeilor. Ca un al doilea Iupiter, urca astfel strada în pantă care ducea la templul zeului, construit pe Capitoliu. În timp ce mulţumea zeilor prin ofrande, la poalele colinei erau executaţi şefii armatelor învinse.

Soldaţii ţineau la general la ca tatăl lor. La întoarcerea din campanii, generalul victorios le distribuia o parte din pradă şi le dăruia pământuri când nu mai puteau servi în armată din cauza vârstei. Soldaţii erau gata să facă orice pentru el, nu doar pe pământ străin, ci şi în patrie. Pentru ei, un general capabil să obţină mari victorii avea în mod natural acelaşi talent ca să facă ordine în propria ţară. Şi, deseori, acest lucru se dovedea necesar. Situaţia la Roma nu era întotdeauna foarte uşoară. Cetatea se mărise foarte mult. Numărul săracilor era foarte mare. Când provinciile nu trimiteau cereale, era foamete.

Pe la anul 130 î.Hr. (cu şaisprezece ani înainte de distrugerea Cartaginei), doi fraţi au îndemnat aceste mase populare, foarte sărace, înfometate, să meargă şi să se instaleze pe pământurile din Africa şi să le cultive. Aceştia erau numiţi de toţi fraţii Gracchi. Din păcate, în cursul unor conflicte politice, amândoi au fost asasinaţi.

La fel ca soldaţii faţă de generalul lor, poporul era gata să se ataşeze şi să-l urmeze orbeşte pe oricine le oferea cereale ca să se hrănească şi distracţii. Romanilor le plăceau tare mult distracţiile. În această privinţă, nu semănau deloc cu grecii, a căror elită participa la spectacole, luând parte la competiţii sportive şi cântând ode în onoarea tatălui tuturor zeilor. Romanilor li s-ar fi părut ridicol. Ce om serios şi demn ar fi îndrăznit să înceapă să cânte în public sau să-şi scoată toga de gală ca să arunce cu sulița în faţa mulţimii? Nu, lucrul acesta se potrivea prizonierilor care, în arena teatrului antic, sub privirile a mii de persoane, erau obligaţi să lupte corp la corp sau cu sabia, sau să înfrunte fiare sălbatice – lei, urşi, tigri sau chiar elefanţi. Aceşti oameni nu erau toţi luptători profesionişti, mulţi fiind condamnaţi la moarte. Aceste jocuri erau de o mare cruzime şi sângele curgea în arenă. Iar romanii se arătau foarte entuziasmaţi.

Aşadar, era de ajuns să oferi poporului aceste distracţii grandioase şi să le distribui hrană ca să-ţi asiguri ataşamentul şi deplina lui supunere, ca apoi să-ţi permiţi orice. După cum îţi poţi imagina, mulţi oameni ambiţioşi au încercat astfel să măgulească poporul în scopuri personale. Uneori, doi rivali îşi disputau puterea supremă, unul susţinut de armată şi de societatea patriciană, celălalt, de clasa populară din cetate şi de ţărani. Ostilităţile puteau să dureze mult timp, puterea fiind luată când de unul, când de celălalt. Doi inamici celebri se numeau Marius şi Sulla. Marius luptase în Africa şi, câţiva ani mai târziu, salvase Imperiul Roman de o mare primejdie. În anul 113 î.Hr., triburi barbare şi războinice pătrunseseră în Italia (aşa cum făcuseră, la vremea lor, dorienii în Grecia sau, şapte sute de ani mai târziu, galii în Roma). Cimbrii şi teutonii erau două triburi germanice. Ele luptaseră atât de curajos, încât chiar reuşiseră să pună pe fugă legiunile romane. Marius le-a oprit înaintarea şi i-a învins.

Ne imaginăm cu uşurinţă imensa popularitate câştigată de Marius. Devenise omul cel mai important din Roma. Dar, între timp, Sulla continuase să lupte în Africa şi, într-o zi, s-a întors şi el triumfător. Între cei doi bărbaţi s-a dezlănţuit atunci o luptă îndârjită. Marius a poruncit să fie asasinaţi toţi prietenii lui Sulla. Acesta

Coloseumul din Roma – sclavi confruntându-se cu animale sălbatice. Uriaşul Coloseum era inundat de arşiţă şi de strigătele mulţimii.

s-a răzbunat făcând lista tuturor prietenilor romani ai lui Marius şi punând să fie şi ei asasinaţi. După care a oferit cu generozitate statului bunurile lor. Devenit noul stăpân al Imperiului Roman, el a domnit până în anul 79 î.Hr.

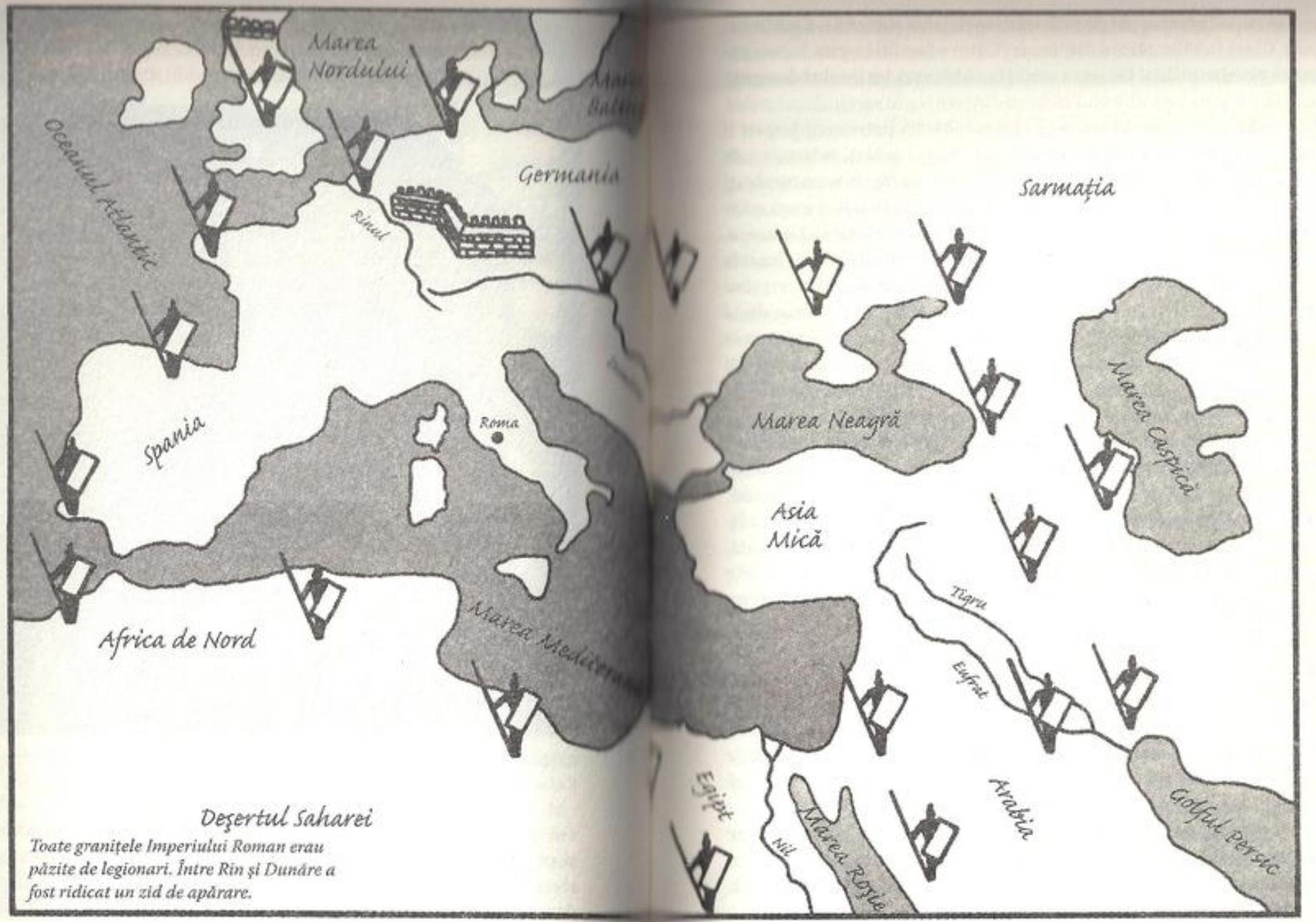

Toate graniţele Imperiului Roman erau păzite de legionari. Între Rin şi Dunăre a fost ridicat un zid de apărare.

În cursul acestor ani de tulburări, societatea romană s-a schimbat mult. Clasa micilor țărani dispăruse. Câteva familii bogate le cumpăraseră pământurile și foloseau sclavi la cultivarea întinselor domenii. Romanii căpătaseră obiceiul să încredințeze toate sarcinile sclavilor. Îi puneau să lucreze în mine și cariere. Mulți patricieni bogați îi foloseau ca preceptori pentru copiii lor. Acești sclavi, prizonieri de război sau descendenții lor, erau tratați ca o marfă. Erau cumpărați și revânduți ca și cum ar fi fost niște vite. Cumpărătorul unui sclav devenea stăpânul lui. Putea să facă cu el ce dorea, chiar să-l omoare. Sclavii nu aveau nici un drept. Unii stăpâni îi vindeau pentru luptele cu sabia contra fiarelor sălbatice, organizate în arene. Acești sclavi erau numiți gladiatori. Într-o zi, răspunzând chemării unui semen de-al lor, Spartacus, sclavii s-au revoltat. Spartacus le-a cerut și celor care munceau pe domenii să li se alăture. Toți s-au luptat cu forța disperării și romanilor le-a fost foarte greu să le înăbușe răscoala. Represaliile au fost cumplite. Toate acestea s-au petrecut în anul 71. î.Hr.

În acel moment, noi șefi de armate câștigaseră inima romanilor, îndeosebi unul dintre ei, Iuliu Cezar. Ca și predecesorii lui, avea darul de a obține sume colosale ca să ofere poporului distracții și hrană. Dar cel mai bine stăpânea arta războiului. Cezar a fost, fără îndoială, un general excepțional, cum rar au existat. Într-o zi, a plecat la luptă. La puțin timp după aceea, a adresat Romei o misivă doar cu aceste trei cuvinte: „Veni, vidi, vici". Ceea ce însemna: „Am venit, am văzut, am învins". Iată cu ce rapiditate obținea victoriile!

Iuliu Cezar a cucerit Franța, care se numea în acea vreme Galia, devenind o provincie romană. Acest succes nu a fost câștigat ușor. Popoarele care trăiau în Galia erau curajoase, războinice și foarte hotărâte. Cucerirera Galiei a durat șapte ani, din 58 până în 51 î.Hr. Iuliu Cezar a fost nevoit să lupte cu elveții, galii și germanii. A trecut de două ori Rinul ca să meargă în Germania și o dată marea ca să ajungă în Anglia, pe care romanii o numeau Britania. Aceste călătorii aveau drept scop impresionarea popoarelor vecine, ca să învețe să-i respecte pe romani. În pofida vitejiei și eforturilor disperate ale galilor, Iuliu Cezar mergea din cucerire în cucerire și, în fiecare regiune cucerită, lăsa trupe care să asigure controlul.

După ce Galia a devenit provincie romană, populația s-a obișnuit să vorbească latina, exact ca în Spania. Prin urmare, limbile franceză și spaniolă sunt derivate ale limbii romane, de unde și numele lor de „limbi romanice".

După cucerirea Galiei, Iuliu Cezar s-a întors cu armata asupra Romei și a devenit omul cel mai puternic din lume. A luptat cu ceilalți generali romani, cu care fusese mai înainte aliat, și a ieșit învingător. După ce a sedus-o pe frumoasa regină egipteană Cleopatra, a anexat Egiptul la Imperiul Roman. Apoi s-a ocupat de restabilirea ordinii în imperiu, ceea ce nu i-a pus prea multe probleme. Cezar era în stare să dicteze două scrisori în același timp fără să se încurce. Îți dai seama?

Cezar a făcut ordine nu doar în imperiu, ci și în privința timpului. Cum a timpului? ai să mă întrebi tu. Uite-așa! A revizuit calendarul, care a devenit mai mult sau mai puțin cum îl cunoaștem astăzi, cu douăsprezece luni și cu anii bisecți. Acest nou calendar a primit numele lui, devenind „calendarul iulian". Fiind un om ilustru, numele lui a fost dat și unei luni a anului, iulie. Așadar, în spatele cuvântului „iulie" se ascunde imaginea unui om cu fața palidă, chel, căruia îi plăcea să poarte pe cap o coroană de laur și care, deși nu era solid, era înzestrat cu o voință tenace și o luciditate ieșită din comun.

În acele timpuri, puterea lui Cezar era incomensurabilă, ar fi putut să devină stăpânul suprem al Imperiului Roman, ceea ce nu i-ar fi displăcut. Dar romanii erau invidioși pe el. Chiar și cel mai bun prieten al său, Brutus. Nu voiau să se supună autorității sale. Temându-se să nu devină stăpân absolut, au luat hotărârea să-l asasineze. În cursul unei ședințe a senatului, l-au încercuit și au ridicat pumnalul asupra lui. Cezar a încercat să se apere. Deodată, l-a zărit pe Brutus și a exclamat: „Și tu, fiul meu?" Apoi, fără să mai opună rezistență, s-a lăsat asasinat. Toate acestea s-au întâmplat în anul 44 î.Hr.

Iuliu Cezar avea un fiu adoptiv, Caius Octavianus Augustus, numit mai întâi Octavian. După ce a luptat îndelung pe mare și pe uscat contra unor diferiți șefi de armate, Octavian a reușit, în anul 31 î.Hr., să devină unicul stăpân al imperiului. Era prima dată când i se decerna unui om titlul de „împărat roman".

Numele lunii iulie a fost dat ca un omagiu adus lui Iuliu Cezar. Romanii au făcut la fel cu Augustus, dând numele lui lunii august (derivat de la cuvântul latin *augustus*, pe care îl găsim și în engleză și germană denumind această lună) și nu l-au mai numit pe împărat decât Augustus. Pentru că merita. Poate că nu era un om la fel de excepțional ca Cezar, dar era o persoană echitabilă și chibzuită, care știa să se domine în orice împrejurare, având astfel dreptul să-i domine pe ceilalți. Se spune că nu dădea niciodată un ordin și nu lua o hotărâre când era furios. Când sințea că e cuprins de mânie, își impunea să repete calm alfabetul. Și așa își limpezea gândurile. A dat dovadă de o mare clarviziune și a știut să administreze marele imperiu cu înțelepciune și echitate. Nu a fost doar un războinic și un spectator entuziast al luptelor de gladiatori. Augustus ducea o viață simplă, plăcându-i sculpturile și poemele frumoase. Romanii nefiind înzestrați ca grecii în acest domeniu, Augustus a pus să fie copiate cele mai frumoase opere de artă și le-a așezat în palatele din grădinile sale. Poeții romani i-au luat și ei pe greci ca model. (În epoca lui Augustus vor trăi cei mai mari poeți romani.) Romanii considerau că în Grecia se afla canonul frumuseții pentru orice lucru. Culmea distincției la Roma era să vorbești grecește, să citești lucrări grecești, să colecționezi opere de artă grecești. A fost un mare noroc pentru noi. Fără romani, cine știe ce-am cunoaște astăzi despre greci?

O veste mare

Iisus Hristos • Predicile de pe munte • Crucea • Sfântul Pavel către corintieni • Cultul împăratului • Nero • Incendierea Romei • Primele persecuții ale creștinilor • Catacombele • Titus distruge Ierusalimul • Răspândirea în lume a evreilor

Iisus Hristos s-a născut în timpul împăratului Augustus (care a domnit între 31-14 î.Hr.), în Palestina, pe atunci provincie romană. Vei găsi în Biblie, în partea numită Noul Testament, povestea vieții sale precum și învățătura lui. Desigur, cunoști ideea fundamentală o

profesiunii sale de credință. Nu are importanță, spunea el, dacă un om e bogat sau sărac, nobil sau de proveniență modestă, stăpân sau sclav, mare gânditor sau o minte săracă cu duhul. Toți oamenii sunt copiii Domnului. Iubirea lui Dumnezeu este incomensurabilă. Orice om e un păcătos, dar lui Dumnezeu îi este milă de păcătos. Departe de a-l condamna, Dumnezeu îl mântuiește cu harul său.

Știi ce înseamnă „har"? Este iubirea lui Dumnezeu, o iubire necondiționată și iertătoare. Dar este și iubirea pe care trebuie să o avem față de toți oamenii, aceeași pe care o așteptăm de la Dumnezeu Tatăl nostru față de noi. De aceea, Iisus a spus: „Iubiți-vă dușmanii, faceți bine celor care vă urăsc, binecuvântați-i pe cei care nu vă pot suferi, rugați-vă pentru cei care vă copleșesc cu vorbe grele. Celui care îți va da o palmă, întoarce-i și celălalt obraz și dă-i cămașa de pe tine celui care ți-a luat deja haina. Dăruiește tuturor acelora care îți cer și nu cere înapoi bunul tău celui care ți l-a luat".

Mai știi că viața lui Iisus a fost scurtă, că și-a trăit-o străbătând țara, predicând, învățându-i pe oameni, vindecând bolnavii și consolându-i pe săraci. Apoi a fost acuzat că e un evreu rebel, care a pretins că e regele evreilor și că, din acest motiv, a fost condamnat la crucificare de procuratorul roman Pilat din Pont. Această sentință cumplită era rezervată doar sclavilor, tâlharilor și celor care nu erau romani. Ea era considerată rușinea supremă. Dar Hristos spusese tuturor că cea mai mare durere din lume are un sens, că cerșetorii, suferinzii, persecutații, bolnavii, în pofida sorții lor crude, erau preafericiți, deoarece vor fi mântuiți. Astfel, fiul Domnului, martirizat și suferind, a devenit pentru primii creștini simbolul învățăturii sale. Ne-ar fi greu astăzi să ne imaginăm ce însemna atunci o crucificare. Supliciul crucii era mai cumplit decât cel al spânzurătorii. Forma crucii a devenit simbolul noii religii.

Ne putem întreba ce gândeau funcționarii, soldații sau cărturarii romani experți în cultura grecească, mândri de înțelepciunea, de calitățile lor de oratori și de filozofi, când auzeau pe unul dintre marii predicatori ai lui Hristos vorbind despre învățătura lui! Ce le spunea, de exemplu, apostolul Pavel? În prima sa scrisoare adresată corintenilor, în capitolul XIII (text pe care îl poți găsi în Biblie), li se adresa cu aceste cuvinte:

„Şi vă voi arăta o cale nespus mai bună. Chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngereşti, şi n-aş avea iubire, sunt doar o armă sunătoare sau un chimbal zăngănitor. Şi chiar dacă aş avea darul proorociei şi aş cunoaşte toate tainele şi toată ştiinţa; chiar dacă aş avea toată credinţa aşa încât să mut şi munţii din loc, şi n-aş avea iubire, nu sunt nimic. Şi chiar dacă mi-aş împărţi toată averea pentru hrana săracilor, chiar dacă mi-aş da trupul să fie ars, şi n-aş avea iubire, nu-mi foloseşte la nimic. Iubirea este îndelung răbdătoare, este plină de bunătate: iubirea nu pizmuieşte; iubirea nu se laudă, nu se umflă de mândrie, nu se poartă necuviincios, nu caută folosul său, nu se mânie, nu se gândeşte la rău, nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr, scuză totul, crede totul, nădăjduieşte totul, suferă totul. Iubirea nu va pieri niciodată".

Auzind predicile apostolului Pavel, notabilii romani, mai sensibili la limbajul juridic decât la limbajul inimii, probabil că dădeau din cap neconvinşi. Dar săracii şi oprimaţii simţeau că ceva nou răsturna lumea. Acest ceva era extraordinara revelaţie a harului divin, care trecea dincolo de legile omeneşti şi avea drept nume „buna vestire" (care, în greceşte, se spune *eu-angelion*, „evanghelie"). Anunţul acestei mari şi fericite veşti a harului lui Dumnezeu Tatăl, a acelui Dumnezeu unic şi invizibil, în care evreii credeau cu mult înainte de venirea lui Hristos printre ei, s-a răspândit foarte repede în tot Imperiul Roman şi a dus la numeroase convertiri.

Atunci, conducătorii romani au început să asculte mai cu atenţie. Îţi aminteşti că, în general, nu se amestecau în convingerile religioase ale unora şi altora şi că se arătau destul de toleranţi în această privinţă. Dar situaţia era acum diferită. Creştinii, care credeau doar într-o singură divinitate, nu mai acceptau să premărească imaginile împăratului lor. Or, lucrul acesta devenise un obicei de când romanii aveau un împărat. Asemenea suveranilor egipteni şi chinezi, babilonieni şi persani, împăraţii romani cereau să fie veneraţi ca şi cum ar fi fost ei înşişi zei. Orice bun cetăţean era obligat să depună câteva grăunţe parfumate în faţa imaginii lor pictate sau sculptate. Dar creştinii refuzau. Aşa că s-a dorit constrângerea lor.

După aproximativ treizeci de ani de la moartea lui Hristos pe cruce (adică prin anul 60), un împărat de o mare cruzime a domnit

asupra Imperiului Roman. Numele lui era Nero. Chiar şi astăzi ne înfiorăm când ne gândim la acest monstru înspăimântător. Nero ar fi putut să fie un mare om, chiar dacă rău la suflet şi lipsit de scrupule. Dar nu a fost cazul. Era un om moale, vanitos, bănuitor şi leneş. Deşi îi plăcea să compună melodii, să cânte poeme şi să savureze mâncărurile cele mai rafinate, era lipsit de grandoare şi de demnitate. Ca să se menţină la putere, nu a ezitat să comande asasinarea propriei mame, propriei soţii, a numeroase rude şi prieteni şi l-a împins la sinucidere pe cel care fusese primul său preceptor, filozoful Seneca. Era atât de laş, încât trăia în permanenţă cu frica de a nu fi şi el asasinat.

Într-o zi, un incendiu teribil a izbucnit în Roma şi a durat zile şi nopţi, distrugând, unul după altul, cartierele oraşului, lăsând fără acoperiş mii de oameni. Roma era atunci un oraş important, care număra mai bine de un milion de locuitori. Or, ce a făcut Nero în cursul acestui incendiu tragic?

A ieşit pe balconul superbului său palat şi, acompaniindu-se la liră, a interpretat un cântec pe care îl compusese despre incendierea oraşului Troia. Probabil i se păruse că textul se potrivea foarte bine împrejurării de faţă. Poporul, care până atunci avea doar o antipatie moderată faţă de Nero, a clocotit de furie. Împăratul oferise deseori, este adevărat, distracţii frumoase şi ţinta mâniei sale fusese îndeosebi prietenii şi cei din anturajul lui. Dar, în cursul zilelor care au urmat catastrofei, au început să circule tot felul de zvonuri. Se spunea că Nero dăduse chiar el foc oraşului. Adevărul nu s-a aflat niciodată. Oricum, Nero a auzit aceste zvonuri şi a căutat imediat un ţap ispăşitor, găsindu-l în persoana creştinilor. Creştinii proclamaseră deseori că această lume trebuia să piară ca să permită venirea unei lumi mai bune şi mai curate. Înţelegeţi, evident, la ce lume făceau aluzie. Dar, pentru că oamenii nu aveau obiceiul să asculte cu atenţie, au răstălmăcit cuvintele creştinilor şi, în toată Roma, se auzea că „creştinii doreau sfârşitul lumii, că urau oamenii". Nu ţi se pare că e un reproş foarte surprinzător?

Nero s-a folosit imediat de acest pretext. Incendiatorii nu puteau să fie decât creştinii. A poruncit să fie arestaţi şi să fie daţi morţii în condiţii cumplite. Unii au pierit în arenă, devoraţi de fiarele sălbatice.

Creştinii se adunau în astfel de încăperi subterane (catacombe). Adâncîturile din prim-plan dreapta reprezintă morminte. Pictura murală din stânga arată trei bărbaţi în flăcări.

Alţii au fost arşi în grădina lui, ca torţe vii, cu ocazia unei mai petreceri organizate de împărat. Dar, în cursul acestor persecuţii şi al celor următoare, creştinii au suportat toate torturile cu un curaj inimaginabil. Erau mândri să dovedească astfel forţa noii lor credinţe. Martor, în greceşte, se spune „martir". Aceşti martiri vor fi mai târziu primii sfinţi ai religiei creştine.

Creştinii se rugau pe mormântul martirilor lor, îngropaţi în adevărate galerii subterane săpate la porţile oraşului. (Aceste morminte poartă numele de catacombe.) Pereţii lor erau împodobiţi cu desene simple, inspirate din povestirile biblice. Aceste imagini, precum Daniel în groapa cu lei, cei trei oameni aruncaţi în foc sau Moise făcând să ţâşnească apă din stâncă, trebuiau să amintească creştinilor atotputernicia Domnului şi viaţa veşnică.

Deoarece creştinii nu aveau dreptul să se adune la lumina zilei ca să-şi celebreze cultul, o făceau noaptea în aceste morminte subterane şi comentau învăţătura lui Hristos, celebrau Sfânta Cină şi se încurajau reciproc când izbucnea un nou val de persecuţii. În pofida acestor măsuri de precauţie, în cursul secolelor următoare, au existat din ce în ce mai mulţi bărbaţi şi femei care şi-au mărturisit noua credinţă şi au fost gata să sufere, din iubire faţă de ea, ceea ce suferise şi Hristos.

Dar creştinii nu au fost singurii persecutaţi în Imperiul Roman. Soarta evreilor nu era nici ea de invidiat. La câţiva ani după domnia lui Nero, la Ierusalim a izbucnit o revoltă contra romanilor. Evreii voiau să fie liberi. Au luptat cu un curaj şi o hotărâre extraordinare contra legiunilor care, pentru a recuceri fiecare oraş, trebuiau să-l asedieze. Aceste asedii puteau să dureze foarte mult timp. Ierusalimul a fost asediat şi înfometat timp de doi ani de Titus, fiul împăratului Vespasian, aflat atunci la putere. Cei care încercau să fugă erau imediat capturaţi şi crucificaţi în faţa oraşului. În cele din urmă, în anul 70 î.Hr., Ierusalimul a fost cucerit. Intrând în oraş, Titus ar fi ordonat cruţarea sanctuarului divinităţii unice, dar soldaţii nu i-au dat ascultare. Au jefuit şi incendiat templul. Obiectele de cult au fost aduse triumfal la Roma. (Chiar şi astăzi, ele pot fi văzute reproduse pe arcul de triumf ridicat la porunca lui Titus pentru a comemora căderea Ierusalimului.) Ierusalimul a fost apoi distrus şi evreii s-au răspândit în cele patru zări. Înainte, trăiseră în diferite oraşe, ocupându-se cu comerţul. Acum erau un popor fără patrie, răspândiţi la Alexandria, la Roma şi în alte oraşe străine, adunându-se în şcolile lor de rugăciune, expuşi ironiilor şi vexaţiilor, pentru că, în mijlocul unor populaţii politeiste şi idolatre, ei rămâneau fideli obiceiurilor lor, citeau Biblia şi îl aşteptau pe Mesia care trebuia să sosească.

Viața în imperiu și la frontierele lui

Case de raport și vile • Termele • Colosseum • Germanii • Arminius și bătălia din pădurea Teutoburg • Limesurile • Culturile străine ale trupelor • Bătăliile lui Traian în Dacia • Luptele lui Marc Aureliu lângă Viena • Împăratul soldaților • Declinul Italiei • Răspândirea creștinismului • Reformele lui Dioclețian • Ultima persecuție a creștinilor • Constantin • Întemeierea Constantinopolului • Împărțirea imperiului • Creștinismul religie de stat

Pentru cine nu era nici creștin, nici evreu, nici rudă apropiată cu împăratul, viața în Imperiul Roman putea să fie liniștită și plăcută. Puteai călători din Spania până la Eufrat, de la Dunăre până la Nil, datorită admirabilei rețele rutiere construite de romani. Un serviciu poștal deservea cu regularitate fortărețele izolate, situate la frontierele imperiului, permițând buna circulație a veștilor. În marile orașe, precum Alexandria sau Roma, puteai să găsești toate plăcerile existenței.

Desigur, romanii nu erau toți niște privilegiați. În schimbul unei redevențe, oamenii săraci trăiau înghesuiți în imobile de câteva etaje prost construite, semănând cu niște cazarme. În schimb, notabilii locuiau în case și vile somptuos mobilate și împodobite cu opere de artă grecești, având în exterior grădini și fântâni. Iarna, se încălzeau făcând să circule aer cald sub podea, prin cărămizi scobite în interior. Romanii cei mai bogați aveau una sau mai multe proprietăți la țară, în

Proprietatea unui roman bogat, o construcție luminoasă și spațioasă din marmură, în care se trăia în lux.

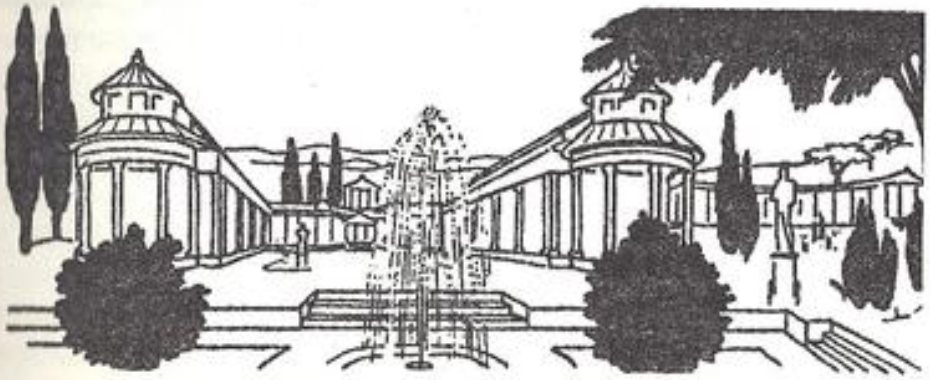

general pe malul mării, a căror întreținere era încredințată sclavilor. Acolo aveau biblioteci frumoase, cu lucrări ale tuturor marilor poeți greci și latini, precum și pivnițe pline cu cel mai bun vin. Când un roman se plictisea la el acasă, se ducea la piață, la tribunal sau la băi.

Băile, numite terme, erau niște edificii monumentale, splendid decorate, alimentate cu ajutorul unor conducte cu apă venită din munții îndepărtați. La terme găseai săli mari, unele pentru băile calde sau reci, sau pentru băile cu abur, altele pentru activități sportive. Vestigiile acestor construcții termale uimitoare încă se păstrează. Spectacolul bolților înalte care se sprijineau pe stâlpi de marmură de toate culorile și ale bazinelor smălțuite cu pietrele cele mai rare te ducea cu gândul la cel oferit privirii de un palat din *O mie și una de nopți*.

Teatrele erau și mai mari și mai impresionante. Cel mai mare teatru de la Roma, Colosseum, putea să adăpostească cincizeci de mii de spectatori. Un stadion din zilele noastre nu ar putea avea atâtea locuri. În acest teatru aveau loc doar luptele între gladiatori sau cu fiarele sălbatice. Îți amintești că tot într-un astfel de tip de teatru a fost sacrificată viața primilor creștini. Șirurile de gradene ale Colosseumului, de formă eliptică, se ridică aproape la verticală, dând impresia unei pâlnii enorme răsturnate. E lesne de imaginat vacarmul înspăimântător când la spectacol asistau cincizeci de mii de spectatori! Împăratul stătea în primul rând, în loja de onoare, protejată de soare cu o copertină, apoi dădea semnalul de începere a luptelor, lăsând să cadă o batistă în arenă. Gladiatorii veneau atunci în fața lui și strigau: „Trăiască împăratul! Cei care vor muri îl salută!"

Să nu crezi cumva că împărații nu aveau nimic altceva de făcut decât să-și petreacă viața la teatru și că toți erau îndrăgostiți de aceste spectacole sângeroase, trăind, ca Nero, în petreceri și desfrâu. Menținerea păcii în imperiu le ocupa mult timp. Dincolo de frontiere trăiau peste tot popoare barbare și războinice, care se infiltrau permanent ca să jefuiască bogatele provincii romane. La nord, de cealaltă parte a Dunării și a Rinului, trăiau germanii, care le dădeau mult de furcă romanilor. Cezar luptase deja cu ei când cucerise Galia. Când îi vedeau, arătând ca niște coloși, romanii tremurau de teamă. Țara germanilor, devenită astăzi Germania, era atunci plină de păduri și de

pământuri mlăştinoase. Se mai spune că germanii nu erau fiinţe civilizate, obişnuite, ca romanii, să trăiască în vile frumoase cu încălzire centrală. Erau ţărani, aşa cum fuseseră pe vremuri romanii. Trăiau în ferme izolate, construite din buşteni.

Mulţi romani cultivaţi au scris despre germani. Ei vorbesc despre stilul lor de viaţă extrem de sumar, despre obiceiurile elementare şi inflexibile, despre înclinaţia spre luptă şi despre fidelitatea faţă de şeful de trib. Gânditorilor romani le plăcea să se folosească de aceste mărturii, ca să poată compara modul de viaţă simplu, sănătos şi natural al germanilor cu cel al compatrioţilor lor, al căror exces de rafinament dusese la o pervertire a moravurilor.

Germanii erau războinici de temut. În timpul lui Augustus, romanii învăţaseră deja acest lucru pe pielea lor. În acele timpuri, triburile germanice ale cheruscilor îl avau ca şef pe un anume Arminius sau Hermann. Deoarece crescuse la Roma, acesta cunoştea bine strategia romană şi a reuşit să oprească o legiune în înaintarea ei şi să o distrugă, în timp ce trecea prin pădurea Teutoburg. Din acea zi, romanii nu au mai îndrăznit să pătrundă în acea regiune. În realitate, era mai important pentru ei să protejeze imperiul de invaziile germanilor şi, începând cu secolul I d.Hr. (exact aşa cum făcuse în China împăratul Qin Tsin Haungdi), au ridicat fortificaţii numite „limes" de-a lungul frontierelor de la Rin până la Dunăre. Aceste fortificaţii erau palisade având ici şi colo turnuri de pază şi fiind mărginite de şanţuri. Germanii aveau, cu adevărat, o particularitate. Decât să rămână sedentari şi să-şi cultive pământul, ei se aflau într-o permanentă mişcare. Urcând femeile şi copiii în căruţe trase de boi, aceste populaţii nomade îşi schimbau tot timpul locul de reşedinţă, în căutarea altor pământuri, fie ca să vâneze, fie ca să le cultive.

Aşadar, romanii erau obligaţi să menţină în permanenţă trupe la frontieră, ca să protejeze siguranţa imperiului. Aceste trupe dispuse de-a lungul Rinului şi Dunării erau formate din oameni care proveneau din toate provinciile romane. Egiptenii, de exemplu, îşi aveau tabăra nu departe de Viena, în Austria, şi chiar ridicaseră un templu pe malul Dunării, consacrat zeiţei lor Isis. În acel loc, se află şi acum un oraş, Ybbs, al cărui nume perpetuează amintirea acestei zeiţe.

Un turn de supraveghere roman din regiunea de graniţă, aflat lângă pădure, din care se putea vedea la mare distanţă. Existau multe asemenea posturi, care apărau imperiul.

De-a lungul acestei frontiere erau celebrate multe alte culte, precum cel al lui Mithra, zeul persan al soarelui, sau, curând, cel al zeului unic şi invincibil al creştinilor. Viaţa în preajma acestor limes nu era deloc diferită de cea dusă la Roma. Chiar şi astăzi putem găsi teatre şi terme romane în Germania şi Austria (la Köln, Trier, Augustburg, Regensburg, Salzburg, Viena), în Franţa (la Arles, Nîmes), în Anglia (la Bath), precum şi vile pentru funcţionarii imperiali şi cazarme pentru soldaţi. Mulţi dintre aceşti soldaţi au cumpărat o proprietate în zonă, căsătorindu-se uneori cu o autohtonă şi instalându-se cu ea în afara taberei. Astfel, populaţia din provinciile romane s-a obişnuit treptat cu prezenţa romanilor. În schimb, triburile din cealaltă parte a Dunării şi a Rinului se agitau din ce în ce mai mult şi conflictele erau frecvente. Curând, împăraţii romani au petrecut mai mult timp

în garnizoane, la frontiere, decât în luxoasele lor palate de la Roma. Printre ei, au existat oameni remarcabili, precum împăratul Traian, care a trăit în secolul I d.Hr. A fost lăudat pentru echitatea și blândețea lui mult timp după cea nu mai era în viață.

Trupele lui Traian au trecut Dunărea și au ajuns în Ungaria și România de astăzi, ca să facă din aceste pământuri noi provincii romane, dar și ca să sporească securitatea imperiului. Această regiune se numea atunci Dacia, după numele populației de acolo, daci. Dacia a fost cucerită și populația a început să vorbească limba latină, numele romanilor păstrându-se în denumirea ei de astăzi, România. Traian a înzestrat Roma cu noi construcții și noi palate. Nu a ezitat să radă coline întregi ca să sporească spațiul și să permită crearea unui mare forum. Împăratul a adus un arhitect grec care, în această piață imensă, a construit temple, prăvălii, porticuri, hemicicluri speciale servind drept săli de reuniune și multe alte monumente. Poți să le vezi vestigiile, chiar și astăzi, la Roma.

Împărații care i-au urmat lui Traian au fost și ei preocupați de securitatea imperiului și au vegheat asupra frontierelor. Cel mai atent a fost poate Marc Aureliu, care a domnit între 161 și 180 d.Hr. El petrecea o mare parte din timp în garnizoanele de pe malul Dunării, la Caruntum și la Vindobona (astăzi Viena). Om cu un temperament calm, căruia nu-i plăcea deloc războiul, Marc Aureliu era un filozof, care prefera să citească și să scrie. Ne-a rămas de la el jurnalul pe care l-a ținut, îndeosebi în cursul campaniilor. De cele mai multe ori, este vorba de autocontrol, de toleranță, de acceptarea durerii și de eroismul discret al gânditorului. Cugetările lui i-ar fi plăcut lui Bddha.

Dar Marc Aureliu nu putea, ca Buddha, să se retragă în pădure ca să mediteze. Trebuia, în regiunea vieneză, să lupte cu germanii care, în acel timp, porniseră într-o mare migrație. Se spune că romanii aduseseră lei ca să-i respingă pe indezirabili de cealaltă parte a Dunării. Pentru că nu mai văzuseră niciodată lei, germanilor nu le-a fost deloc frică și au doborât imediat acei „câini mari"! Marc Aureliu a murit la Vindobona în cursul uneia dintre aceste lupte, în anul 180 d.Hr.

Mai târziu, absența de la Roma a împăraților a devenit și mai frecventă și nu-i mai găseai decât la frontiere, în orașele de garnizoană. Erau adevărați soldați: într-o zi aleși împărați de trupele lor, a doua zi erau răsturnați, chiar asasinați de aceleași trupe. Mulți dintre acești împărați nu erau romani, ci străini, deoarece legiunile nu mai erau formate decât din foarte puțini romani. Clasa țăranilor italieni care, în cele mai vechi timpuri, deveniseră soldați ca să cucerească lumea, aproape că dispăruse. Fermele deveniseră mari proprietăți care aparțineau celor bogați și mâna de lucru era formată din sclavi străini. Chiar și armata era acum formată din străini. Îți amintești de egiptenii care își aveau tabăra pe malul Dunării. Mai târziu, au existat și mulți germani printre soldați. Ei erau, după cum știi, războinici redutabili. Prin urmare, acești soldați străini, cantonați în cele patru colțuri ale imensului imperiu, la frontierele Germaniei și Persiei, în Spania, în Marea Britanie, în Africa de Nord, în Egipt, în Asia Mică și în România, îl alegeau „împărat" pe șeful lor preferat, alegere care, evident, provoca rivalități permanente între cei aleși, terminându-se de cele mai multe ori prin asasinate, exact ca în timpul în care au trăit Marius și Sulla.

În cursul secolului al III-lea d.Hr., confuzia a atins punctul maxim. În Imperiul Roman aproape că nu au mai existat decât sclavi sau trupe străine care nu se înțelegeau între ele. Țăranii din provincii nu mai reușeau să-și plătească redevențele și se revoltau contra proprietarilor. În acele timpuri de cumplită sărăcie, agravată de epidemii de ciumă și nesiguranța crescândă datorată tâlhăriilor, mulți oameni găseau o consolare în cuvintele celui care a adus vestea cea bună, cuprinsă în Evanghelie. Din ce în ce mai mulți oameni liberi și sclavi s-au convertit la creștinism și au refuzat să se sacrifice pentru împărat.

În culmea crizei, un anume Dioclețian, fiul unei familii sărace, a obținut prin luptă titlul de împărat. Dioclețian a luat puterea în anul 284 d.Hr. și a încercat să reconstruiască statul, atunci aproape complet distrus. Având în vedere foametea care bântuia peste tot, a impus o limitare a prețurilor la toate produsele alimentare. El a recunoscut că nu mai era posibil să guvernezi imperiul dintr-un singur loc. Prin urmare, a stabilit patru orașe, cărora le-a dat titlul de capitale ale imperiului, numind patru împărați subalterni. Pentru a reda respectul și considerația față de titlul de împărat, le-a cerut oamenilor de la

curte și funcționarilor să respecte o etichetă riguroasă și să poarte haine bogat brodate și croite din cele mai frumoase stofe. Dar avea ură pe creștini, la fel de rebeli, și i-a persecutat fără milă peste tot în imperiu. Aceste persecuții sângeroase vor fi cele din urmă. După douăzeci de ani de domnie, Dioclețian a renunțat la titlul de împărat și, obosit și bolnav, s-a retras în palatul său din Dalmația. În cursul ultimilor ani, a avut timp să înțeleagă zădărnicia luptei sale împotriva creștinilor.

Succesorul său, împăratul Constantin, a încetat persecutarea creștinilor. Se spune că înaintea bătăliei purtate sub zidurile Romei contra împăratului Maxențiu, succesorul direct al lui Dioclețian, ar fi văzut în vis crucea și ar fi auzit aceste cuvinte: „Sub acest semn vei învinge". După ce a câștigat bătălia, a decretat, în anul 313 d.Hr., libertatea cultului și protecția oficială a creștinilor. Constantin s-a botezat abia înainte de moarte.

Ca să conducă imperiul, Constantin nu s-a instalat la Roma. Amenințările de la frontieră veneau îndeosebi dinspre est. Cei mai agresivi erau atunci perșii, care își recăpătaseră puterea. Constantin și-a ales drept reședință vechea colonie grecească Bizanț, pe malul Mării Negre, și i-a dat numele lui: Constantinopol (noua Romă).

La puțin timp după aceea – începând din anul 395 d.Hr. –, imperiul nu a mai avut doar două capitale, Roma și Constantinopol, ci și două state: Imperiul Roman de Apus, cuprinzând Italia, Galia, Spania, Africa de Nord, unde se vorbea latina; și Imperiul Roman de Răsărit, cuprinzând Egiptul, Palestina, Asia Mică, Grecia și Macedonia, unde se vorbea greceşte. Începând din anul 380 d.Hr., creștinismul a fost recunoscut ca religie de stat în ambele imperii. Episcopii și arhiepiscopii au devenit mari personalități, exercitând o mare influență, inclusiv în treburile statului. Creștinii nu au mai fost obligați să se întâlnească pe ascuns în galerii subterane. Locurile lor de cult erau acum bisericile mari, splendid decorate. Iar crucea, simbol al răscumpărării păcatelor și al eliberării de toate suferințele, a devenit și simbolul războinic al legiunilor.

Furtuna

Hunii • Vizigoții • Marile invazii • Attila • Leon cel Mare • Romulus Augustulus • Odoacru și sfârșitul Antichității • Ostrogoții și Teodoric • Ravenna • Iustinian • *Corpus iuris* și Sfânta Sofia • Sfârșitul goților • Lombarzii

Ai văzut cum se formează o furtună după o zi caniculară de vară? Spectacolul e grandios, mai ales la munte. La început, nu vezi nimic, dar aerul devine mai greu și înțelegi că vremea se va schimba. Apoi auzi bubuitul tunetului în depărtare, fără să poți spune unde. Deodată, munții par incredibil de aproape. Nici o suflare de vânt nu tulbură atmosfera și totuși asiști la formarea unor enorme mase de nori. Încă un moment și munții aproape că dispar în spatele perdelei de ploaie. Apoi, din diferite puncte ale orizontului, norii gonesc nebunește, deși vântul abia adie. Bubuitul tunetului se aude din ce în ce mai des. Totul în jurul tău capătă o înfățișare amenințătoare și fantomatică. Începe așteptarea, o așteptare lungă. Și, brusc, urmează explozia. La început, totul seamănă cu o eliberare. Furtuna pornește la asaltul văii. Peste tot, numai tunete și fulgere. Ploaia răpăie cu picături mari. Valea îngustă se află acum în bătaia furtunii și pereții ei stâncoși fac să răsune ecoul bubuiturilor de tunet. Vântul bate dinspre dreapta, dinspre stânga, nu mai știi. Când, în sfârșit, furtuna se depărtează, lăsând locul unei nopți calme și înstelate, ai vrea să poți povesti ceea ce ai văzut, să spui unde se aflau norii de furtună, ce tunet corespundea unui anumit fulger. Dar îți vine destul de greu.

Cam așa arăta epoca a cărei istorie ți-o voi prezenta acum. Într-o zi, a izbucnit o furtună care a măturat marele Imperiu Roman. Tunetele le auzisem deja. Răsunaseră atunci când germanii, cimbrii și teutonii ajunseseră până la frontierele imperiului și au vrut să le treacă. Armatele lui Cezar, Augustus, Traian, Marc Aureliu și ale altor împărați luptaseră atunci ca să le împiedice invazia.

După aceste bubuituri de tunet venise furtuna. A început la celălalt capăt al lumii, aproape la zidul ridicat pe vremuri de împăratul chinez Qin Tsin Huangdi, dușmanul istoriei. În ziua în care hoarde de călăreți, veniți din stepele Asiei, nu au mai avut ce să jefuiască în

China, s-au îndreptat spre vest, în speranța că vor găsi o pradă nouă. Aceștia erau hunii. Nimeni nu mai văzuse în vest un asemenea popor. Erau oameni mici de statură, cu pielea galbenă, cu ochii bridați și fața marcată de cicatrice. Oameni-cai, s-ar putea spune, pentru că nu coborau aproape niciodată de pe bidiviii lor mici și iuți ca fulgerul. De cele mai multe ori, dormeau călare, deliberau călare, mâncau călare carnea crudă ținută sub șa. Se avântau la atac cu urlete înspăimântătoare, forțând caii să pornească în galop, și ciuruindu-și dușmanii cu valuri de săgeți, plecând apoi la fel de repede precum veniseră, ca și cum ar fi vrut să fugă. Dacă erau urmăriți, se întorceau în șa și ploaia de săgeți se pornea din nou. Erau mai vioi, mai șireți și mai sângeroși decât toate popoarele văzute până atunci. I-au obligat chiar și pe curajoșii germani să fugă din fața lor.

Vizigoții, unul dintre triburile germanice alungate de huni, au vrut să-și găsească refugiu în Imperiul Roman, care a acceptat să-i primească. Totuși, nu după mult timp, aceiași vizigoți porneau la război împotriva gazdelor lor. Au ajuns până la Atena, pe care au jefuit-o. S-au oprit în fața Constantinopolului. În cele din urmă, sub conducerea regelui lor Alaric, în anul 410 d.Hr., au pornit spre Italia. După moartea lui Alaric, au părăsit Italia și s-au stabilit în Spania. Ca să se protejeze de armatele lor, romanii fuseseră obligați să cheme multe dintre trupele defensive instalate la frontierele Galiei și Britaniei, pe Rin și pe Dunăre. Pentru celelalte popoare germanice, această chemare înapoi a trupelor romane a constituit ocazia, așteptată de mult timp, de a se revărsa în teritoriile imperiului.

Cei mai mulți aveau nume pe care le regăsești și astăzi pe o hartă a Germaniei: suabii, francii, alemanii. Aceștia au trecut Rinul cu femei, copii și întreg avutul, îngrămădind totul în căruțele lor trase de boi. Ieșeau învingători în fiecare luptă. Tactica era simplă. Nu rămâneau niciodată mult timp învinși, deoarece apăreau mereu alți luptători, și tot așa până la victorie. Nu avea importanță că mii dintre ei erau masacrați. Alte zeci de mii le luau locul. Când se amintește astăzi de această perioadă, se vorbește de „epoca marilor invazii". Ea a fost furtuna care, în vârtejurile ei cumplite, a nimicit totalitatea Imperiului Roman. Pentru că popoarele germanice nu au rămas în regatul francilor și în

Attila, puternicul rege al hunilor, care își purta hoardele către luptă și victorie, către prădare și distrugere.

Spania. Vandalii, de exemplu, au traversat Italia și au trecut în Sicilia. Au făcut din vechea Cartagină un oraș de pirați, de unde porneau la cucerirea cetăților de pe coaste și la incendierea lor. Trecând prin Italia, au jefuit Roma. Astfel, și astăzi se mai vorbește de vandalism, deși vandalii din acea perioadă nu erau mai răi decât alții.

După invaziile germanice, a venit rândul hunilor. Aceştia erau şi mai cumpliţi. Acum aveau alt rege, Attila, ajuns la putere în anul 444 d.Hr. Îţi aminteşti de cel care a luat puterea în anul 444 î.Hr.? A fost Pericle, la Atena, şi cu el a început o epocă mare şi frumoasă. Numai că Attila era în toate opusul lui. Se spunea despre el că acolo unde trece calul lui iarba nu mai creşte. Hoardele lui ardeau şi devastau totul în calea lor. Totuşi, în pofida cantităţii mari de aur, de argint, pietre preţioase şi alte obiecte jefuite de huni, în pofida fastului şi înclinaţiei spre podoabe frumoase a şefilor lor, Attila rămânea un om simplu. Mânca din străchini de lemn şi trăia în cort. Nu era atras de bogăţii. Numai puterea îl interesa. Suveran redutabil, cucerise jumătate din lume, iar popoarele pe care nu le decima erau constrânse să lupte alături de el. Avea o armată uriaşă, formată din germani, îndeosebi ostrogoţi (vizigoţii se stabiliseră deja în Spania). Într-o zi, în anul 451 d.Hr., în timp ce Attila se afla într-o tabără instalată în Ungaria, a trimis un emisar la împăratul roman de la apus, cu acest mesaj: „Attila, stăpânul nostru al amândurora, îţi trimite ştire că trebuie să-i dai jumătate din imperiul tău şi fata de soţie". Pentru că împăratul a refuzat, Attila a hotărât să intervină cu puternica lui armată, să-l pedepsească şi să ia cu mâna lui ceea ce îi fusese refuzat. În Galia, s-a înfruntat cu armatele romane în celebra bătălie de pe Câmpiile Catalaunice (lângă Châlons-sur-Marne). Toate armatele imperiului, ajutate de trupe ale germanilor (vizigoţi) s-au coalizat ca să bareze drumul hoardei sălbatice. Neputând să iasă învingător, Attila s-a îndreptat spre Roma. Romanii au fost terorizaţi la această veste. Hunii se apropiau din ce în ce mai mult de zidurile cetăţii lor, care nu mai putea conta pe o armată puternică ca s-o apere.

Atunci, un om a îndrăznit să-i sfideze pe huni. Acest om era papa Leon, numit Leon cel Mare. Însoţit de preoţi şi cu stindardele desfăşurate, el a pornit înaintea invadatorului. Toată lumea îşi imagina ce putea fi mai rău. Nu vor fi masacraţi? Spre marea uluire a tuturor, Attila s-a lăsat convins să facă pe loc cale întoarsă. Ba chiar a părăsit Italia. Roma fusese salvată de data aceasta. După nici doi ani, regele hunilor a murit, chiar în ziua în care trebuia să se căsătorească cu o prinţesă germanică.

Dacă papa nu ar fi salvat Imperiul Roman de Apus, acesta şi-ar fi încetat existenţa. În acele timpuri, împăraţii romani îşi pierduseră orice putere. Doar militarii mai aveau cât de cât autoritate. Or, trupele erau formate aproape exclusiv din germani. Într-o zi, soldaţii germanici au considerat că împăratul nu mai reprezenta nimic şi au hotărât destituirea lui. Ultimul împărat roman avea un nume care nu se poate uita: Romulus Augustulus. Aminteşte-ţi că Romulus a fost numele primului rege roman, întemeietorul Romei; Augustus fiind cel al primului împărat roman. Astfel, în anul 476 d.Hr., a fost detronat ultimul împărat, Romulus Augustulus.

Odoacru, un şef militar germanic, s-a proclamat rege al germanilor în Italia. Imperiul Roman de Apus, adică lumea latină, se stingea, şi, odată cu el, se încheie o perioadă foarte lungă numită Antichitate.

Prin urmare, în anul 476 începe o eră nouă, Evul Mediu. Acest nume i-a fost dat doar pentru că se situează între Antichitate şi Renaştere. Dar, în acea perioadă, nimeni nu era conştient că trăieşte o eră nouă. Tulburările erau la fel de numeroase. Ostrogoţii care, pe vremuri, făcuseră parte din armatele hunilor, se stabiliseră în Imperiul Roman de Răsărit. Împăratul Zenon, care voia să scape de ei, i-a sfătuit să se ducă să-i alunge din Italia pe regele Odoacru şi poporul lui şi să le ia locul în ţară. Ostrogoţii au acceptat şi au plecat, în anul 493, sub conducerea regelui lor, Teodoric cel Mare. Oameni obişnuiţi cu luptele, ei au cucerit fără greutate această ţară, de atâtea ori jefuită şi slăbită. Teodoric l-a făcut prizonier pe Odoacru, promiţându-i că-i va cruţa viaţa, dar nu s-a ţinut de cuvânt şi l-a înjunghiat în timpul unui ospăţ.

Am fost întotdeauna mirat că Teodoric a putut să facă acest lucru abominabil, deoarece era un suveran cultivat şi de mare valoare. S-a străduit ca goţii să trăiască în pace cu italienii şi nu a distribuit războinicilor săi decât puţin pământ pentru a fi cultivat. Şi-a ales drept capitală Ravenna, un oraş portuar din nordul Italiei.

Teodoric a poruncit să se construiască la Ravenna o biserică splendidă decorată cu mozaicuri admirabile. Împăraţii din Imperiul Roman de Apus, instalaţi la Constantinopol, nu şi-ar fi putut imagina nici o clipă că ostrogoţii vor construi într-o zi în Occident un imperiu puternic şi înfloritor care le va pune în pericol propria putere în Orient.

Iustinian, împăratul Imperiului Roman de Răsărit, alături de consoarta sa, Teodora, primind niște soli pe terasa palatului lor din Constantinopol.

Din anul 527, la Constantinopol trăia un suveran extrem de puternic, căruia îi plăcea luxul și era însuflețit de o mare ambiție. Numele lui era Iustinian. Ambiția sa era să-și întindă puterea, recucerind fostul Imperiu Roman de Apus. Curtea lui se bucura de tot fastul Orientului. El însuși și soția sa Teodora, o fostă dansatoare de circ,

purtau haine croite din stofe grele din mătase împodobite cu pietre prețioase, coliere de aur și perle care zornăiau la cel mai mic gest.

La Constantinopol, împăratul Iustinian poruncise să fie construită o biserică enormă, cu o cupolă impozantă, hagia Sofia (mai cunoscută sub numele de Sfânta Sofia). O altă ambiție a sa: să trezească grandoarea pierdută a vechii Rome. A cerut să fie recenzate toate numeroasele texte de legi edictate de vechea Romă, precum și observațiile care fuseseră făcute de eruditi și de juriști de renume. Toate aceste scrieri au fost grupate în marea carte juridică de drept roman, al cărei nume latin este *Corpus iuris civilis Justiniani*. Chiar și astăzi, toți cei care vor să îmbrățișeze o carieră juridică sunt obligați să-l citească, doarece multe dintre legile actuale fac referire la el.

După moartea lui Teodoric, împăratul Iustinian a încercat să-i alunge pe goții din Italia și să cucerească țara. Timp de vreo zece ani, goții s-au apărat cu un eroism exemplar. Nu era ușor, pentru că aveau și italienii contra lui. Nu ocupau ei un pământ care nu era al lor? Pe de altă parte, deși creștini, nu credeau chiar întru totul în aceleași doctrine ca romanii. De exemplu, nu credeau în Sfânta Treime. Din cauza acestor divergențe de dogmă au fost combătuți și persecutați ca „necredincioși". Treptat, decimați de lupte, au dispărut aproape toți. După o ultimă bătălie, armata lor, redusă la vreo mie de oameni, a primit îngăduința să se retragă fără represalii și s-a pierdut spre nord. Astfel a dispărut marele popor al goților. Acum, Iustinian domnea și asupra Ravennei. Acolo a construit biserici superbe, unde el și soția lui sunt reprezentați în veșmintele lor cele mai frumoase.

Suveranii Imperiului de Răsărit nu au domnit mult timp asupra Italiei. În anul 568, alte popoare germanice, venite din nord, lombarzii, au recucerit țara. O regiune a Italiei le poartă astăzi numele: Lombardia. Odată cu sosirea lor au răsunat ultimele bubuituri de tunet. Apoi cerul s-a luminat, lăsând loc nopții înstelate a Evului Mediu.

Începe noaptea înstelată a Evului Mediu

Timpurile întunecate ale Evului Mediu? • Credință și superstiție • Stiliții • Benedictinii • Salvarea moștenirii antice • Semnificația mănăstirilor din nord • Botezul lui Clovis • Rolul clerului în regatul merovingian • Bonifaciu

Probabil ți-ai dat singur seama că marile migrații ale popoarelor semănaseră cu o furtună. Dar s-ar putea să fii surprins că Evul Mediu poate să semene cu o noapte înstelată. Și totuși, acesta e adevărul. Ai auzit de „timpurile întunecate" ale Evului Mediu? Acesta e numele dat în mod obișnuit perioadei care a urmat căderii Imperiului Roman. Adevărat, au fost întunecate, când știm că în acea perioadă cei mai mulți oameni trăiau fără să cunoască evenimentele care aveau loc în lume. Nu știau nici să scrie, nici să citească. Deosebit de creduli, le plăcea să istorisească tot felul de mistere și de povești fabuloase. Trăiau în case mici și întunecoase. Din moștenirea romană, nu mai rămăseseră decât drumurile desfundate. Orașele și fostele fortărețe ajunseseră ruine năpădite de buruieni. Dreptele legi romane erau uitate, frumoasele statui grecești, distruse. Toate acestea sunt exacte și nu trebuie deloc să ne surprindă după toți acei ani cumpliți de război provocați de marile invazii.

Totuși, în pofida întunericului, noaptea nu este totală, ci se bucură de scânteierea stelelor. Desigur, oamenii, în ignoranța și incertitudinea

Sus, deasupra orașului din Imperiul Roman de Răsărit, Sfântul căindu-se în vârful unei coloane.

lor, tremurau, ca niște copii înfricoșați de întuneric, că ar putea exista magicieni și vrăjitori, demoni și spirite rele. Dar, deasupra întunericului în care erau cufundați, cerul spuzit cu stelele noii credințe își revărsa lumina și indica drumul. Așa cum e mai greu să te rătăcești într-o pădure întunecoasă când vezi stelele, Carul Mare și Steaua Polară, tot așa acești oameni nu mai riscau chiar atât de mult să se rătăcească când se poticneau în întuneric. Aveau cel puțin o certitudine. Erau cu toții copiii Domnului. Erau toți egali în fața lui, fie că erau cerșetori, fie regi. Au învățat că nu trebuia să mai existe sclavi, tratați ca niște simple obiecte. Dumnezeul unic și invizibil, care făcuse lumea și, în mila lui, mântuia oamenii, aștepta ca toți să se arate buni. Evident, nu erau numai oameni buni. Mai existau războinici nemiloși și plini de cruzime, gata la toate grozăviile, în Italia, ca și în ținuturile germanice. Acești oameni erau vicleni, violenți și sângeroși. Dar, acum, aveau o conștiință mai încărcată decât pe timpul romanilor. Știau că sunt răi. Se temeau de răzbunarea lui Dumnezeu.

În acele timpuri, mulți oameni au vrut să trăiască după dorința Domnului. Doreau să fugă de agitația orașelor și de oameni, pentru că se expuneau prea des riscului de a face ceva rău. Ca și ermiții indieni, ei se retrăgeau în pustiuri să se roage și să ispășească. Aceștia au fost primii călugări creștini. Mai întâi au fost în est, în Egipt și în Palestina. Cei mai mulți dintre ei doreau înainte de orice să ducă o existență de ascet. Influența asceților indieni, despre care ți-am vorbit, nu le era total străină. Unii asceți își impuneau penitențe incredibile. Urcau, de exemplu, în vârful unei coloane înalte în mijlocul orașului și stăteau acolo întreaga viață, aproape fără să se miște, cufundați în meditații despre păcatele omenirii. Consumau puțină mâncare, lăsată de oameni într-un coș, pe care îl trăgeau sus cu o frânghie. Din vârful coloanei, sperau să se apropie de Dumnezeu și priveau cu nepăsare agitația oamenilor. Acești asceți au fost numiți „stiliți".

Dar, în Italia, trăia un călugăr cu numele de Benedict care, ca și Buddha, nu reușea să-și găsească liniștea interioară, în pofida vieții de asceză și de singurătate. După ce a meditat mult timp, și-a spus că respectarea penitenței nu corespundea doar ea singură învățăturii lui Hristos. Cu alte cuvinte, trebuie și să acționezi și să îndeplinești

sarcini bune. Or, cum să acționezi când îți trăiești viața în vârful unei coloane? Răspunsul, a spus Benedict, se află în muncă, iar deviza lui a fost: „Rugăciune și muncă". Ajutat de câțiva călugări care îi împărtășeau ideile, el a întemeiat o congregație dornică să trăiască după acest precept, congregație căreia i se va spune, după numele lui, „Ordinul Benedictinilor".

Reședințele acestor călugări erau mănăstirile. Ca să poți intra acolo și să devii membru, trebuia să rostești trei legăminte: de renunțare la toate bunurile, de castitate, de supunere întru totul față de mai-marele mănăstirii, părintele abate.

După consacrare, călugărul nu-și hărăzea întreaga viață rugăciunilor, chiar dacă ocupau un loc important în viața monahală și în cursul zilei avea loc un mare număr de slujbe religioase. Călugărul, conform preceptului lui Benedict, trebuia să se consacre și altor sarcini. În acest scop, evident, trebuia să dobândească o anumită pricepere. Astfel, benedictinii au fost, în acele timpuri, singurii care s-au consacrat activității de reflecție și de cercetare asupra Antichității. Au adunat, ca să le studieze, toate vechile suluri de papirus sau de pergament pe care le-au putut găsi. Apoi le-au recopiat ca să le răspândească. Timp de ani și ani de zile de muncă trudnică, ei au ilustrat paginile acestor manuscrise, trasând inițiale superbe cu linii sinuoase. Textele pe care le copiau nu erau doar cele ale Bibliei sau ale vieții sfinților, ci transcriau și poeme grecești și latine. Fără osteneala acestor călugări, poate că nu cunoșteam nici unul astăzi. Dar și alte lucruri vechi le rețineau atenția: cele care se refereau la științele naturii și la agricultură. În afara cunoașterii Bibliei, lucrul cel mai important pentru ei era să știe să cultive pământul, care să le dăruiască, lor și săracilor, cerealele și legumele necesare alimentației.

În acele timpuri de insecuritate crescândă, hanurile dispăruseră aproape toate. Cei care doreau să se aventureze pe drumuri nu foloseau adăpost pentru noapte decât mănăstirile. Călătorii erau acolo întotdeauna bine primiți. Și descopereau în acel loc liniștea, activitatea laborioasă a călugărilor și viața contemplativă.

Călugării se ocupau și de instruirea copiilor care trăiau în apropierea mănăstirii. Îi învățau să citească și să scrie, să vorbească latinește și

Călugării scriau și îi învățau și pe alții, munceau în pădure, pe câmp și în grădină.

să înțeleagă Biblia. Mănăstirea era de cele mai multe ori singurul loc, pe o rază de mulți kilometri, unde erau menținute cunoașterea și reflecția și unde amintirea culturii grecești și a celei romane nu se stinsese.

Aceste mănăstiri nu se aflau doar în Italia. Călugării considerau important să se construiască mănăstiri în țări îndepărtate și primitive, unde să fie predicată Evanghelia, să fie educată populația și să fie defrișate pădurile dese. Multe mănăstiri au apărut în Irlanda și în Anglia. Trăind pe insule, populațiile acestor țări nu fuseseră prinse în vâltoarea marilor migrații. Ele erau în parte formate din popoare de origine germanică, anglii și saxonii, care se convertiseră foarte devreme la creștinism.

Apoi, călugării au plecat din Anglia și Irlanda pentru a evangheliza și instrui regatul Galiei și pe cel al Germaniei. Germanii erau departe de a fi toți creștinați. Dar unul dintre triburile lor, cel

al francilor, avea în fruntea lui un şef puternic, Clovis, din familia Merovingienilor, care îmbrăţişase religia creştină. Om inteligent şi abil, nu ezitase să recurgă la trădare şi asasinat ca să-i înlăture pe regii diferitelor triburi de franci, şi reuşise destul de repede să devină stăpân peste jumătate din Germania şi o mare parte din Franţa actuală (al cărui nume vine de la tribul francilor).

În anul 496, Clovis s-a botezat, invitându-şi poporul să facă la fel. Era convins că divinitatea creştinilor era un demon puternic care îl va ajuta să iasă învingător în bătălii, pentru că nu era ceea ce am putea numi un om pios. Ajunşi în Germania, călugării au avut, aşadar, mult de lucru. De altfel, au avut multe realizări. Au întemeiat mănăstiri şi i-au învăţat pe franci şi pe alemani să planteze viţă-de-vie şi arbori fructiferi. De asemenea, le-a arătat acestor răzoinici barbari că mai exista şi altceva pe pământ decât forţa fizică şi bravura în luptă. De câteva ori, au jucat rolul de sfetnici ai regilor creştini ai francilor, la curtea merovingienilor. Pentru că ştiau să scrie şi să citească mai bine decât oricine, ei transcriau legile şi executau toate treburile cancelariei regale; scriau corespondenţa adresată altor regi şi întreţineau relaţiile cu papa de la Roma. Pe scurt, aceşti oameni, îmbrăcaţi doar cu sutana lor, erau adevăraţii stăpâni ai regatului franc, care, desigur, era încă foarte dezorganizat.

Alţi călugări veniţi din Irlanda şi din Anglia s-au aventurat chiar în cuprinsul marilor întinderi sălbatice şi în pădurile dese din Germania de Nord şi Olanda de astăzi. Aceste regiuni nu erau lipsite de primejdii pentru călugării veniţi să evanghelizeze populaţiile de ţărani şi de războinici, pentru că ele încă nu auziseră de Hristos şi erau foarte ataşate de credinţele strămoşilor lor. Se rugau la Wotan, zeul furtunii, pe care îl venerau nu în temple, ci în aer liber, deseori sub un copac centenar considerat sacru. Într-o zi, un călugăr străin pe nume Bonifaciu a venit sub unul dintre aceşti copaci ca să predice cuvântul Domnului. A vrut să le dovedească germanilor din nord că Wotan era doar un personaj de legendă. Aşa că a luat o secure ca să doboare cu mâna lui copacul sacru. În jur, toţi se aşteptau să fie doborât de un fulger venit din cer. Copacul a căzut şi nu s-a întâmplat nimic. După care, mulţi, pierzându-şi credinţa în puterile lui Wotan şi ale altor zei ai lor, s-au lăsat botezaţi

de călugări. Dar alţii, cuprinşi de furie, au pus mâna pe Bonifaciu şi l-au ucis. Toate acestea s-au întâmplat în anul 754.

Apoi a urmat momentul în care păgânismul a dispărut în Germania. Aproape toţi germanii veneau la bisericile simple de lemn construite de călugări. După slujba religioasă, cereau sfat călugărilor. Voiau să ştie cum să îngrijească vitele, cum să protejeze merii de invaziile omizilor... În general, cei mai necioplţi şi mai violenţi dăruiau bucăţi de pământ mănăstirilor, convinşi că Dumnezeu le va ierta astfel păcatele. Mănăstirile au devenit atunci foarte bogate şi foarte influente, dar călugării, în chiliile lor înguste şi austere, au continuat să ducă o existenţă umilă, consacrată rugăciunii şi muncii, conform preceptelor lui Benedict, sfântul lor fondator.

Nu există decât un singur Dumnezeu, Allah, şi Mahomed e profetul lui

Regiunea deşertică a Arabiei • Mecca şi Kaaba • Originile şi viaţa lui Mahomed • Persecuţia şi fuga • Medina • Lupta cu Mecca • Ultima predică • Cucerirea Palestinei • Perşii şi egiptenii • Incendierea Bibliotecii din Alexandria • Asediul Constantinopolului • Cucerirea Africii de Nord şi a Spaniei • Bătălia de la Poitiers • Civilizaţia arabă • Cifrele arabe

Îţi imaginezi ce este un deşert? Un adevărat deşert de nisip, ars de soare, străbătut de lungi caravane de dromaderi, încărcaţi din greu cu mărfuri rare? Şi, peste tot, nisip. În puţine ocazii, zăreşti în depărtare vârful câtorva palmieri urcând spre cer. Te îndreptţi spre ei şi, acolo, descoperi o oază scăldată de răcoare, cu o fântână a cărei apă este uşor verzuie. Apoi îţi continui drumul. Mergi ore întregi. Şi dai iar peste o altă oază. Dar aceasta este mult mai mare. E un adevărat oraş cu case albe, de formă pătrată, unde locuiesc bărbaţi şi femei îmbrăcaţi în alb, cu pielea brună, părul negru şi ochii negri şi strălucitori.

Un oraş în deşert, asemenea Mecăi în vremea lui Mohamed. Aici exista apă şi un acoperiş sub care puteai găsi adăpost.

De la prima privire, înţelegi că aceşti oameni sunt obişnuiţi cu luptele. Călare pe bidivii iuţi, pornesc la vânătoare în deşert sau jefuiesc caravanele, şi luptă: oază contra oază, oraş contra oraş, trib contra trib.

Trebuie să ştii că aşa arată Arabia de astăzi şi că este cu siguranţă prea puţin diferită de ceea ce a fost cu secole în urmă. Şi totuşi, în acest uimitor deşert, populat de un mic număr de oameni, s-a produs ceva extraordinar, despre care îţi voi vorbi acum.

În jurul anului 600, în perioada în care călugării ajutau simplii ţărani să-şi cultive mai bine pământurile şi când regii merovingieni domneau asupra regatului francilor, nimeni nu vorbea despre arabi. Aceştia din urmă străbăteau deşertul pe caii lor, trăiau în corturi şi se luptau între ei. Aveau o credinţă religioasă elementară care le ocupa puţin gândurile. La fel ca vechii babilonieni, se rugau la aştri, dar şi la o piatră, pe care o credeau căzută din cer. Această piatră se afla într-un sanctuar numit Kaaba, situat în unul dintre aceste oraşe dintr-o oază, Mecca, şi arabii traversau deseori deşertul pentru a merge acolo în pelerinaj.

În acele timpuri trăia la Mecca un om cu numele de Mahomed, fiul lui Abdallah. Acesta din urmă, deşi notabil, nu era un om bogat. Dar era membrul uneia dintre familiile însărcinate să supravegheze sanctuarul de la Kaaba. Mort de tânăr, el nu i-a lăsat moştenire fiului său Mahomed decât cinci dromaderi. Era prea puţin pentru a

putea să-şi asigure existenţa şi Mahomed nu a mai putut trăi în cort asemenea copiilor celorlalţi notabili. A fost nevoit să intre în serviciul oamenilor bogaţi şi să devină păstorul unei turme de capre. Puţin mai târziu, angajat de o negustoreasă bogată, o văduvă mai în vârstă decât el, a devenit conducător de caravană şi a întreprins pentru ea călătorii de afaceri lungi prin deşert, în fruntea caravanelor de dromaderi. Într-o zi, s-a căsătorit cu această femeie şi a trăit foarte fericit. Cuplul a avut şase copii şi Mahomed l-a adoptat, în plus, pe tânărul său nepot Ali.

Mahomed, om viguros şi dinamic, cu părul şi barba negre, cu un nas acvilin şi mersul greoi şi legănat, se bucura la Mecca de o mare consideraţie. A fost numit „Cel sincer". De foarte tânăr, se interesase de problemele religioase şi îi plăcea să stea de vorbă cu pelerinii arabi, care veneau la Mecca să se reculeagă la Kaaba, dar şi cu creştinii din apropiata Abisinie şi cu evreii, foarte numeroşi în oraşele arăbeşti din oaze. Relatările evreilor şi creştinilor îl impresionau mult. Şi unii, şi ceilalţi i-au vorbit despre învăţătura unui Dumnezeu unic, invizibil şi atotputernic.

Seara, în preajma unei fântâni, îi plăcea să i se istorisească povestea lui Avraam şi Iosif, cea a lui Hristos şi a Mariei. Şi, într-o zi, în cursul unei călătorii, a avut o viziune bruscă. Ştii ce este o viziune? E ca un vis pe care îl ai când eşti treaz. Aşadar, Mahomed a avut sentimentul că îl vede pe arhanghelul Gabriel apărând în faţa lui şi că l-a auzit spunându-i, cu o voce tunătoare:

– Citeşte!

– Nu ştiu să citesc, a răspuns Mahomed, gemând.

– Citeşte! a repetat arhanghelul a doua oară, apoi a treia oară, după care i-a poruncit să se roage în numele stăpânului său, Dumnezeu.

Profund tulburat de această viziune, Mahomed s-a întors acasă. Nu înţelegea ce i se întâmpla.

Timp de trei ani, continuând să străbată deşertul, însoţind propriile caravane, Mahomed a reflectat tot timpul la acest eveniment. La capătul acestor trei ani, a avut încă o viziune. L-a revăzut în faţa lui pe arhanghelul Gabriel, aureolat de lumină. Cuprins de panică şi tremurând, s-a repezit acasă şi s-a aruncat pe pat. Soţia

lui a venit în fugă şi l-a acoperit cu haina. Întins în pat, Mahomed a auzit încă o dată vocea care îi poruncea: „Ridică-te şi anunţă!" Apoi: „Onorează-ţi stăpânul!" Era mesajul pe care Dumnezeu i l-a adresat lui Mahomed. Îi poruncea să-i anunţe pe oameni în privinţa iadului şi să le vestească măreţia Domnului, unic şi invizibil. Din ziua aceea, Mahomed s-a simţit investit cu o misiune. El era Profetul, cel pe care Dumnezeu îl alesese ca să-şi facă auzit glasul şi să vorbească în numele lui oamenilor. Şi a început să predice la Mecca învăţătura Domnului, unic şi atotputernic, Judecătorul Suprem care îl alesese pe el, Mahomed, ca să fie mesagerul lui. Dar cei mai mulţi oamenii au râs de el. Doar soţia, câţiva membri ai familiei şi prietenii au crezut în el.

Dar preoţii din sanctuarul de la Mecca, notabilii însărcinaţi să-i asigure paza, nu-l considerau pe Mahomed un om nebun, ci vedeau în el un duşman. În cele din urmă, au interzis tuturor locuitorilor din Mecca să-l mai frecventeze pe el şi familia lui şi de a mai face comerţ cu adepţii lui. Au agăţat această interdicţie în Kaba. Evident, a fost o lovitură teribilă penttru familia şi prietenii Profetului, care, ani de zile, au fost condamnaţi la sărăcie şi foame. Mahomed făcuse cunoştinţă la Mecca cu câţiva pelerini veniţi din alt oraş. Acesta, mult timp duşmanul oraşului Mecca, adăpostea între zidurile sale un mare număr de evrei. Populaţia lui arabă era familiarizată cu învăţătura unei divinităţi unice şi a fost atentă la predicile lui Mahomed.

Faptul că Mahomed predica în faţa unor triburi duşmane, că se bucura din partea lor din ce în ce mai multă simpatie îi înfuria pe notabilii de la Mecca, cei care aveau în pază Kaaba. Atunci, au luat hotărârea să-l execute pe Profet pentru înaltă trădare. Mahomed, avertizat de sentinţă, le-a cerut adepţilor să fugă din Mecca şi să se refugieze în oraşul prieten. În ziua în care oamenii însărcinaţi să-l ucidă au intrat la el în casă (16 iunie 622), Mahomed a ieşit pe o fereastră situată în partea din spate a casei, refugiindu-se şi el în acel oraş prieten. Această fugă poartă numele de „Egira", iar adepţii lui Mahomed au început să numere anii începând de la această dată, aşa cum făceau grecii, începând de la olimpiade, romanii, de la întemeierea Romei şi creştinii, de la naşterea lui Hristos.

În acest oraş, care va fi mai târziu botezat Medina, „oraşul Profetului", Mahomed s-a bucurat de o primire entuziastă. Toţi veneau în fugă în întâmpinarea lui, propunându-i să-l găzduiască. Ca să nu mâhnească pe nimeni, Mahomed a răspuns că va locui acolo unde se va îndrepta dromaderul lui. Şi aşa s-a şi întâmplat. Instalat acum la Medina, Mahomed şi-a învăţat adepţii, cărora le plăcea să-l asculte. Le-a explicat cum Dumnezeu se manifestase oamenilor prin intermediul lui Avraam şi Moise, cum le vorbise oamenilor prin gura lui Hristos şi, acum, îl alesese pe el, Mahomed, ca să fie profetul lui.

Le-a spus că nu trebuie să le fie teamă de Dumnezeu care, în arabă, se spune Allah. Le-a explicat că orice teamă faţă de oameni sau faţă de orice lucru era neîntemeiată, deoarece Dumnezeu le hotărâse viitorul şi îl scrisese în cartea sa mare. Ceea ce trebuie să se întâmple se va întâmpla, orice am face. Chiar şi ceasul morţii noastre este stabilit din ziua în care ne-am născut. Prin urmare, trebuie să ne supunem voinţei Domnului. Supunerea în faţa voinţei Domnului se numeşte *islam* în arabă, de unde numele dat religiei predicate de Mahomed. Acesta le-a mai spus adepţilor că vor trebui să lupte pentru credinţa lor şi că nu era păcat dacă omorau un necredincios. Că luptătorul viteaz, mort pentru credinţă, pentru Allah şi profetul lui, va ajunge imediat în rai, dar necredinciosul sau laşul va ajunge în iad. În predicile sale, Mahomed le povestea adepţilor viziunile sale şi nenumăratele revelaţii pe care le avusese (a căror transcriere va forma Coranul), făcând o descriere idilică a raiului:

„În grădina desfătărilor, aşezaţi unul lângă altul pe paturi de odihnă, credincioşii vor sta faţă în faţă. Efebi nemuritori se vor plimba în jurul lor, purtând vase mari, ibrice şi potire pline cu o băutură limpede care nu-i va ameţi; vor găsi acolo fructe alese şi păsări fripte. Acolo vor mai fi huri cu ochi mari, asemenea perlei ascunse, femei drept răsplată pentru faptele lor. Vor sta în mijlocul unei grădini de copaci fructiferi, se vor bucura de multă umbră, de apa curată a unui râuleţ, de fructe din abundenţă". Sau: „Dumnezeu îi va recompensa pentru răbdarea lor dăruindu-le o grădină şi haine de mătase. Acolo, nu vor fi nevoiţi să suporte nici soarele fierbinte, nici frigul. Umbrarele vor fi în apropiere şi crengile pomilor vor atârna până jos ca să poată fi culese fructele".

E lesne de înțeles că un popor sărac, trăind într-un deșert ars de soare, a putut să fie sensibil la o astfel de imagine a raiului și că s-a arătat gata să lupte și să moară pentru a ajunge în acel loc.

Cei din Medina au pornit atunci o expediție contra orașului Mecca, ca să-l răzbune pe Profet și pentru a jefui caravanele. Au câștigat o primă victorie și au pus mâna pe o pradă fabuloasă, dar, mai târziu, au ajuns să piardă totul. Locuitorii din Mecca au vrut să cucerească Medina și au asediat-o. Numai că, după zece zile, au fost obligați să renunțe. A venit ziua în care Mahomed, însoțit de o mie cinci sute de oameni înarmați, a făcut pelerinajul la Mecca. Locuitorii orașului, care și-l aminteau ca un om sărac și luat în râs, l-au văzut pentru prima dată pe Profet în toată puterea lui, și mulți s-au convertit. Mahomed a cucerit orașul, dar i-a cruțat pe locuitori, mulțumindu-se să golească sanctuarul de imaginile idolatre. Prestigiul și puterea lui au devenit imense. De peste tot, din taberele de corturi și din oaze, soseau mesaje prin care oamenii își exprimau omagiul lor. Cu puțin timp înainte de moarte, a predicat în fața a patruzeci de mii de pelerini, amintindu-le că nu exista decât un singur Dumnezeu, Allah, că el, Mahomed, era profetul lui și că trebuiau să lupte contra necredincioșilor. Le-a mai cerut să se roage de cinci ori pe zi, cu fața îndreptată spre Mecca, să nu bea vin și să fie viteji. Mahomed a murit în anul 632.

În Coran este scris: „Luptați împotriva necredincioșilor până la unul". Iar în alt pasaj: „Ucideți-i pe idolatri oriunde ar fi ei, capturați-i, asediați-i, căutați-i peste tot unde se află. Dar, dacă se convertesc, eliberați-i și lăsați-i să trăiască în pace".

Arabii au respectat vorbele Profetului. După ce fie i-au ucis, fie i-au convertit pe oamenii din deșert, au pornit spre alte ținuturi sub conducerea succesorilor lui Mahomed, califii Abu Bakr și Omar (calif este numele dat, după moartea lui Mahomed, suveranilor politici și religioși din Imperiul Arab). Popoarele care vedeau sosind acești oameni însuflețiți de o credință fanatică erau paralizate de spaimă. La șase ani după moartea Profetului, trupele arabe, cu prețul unor lupte sângeroase, cuceriseră deja Palestina și Persia și jefuiseră ținuturile învinse. Alte armate s-au îndreptat spre Egipt, care încă făcea parte din Imperiul Roman de Răsărit, dar care devenise o țară săracă.

Țărani franci revoltați, purtând steagul victoriei arabilor mahomedani. Moment crucial pentru creștinii din Apus.

După patru ani de război, Egiptul a căzut și el sub dominația arabă. Marele oraș Alexandria a cunoscut aceeași soartă. În momentul cuceririi sale, califul Omar a fost întrebat ce trebuia făcut cu prestigioasa bibliotecă care cuprindea atunci șapte sute de mii de lucrări ale unor poeți, scriitori și filozofi greci. Omar ar fi răspuns: „Dacă aceste lucrări conțin ceea ce este deja scris în Coran, sunt inutile. Dacă ele cuprind lucruri diferite de ceea ce este scris în Coran, sunt dăunătoare". Nu știm dacă aceste cuvinte chiar au fost cu adevărat rostite, dar nu este imposibil ca oamenii să fi gândit așa. Distrugerea marii și prestigioasei Biblioteci din Alexandria a fost, pentru noi, o pierdere inestimabilă.

Au urmat alte războaie sângeroase și Imperiul Arab se extindea permanent. Ca și cum un foc mare ar fi pornit de la Mecca, ca și cum

Mahomed ar fi aruncat pe harta lumii o torță aprinsă. Din Persia până în India, din Egipt până în toate țările din Africa de Nord, totul era numai foc și sânge. Totuși, după moartea lui Omar, arabii s-au divizat. Au izbucnit rivalități în privința numirii califilor, care au dus la înfruntări sângeroase. Pe la anul 670, armata arabilor a încercat să ia Constantinopolul, orașul cel mai important al Imperiului Roman de Răsărit, dar locuitorii s-au apărat timp de șapte ani cu un curaj extraordinar, până când arabii au ridicat asediul. Pornite din Africa, armatele arabe au atacat Sicilia, pe care au cucerit-o. Dar nu au rămas acolo. Au ajuns în Spania, ocupată atunci, îți amintești, de vizigoți. În cursul unei lupte care a durat șapte zile, șeful de armatei Tarik, a ieșit învingător. Regatul vizigot se afla acum sub dominația arabă.

Pornind din Spania, arabii au ajuns la regatul francilor și au fost nevoiți să înfrunte cetele creștine de țărani germani, organizate la cererea regelui și conduse de șeful lor Carol Martel. În anul 732, el i-a bătut pe arabi la Poitiers, exact la o sută de ani de la moartea Profetului. În cazul în care Carol Martel ar fi pierdut atunci războiul, arabii ar fi cucerit cu siguranță Franța și Germania și ar fi distrus mănăstirile. Poate că acum am fi fost cu toții musulmani, ca majoritatea oamenilor care trăiesc astăzi în ceea ce a fost odinioară Persia și Mesopotamia, în India (unde sunt foarte numeroși), în Palestina, în Egipt și în Africa de Nord.

De-a lungul timpului, arabii au pierdut ardoarea războinică și devastatoare care îi însuflețise pe vremea lui Mahomed și a primelor cuceriri. În țările ocupate, au început să învețe de la popoarele pe care le supuseseră și le convertiseră. Au descoperit, la persani, întreg fastul Orientului, covoarele splendide și stofele, clădirile grandioase, grădinile minunate și vesela prețioasă.

Or, musulmanii nu aveau dreptul să reprezinte figuri de oameni sau animale, ca să nu amintească de cultul idolilor. Așa că și-au decorat palatele și moscheile cu superbe linii împletite de toate culorile, cărora li s-a dat numele de „arabescuri". Au învățat și mai multe de la grecii care trăiau în fostele orașe ale Imperiului Roman de Răsărit. În loc să ardă cărțile, au început să le colecționeze și să le citească. Cel mai mult apreciau textele celebrului profesor al lui Alexandru cel Mare,

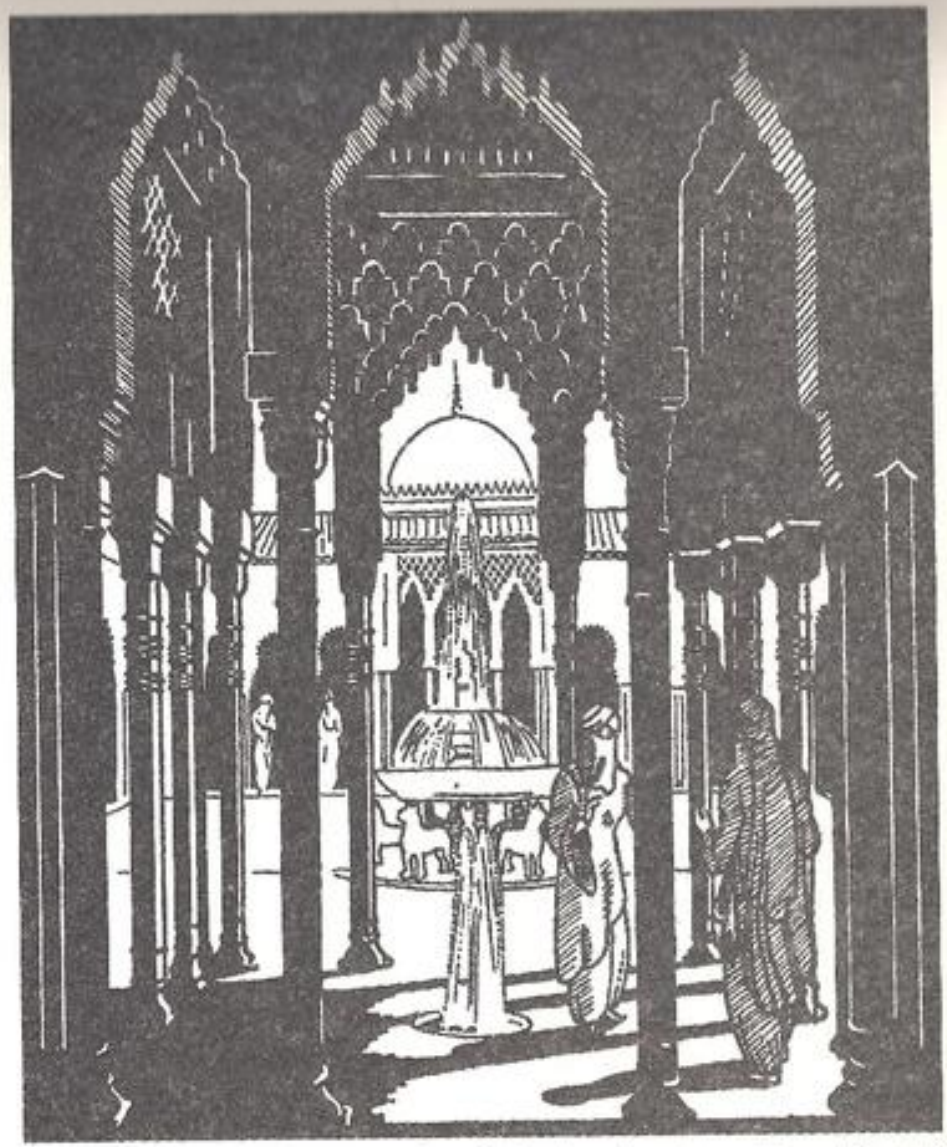

Arcade din piatră, sculptate ca o dantelărie, și arabescuri, specifice arhitecturii arabe. Una din cele mai frumoase opere: Alhambra din Granada.

Aristotel, pe care le-au tradus în arabă, ca să se consacre mai bine studierii lor. Aristotel i-a învățat să profite de natură și să-și pună întrebări despre originea tuturor lucrurilor. Multe dintre numele date științelor pe care le studiezi la școală provin din arabă, de exemplu

chimia sau algebra. Cartea pe care o ții în mână este din hârtie. Și aceasta o datorăm arabilor care, și ei, învățaseră arta fabricării ei de la prizonierii de război chinezi.

Dar există două lucruri pentru care le sunt deosebit de recunoscător arabilor. Pe de o parte, poveștile lor minunate, pe care le poți descoperi în *O mie și una de nopți*; pe de altă parte, ceva și mai minunat, de care, cred, că-ți vei da seama singur. Ascultă bine. Îți spun „doisprezece". De ce, în loc de „doisprezece", nu spunem „unu-doi" sau „unu și doi", ceea ce ar însemna trei? Îmi vei răspunde că „unu", în acest caz, nu înseamnă „unu", ci „zece". Îți amintești cum scriau romanii 12? XII. Și 112? CXII. Și 1112? MCXII. Închipuie-ți cât ar fi fost de complicat, când ar fi trebuit să faci o înmulțire sau o adunare în cifre romane! Cu cifrele arabe este mult mai simplu, nu doar pentru că sunt simpatice și ușor de scris, ci și pentru că comportă o noutate: o valoare dată unei cifre în funcție de locul ei. Această cifră plasată la stânga altor două cifre nu poate fi decât o sutime. Și scriem 100 plasând un „unu" în fața a două zerouri.

Ai fi fost în stare să faci o invenție atât de practică? Eu cu siguranță că nu! Datorăm această invenție, precum și cuvântul „cifră", arabilor care, ei înșiși, au luat ideea de la indieni. Această invenție mi se pare mai minunată decât toate poveștile pe care ni le-au lăsat. Și dacă victoria lui Carol Martel asupra arabilor este un lucru bun, la fel de bine este că arabii au întemeiat un imperiu mare, ceea ce le-a permis să împrumute gândirea și descoperirile perșilor și grecilor, indienilor și chiar chinezilor și să facă o sinteză.

Un cuceritor care știe și să guverneze

Merovingienii • Regatul francilor • Luptele lui Carol cel Mare în Galia, Italia și Spania • Avarii • Lupta contra saxonilor • Legende de eroi • Încoronarea împăratului • Emisarii lui Harun al-Rașid • Împărțirea și declinul imperiului carolingian • Svatopluk • Vikingii • Teritoriile normande

Citind aceste lucruri, cucerirea lumii și întemeierea marilor imperii ți se pare poate ceva ușor, istoria fiind plină de ele. Este adevărat că, pe vremuri, nu era un lucru foarte complicat. Care ar fi explicația?

Ca să înțelegi mai bine, imaginează-ți o epocă unde nu existau încă nici ziare, nici servicii poștale. Cei mai mulți oameni nu știau ce se petrecea la câteva zile de mers de casa lor. Trăiau în sate, în păduri, își cultivau pământul, iar persoanele cele mai apropiate pe care le cunoșteau făceau parte din triburile vecine. Or, între ele existau din ce în ce mai des conflicte, care duceau la furtul vitelor și incendierea fermelor. Tot timpul aveau loc răpiri, răzbunări și lupte.

Ceea ce se petrecea în afara domeniului propriu nu este cunoscut decât din spusele altora. Când, în una dintre aceste regiuni rurale sau forestiere, sosea o armată formată din mii de oameni, nu mai puteau face mare lucru. Vecinilor le părea bine când armata distrugea tribul dușman, fără să se gândească la faptul că ei vor fi următoarea victimă. Și când aveau norocul să nu fie nimiciți și ei, ci doar constrânși să îngroașe rândurile armatei, ca să lupte contra vecinilor apropiați, nu le părea rău deloc. În acest fel, o armată creștea numeric, iar triburile izolate, chiar și cele mai viteze, cu greu se puteau apăra. Așa procedau uneori arabii în cursul expedițiilor lor războinice. Un rege celebru al Franței a făcut la fel. Numele lui era Carol cel Mare. Haide să-ți spun povestea lui.

Chiar dacă, pe vremuri, era mai ușor să cucerești decât astăzi, de guvernat era însă mai greu. Trebuia să trimiți mesageri în toate regiunile cucerite, inclusiv cele mai îndepărtate, să pui capăt rivalităților popoarelor și triburilor, să încerci să-i unești pe unii cu alții și să-i faci să înțeleagă fpatul că exista ceva mai important decât să-și

petreacă timpul spintecându-se unii pe alții și cerând răzbunare. Ca să fii un mare șef, trebuia să-i ajuți pe țărani, care duceau o existență sărăcăcioasă, să instruiești populația și să salvezi gândirea și scrierile oamenilor dintr-un trecut mai îndepărtat. În acele timpuri, un șef demn de acest nume trebuia să se comporte ca un adevărat tată de familie față de poporul lui și să știe să ia el singur hotărârile.

Carol I a fost unul dintre acești șefi, de unde și numele care i-a fost dat: Carol cel Mare. Era nepotul lui Carol Martel, acel demnitar de la curtea merovingiană care îi respinsese pe arabi din regatul francilor. În acea perioadă, regii merovingieni își pierduseră întreaga demnitate. Când se așezau pe tron, cu părul lung care le flutura pe umeri și cu barba mare, nu făceau decât să repete discursurile dictate de miniștrii lor. Nu se deplasau călare, ci în căruțe trase de boi, ca țăranii. Tot așa mergeau la adunările poporului. Regii merovingieni nu mai erau regi decât cu numele. Or, în serviciul lor aveau o familie demnă de intendenți (astăzi le-am spune miniștri), din care provenise Carol Martel. Acesta din urmă a avut un fiu, Pepin, numit Pepin cel Scurt, pentru că era mic de statură. Devenit și el intendent, Pepin nu a vrut să mai fie o marionetă, rostind discursuri care i se șopteau la ureche. El a dorit nu doar să dobândească titlul de rege, ci și să poată face dovada unei adevărate autorități regale. După ce l-a detronat pe regele merovingian, s-a proclamat rege al francilor, pe un teritoriu care reprezenta atunci aproximativ jumătatea de vest a Germaniei actuale și partea de est a Franței de astăzi.

Să nu-ți imaginezi un regat stabil sau un stat așa cum îl concepem astăzi. Acest regat nu semăna nici cu Imperiul Roman. Contrar chiar statului primilor romani, populația lui nu era unificată. Era un mozaic de triburi, cu dialecte și obiceiuri diferite, care, în majoritatea lor, nu reușeau să se înțeleagă, la fel ca dorienii și ionienii din Grecia antică.

Șefii de triburi se numeau duci (de la latinescul *ducere*, a conduce), pentru că mergeau la luptă în fruntea armatelor, iar pământurile pe care le ocupau erau ducate. În Germania, de exemplu, exista ducatul bavarezilor, cel al suabilor, al alemanilor... Cel mai puternic era însă cel al francilor. Această putere de datora obligației pe care o aveau

celelalte ducate de a-i da ajutor în caz de război. Carol cel Mare, ca și tatăl său Pepin înaintea lui, a știut să se folosească de această supremație când a devenit rege, în anul 768.

Carol cel Mare a început prin a cuceri întreaga Franță. Apoi a traversat Alpii și a trecut în Italia unde, îți amintești, după numeroase invazii barbare, lombarzii fuseseră ultimii veniți. L-a alungat pe regele lombarzilor și a atribuit pământuri papei, devenit protectorul lui pe întreaga durată a vieții. Apoi a ajuns în Spania, a luptat contra arabilor, fără să realizeze însă cuceriri notabile.

După ce și-a extins imperiul la sud și la vest, Carol cel Mare a privit spre est. Noi hoarde de războinici asiatici invadaseră regiunea care corespunde astăzi Austriei. Semănau cu hunii, dar nu aveau în fruntea lor un șef atât de mare ca Attila. Ocupau tabere întărite, protejate de câteva incinte rotunde și concentrice, *ring*, dificil de cucerit. Carol cel Mare și armatele sale au fost nevoiți să lupte timp de opt ani contra avarilor ca să-i poată nimici până la ultimul. Or, invadând Austria, avarii, ca și hunii înaintea lor, alungaseră alte triburi, cele ale slavilor, care și ele întemeiaseră un fel de regat, deși barbar și mai vag definit. Carol cel Mare a luptat și contra lor, constrângându-i pe unii să intre în armata lui, iar pe alții să plătească redevențe anuale. Totuși, în cursul tuturor acestor expediții, nu a pierdut niciodată din vedere lucrul care i se părea cel mai important: gruparea sub autoritatea sa a tuturor ducatelor și tuturor triburilor de stirpe germană ca să dea naștere unui singur popor.

Întreaga jumătate de est a Germaniei nu făcea parte atunci din regatul francilor. Aceasta era ocupată de saxoni, ale căror obiceiuri erau la fel de războinice și de barbare ca ale triburilor germanice de pe timpul romanilor. Saxonii erau păgâni și nu voiau să audă de creștinism. Or, Carol cel Mare avea impresia că este ghidul suprem al tuturor creștinilor și credea că, dacă era necesar, trebuia să-i facă pe oameni să creadă cu de-a sila, având oarecum ideile lui Mahomed. Prin urmare, a început o luptă lungă, care a durat vreo treizeci de ani, contra lui Widukind, căpătenia saxonilor. Pentru că saxonii se predau azi, ca a doua zi să atace din nou, Carol cel Mare venea din nou și le devasta țara. Dar cum le întorcea spatele, saxonii se eliberau

imediat de autoritatea lui. Sau plecau la război alături de Carol cel Mare, apoi, pe neașteptate, se întorceau și îi atacau trupele. Exasperat, Carol cel Mare a dat o poruncă cumplită. A poruncit să se taie gâtul unui număr de patru mii de saxoni. Supraviețuitorii, înspăimântați, au acceptat să fie botezați, dar au avut nevoie de mult timp până să adopte religia iubirii.

Carol cel Mare era acum un monarh puternic. Dar, după cum ți-am spus, nu era doar un cuceritor, ci și un om care știa să guverneze și să aibă grijă de poporul lui. Ținea foarte mult la școli și el însuși a învățat întreaga viață. Vorbea latina la fel de bine ca germana și înțelegea greaca. Îi plăcea să ia cuvântul și să peroreze cu vocea lui clară. Era interesat de toate științele și artele din antichitate, urma cursuri de retorică și de astronomie cu călugări cultivați, englezi și italieni. Dar cele mai mari probleme, se pare, îi punea scrisul, pentru că mâna lui era mai obișnuită să țină paloșul decât pana servind la trasarea unor litere frumoase cu linii curbe.

Distracțiile preferate ale lui Carol cel Mare erau vânătoarea și natația. În general, se îmbrăca cu simplitate. Ținuta lui era formată dintr-o cămașă din pânză și pantaloni trei sferturi, strânși sub genunchi. Iarna, purta o haină de blană peste care își punea o pelerină mare de culoare albastră. Avea tot timpul, prinsă la centură, sabia cu mâner din aur și argint. Doar în ocazii importante îmbrăca un veșmânt brodat cu fir de aur, purta încălțări împodobite cu pietre prețioase, o pelerină prinsă pe umeri cu o mare agrafă din aur și o coroană tot din aur, împodobită cu pietre prețioase. Încearcă să-ți imaginezi un astfel de om îmbrăcat în acest fel, cu o talie robustă și impozantă, primind emisari veniți în palatul lui preferat din Aix-la-Chapelle! Acești emisari veneau de peste tot: din regatul său – adică din Franța –, din Italia și din Germania, dar și din țările slave și Austria.

Voia să fie informat despre tot ce se întâmpla în regatul lui și dădea directive. Numea judecători cărora le cerea să facă legi. Tot el numea episcopii și fixa prețul alimentelor. Dar cel mai important pentru el era să creeze o înțelegere între toți germanii. Intenția lui nu era doar să domnească peste câteva ducate tribale. Dorea să realizeze, pe baza lor, un adevărat regat unificat și, când un duce, precum bavarezul

Solii domnitorului arab Harun al Rașid din Bagdad aducându-i împăratului Carol cel Mare daruri de la Răsărit.

Tassilon, se revolta, îl destituia. Îți dai seama! În această perioadă, pentru prima dată, a fost folosit un singur cuvânt german pentru a desemna limba tuturor triburilor germanice. Nu s-a mai vorbit doar de limbile francă, bavareză sau alemanică, ci și de limba „thiudisk", adică limba germană.

Dat fiind interesul lui pentru tot ce era german, Carol cel Mare a poruncit să fie transcrise vechile legende eroice, apărute, după toate probabilitățile, în cursul luptelor pe care le purtaseră triburile în timpul invaziilor. Ele vorbeau de Teodoric (numit mai târziu Dietrich din Berna), de Attila sau Etzel, regele hunilor, de Sigfried, care a ucis balaurul și a fost înjunghiat mișelește de perfidul Hagen. Din păcate, aproape toate legendele din acel timp s-au pierdut; ele au putut fi reconstituite abia după patru sute de ani, pe baza unor ilustrații.

Carol cel Mare nu avea doar ambiția de a fi regele germanilor și monarhul francilor. El se simțea învestit și cu o altă misiune: să fie protectorul tuturor creștinilor. De altfel, în această calitate a fost primit de papă, pe care l-a apărat de câteva ori contra lombarzilor. În timp ce, în seara de Crăciun din anul 800, se ruga în cea mai mare biserică din Roma, bazilica Sfântul Petru, papa s-a îndreptat brusc spre el și i-a așezat pe cap o coroană. Apoi papa și poporul au căzut în genunchi și au aclamat în el noul împărat roman pe care Dumnezeu îl alesese ca să asigure pacea în imperiu. Carol cel Mare a fost, probabil,

foarte tulburat, deoarece nu ghicise, după cât se pare, intenţiile papei faţă de el. Acum era primul împărat german din Imperiul Roman, numit mai târziu Sfântul Imperiu Romano-Germanic.

Misiunea lui Carol cel Mare era să restabilească puterea şi măreţia vechiului Imperiu Roman, ai cărui stăpâni, de data aceasta, nu mai erau romanii păgâni, ci germanii creştini, care îşi luau şi însărcinarea să devină ghizii creştinătăţii. Aceasta era ambiţia lui Carol cel Mare, ea fiind mult timp cea a împăraţilor germani care i-au succedat. Dar în timpul lui Carol cel Mare s-a realizat în mare parte acest plan. Veniţi din lumea întreagă, emisarii s-au prezentat la curtea lui ca să-i aducă omagiul. Puternicul împărat din Orient, cel de la Constantinopol, nu a fost singurul care a dorit să aibă relaţii cu el. Îl putem aminti şi pe califul Harun al-Raşid, marele prinţ arab din îndepărtata Mesopotamie, eroul a numeroase poveşti din *O mie şi una de nopţi*. Din splendidul său palat din Bagdad, din apropierea vechiului Ninive, el i-a trimis împăratului daruri scumpe, straie croite din cele mai frumoase stofe, mirodenii rare şi un elefant. I-a mai oferit o clepsidră (un ceas cu apă) cu un mecanism uimitor, cum nu se mai văzuse niciodată în regatul francilor. Ca să-i fie pe plac împăratului, Harun al-Raşid chiar a permis pelerinilor creştini să meargă liniştiţi la Sfântul Mormânt de la Ierusalim. Pentru că Ierusalimul, îţi aminteşti, se afla atunci sub dominaţie arabă.

Toate aceste omagii se datorau îndeosebi inteligenţei, energiei şi superiorităţii incontestabile a noului împărat. Ne închipuim acest lucru şi mai uşor când vedem ce s-a întâmplat după moartea sa, în 814. Situaţia nu a întârziat să se degradeze. În puţin timp, imperiul a fost împărţit în trei regate – Germania, Franţa şi Italia –, artibuite fiecare unuia dintre nepoţii săi.

În ţările care au aparţinut pe vremuri Imperiului Roman, populaţia a continuat să vorbească limbile romanice – franceza şi italiana – şi cele trei regate nu au mai fost niciodată reunificate. Chiar şi ducatele de stirpe germană s-au războit şi şi-au obţinut din nou autonomia. De la moartea lui Carol cel Mare, slavii s-au eliberat şi au întemeiat un regat puternic condus de primul lor mare rege, Svatopluk. Şcolile întemeiate în Germania şi în Franţa de Carol cel Mare au dispărut

şi cunoaşterea scrisului şi cititului nu s-a mai păstrat curând decât în câteva mănăstiri izolate. Triburi germanice din nord, danezii şi normanzii, cunoscuţi sub numele de vikingi, au venit pe mare şi au jefuit şi devastat oraşele de pe coaste. Vikingii erau aproape invincibili. Ei au întemeiat regate la est, în teritoriile slavilor din actuala Rusie, şi la vest, pe coastele Franţei de astăzi. O regiune a Franţei poartă şi acum numele acestor invadatori normanzi, Normandia.

Într-un secol, Sfântul Imperiu Romano-Germanic, marea realizare a lui Carol cel Mare, pierduse totul, inclusiv numele.

Lupta pentru stăpânirea creştinătăţii

Estul şi Vestul în perioada carolingiană • Înflorirea civilizaţiei în China • Invazia maghiarilor • Regele Henric • Otto cel Mare • Austria şi dinastia Babenberger • Feudalitatea şi iobăgia • Hugo Capet • Danezii în Anglia • Viaţa religioasă • Lupta pentru învestitură • Grigore al VII-lea şi Henric al IV-lea • Canossa • Robert Guiscard şi Wilhelm Cuceritorul

Istoria omenirii nu seamănă, din păcate, deloc cu un poem frumos. Oamenii se preocupă prea puţin să aducă schimbări. Lucrurile rele mai ales se repetă tot timpul. La nici o sută de ani de la moartea lui Carol cel Mare, într-un timp în care totul mergea prost în Europa, hoarde de călăreţi veniţi dinspre est s-au revărsat din nou, cum făcuseră hunii, apoi avarii. În realitate, nu era deloc surprinzător. Era mai uşor şi, aşadar, mai tentant să apuci pe drumurile care, din stepele asiatice, duceau spre Europa, decât să te lansezi într-o expediţie contra Chinei, protejată de Marele Zid al lui Qin Tsin Huangdi, mai ales că, între timp, devenise un stat puternic unde domnea ordinea, unde marile oraşe erau înfloritoare, unde viaţa la curtea imperială şi în casele înalţilor demnitari cărturari era marcată de un rafinament şi un nivel de viaţă ieşite din comun.

În timp ce în Germania erau căutate vechile legende războinice, ca să fie considerate imediat prea păgâne şi aruncate repede în foc,

în timp ce în Europa călugării încercau timid să povestească istoria Bibliei în rime germane și latine (pe la anul 800), în China trăiau cei mai mari poeți care poate că au existat vreodată. Cu un gest rapid și precis, înmuindu-și pensula în cerneală neagră (fabricată cu negru de fum), ei scriau pe mătase versuri concise și simple, dar a căror simplitate era atât de plină de sensuri, încât nu le mai uitai după ce le citeai o singură dată.

Așadar, hoardele de călăreți au preferat să se îndrepte din nou spre Europa. De data aceasta, era vorba de maghiari. Negăsind nici papă ca Leon cel Mare, nici împărat precum Carol cel Mare ca să le bareze drumul, ei au cucerit rapid Ungaria actuală și Austria, apoi au pătruns în Germania, unde au ucis și jefuit.

În fața pericolului, ducii de neam german, vrând-nevrând, au fost obligați să-și aleagă un conducător. În anul 919, ei l-au ales rege pe ducele Henric de Saxa, care a reușit, în sfârșit, să-i alunge pe maghiari din Germania și să-i mențină în afara frontierelor sale. Succesorul lui, regele Otto, numit Otto cel Mare, nu a reușit să-i nimicească definitiv, cum făcuse Carol cel Mare cu avarii, dar, după o înfrângere teribilă, în anul 945, i-a constrâns să se fixeze în Ungaria. Ungarii de astăzi sunt descendenții lor.

Regele Otto nu și-a însușit țara pe care o cucerise de la maghiari. A atribuit-o unui prinț. Lucrul acesta era cât se poate de obișnuit în Europa. În 976, fiul lui Otto cel Mare, Otto al II-lea, i-a atribuit și el o parte din sudul Austriei (regiunea situată în jurul localității Wachau) unui nobil german, Leopold, din familia Babenberger. Ca toți nobilii cărora regele le oferea pământuri, Leopold și-a construit o fortăreață și a domnit ca prinț pe domeniul lui. Deoarece, cât timp regele îi acorda acest drept, nu mai era considerat un simplu supus al regelui, ci era seniorul domeniului său.

Țăranii care trăiau pe aceste pământuri nu mai erau oameni liberi, cum fuseseră țăranii germani altădată. Aparțineau pământului pe care regele îl atribuise unui senior sau celui pe care un nobil îl deținea deja. Tot așa, oile și caprele care pășteau aici, cerbii, urșii și mistreții care trăiau în păduri, fluviile și pădurile, pășunile, câmpiile și ogoarele aparțineau pământului pe care îl cultivau. Acești țărani

Regele oferindu-i unui nobil o bucată de pământ. În semn de recunoștință, vasalul îngenunchează în fața regelui, așezându-și mâinile îndoite între palmele regelui.

erau numiți „șerbi". Nu erau propriu-zis cetățeni ai regatului. Nu aveau nici dreptul să se deplaseze unde doreau, nici de a hotărî ce să cultive. Pe scurt, nu aveau nici o libertate.

Prin urmare, erau sclavi, ca în Antichitate? Nu, nu chiar. Știi că, după instaurarea creștinismului, sclavia dispăruse în țările noastre. Acești oameni lipsiți de libertate nu erau cu adevărat sclavi, deoarece aparțineau pământului care, el însuși, aparținea regelui, chiar dacă îl atribuia unui nobil. Nobilul sau prințul nu avea dreptul nici să-i vândă, nici să-i ucidă, spre deosebire de proprietarii de sclavi de altădată. În afara acestui lucru, avea dreptul să le ceară ce voia el. Șerbii erau obligați să-i cultive pământurile și să muncească pentru el, când le poruncea. Trebuia să-i furnizeze în mod regulat pâine și carne ca să se hrănească, pentru că nobilul nu muncea la câmp. Acesta cel mult mergea la vânătoare când avea chef. Domeniul atribuit de rege, numit „fief", era proprietatea lui, deoarece îl transmitea fiului său ca moștenire, mai puțin în cazul unor greșeli grave comise față de rege. În schimbul fiefului său, seniorul se angaja în fața regelui să organizeze pe cheltuială proprie o armată cu țăranii lui și alți seniori și să lupte pentru el când se declara război. Or, războaiele izbucneau foarte des.

Pe vremuri, aproape întreaga Germanie era astfel împărțită diferiților seniori. Regele păstra pentru sine puțin pământ, după cum se întâmpla și în Franța sau Anglia. Franța îl alesese rege pe Hugo Capet în anul 986. Anglia fusese cucerită în anul 1016 de un navigator danez

pe nume Cnut, care domnea și peste Norvegia și o parte a Suediei, lăsând prinții puternici să-și guverneze fiefurile.

Victoria regilor germani asupra maghiarilor le redase puterea. Otto cel Mare, chiar cel care îi învinsese pe unguri, a reușit să le impună prinților slavi din Boemia și Polonia să-l recunoască drept suzeranul lor. Aceasta însemna că își considerau pământurile ca fiind fiefuri dăruite de el, cu obligația de a organiza o armată atunci când le cerea.

Crezându-se destul de puternic, Otto cel Mare a oragnizat o campanie contra Italiei, unde tulburări violente și lupte izbucniseră între lombarzi. Apoi a decretat că Italia era un fief german, pe care îl dăruia unui prinț lombard. Papa i-a fost recunoscător că știuse să-și arate puterea instaurând puțin calm în rândul prinților lombarzi și, în anul 962, l-a încoronat împărat roman, exact cum fusese încoronat Carol cel Mare în anul 800.

Așadar, regii germani redeveneau împărați romani și, în această calitate, protectori ai creștinătății. Erau stăpâni peste o țară care se întindea din Italia la Marea Nordului și de la Rin la Elba, acolo unde țăranii slavi erau șerbii nobililor germani. Împăratul nu s-a mulțumit să ofere pământuri doar prinților, ci le-a dat și preoților, episcopilor și arhiepiscopilor. Acum, acești oameni ai Bisericii nu îndeplineau doar o funcție religioasă. Ca și nobilii, domneau peste pământuri întinse și plecau la război în fruntea armatelor lor de țărani.

La început, papa nu a avut nimic împotriva acestei stări de fapt. De altfel, dorea să întrețină relații bune cu împărații germani, care îl protejau, îl apărau și, în plus, erau oameni foarte pioși.

Dar situația s-a schimbat curând. Papa nu a mai acceptat ca împăratul să-și aroge dreptul de a hotărî el însuși cine, dintre preoții lui, să fie episcop de Mainz, de Trier, de Köln sau de Passau. Papa spunea: „Acestea sunt funcții ecleziastice și mie, șeful suprem al clerului, îmi revine dreptul să le atribui". Numai că aceste funcții nu erau doar ecleziastice. Arhiepiscopul de Köln, de exemplu, era părinte spiritual și, în același timp, prinț și senior în acea regiune. Iar împăratul considera că avea dreptul să decidă cine va fi prinț sau senior în propria țară. Dacă te gândești bine, vei remarca faptul că

papa și regele aveau amândoi dreptate. Faptul că oferise pământuri preoților dusese la o situație imposibil de descâlcit, papa fiind șeful suprem al tuturor preoților și regele exercitându-și puterea asupra tuturor pământurilor țării sale. Această situație nu putea decât să ducă la un conflict între papă și rege. Ceea ce s-a și întâmplat. Acest conflict va purta numele de „lupta pentru învestitură".

În anul 1073, la Roma domnea un papă de o foarte mare pietate, Grigore al VII-lea. Pe când era călugăr și se numea Hildebrand, luptase ca să apere puritatea și puterea Bisericii. În aceeași perioadă, în Germania domnea un rege franc, Henric al IV-lea.

Ca să înțelegi mai bine conflictul dintre ei, trebuie să știi că papa nu se considera doar primul preot al Bisericii, ci și stăpânul, învestit de Dumnezeu, al tuturor creștinilor de pe pământ. Dar împăratul german, ca succesor al vechilor împărați romani și al lui Carol cel Mare, se considera și el protectorul și îndrumătorul suprem al întregii lumi creștine (este adevărat că Henric al IV-lea nu fusese încă proclamat împărat dar considera că, în calitatea sa de rege german, avea dreptul să pretindă coroana imperială). Care dintre cei doi trebuia să cedeze?

Când a izbucnit cearta, lumea a fost agitată de o mare efervescență. De-o parte, se aflau apărătorii regelui german Henric al IV-lea, de cealaltă, cei ai papei Grigore al VII-lea. Toți își susțineau cauza cu vehemență. Cunoaștem o sută cincizeci și cinci de scrieri polemice, autorii lor fiind simpatizanții sau adversarii regelui sau papei. În unele dintre aceste scrieri, regele Henric al IV-lea era descris ca un om rău și coleric, în altele, papa era prezentat ca un om fără inimă și dornic de putere.

Cred că nu trebuie să acordăm atenție nici uneia dintre ele. Să nu pierdem din vedere faptul că și papa, și regele aveau dreptate. Așadar, nu este important să știm dacă regele Henric al IV-lea chiar era dezagreabil față de soția lui (ceea ce scriau detractorii lui) sau că papa Grigore-al VII-lea nu fusese ales conform uzanței (ceea ce denunțau susținătorii regelui). Ar fi zadarnic să scotocim trecutul ca să aflăm care a fost adevărul și dacă aceste scrieri erau sau nu calomnioase. După toate aparențele, ele chiar au fost calomnioase și pentru unul, și

pentru celălalt, pentru că, atunci când oamenii trec de partea cuiva, aproape întotdeauna sunt nedrepți. De altfel, îți voi arăta cât de greu este, după aproape nouă sute de ani, să dezlegi adevărul.

Dar un lucru e sigur. Situația lui Henric al IV-lea nu era ușoară. Nobilii (altfel spus, prinții germani) cărora le atribuise ținuturi erau contra lui. Aceștia nu doreau să-și vadă regele devenind prea puternic, deoarece, în acest caz, ar fi avut puterea să le dea ordine. Dar papa Grigore al VII-lea a declanșat ostilitățile, scoțându-l pe Henric al IV-lea în afara Bisericii, adică interzicând tuturor preoților să-i dea împărtășania. Acest lucru se numea „excomunicare". După care, prinții au declarat că nu recunoșteau un rege excomunicat și că vor alege altul. Henric al IV-leanu mai avea de făcut decât un singur lucru: să-l convingă pe papa să revină asupra sentinței teribile. De această decizie depindea soarta lui. Dacă nu reușea, putea să spună adio titlului de rege. Singur, fără armată, a pornit spre Italia, ca să negocieze cu papă, și a obținut ridicarea excomunicării.

Era iarnă, și prinții germani, care erau hotărâți să împiedice o reconciliere între regele Henric al IV-lea și papă, au ocupat toate drumurile. Însoțit de soția lui, Henric al IV-lea a fost nevoit să facă un mare ocol și, pe un frig cumplit, a trecut muntele Cenis, folosind, după toate aparențele, aceeași trecătoare ca Hannibal pe vremuri, pentru a putea ajunge în Italia.

În același moment, papa era în drum spre Germania, unde voia să negocieze cu dușmanii regelui. Aflând că Henric al IV-lea se afla în zonă, s-a refugiat într-un castel cu numele de Canossa, în Emilia, convins că regele venea cu armata. Nu mică i-a fost mirarea, dar și mare ușurarea, când a aflat că Henric al IV-lea venea singur să-i solicite iertarea și să-l roage să ridice excomunicarea. Se spune că regele s-ar fi prezentat în straie de penitent, într-o sutană groasă, și că papa l-ar fi lăsat să aștepte timp de trei zile în curtea castelului, cu picioarele goale în zăpadă, rebegit de frigul iernii, înainte de a-i fi milă de el și de a-i ridica excomunicarea. Unii contemporani au făcut o descriere a scenei, arătându-l pe rege implorându-l pe papă cu o voce tânguitoare să-i acorde iertarea, iertare pe care papa, milos, i-ar fi acordat-o în cele din urmă.

În zilele noastre, spunem „a merge la Canossa" când cineva trebuie să se umilească în fața adversarului ca să-i obțină iertarea. Dar acum, îți voi prezenta aceeași întâmplare, povestită de data aceasta de un prieten al regelui. Să vedem ce spune. „Când Henric și-a dat seama de situația grea în care se afla, a imaginat în taină un plan ingenios. Să meargă înaintea papei și să apară pe nepusă masă. Și, astfel, a câștigat două lucruri dintr-o lovitură. Nu numai că i-a fost ridicată excomunicarea, dar, apărând în persoană, a evitat întâlnirea papei cu dușmanii lui, ceea ce ar fi fost primejdios pentru el".

Așadar, pentru prietenii papei, mersul la Canossa devenea o victorie incredibilă, iar pentru susținătorii regelui ar fi fost o situație întoarsă în avantajul lui.

Vezi acum cât de atent trebuie să fii înainte de a trage o concluzie despre două puteri opuse. Dar nici mersul la Canossa, nici chiar moartea regelul Henric al IV-lea (devenit între timp împărat) și cea a papei Grigoreal VII-lea nu au pus capăt conflictului. Desigur, Henric al IV-lea obținuse destituirea papei, dar voința papei s-a impus treptat. Episcopii au fost numiți de acum înainte de Biserică, iar împăratul a avut doar dreptul să spună dacă aceste numiri îi conveneau sau nu. În definitiv, numai papa, nu regele, a devenit stăpânul creștinătății.

Îți amintești că navigatorii nordici, normanzii, cuceriseră un teritoriu pe coasta franceză, teritoriu numit astăzi Normandia. Aceștia se

Când normanzii ieșeau în larg, fiecare vâslaș purta o inscripție cum că au pornit la luptă.

obișnuiseră repede să vorbească franceza, ca și vecinii lor. Dar nu renunțaseră la plăcerile aventurii, la navigațiile cutezătoare și la cuceriri. Unii dintre ai au ajuns până în Sicilia, de unde i-au alungat pe arabi, apoi au cucerit sudul Italiei, de unde au plecat să-l susțină pe papă contra atacurilor lui Henric al IV-lea, sub comanda șefului lor, Robert Guiscard. Alții au trecut brațul îngust de mare dintre Franța și Anglia, Marea Mânecii, și, sub comanda regelui lor, Wilhelm (numit Wilhelm Cuceritorul), l-au învins, în 1066, pe regele englez (unul dintre descendenții regelui Cnut). Aproape toți englezii cunosc această dată, deoarece a fost ultima oară când o armată dușmană a pus piciorul în Anglia.

Wilhelm a poruncit recenzarea tuturor satelor, tuturor proprietăților și pe cele mai multe le-a repartizat în fiefuri, pe care le-a oferit soldaților participanți la expediția lui. În Anglia, nobilimea era acum normandă. Și deoarece acești normanzi veniți din Normandia vorbeau franceza, limba engleză este, și astăzi, un amestec de germană veche și limbă romană.

Cavalerii

Cavaleri și călăreți • Fortărețele • Paji, scutieri și ceremonia de investire a cavalerilor • Datoria cavalerului • Arta de a iubi • Turnirurile • Poezia cavalerească • *Cântecul nibelungilor* • Prima cruciadă • Godefroy de Bouillon și cucerirea Ierusalimului • Semnificația cruciadelor

Cu siguranță că ai auzit de bravii eroi din timpurile cavalerismului. Poate chiar ai citit cărți în care se vorbește mult despre armuri și scutieri, de panașe și de nobili bidivii, de steme bogat decorate și de fortărețe, de dueluri și de jocuri cavalerești, în cursul cărora femeile atribuiau recompense, de călătorii aventuroase și de castelane abandonate, de cântăreți ambulanți (menestreli sau trubaduri) și de expedițiile spre Pământul Sfânt. Partea cea mai frumoasă este că toate acestea chiar au existat. Evocarea noastră impregnată de un anume romantism nu este o invenție. A fost odată o lume când totul era numai culoare și aventură,

când oamenilor le făcea plăcere să participe la jocul ciudat și totuși grandios al cavalerismului, un joc care, uneori, era foarte serios.

Dar când au existat cavaleri și ce s-a întâmplat?

Cavaler înseamnă, în realitate, un călăreț, și astfel începe cavalerismul. Cel care putea să dețină un cal frumos de luptă ca să plece la război era cavaler. Cel care nu avea mijloacele necesare era obligat să meargă pe jos și nu era cavaler. Nobilii, cărora regele le atribuise fiefuri, erau cavaleri. Șerbii nu aveau posibilitatea decât să le livreze ovăz pentru caii lor. În schimb, intendenții nobililor, cărora prințul le repartiza și lor o parte din pământuri, erau destul de bogați ca să aibă propriul cal, chiar dacă dețineau prea puțină putere. Când seniorul lor era chemat la război de rege, ei erau obligați să-l însoțească cu caii lui. Prin urmare, și ei erau cavaleri. Numai țăranii și servitorii săraci, precum valeții, nu erau, fiind nevoiți să lupte pedeștri.

Această stare de lucruri a început în timpul împăratului Henric al IV-lea, adică după anul 1000, și s-a păstrat în cursul secolelor următoare, nu doar în Germania, ci mai ales în Franța.

Totuși, la început, acești cavaleri nu arătau încă așa cum ni-i reprezentăm noi. Totul s-a realizat lent. Treptat, prinții și nobilii și-au construit acele enorme fortărețe, impozante și mândre, pe care le putem vedea și astăzi în regiunile muntoase. Acolo domneau ca niște adevărați stăpâni și vai de cei care ar fi venit să-i deranjeze! Astfel de castele se ridicau, de obicei, deasupra unor faleze cu pereți abrupți, care nu erau accesibile decât pe un singur versant, folosind o cărare îngustă ecvestră.

Înainte de marea poartă a castelului, exista, în general, un șanț lat, uneori plin cu apă. Deasupra se afla un pod mobil, care putea fi ridicat în orice moment, trăgând de lanțuri. Castelul era atunci închis și nimeni nu mai putea pătrunde, deoarece, de cealaltă parte a șanțului, se ridicau ziduri groase, solid construite, cu deschizături înguste de unde se putea trage cu arcul sau vărsa peste inamici smoală clocotită. Aceste ziduri aveau creneluri din spatele cărora puteai observa inamicul. După primul zid se înălța deseori încă unul și chiar un al treilea, înainte de a se ajunge la curtea castelului. Din această curte, exista acces la săli, spațiile de locuit ale cavalerului, familiei și oamenilor săi. O sală mare, încălzită de focul din cămin, era rezervată

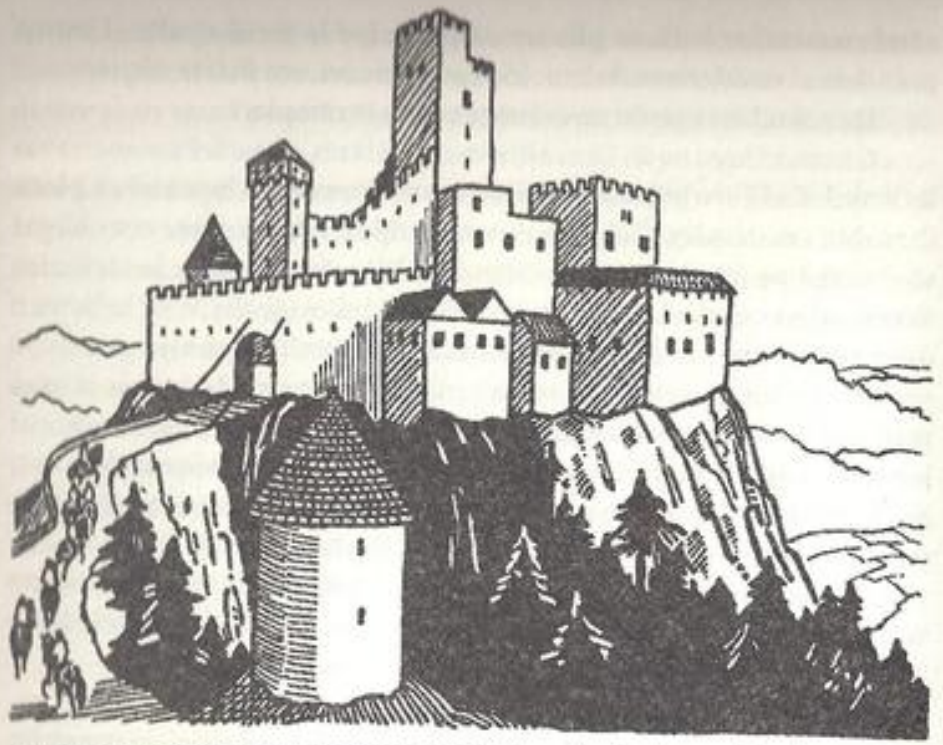

Aproape imposibil de cucerit, solidele cetăți ale cavalerilor de pe vârfurile stâncoase.

femeilor, mai puțin obișnuite decât bărbații cu frigul.

Viața în aceste castele întărite era departe de a fi confortabilă. În bucătărie, o încăpere plină de funingine, carnea era friptă la frigare, pe un foc mare făcut cu lemne. În afara sălilor pentru valeți și cavaleri, mai exista capela, unde capelanul ținea slujba religioasă, precum și donjonul, un turn impozant situat în mijlocul castelului, unde erau depozitate în mod obișnuit alimentele și unde cavalerii se refugiau atunci când dușmanii reușeau să treacă de munte, de groapă, de podul mobil, de smoala fierbinte și de tripla incintă de ziduri... Asediatorii ajungeau atunci la poalele acestui turn care impresiona prin înălțimea sa, de unde cavalerii se puteau apăra până la sosirea ajutoarelor.

Și mai există un lucru pe care nu trebuie să-l uităm. Temnița subterană. Era un fel de pivniță adâncă, îngustă, întunecoasă și rece, unde cavalerii aruncau inamicii capturați, condamnați să moară dacă nu se plătea nici o răscumpărare pentru eliberarea lor.

Cu siguranță că ai văzut deja un astfel de castel întărit. Dar data viitoare când vei mai vedea unul, nu te gândi doar la cavaleri în tunică de zale care îl încercuiesc și încearcă să-l cucerească. Fă-ți timp să observi zidurile și turnurile și gândește-te la oamenii care le-au construit. Îți dai seama! Ziduri deasupra unor prăpăstii, turnuri înălțate pe vârfuri stâncoase! Toate acestea au fost construite de țărani – șerbii, acei oameni lipsiți de libertate, cărora nu li se cerea părerea. Aveau obligația să spargă pietrele și să le urce deasupra falezei, apoi să le ridice iar, ca să le asambleze unele cu altele. Și când îi lăsau puterile, le venea în ajutor soțiile și copiii. Cavalerii puteau să le ceară orice. Trebuie să recunoști că era mai plăcut să fii cavaler decât șerb!

Fiii șerbilor deveneau și ei șerbi și fiii cavalerilor deveneau cavaleri. Nu era prea mare diferență față de ceea ce se întâmpla în India veche cu sistemul castelor.

De la vârsta de șapte ani, fiul unui cavaler era trimis la alt castel, ca să cunoască viața. I se spunea paj. Se afla în serviciul castelanelor, fiind obligat să le țină trena sau să le citească, pentru că femeile, deseori, nu știau nici să scrie, nici să citească. Iar pajii învățau, în general, să scrie și să citească. La paisprezece ani, pajul era ridicat la rang de scutier. Nu mai era obligat să stea lângă un cămin. Acum avea dreptul să-l însoțească pe cavaler la vânătoare sau la război, să-i poarte scutul sau sabia, să-i dea în luptă o a doua lance, când prima se rupea. Dar îi datora supunere și fidelitate. Dacă dădea dovadă de curaj și de devotament, atunci era și el făcut cavaler, la vârsta de douăzeci și unu de ani. Ceremonia de investire era solemnă. Înainte de derularea ei, scutierul trebuia să țină post timp de câteva zile și să se roage în capela castelului, unde primea împărtășania de la capelan. În ziua ceremoniei, trebuia să stea în genunchi între doi martori, îmbrăcat în armură, dar fără coif, sabie și scut. Seniorul lui îl numea atunci cavaler, atingându-i cu latul sabiei umerii și ceafa, apoi rostea aceste cuvinte:

„Pentru slujirea Domnului și a Mariei
Astfel și nu altminteri,
Fii viteaz, cinstit și loial,
Mai bine cavaler decât valet".

Abia atunci scutierul avea dreptul să se ridice. Nu mai era scutier, ci devenise cavaler care putea şi el să consacre alţi cavaleri; un cavaler care avea propriul blazon pe scut, un leu, o panteră sau o floare, şi care, de cele mai multe ori, îşi alegea o deviză frumoasă care să-i ghideze viaţa. I se înmâna în mod solemn sabia şi coiful, i se puneau în picioare pinteni aurii, îi agăţau de braţ scutul şi, astfel echipat, pleca călare, cu panaşul în vânt, cu lancea în mână, pe umeri cu mantia lungă şi purpurie, care îi acoperea tunica de zale, însoţit de un scutier, martor al demnităţii sale de cavaler.

După solemnitatea acestei ceremonii poţi înţelege foarte bine că un cavaler era mult mai mult decât un războinic care mergea pe jos. Devenea, într-un fel, membru al unei congregaţii sau al unui ordin religios, la fel ca un călugăr. Într-adevăr, ca să fii un bun cavaler, nu era de ajuns să fii curajos. Asemenea călugărului care îl servea pe Dumnezeu prin rugăciuni şi fapte bune, cavalerul îl servea pe Dumnezeu prin forţa lui. Trebuia să-i protejeze pe cei slabi şi lipsiţi de apărare, femeile, săracii, văduvele şi orfanii. Avea obligaţia să scoată sabia din teacă pentru a apăra echitatea şi a-l servi pe Dumnezeu în toate acţiunile sale. Datora supunere absolută seniorului său, suzeranului său. Trebuia să fie gata la orice pentru el. Nu avea dreptul să fie brutal, nici laş. Când lupta, nu trebuia niciodată să se asocieze cu un alt luptător ca să atace un inamic izolat, ci să lupte cu el singur. Nu avea dreptul să-i umilească pe cei învinşi. Chiar şi astăzi spunem, despre cineva care respectă aceste principii că are un comportament „cavaleresc", deoarece se poartă după idealul cavalerilor.

Când un cavaler iubea o doamnă, pleca la luptă ca s-o onoreze şi încerca să treacă prin aventuri uimitoare, pentru ca renumele lui să se răsfrângă asupra doamnei lui de suflet. Se apropia de ea doar cu respect şi făcea tot ce femeia îi cerea. Acest lucru făcea şi el parte din caracterul cavaleresc. Şi dacă, astăzi, ţi se pare natural să dai voie unei femei să treacă înaintea ta sau să te apleci ca să iei de jos ceva ce ei i-a scăpat din mână, spune-ţi că în tine supravieţuieşte puţin din idealul cavalerilor din acele timpuri, conform căruia un bărbat demn de acest nume trebuie să-i protejeze pe cei slabi şi să respecte femeile.

Pe timp de pace, cavalerul dădea dovadă de curaj şi abilitate în

Distinsele doamne priveau cu atenţie jocurile ce întruchipau lupte vitejeşti ale cavalerilor îmbrăcaţi în armuri foarte frumoase.

cursul unor jocuri numite „turniruri". În aceste ocazii, cavalerii, veniţi din întreg regatul, se adunau ca să-şi măsoare forţa. Urcaţi pe cal, doi cavaleri înaintau unul spre celălalt, echipaţi cu platoşă şi lance, al cărei vârf era tocit, iar învingător era cel care reuşea să răstoarne adversarul de pe cal. Soţia seniorului îl recompensa, făcându-i un

dar, în general o coroană de flori. Ca să placă doamnelor, cavalerul nu trebuia doar să strălucească prin vitejie. Mai trebuia și să se comporte cu moderație și noblețe, să nu se înfurie, nici să rostească injurii, lucru deseori specific războinicilor. Și încă ceva: trebuia să stăpânească artele din timp de pace, precum șahul și poezia.

Este interesant de remarcat că acești cavaleri au fost deseori mari poeți. Cântau laude iubitei lor, frumuseții și virtuții ei. Și le mai plăcea să evoce faptele de arme ale altor cavaleri din timpuri străvechi. Lungi epopei în versuri conțineau povestea lui Parsifal și a vitejilor lui cavaleri, păzitorii Sfântului Graal (potirul din care băuse Hristos la Cina cea de taină), cea a regelui Arhur și a lui Lohengrin, sau povestea nefericită ai cărei eroi erau Tristan și Isolda. Ba cântau chiar și povestea lui Alexandru cel Mare și cea a războiului troian.

Menestrelii și trubadurii străbăteau țara, mergând din castel în castel, cântând neobosit vechile legende ale lui Siegfried, cel care a omorât balaurul, și a lui Teodoric, devenit Dietrich din Berna, regele goților. Aceste poeme, așa cum existau în Austria pe malul Dunării și așa cum le cunoaștem astăzi, datează din această perioadă a cavalerismului, pentru că toate cele transcrise în timpul lui Carol cel Mare au dispărut. Și când citești *Cântecul nibelungilor* (nume dat legendei lui Siegfried), vei remarca că toți vechii țărani-războinici germani se comportau ca niște adevărați cavaleri și chiar temutul șef al hunilor, Attila (regele Etzel), care își celebrează cu fast căsătoria la Viena cu Kremhilda, văduva lui Siegfried, este înfățișat cu trăsături nobile și cavalerești.

Îți amintești că prima datorie a cavalerilor era să lupte pentru Dumnezeu și creștinătate. Și au găsit și ocazia. Mormântul lui Hristos din Ierusalim era, ca întreaga Palestină, în mâinile arabilor, „necredincioșii". În ziua în care un predicator francez a amintit acest lucru cu vehemență cavalerilor creștini și când papa, devenit mare șef al creștinătății, după victoria asupra regilor germani, i-a rugat pe aceiași cavaleri să-l ajute să elibereze Mormântul Sfânt, zeci de mii au strigat cu entuziasm: „E voia Domnului! E voia Domnului!"

Sub conducerea unui duce francez, Godefroy de Bouillon, cavalerii au plecat spre Palestina în anul 1096, trecând prin valea Dunării, Constantinopol și Asia Mică. Purtau, ca și cei care îi însoțeau, o cruce

Oastea cavalerilor cruciați salută evlavios ținta îndelungatei lor călătorii, plină de pericole și aventuri: Ierusalimul.

din pânză roșie atașată pe umăr. Au fost numiți „cruciați". Dorința lor era să elibereze țara unde fusese crucificat Hristos. Când, după încercări incredibile și nenumărate lupte, au ajuns, în sfârșit, în fața Ierusalimului, presupun că au fost teribil de emoționați să vadă cu proprii ochi Orașul Sfânt, despre care citiseră în Biblie, și probabil că au plâns, sărutând pământul pe care călcaseră. Apoi au asediat orașul, apărat vitejește de trupele arabe, și l-au cucerit.

Dar, după ce au devenit stăpâni ai Ierusalimului, nu s-au mai comportat ca niște cavaleri, nici măcar ca niște creștini. I-au masacrat pe toți musulmanii și s-au dedat unor acte de o barbarie incredibilă. Apoi au făcut penitență și, cu picioarele goale, cântând psalmi, s-au dus la mormântul lui Hristos.

Cruciații au întemeiat regatul creștin de la Ierusalim și i l-au încredințat lui Godefroy de Bouillon. Dar acest mic regat, fără o apărare adevărată, departe de Europa și înconjurat de state musulmane, a fost permanent agresat de armatele arabe, făcându-i de fiecare dată pe predicatorii francezi și germani să îndemne alți cavaleri la noi cruciade. Dar nu toate au fost încununate de succes.

Cruciadele au dus la o binefacere pe care cavalerii nu au căutat-o neapărat. În îndepărtatul Orient îndepărtat, creștinii au descoperit cultura arabă, edificiile, simțul frumuseții și erudiția lor. La nici o sută de ani de la prima cruciadă, în Italia, Franța și în Germania, faimoasele scrieri ale profesorului lui Alexandru cel Mare, Aristotel, traduse atunci din arabă în latină, erau citite cu mare pasiune. Se puneau multe întrebări în privința posibilelor apropieri între învățătura lui Aristotel și cea a Bisericii și erau scrise în latină toate reflecțiile lui, deseori dificile, în cărți enorme. Cruciații au adus în Franța și Germania tot ceea ce arabii învățaseră sau descoperiseră în cursul cuceririlor lor prin lume. În multe domenii, exemplul celor considerați dușmani a făcut din acești războinici din Europa adevărați „cavaleri"!

Împărat în timpurile cavalerești

Frederic Barbarossa • Trocul și economia monetară • Orașele italiene • Imperiul • Rezistența și căderea milanezilor • Ceremonia de consacrare a cavalerilor de Mainz • A treia cruciadă • Frederic al II-lea • Ghelfii și ghibelinii • Inocențiu al III-lea • *Magna Charta* • Administrarea Siciliei • Sfârșitul dinastiei Hohenstaufen • Gengis Han și invaziile mongole • O epocă fără împărat și legea celui mai tare • Legenda lui Kyffhäuser • Rudolf de Habsburg • Victoria asupra lui Ottokar • Întemeierea puterii familiei de Habsburg

În acele timpuri de basm, pline de aventuri, domnea în Germania o nouă familie de cavaleri, Hohenstaufen, după numele castelului lor. Unul dintre descendenții ei a fost împăratul Frederic I. Deoarece purta o barbă lungă și roșcată, italienii i-au spus Barbarossa. Te vei întreba probabil

de ce istoria a reținut această poreclă italiană, în timp ce Frederic I era german. Răspunsul e foarte simplu. Împăratul avea deseori reședința în Italia și în această țară s-a ilustrat cel mai mult. Motivul atracției sale pentru Italia nu se explica doar prin prezența papei, care avea puterea să așeze coroana imperială romană pe capul regilor germani. Frederic I voia să domnească și peste Italia, pentru că avea nevoie de bani. Îți ghicesc deja întrebarea. Nu putea să găsească bani în Germania? Nu! În acele timpuri, aproape că nu mai erau deloc bani în Germania.

Te-ai întrebat vreodată de ce este nevoie de bani? Știu că vei răspunde: ca să trăiești, evident! Dar e inexact. Ai mușcat vreodată dintr-o monedă? Acum înțelegi. Ca să trăim, ne hrănim cu pâine și alte alimente. Or, cel care cultivă grâul ca să facă pâine nu are nevoie de bani, cum nu avea nevoie nici Robinson Crusoe pe insula lui pustie. Cei care primeau gratuit pâine nu aveau nici ei nevoie. Situația în Germania era următoarea: șerbii își cultivau ogoarele și dădeau o zecime din recoltă (dijmă) cavalerilor și mănăstirilor, cărora le aparțineau proprietățile.

Dar, mă vei întreba, cum făceau șerbii ca să-și procure pluguri, haine și cele necesare pentru înhămatul animalelor de povară? Ei bine, făceau schimb. De exemplu, când un țăran avea un bou, dar prefera să aibă zece oi ca să-și confecționeze o haină cu lâna lor, făcea un schimb cu un vecin. Și când tăia un bou și în cursul lungilor seri de iarnă sculpta coarnele ca să facă din ele, niște cupe superbe, putea să schimbe una dintre ele pe cânepa cultivată de vecin, pentru ca soția lui să-și poată face o haină. Aceste schimburi poartă numele de „troc". Așadar, pe vremuri, în Germania, oamenii se lipseau foarte bine de bani, pentru că majoritatea erau fie țărani, fie seniori. Cât privește mănăstirile, acestea se puteau lipsi și ele de bani. Aveau multe pământuri, oferite sau lăsate moștenire de oamenii pioși.

În afară de marile păduri și de micile parcele de pământ, de câteva sate, castele și mănăstiri, nu exista aproape nimic altceva în marele Imperiu German. Orașe erau puține. Or, numai în orașe oamenii aveau nevoie de bani. Nu ne putem imagina cizmari, țesători, copiști potolindu-și foamea și setea cu pielea, stofa sau cerneala lor! Aveau nevoie de pâine. Te vezi mergând la cizmar și dându-i pâine în

schimbul unei perechi de pantofi ca să poată trăi? Și de unde ai lua pâinea dacă nu ai fi țăran? Îmi vei răspunde: de la brutar, evident!

– Dar ce-i vei da în schimb brutarului?

– Aș putea să-i propun să-l ajut.

– Să zicem. Dar dacă nu are nevoie de ajutorul tău?

După cum vezi, situația ar fi incredibil de complicată dacă, în orașe, oamenii ar dori să trăiască doar prin troc.

De aceea, oamenii s-au înțeles să folosească în loc de troc ceva ce toată lumea dorea să aibă și, prin urmare, ar fi acceptat, fiind ușor de fragmentat și de purtat la ei, oriunde s-ar fi dus. Un lucru care își păstra valoarea chiar dacă îl puneai deoparte. Ceea ce corespundea mai bine obiectivului urmărit era metalul rar – aurul sau argintul. În acele timpuri, valorile monetare au fost doar din metal și oamenii cu adevărat bogați purtau la centură pungi pline cu monede de aur. Acum puteai să-i dai bani cizmarului în schimbul unei perechi de pantofi. Cu acești bani, el cumpăra pâine de la brutar, care, la rândul lui, îl dădea țăranilor în schimbul grâului și al făinii, care, în sfârșit, puteau să-și cumpere un plug nou, pe care nu l-ar fi putut schimba pe grădina vecinului.

După cum ți-am spus, Germania pe timpul cavalerismului avea orașe atât de puține, încât oamenii puteau să se lipsească de bani. În schimb, banii erau cunoscuți de italieni, pentru că circulau deja pe timpul romanilor. În Italia au existat dintotdeauna orașe mari cu mulți comercianți, care, în afara banilor pe care îi purtau la ei, depozitau alții în cufere mari din lemn.

Unele dintre aceste orașe italiene se aflau pe malul mării, ca Veneția, care se găsea chiar în plină mare, construită pe o serie de insulițe unde locuitorii se refugiaseră pe timpul hunilor. Existau și alte orașe portuare de o mare importanță, precum Genova sau Pisa, iar corăbiile „burghezilor" (nume dat locuitorilor orașelor, numite și burguri) navigau până departe în lume și aduceau stofe frumoase din Țara Soarelui-Răsare, precum și mirodenii rare și arme de mare valoare. Descărcate în porturi, aceste produse erau vândute pe uscat, în orașe precum Florența, Verona și Milano, unde cu aceste stofe erau confecționate haine, drapele și corturi. Aceste produse erau la rândul

lor vândute în Franța, mai ales la Paris, care număra atunci o sută de mii de locuitori, în Anglia și în Germania. În realitate, puține dintre aceste produse erau vândute în Germania, deoarece germanii aveau prea puțini bani ca să le achiziționeze.

Locuitorii din orașe, burghezii, deveneau din ce în ce mai bogați. Dar nimeni nu le putea da ordine, pentru că nu erau țărani și nu aparțineau nici unui fief. Numai că, deoarece nimeni nu le atribuia pământuri, nu erau nici adevărați seniori. Ca în Antichitate, își guvernau orașul și își făceau dreptate singuri, astfel încât au devenit foarte repede la fel de liberi și independenți precum călugării sau cavalerii. De aceea, burghezia a fost numită „starea a treia", deoarece categoria țăranilor nu conta.

Și acum să revenim la împăratul Frederic Barbarossa, care avea nevoie de bani. Ca împărat al Sfântului Imperiu Romano-Germanic, a vrut să domnească ca adevărat suveran și peste Italia, ceea ce ar fi însemnat ca „burghezii" italieni să-i plătească impozite. Numai că aceștia au refuzat. Se obișnuiseră să fie liberi și așa voiau să rămână. Barbarossa a trecut Alpii cu o armată și, în 1158, a convocat cei mai cunoscuți juriști, somându-i să declare în mod solemn și oficial italienilor că, fiind împărat al Imperiului Romano-Germanic, era în această calitate succesorul împăraților romani și beneficia de aceleași drepturi ca acelea de care se bucuraseră ei cu o mie de ani în urmă.

Dar cetățenii italieni nici n-au vrut să audă și n-au plătit. Împăratul a fost nevoit să vină cu armata împotriva lor, îndeosebi contra orașului Milano, principalul focar al rebeliunii. Se spune că nesupunerea milanezilor îl înfuriase atât de tare, încât jurase că nu-și va pune iar coroana imperială pe cap până când nu va cuceri orașul. Și și-a ținut cuvântul. A așteptat căderea orașului și totala lui distrugere ca să dea un ospăț, unde și-a făcut apariția cu soția, amândoi purtând din nou coroanele. În pofida isprăvilor lui războinice, nu a apucat bine să întoarcă spatele Italiei și să revină în patria lui, că vântul revoltei a reînceput să bată. Milanezii și-au reconstruit orașul și nu au vrut nici acum să audă de un suveran german. Barbarossa a fost nevoit să revină de șase ori în Italia, dar din aceste campanii s-a ales mai mult cu renumele decât cu succese.

Era considerat exemplul perfect de cavaler. Deborda de vitalitate, şi nu doar de vitalitate fizică. Era un mare libertin şi avea arta de a da petreceri. Astăzi, nu mai ştim ce este cu adevărat o petrecere. În acele vremuri, viaţa cotidiană era mai puţin agitată şi mai monotonă decât în zilele noastre. Dar o petrecere era de o risipă de bunătăţi şi de culori indescriptibilă. Te-ai fi crezut într-un basm. De exemplu, pentru celebrarea intrării fiilor săi în rândul cavalerilor, în 1181, Frederic Barbarossa a dat o petrecere la care a invitat patruzeci de mii de cavaleri, însoţiţi de oamenii lor şi de valeţi. Stăteau în corturi şi el însuşi cu fiii aveau cortul cel mai mare, unul din mătase, aşezat în mijlocul taberei. Peste tot ardeau focuri la care erau răsuciţi în frigare boi întregi, porci şi un număr incredibil de pui. Puteau fi văzuţi oameni în costume tradiţionale, veniţi de peste tot, jongleri şi saltimbanci, dar şi artişti ambulanţi, care cântau în timpul meselor cele mai frumoase legende. Probabil că era ceva extraordinar! Împăratul însuşi îşi demonstra forţa luând parte la turniruri împreună cu fiii săi, în faţa tuturor nobililor din imperiu. Serbări ca aceasta durau câteva zile şi amintirea lor stăruia mult timp în noi cântece.

Ca un adevărat cavaler, Frederic Barbarossa a plecat şi el în cruciadă. Este vorba de a treia cruciadă, la care a luat parte şi regele englez Richard Inimă-de-Leu şi regele Franţei Filip August. Cruciada a avut loc în 1189. Cei doi regi au plecat pe mare; Barbarossa pe uscat. Din păcate, s-a înecat în timp ce se scălda într-un fluviu din Asia Mică.

Nepotul lui Frederic Barbarossa, Frederic al II-lea de Hohenstaufen, a fost un om şi mai uimitor. Fusese crescut în Sicilia. Când era copil şi nu putea să aibă pretenţii la putere, situaţia din Germania era tulburată de rivalităţile între familiile puternice care îşi disputau titlul de nou suveran. Unele îl susţineau pe un anume Filip, ultimul fiu al lui Frederic Barbarossa, alţii pe un anume Otto, din familia Welf. Deoarece nu ajungeau să se înţeleagă, au profitat de acestă ocazie ca să se certe iar. Era de ajuns ca cineva să-l susţină pe Filip pentru ca vecinul lui să fie în mod automat de partea lui Otto. Aceste certuri între cele două clanuri (care, în Italia, vor lua numele de „ghelfi" şi de „ghibelini") se vor menţine foarte mulţi ani, când Filip şi Otto nu mai existau de mult timp.

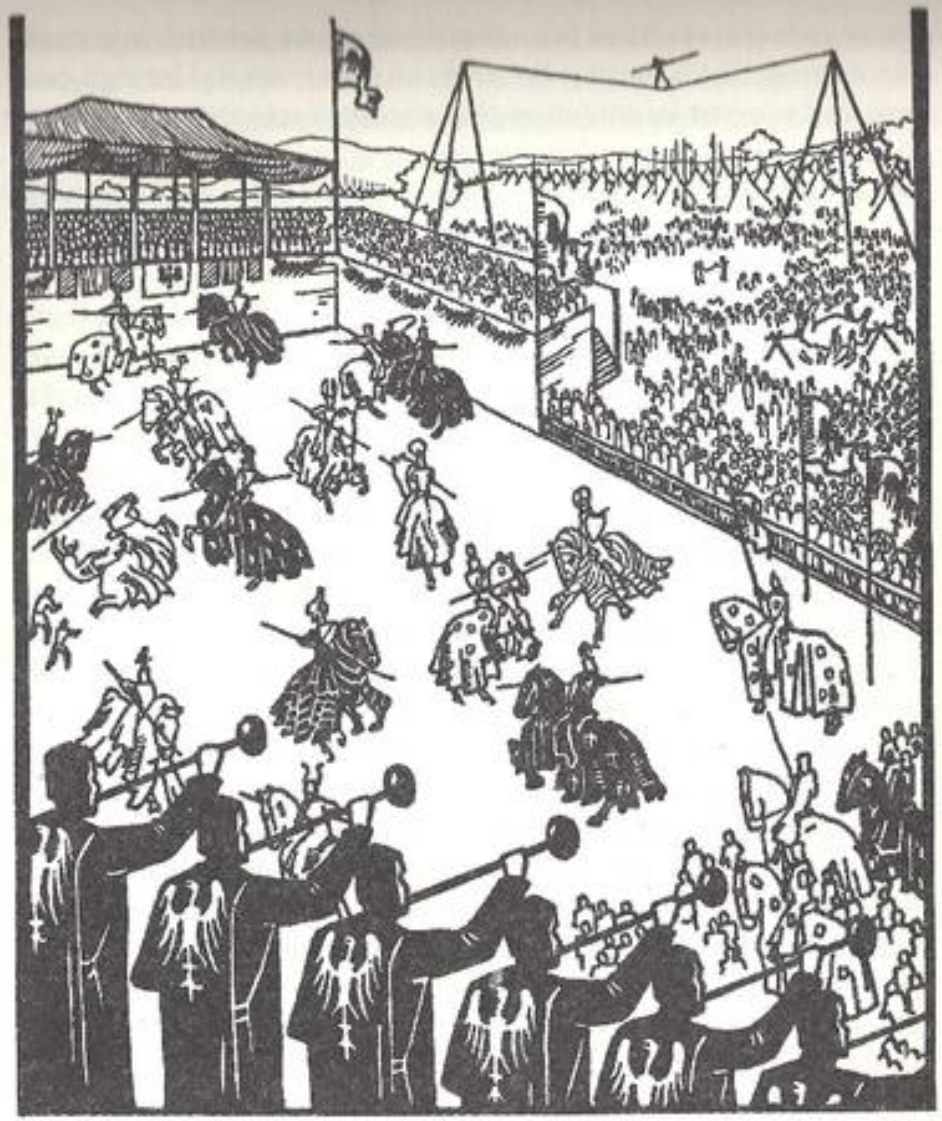

Turnirul organizat de împăratul Barbarossa la Mainz atunci când fiii săi au fost numiţi cavaleri.

Între timp, în Sicilia, Filip crescuse. Ba chiar crescuse mult. Nu doar fizic, ci şi intelectual. Tutorele lui era unul dintre oamenii cei mai importanţi din epocă, papa Inocenţiu al III-lea. Ceea ce Grigore al VII-lea, marele adversar al regelui german Henric al IV-lea,

dorise zadarnic să obțină (ne amintim de cearta pentru învestitură), Inocențiu al III-lea reușise. Devenise cu adevărat șeful întregii creștinătăți. Înzestrat cu o inteligență și o cultură excepționale, el a știut să-și impună puterea nu doar asupra întregii creștinătăți, ci și asupra tuturor prinților din Europa, putere care se întindea până în Anglia. Și în ziua în care regele englez Ioan a hotărât să nu i se mai supună, l-a excomunicat și a interzis preoților să mai slujească pentru el. Nobilii englezi, conți și cavaleri, s-au supărat atât de tare pe regele lor, încât i-au retras aproape toată puterea (de unde și numele de Ioan Fără-de-Țară care i-a fost dat). În 1215, acesta a fost obligat să promită în mod solemn că nu va face nimic contrar voinței lor. Regele s-a angajat în scris, într-un text numit Magna Charta Libertatum (în latină, *Magna Charta*), să le acorde un mare număr de drepturi, exact aceleași drepturi de care se bucură și azi cetățenii englezi. Dar, din acea zi, Anglia a avut obligația de a plăti redevențe papei Inocențiu al III-lea. Așadar, regele nu mai avea putere.

Tânărul Frederic al II-lea era și el foarte inteligent și, alt atu deloc neglijabil, extrem de atrăgător. Ca să devină rege german, a părăsit Sicilia și a mers în orașul Konstanz. Practic fără escortă, în cursul unei călătorii plină de capcane, a traversat Italia călare, apoi a trecut munții. Atunci, adversarul său, Otto de Welf, a venit în fugă în fruntea unei armate ca să-i bareze drumul. Situația părea disperată pentru Frederic. Dar, imediat ce burghezii din Konstanz l-au văzut și au înțeles ce fel de om era, au fost atât de subjugați, încât au trecut de partea lui și s-au grăbit să închidă porțile orașului în urma sa. Otto, sosit exact cu o oră în urma lui, nu a mai avut ce face decât să se retragă cu armata.

Frederic, știind să-și câștige de partea sa pe toți prinții germani, a devenit un monarh puternic. Toți seniorii din Germania și din Italia au devenit vasalii lui, situație care, încă o dată, a provocat un conflict între noul împărat german și papă, exact ca pe vremuri între Henric al IV-lea și Grigore al VII-lea. Dar Frederic al II-lea nu semăna deloc cu Henric al IV-lea. Nu avea deloc intenția să meargă la Canossa și să se înjosească în fața papei făcând penitență. Era convins că Dumnezeu îl alesese să devină stăpânul lumii, convingere pe care o avea și papa

Inocențiu al III-lea. Numai că el se bucura de un avantaj enorm: avea aceleași cunoștințe ca Inocențiu al III-lea, deoarece acesta fusese tutorele lui, și aceleași cunoștințe ca germanii, pentru că făcea parte din familia lor. În sfârșit, avea aceleași cunoștințe ca arabii din Sicilia, deoarece crescuse acolo unde, de altfel, și-a petrecut apoi cea mai mare parte din viață. Dar învățătura dobândită în Sicilia i-a adus cel mai mare profit.

În Sicilia domniseră deja toate popoarele: fenicienii, grecii, cartaginezii, romanii, arabii, normanzii, italienii și germanii, cărora li s-au adăugat curând francezii. Ceea ce s-a petrecut a semănat probabil cu Turnul Babel, cu deosebirea că oamenii, în Sicilia, nu au înțeles în realitate nimic. Dar Frederic a reușit, până la urmă, să înțeleagă aproape totul. Cunoștea toate limbile și multe științe. Știa să compună poeme și era un vânător strălucit (a scris o carte despre vânătoarea cu șoimi, sport deseori practicat în acel timp).

Frederic cunoștea la perfecție toate regiunile. Un singur lucru nu reușea să înțeleagă: de ce-și petreceau oamenii timpul certându-se? Îi plăcea să stea de vorbă cu erudiții musulmani, rămânând un creștin fervent. Enervat deja de cearta pentru putere, papa a fost și mai supărat pe el când a aflat de apropierea lui dearabi. Dar cineva a fost și mai nemulțumit decât Inocențiu al III-lea: succesorul lui, papa Grigore, un om la fel de influent ca el, dar poate că mai puțin clarvăzător. Grigore a insistat ca Frederic să organizeze o cruciadă. Frederic a acceptat în cele din urmă. Dar a obținut fără luptă ceea ce vechii cruciați obținuseră cu prețul a numeroase pierderi: ca pelerinii creștini să aibă dreptul să vină la mormântul lui Hristos fără teama de a fi agresați și întreaga regiune situată în jurul Ierusalimului să le aparțină. Evident, ai vrea să știi cum a procedat. E foarte simplu. A negociat cu califul (sau sultanul) de atunci și a ajuns cu el la o înțelgere.

Frederic și califul au fost amândoi foarte mulțumiți că au ajuns la acest acord fără să fie nevoie să lupte, dar episcopul din Ierusalim s-a simțit jignit că nu fusese consultat. Și s-a plâns papei, acuzându-l pe împărat că se înțelegea prea bine cu arabii. Papa a sfârșit prin a crede că împăratul se convertise cu adevărat la religia musulmană și l-a excomunicat. Dar împăratul Frederic al II-lea nu a ținut seamă de

acest lucru, fiind convins că obținuse pentru creștinătate mult mai mult decât toți ceilalți înaintea sa. Și, cu propriile mâini, și-a așezat coroana Ierusalimului pe cap, pentru că, refuzând să se opună voinței papei, nici un ecleziast nu voise s-o facă.

Frederic a luat apoi corabia să se întoarcă la el în Sicilia, încărcat cu numeroase cadouri oferite de sultan: leoparzi pentru vânătoare și dromaderi, pietre prețioase și fel de fel de lucruri incredibile. După întoarcerea în Sicilia, s-a înconjurat de toate aceste daruri, apoi a cerut unor mari artiști să lucreze pentru el. De fiecare dată când voia să uite de osteneala puterii, se bucura de spectacolul acestor frumuseți. Totuși, a fost un adevărat suveran. Nefiind mulțumit de formula acordării de fiefuri, a preferat să-și numească funcționari. În loc să primească pământuri, li se dădea un salariu lunar. Nu uita că toate acestea se petreceau în Italia unde, îți amintești, existau bani.

Împăratul era un bărbat foarte diferit de contemporanii săi și nimeni, nici măcar papa, nu știa exact ce e în capul lui. În îndepărtata Germanie, nimeni nu era preocupat prea mult de acest împărat ciudat cu idei atât de bizare. În fața acestei lipse generale de înțelegere, Frederic a avut un sfârșit de domnie dificil. Chiar și propriul fiu i-a fost potrivnic, montându-i pe germani împotriva lui, iar sfetnicul său preferat a trecut în tabăra papei, încât împăratul s-a pomenit singur. Dorise să realizeze multe planuri de bun-simț, dar foarte puține s-au concretizat, deoarece nu a mai avut acum puterea să le impună. A fost cuprins treptat de tristețe și amărăciune până în ziua morții din anul 1250.

Fiul lui Frederic a murit în luptă încă tânăr, în timp ce se bătea pentru putere, iar nepotul lui, Conrad, a fost făcut prizonier de dușmanii lui, apoi decapitat la Neapole, la vârsta de douăzeci și patru de ani. Acesta a fost sfârșitul trist al marii familii de cavaleri și de suverani Hohenstaufen.

În timp ce Frederic încă domnea peste Sicilia și se certa cu papa, asupra lui s-a abătut o mare nenorocire, împotriva căreia nici unul dintre ei nu putuse acționa, pentru că erau divizați. Noi hoarde de călăreți veniseră din Asia. De data aceasta, era vorba de cele mai puternice, mongolii. Nici Marele Zid Chinezesc al lui Qin Tsin Huangdi

nu putuse să-i oprească. Conduși de Gengis Han, ele au cucerit mai întâi China, pe care au decimat-o și au jefuit-o cu sălbăticie. La fel au făcut cu Persia. Apoi s-au îndreptat spre Europa, pe același drum folosit de huni, avari și maghiari. Mongolii au făcut masacre oribile în Ungaria și în Polonia. În anul 1241, au ajuns la frontierele Germaniei, la Breslau, pe care l-au cucerit și incendiat. Aceste hoarde ucideau tot ce întâlneau în cale. Nimeni nu mai știa cum să scape de ele. Imperiul Mongol devenise cel mai mare care existase vreodată. Imaginează-ți că se întindea de la Pekin până la Breslau! Or, de-a lungul timpului, trupele lor nu mai semănau cu niște hoarde sălbatice. Deveniseră armate de războinici perfect antrenate, conduse de generali de o mare abilitate. În fața lor, creștinătatea se dovedea neputincioasă. Mongolii reușiseră chiar să nimicească o mare armată de cavaleri. Când primejdia atinsese paroxismul, împăratul lor a murit undeva în Siberia, și războinicii mongoli au făcut cale întoarsă, chemați de intrigile din jurul succesiunii imperiale. Dar au devastat în drumul lor toate țările prin care au trecut.

După moartea ultimului Hohenstaufen, în Germania s-a instaurat din nou haosul. Situația a devenit chiar mai rea decât înainte. Germanii nu reușeau să se înțeleagă în privința alegerii unui nou rege, astfel încât nu mai fost nici unul. Deoarece nu se găsea nici rege, nici împărat, nici cineva care se ia în mâini puterea, a urmat o anarhie totală. Cei mai puternici au pus mâna pe bunurile celor mai slabi. Se vorbea atunci de „dreptul celui mai tare". Observi că „dreptul celui mai tare" nu-i deloc un drept. Este un „non-drept", adică o nedreptate.

Populația era conștientă de acest lucru și dorea să se revină la timpurile trecute. Dar, în general, dorim lucrurile la care visăm, ceea ce înseamnă că ajungem deseori să confundăm visul cu realitatea. Astfel oamenii s-au convins că împăratul Frederic nu murise, ci că era reținut prin magie pe un munte, unde aștepta. Atunci s-a petrecut un lucru surprinzător. Poate că ți s-a întâmplat deja să visezi pe cineva care ți-a apărut când cu trăsăturile lui personale, când cu trăsăturile altuia, și poate chiar cu trăsăturile amândurora în același timp. Așa s-a și întâmplat. Oamenii visau când un mare suveran, înțelept și echitabil, stând în adâncul muntelui Kyffhäuser (era vorba de Frederic

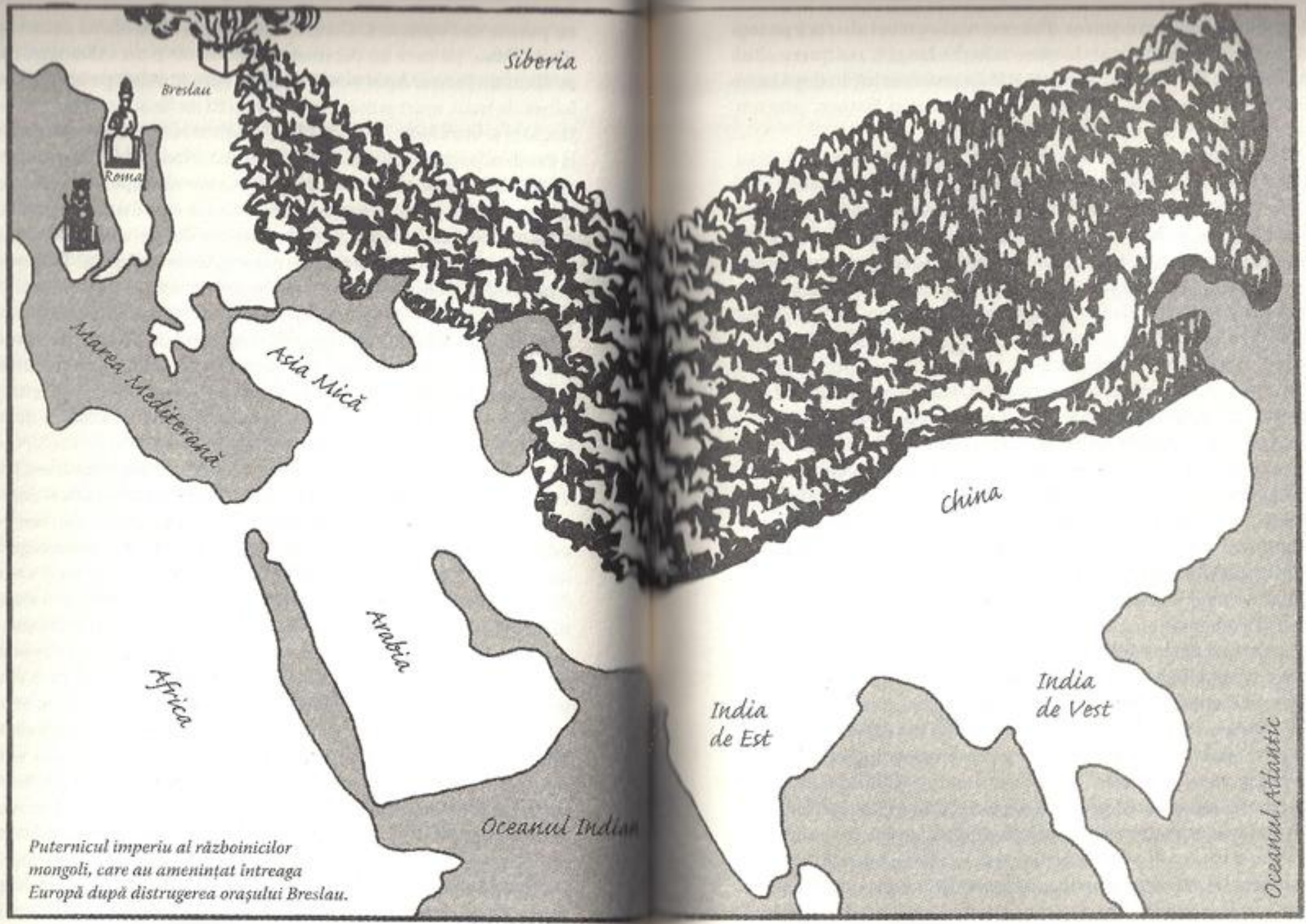

Puternicul imperiu al războinicilor mongoli, care au amenințat întreaga Europă după distrugerea orașului Breslau.

al II-lea din Sicilia), care, într-o zi va reveni și va reuși să-i facă pe toți să înțeleagă ce voia, când un suveran cu barbă lungă (care nu era altul decât Frederic Barbarossa), devenit atât de puternic încât, după ce-și învinsese toți dușmanii, crea un regat minunat și fastuos, precum serbarea dată pe vremuri la Mainz.

Cu cât situația se deteriora mai mult, cu atât oamenii așteptau un miracol! Își imaginau suveranul în munți, sprijinit cu coatele de o masă de piatră, iar barba lui roșcată, continuând să crească, reușise să treacă prin ea, pentru că era cufundat de foarte mult timp într-un somn adânc. Se spunea că nu se va trezi decât la fiecare o sută de ani și atunci îl va întreba pe scutier dacă în jurul muntelui se rotesc în continuare corbii. În ziua în care scutierul îi va răspunde „Nu, sire, nu mai văd nici unul", se va ridica și va tăia cu sabia masa străpunsă de barbă. Apoi va sparge muntele în care era reținut prin farmece și va ieși pe calul lui, purtând o armură strălucitoare, însoțit de toți oamenii săi. Îți închipui ce uimiți ar fi oamenii de astăzi!

În cele din urmă, nu un miracol a pus puțină ordine în lume, ci un cavaler energic, abil și clarvăzător, al cărui castel întărit se afla în Elveția. Numele lui: Rudolf de Habsburg. În anul 1273, prinții îl aleseseră rege, sperând că, prin alegerea unui cavaler sărac și lipsit de renume, îl vor manipula după dorință. Dar nu luaseră în calcul abilitatea și inteligența lui Rudolf. Este adevărat că, la început, având puțin pământ, puterea lui era mică. Dar a știut în mod abil să-și sporească domeniile și, astfel, puterea.

A plecat la război împotriva lui Ottokar, regele recalcitrant al Boemiei, și, după ce l-a învins, i-a confiscat o parte din regat, Austria. Ca rege, avea acest drept. În 1282, a oferit aceste pământuri propriilor fii. În acest fel, a instaurat puterea familiei sale, Habsburg, după numele castelului din Elveția. Mai târziu, această familie a știut să-și sporească permanent puterea prin acordarea de noi fiefuri membrilor săi și prin căsătorii și moșteniri, astfel încât Habsburgii au devenit una dintre cele mai influente familii princiare din Europa. Este adevărat că au domnit mai mult peste fiefurile lor familiale (așadar, în Austria), decât asupra Imperiului German, deși aveau titluri de regi și împărați germani. În Germania, puterea ajunsese în mâna altor seniori, duci,

episcopi și conți – o putere devenită aproape la fel de nelimitată ca cea a prinților. Dar adevăratul timp al cavalerismului luase sfârșit odată cu familia Hofenstaufen.

Orașele și burghezii

Piețele și orașele • Negustorii și cavalerii • Corporațiile • Construirea catedralelor • Călugării cerșetori și predicatorii cheamă la căință • Persecutarea evreilor și ereticilor • Captivitatea „babiloniană" a papilor • Războiul de o sută de ani cu Anglia • Ioana d»Arc • Viața la curte • Universitățile • Carol al IV-lea și Rudolf, „Fondatorul"

Ne imaginăm cu greu schimbările extraordinare survenite în Europa în timpul celor o sută de ani scurși între moartea lui Frederic Barbarossa în 1190 și cea a lui Rudolf I de Habsburg în 1291. După cum am mai spus, în perioada lui Barbarossa, existau orașe puternice, îndeosebi în Italia, ai căror locuitori îndrăzneau să se opună împăratului și chiar să se ridice la rme contra lui, în timp ce în Germania se aflau îndeosebi cavaleri, călugări și țărani. Dar în cursul celor o sută de ani care au urmat, situația în Germania s-a schimbat enorm. Cruciadele spre Orient îi purtaseră deja pe germani departe de casele lor și îi ajutaseră să lege relații comerciale cu țări îndepărtate. Or, nu era posibil să practice trocul, să schimbe un bou pe oi sau pocale sculptate pe pânză. De aceea, au fost obligați să aibă și ei bani. Când au avut bani, au avut și piețe, unde puteau cumpăra tot felul de mărfuri. Aceste piețe nu puteau fi instalate oriunde, ci în locuri rezervate, protejate cu ziduri și turnuri de pază, de cele mai multe ori în apropierea unei fortărețe. Cei care se instalau aici ca să facă comerț deveneau burghezi. Nu mai erau înfeudați unui senior. Se spunea atunci: „Aerul orașului te face liber". Burghezii din orașele cele mai importante nu erau supuși nimănui, cu excepția regelui.

Să nu-ți imaginezi viața unui oraș din Evul Mediu ca aceea a unui oraș de astăzi. Cele mai multe dintre aceste orașe erau extrem de mici,

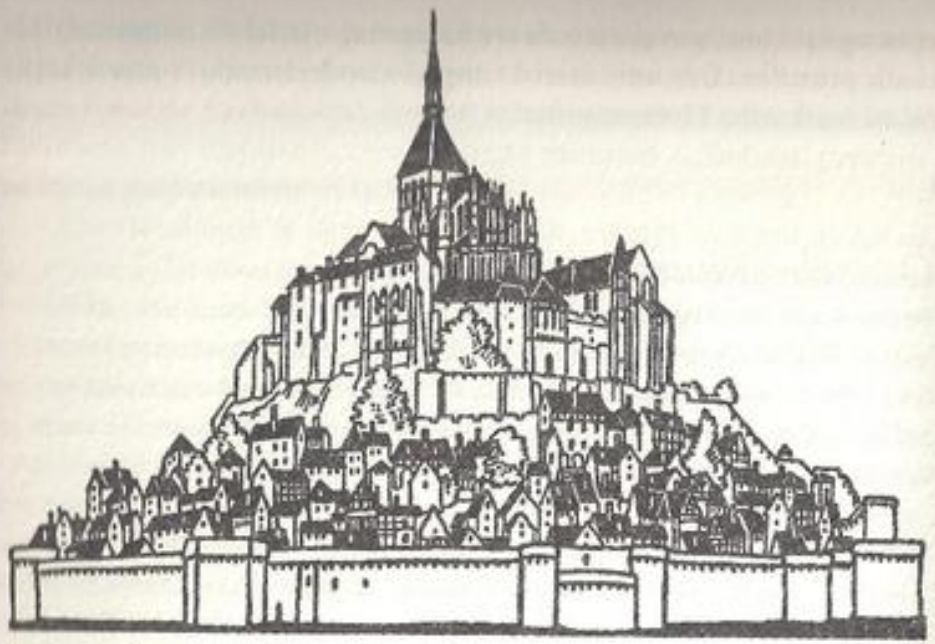

Fortăreţe de apărare ale oraşului medieval. Punctul său central şi, totodată, o încununare a sa, era domul (Mont Saint-Michel din Franţa).

cu un adevărat labirint de străduţe întortocheate şi case mai mult înalte decât largi. Comercianţi şi meşteşugari trăiau aici împreună cu familiile într-o adevărată promiscuitate. Când se deplasau prin ţară, comercianţii erau, în general, însoţiţi de oameni înarmaţi. Un lucru necesar, deoarece, în acea perioadă, mulţi cavaleri pierduseră în aşa măsură noţiunea de „cavalerism", încât deveniseră adevăraţi tâlhari. Din castelele lor întărite, supravegheau trecerea negustorilor ca să-i jefuiască. Până în ziua în care locuitorii oraşelor s-au săturat. Având bani, aceştia dispuneau de mijloace să angajeze soldaţi. Şi aşa s-au iscat lupte frecvente cu aceşti cavaleri, conflicte din care burghezii ieşeau deseori învingători.

Diferiţii meşteşugari – croitorii, cizmarii, postăvarii, brutarii, lăcătuşii, pictorii, dulgherii, tăietorii în piatră şi zidarii – făceau parte fiecare dintr-o asociaţie de meşteşugari, numită „corporaţie" sau „ghildă". Aceste corporaţii, de exemplu cele ale croitorilor, erau aproape la fel de închise şi aveau reguli la fel de stricte ca şi acelea

ale cavalerilor. Nu oricine putea deveni maestru croitor. La început, trebuia să fii ucenic un anumit număr de ani, după care deveneai calfă. În anii în care erai calfă, duceai o viaţă itinerantă, ca să descoperi alte oraşe şi alte moduri de lucru. Plecai pe jos şi străbăteai, uneori câţiva ani la rând, un mare număr de ţări înainte de a reveni acasă sau de a găsi un oraş unde era nevoie de un croitor. Este adevărat că nevoile micilor oraşe erau destul de reduse şi corporaţiile aveau grijă să nu existe maeştri croitori mai mulţi decât era de lucru. După perioada de calfă, meşteşugarul trebuia să-şi arate priceperea (să confecţioneze, de exemplu, o haină), după care era proclamat în mod solemn „maestru" şi primit în corporaţie.

Ca şi în cazul cavalerismului, corporaţiile aveau regulile lor, jocurile lor, stindardele şi devizele lor care, natural, nu erau întotdeauna respectate, ca şi cele ale cavalerilor. Aceste reguli cereau ca membrii unei corporaţii să se ajute între ei şi să nu-şi facă niciodată concurenţă, încercând să-şi fure clienţii unul altuia. De asemenea, nu trebuia să livreze marfă proastă clienţilor. Erau obligaţi să-şi trateze bine ucenicii şi calfele şi, mai ales, să contribuie la buna reputaţie a corporaţiei şi a oraşului unde locuiau. După exemplul cavalerului, luptător în numele Domnului, orice membru al corporaţiei era, ca să spunem aşa, un meşteşugar al Domnului.

Într-adevăr, asemenea cavalerilor, care se sacrificaseră ca să apere mormântul lui Hristos, burghezii şi meşteşugarii îşi sacrificau deseori toate bunurile, întreaga energie şi bunăstare când era vorba de construirea unei biserici în oraşul lor. Noua biserică sau noua catedrală trebuia să fie mai mare, mai frumoasă şi mai prestigioasă decât cel mai mândru dintre edificiile oricărui oraş vecin. Toate oraşele aveau această ambiţie şi fiecare se consacra cu entuziasm acestei sarcini. Erau solicitaţi cei mai cunoscuţi arhitecţi, însărcinaţi să deseneze planurile. Cioplitorii în piatră sculptau statui, pictorii executau opere pentru altar şi pentru vitraliile cu zeci de culori, care urmau să strălucească puternic în interiorul bisericii. Nimeni nu voia să ştie cine era „instigatorul", arhitectul sau constructorul. Important era ca biserica să fie opera întregului oraş. Şi era, am putea spune, cultul tuturor adus lui Dumnezeu. Ne dăm seama de acest adevăr privind aceste biserici. Nu arată deloc cu

acele lăcaşuri masive, care semănau cu nişte fortăreţe, aşa cum erau construite în Germania pe timpul lui Frederic Barbarossa. Turnurile lor maiestuoase şi fleşele zvelte se avântă deasupra marilor naosuri boltite, unde întreg oraşul putea să ia loc ca să asculte predicatorii. Pentru că, în acea perioadă, apăruseră alte ordine religioase, mai puţin preocupate decât cele dinaintea lor de cultivarea pământului din jurul mănăstirilor şi de transcrierea cărţilor. Săraci asemenea cerşetorilor, aceşti noi călugări băteau ţara ca să predice poporului căinţa şi să-i explice Biblia. Întreg oraşul se aduna la biserică să-i asculte, plângând pentru propriile păcate şi promiţând să se îndrepte şi să trăiască după preceptul de iubire faţă de semenii noştri.

Totuşi, ca şi cruciaţii care, în numele pietăţii, se dedaseră unor masacre oribile după ce au cucerit Ierusalimul, mulţi dintre burghezii din acea perioadă, în loc să interpreteze predicile ca o invitaţie la a deveni mai buni şi ca un apel la propria căinţă, au văzut o punere sub acuzare a tuturor celor care nu le împărtăşeau credinţa şi au început să-i urască. Cu cât se gândeau să-şi sporească pietatea, cu atât mai mult îi maltratau. Principalele lor victime au fost evreii. Or, lucru incredibil, contrar babilonienilor, egiptenilor, fenicienilor, grecilor, romanilor, galilor sau goţilor, singurul popor care nu a dispărut şi care nu s-a amestecat cu celelalte popoare din Antichitate este cel al evreilor. În timp ce statul lor a fost tot timpul distrus, numai evreii supravieţuiseră în cursul secolelor, în pofida condiţiilor înspăimântătoare, persecutaţi şi alungaţi dintr-o ţară în alta, şi de două mii de ani îşi aşteptau salvatorul, Mesia. Ca să-ţi dau un exemplu al acestor condiţii, pot să-ţi spun că le era interzis să aibă pământ. Nu puteau, aşadar, să fie ţărani şi cu atât mai puţin cavaleri. Le era interzisă şi orice activitate meşteşugărească. Singura meserie pe care aveau dreptul s-o exercite era aceea de negustor. Acest drept era însoţit, totuşi, de o restricţie. Astfel, nu puteau locui decât în anumite cartiere ale oraşului şi nu puteau să poarte decât anumite haine. Cu toate acestea, unii au reuşit, de-a lungul anilor, să câştige mulţi bani, astfel încât cavalerii şi burghezii au împrumutat de la ei şi au devenit datornicii lor. Această situaţie a sporit ura faţă de ei, şi, destul de des, nu ezitau să-i agreseze ca să le sustragă banii. Or, evreii nu aveau nici puterea

şi nici dreptul să se apere, exceptând cazul în care regele sau prinţii le ţineau partea, ceea ce se întâmpla destul de rar.

Unii oameni au cunoscut o situaţie şi mai critică decât cea a evreilor. După ce au meditat îndelung asupra Bibliei, ei se îndoiau de validitatea unor dogme. Astfel de indivizi erau numiţi „eretici" şi persecutarea lor lua forme îngrozitoare. Ereticul era ars de viu în piaţa publică, aşa cum fuseseră creştinii pe timpul lui Nero. În numele ereziei, oraşe întregi puteau fi distruse şi regiuni întregi devastate. Contra ereticilor se organizau cruciade, asemenea celor îndreptate împotriva musulmanilor. Instigatorii lor erau chiar cei care, pentru a celebra slava Domnului şi marele lui mesaj de iubire, construiau catedrale impozante, asemănătoare visului grandorii regatului ceresc cu turnurile lor înalte şi portalurile pline de imagini, cu vitraliile scânteind de lumină în penumbră şi cu miile de statui.

Franţa a avut înaintea Germaniei oraşe şi biserici. Este adevărat că era mai bogată şi istoria ei a fost mai puţin agitată. Regii francezi au ştiut foarte repede să profite de această situaţie, ataşându-şi noua categorie socială a burghezilor, starea a treia. De pe la 1300, aproape că nu au mai acordat fiefuri nobililor, preferând să le păstreze şi să încredinţeze administrarea lor unor burghezi în schimbul unui venit (aşa cum făcuse înaintea lor Frederic al II-lea în Sicilia). În consecinţă, regii francezi posedau din ce în ce mai mult pământ. Or, îţi aminteşti că, pe vremuri, a avea pământ însemna să ai şerbi pentru cultivarea lui, prin urmare, soldaţi şi putere. Cu puţin înainte de 1330, regii francezi erau deja suveranii cei mai puternici, deoarece regele german Rudolf de Habsburg, tocmai instaurase puterea familiei prin acordarea de fiefuri. Regii francezi nu domneau doar asupra Franţei, ci şi peste sudul Italiei. Puterea lor a devenit curând atât de mare, încât chiar au reuşit să-l constrângă pe papă, în 1305, să părăsească Roma ca să se instaleze în Franţa, unde era, se poate spune, sub controlul lor. Papii locuiau într-un mare palat la Avignon, înconjuraţi de opere de artă superbe, dar erau, trebuie să spunem, mai mult sau mai puţin prizonieri. De aceea, în amintirea captivităţii evreilor în Babilon (care a durat, ştii, din 586 până în 538 î.Hr.), această perioadă, cuprinsă între 1305 şi 1376, a fost numită „captivitatea babiloniană a papilor".

Dar regii francezi au vrut și mai mult. Îți amintești că o familie normandă domnea în Anglia de când, plecată din Franța, o cucerise în anul 1066. Această familie era franceză, motiv pentru care regii francezi au revendicat și suveranitatea asupra Angliei. Or, cum familia regală franceză nu avea fiu care să poată moșteni tronul Angliei, regii englezi, sub pretextul că aveau legături de rudenie cu regii francezi și erau vasalii lor, au cerut să domnească în locul lor. Începând din 1339, a izbucnit un război îngrozitor între cavaleri cu obiceiuri distinse, pentru care a lupta constituia un act nobil, dar un război în care se înfruntau armate mari, formate din burghezi francezi și englezi care luptau pentru independența țării lor. Englezii au câștigat din ce în ce mai mult teren și au cucerit teritorii din ce în ce mai importante în Franța. Reușita lor a fost cu atât mai mare, cu cât la sfârșitul războiului, regele francez aflat atunci pe tron era un om nătâng.

Dar poporul francez nu voia o dominație străină. Atunci s-a produs miracolul. O simplă păstoriță de șaptesprezece ani, Ioana d»Arc, a spus că fusese aleasă de Dumnezeu să scuture jugul străin și a obținut puterea, a îmbrăcat armura și s-a așezat în fruntea armatei franceze. Astfel i-a alungat pe englezi din țară. După care, a spus: „Nu va fi pace până când englezii nu vor fi în Anglia". Dar englezii s-au răzbunat pe ea într-un mod înspăimântător. Au făcut-o prizonieră și au condamnat-o la moarte pentru vrăjitorie. Ioana d»Arc a fost arsă pe rug la Rouen, în 1431. Nu este surprinzător că a fost considerată vrăjitoare. Oare nu este adevărată magie ca o fată umilă, incultă și lipsită de apărare, înzestrată doar cu mult curaj și entuziasm, a putut, în doi ani, să pună capăt la aproape o sută de ani de lupte și să-l încoroneze pe rege?

Îți va fi greu să-ți imaginezi cât de colorată a fost această perioadă a războiului de o sută de ani, perioadă anterioară anului 1400, când orașele apăreau ca ciupercile după ploaie, cavalerii nu se mai izolau cu mândrie în singurătatea castelelor lor întărite, ci preferau să trăiască la curtea regilor și prinților bogați. Toate acestea se întâmplau mai ales în Italia, dar și în Flandra și în Brabant (Belgia de astăzi). Existau atunci orașe foarte bogate care făceau comerț cu materiale prețioase, precum brocartul sau mătasea, și aveau posibilitatea să-și ofere tot

Horele, așa cum se joacă în zilele noastre copii, erau odinioară dansul nobililor de la curte.

ce-și doreau. Cavalerii și nobilii își făceau apariția la festivitățile de la curte în straiele lor cele mai frumoase și când, în marea sală sau în grădina plină de flori, dansau cu doamnele, în sunetul viorii sau al lăutei, tare mi-ar fi plăcut să fiu și eu acolo! Femeile aveau toalete tot

mai somptuoase și mai uimitoare. Purtau coifuri ascuțite exagerat de lungi, asemănătoare cu căpățânile de zahăr, de care erau legate panglici fine, și se deplasau, împodobite ca niște păpuși adorabile, prețioase și rafinate, cu încălțările lor ascuțite și rochiile lungi cusute cu fir de aur. Îmi închipui cât ar fi fost de nefericite în sălile pline de fum ale vechilor castele fortificate! Ele trăiau în castele spațioase, cu multe încăperi în tavan în formă de consolă, turnulețe și creneluri, având pereții împodobiți cu tapiserii multicolore. În aceste locuri erai obligat să ai un limbaj cizelat și cu înfloriturí, și când un nobil își conducea doamna la masa de banchet, îi întindea delicat mâna cu două degete, depărtându-le pe celelalte cât de mult putea. De mult timp, scrisul și cititul se generalizaseră, deoarece erau necesare negustorilor și meșteșugarilor. Mulți cavaleri scriau poeme frumoase, ticluite cu multă artă, pe care le adresau grațioaselor lor doamne.

În ceea ce privește studiul științelor, acesta nu mai era rezervat călugărilor în liniștea chiliilor. La puțin timp după anul 1200, celebra Universitate din Paris număra deja douăzeci de mii de studenți, veniți din cele patru colțuri ale lumii să se instruiască și să dezbată gândirea lui Aristotel și concordanța ei sau nu cu ceea ce spunea Biblia.

Acest mod de viață, atât la curte, cât și în oraș, a ajuns în cele din urmă și în Germania, îndeosebi la curtea împăratului, instalată atunci la Praga. Într-adevăr, după moartea lui Rudolf de Habsburg, alte familii de regi și de împărați fuseseră alese. Din 1310, venise rândul familiei Luxemburg. În realitate, de la Praga, familia Luxemburg aproape că nu mai domnea asupra Germaniei. Puterea ajunsese în mâinile seniorilor, care își recăpătaseră independența, ca în Bavaria, în Suabia, în Würtemberg sau în Austria. Singura diferență era că împăratul rămânea cel mai puternic dintre toți. Ținutul care aparținea propriu-zis familiei Luxemburg era Boemia. Din 1347, suveranul ei era Carol al IV-lea, un om echitabil, dar căruia îi plăcea fastul. La curtea lui se aflau cavaleri la fel de distinși ca în Franța și palatele sale aveau tablouri la fel de frumoase ca la Avignon. În 1348, Carol al IV-lea a întemeiat la Praga o universitate, prima din Imperiul German.

Carol al IV-lea avea un ginere, Rudolf al IV-lea (numit „Fondatorul"), a cărui curte, instalată la Viena, era aproape la fel de fastuoasă ca a lui.

După cum observi, acești suverani nu mai trăiau acum în fortărețele lor izolate și nu mai plecau în cruciade aventuroase în ținuturi îndepărtate. Castelul lor se afla în centrul orașului. Astfel, înțelegi deja importanța căpătată de orașe. Și totuși, era doar începutul.

O nouă eră

Burghezii din Florența • Umanismul • Renașterea Antichității • Înflorirea artelor • Leonardo da Vinci • Familia Medici • Papalitatea Renașterii - Ideile noi din Germania • Tiparul • Praful de pușcă • Declinul lui Carol Temerarul– Maximilian, ultimul cavaler • Mercenarii • Războaiele din Italia • Maximilian și Albrecht Dürer

Ți s-a întâmplat să deschizi vechi caiete de școală? Nu e uimitor să observi, răsfoindu-le, cât de mult te-ai schimbat? Te miri de ce scriai atunci, de greșelile pe care le făceai, ca și de lucrurile bune. Totuși, nici un moment nu ți-ai dat seama că te-ai schimbat. La fel este cu istoria omenirii.

Ce bine ar fi dacă un crainic public ar trece călare prin oraș anunțând în gura mare: „Ascultați cu toții, începe o nouă eră!" În realitate, lucrurile se petrec diferit. Mentalitatea oamenilor evoluează fără ca ei să-și dea seama. Apoi, brusc, devin conștienți, ca și atunci tine când răsfoiești caietele de școală. Atunci sunt foarte mândri și spun: „Noi suntem era nouă". Și, deseori, adaugă: „Ce proști puteau să fie oamenii înaintea noastră!"

Oarecum așa s-a întâmplat după 1400 în orașele italiene. Îndeosebi în marile orașe bogate din centrul Italiei, ca Florența. Acesta din urmă avea și el corporațiile sale și fusese construită o mare catedrală. Dar, ca în Franța și în Germania, casta cavalerilor aproape că dispăruse. Trecuse mult timp de când burghezii din Florența nu se mai lăsau înșelați de împăratul german. Erau liberi și autonomi, așa cum fuseseră pe vremuri cetățenii Atenei. Și acești burghezi bogați, negustori și meșteșugari, au ajuns treptat să nu mai aibă aceleași valori ca ale cavalerilor și meșteșugarilor din Evul Mediu.

Acum, nu mai conta că un om era războinic sau meşteşugar al Domnului, consacrat în întregime servirii şi glorificării sale. Esenţial era să devină un om „complet", capabil adică să gândească singur şi să treacă la acţiune fără să fie nevoie să ceară părerea cuiva. Un om care, în loc să consulte cărţile vechi ca să cunoască obiceiurile de altădată, ştia să deschidă ochii şi să acţioneze în consecinţă. Cele două cuvinte-cheie erau: a observa şi a acţiona. A fi nobil sau sărac, creştin sau eretic nu mai conta foarte mult. Valorile esenţiale erau autonomia gândirii, deschiderea spirituală, judecata, cultura sau voinţa de a întreprinde. Nu mai contau statutul social, profesiunea, apartenenţa religioasă şi ţara de origine a omului. Principala întrebare era: ce fel de om eşti?

Astfel, pe la anul 1420, florentinii au devenit brusc conştienţi că sunt diferiţi de oamenii din Evul Mediu. Valorile care îi interesau, criteriile de frumuseţe luate drept referinţă nu mai erau cele ale strămoşilor lor. Considerându-şi catedralele şi sculpturile austere şi rigide şi obiceiurile plictisitoare, au căutat ceva care să corespundă cu ceea ce le plăcea, ceva liber, spontan, lipsit de orice constrângere. Atunci au descoperit Antichitatea, pentru că este într-adevăr vorba de o descoperire. Nu-i interesa că oamenii din acea perioadă erau păgâni. Reţineau de la ei doar spiritul deschis, curiozitatea intelectuală. Cu o libertate de gândire totală, acei oameni luaseră în discuţie tot ce avea legătură cu natura şi cu lumea, argumentând şi contraargumentând, pentru că totul îi interesa. Şi au devenit acum noile modele, mai ales în domeniul ştiinţelor.

Florentinii au început să caute peste tot cărţile latine şi s-au străduit să scrie în latină la fel de bine ca vechii romani. Au învăţat şi greaca şi s-au delectat cu operele atenienilor din timpul lui Pericle. Au fost interesaţi mai curând de Temistocle şi Alexandru, de Cezar şi de Augustus decât de Carol cel Mare sau de Barbarossa. Era ca şi cum întreaga perioadă scursă de la Antichitate fusese doar un somn lung, ca şi cum oraşul liber Florenţa trebuia să devină o nouă Atenă sau o nouă Romă. Oamenii aveau dintr-o dată sentimentul că asistă la o renaştere a epocii foarte îndepărtate a civilizaţiei greceşti şi romane. Ei înşişi aveau impresia că renasc în contact cu operele

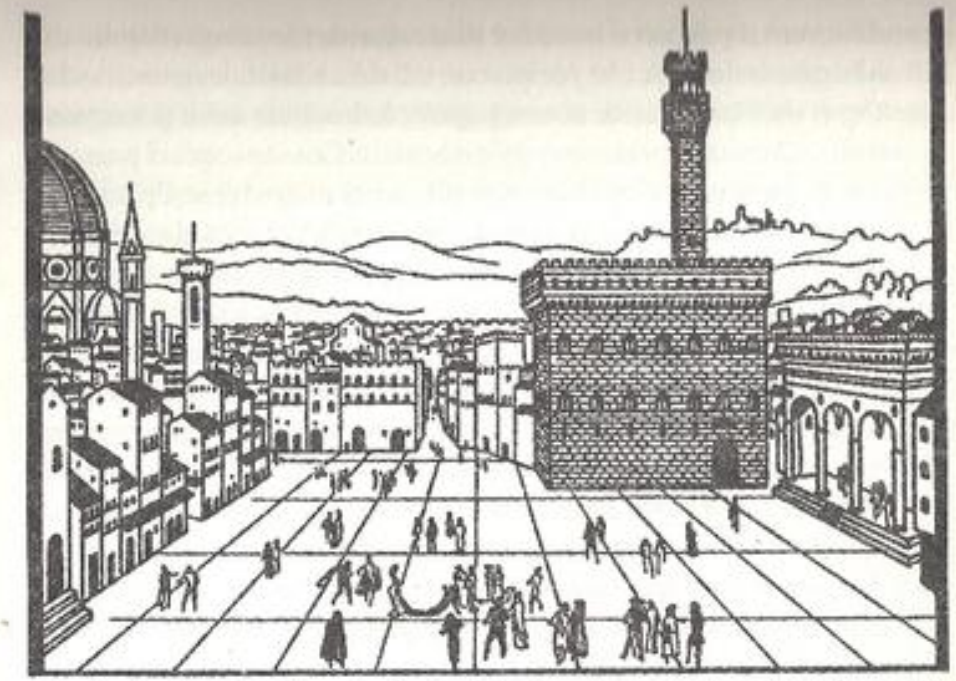

Principala piaţă din Florenţa şi primăria, locul în care cetăţenii noii epoci îşi făureau singuri destinul.

antice. De aceea s-a vorbit de *Rinascimento*, „Renaştere". Germanii au fost consideraţi primitivi şi vinovaţi pentru lunga perioadă intermediară care îi despărţise de Antichitate. Se spunea că ei distruseseră imperiul. Florentinii voiau acum să-şi folosească întreaga energie ca să resusciteze spiritul antic.

S-au entuziasmat pentru orice provenea din epoca romană: statuile superbe, construcţiile grandioase, lucruri care se păstraseră în Italia în stare de ruină. Înainte erau numite „ruine din perioada păgână" şi toţi se fereau de ele. Acum, dintr-o dată, li se descoperea frumuseţea, astfel încât florentinii au început să folosească din nou coloanele la construcţiile lor.

Dar nu erau căutate doar lucrurile vechi. Oamenii au reînceput să privească natura cu alţi ochi şi fără idei preconcepute, exact cum făcuseră atenienii cu două mii de ani în urmă. Descopereau frumuseţea lumii privind cerul şi copacii, oamenii, florile şi animalele. Lucrurile erau zugrăvite aşa cum erau văzute, fără să se recurgă la stilul solemn,

grandilocvent şi religios al istoriilor sfinte din cărţile călugărilor sau din vitraliile catedralelor. A fost preferat un stil debordând de culori, hazliu, spontan şi eliberat de orice constrângere. A deschide ochii şi a acţiona în consecinţă erau, în artă, cuvintele esenţiale. Ceea ce explică prezenţa la Florenţa, în acea perioadă, a celor mai mari pictori şi sculpturi.

Aceşti artişti nu au căutat doar să exceleze în artă descriind în operelor lor ceea ce vedeau în lume. Ei voiau să şi înţeleagă ceea ce reprezentau. La Florenţa a trăit un pictor pentru care, mai mult decât în cazul celorlalţi, a executa un tablou bun nu era suficient, când era vorba de tablouri frumoase. De altfel, ale sale erau cele mai frumoase. A vrut să aibă o cunoaştere perfectă a lucrurilor pe care le picta. Acest pictor se numea Leonardo da Vinci. Era fiul unei servitoare de la o fermă şi a trăit între 1452 şi 1519. El voia să ştie cum arăta un om când plângea, când râdea, cum era făcut interiorul corpului uman, muşchii, oasele, ligamentele. A cerut să vadă cadavrele din spitale, să le disece ca să le studieze mai bine. În acea prioadă era un lucru cât se poate de neobişnuit. Dar nu s-a oprit aici. A studiat cu alţi ochi plantele şi animalele şi şi-a pus întrebări despre zborul păsărilor. Ceea ce l-a făcut să se întrebe dacă oamenii nu erau şi ei în stare să zboare. Leonardo da Vinci a fost primul om care a explorat în cele mai mici detalii posibilitatea de a construi un fel de pasăre artificială, adică o maşină zburătoare. Ba chiar era convins că într-o zi va reuşi. Interesându-se de tot ce avea legătură cu natura, Leonardo nu s-a mulţumit doar să consulte scrierile lui Aristotel sau cărţile arabilor. De fiecare dată se asigura că rodul lecturilor sale corespundea cu realitatea. Când a vrut să înţeleagă ceva – de exemplu, de ce apa face vârtejuri sau de ce aerul cald urcă–, a făcut experienţe. Leonardo nu a dat prea multă crezare scrierilor savante ale contemporanilor săi şi a fost primul care a considerat necesară confirmarea observării naturii prin experienţe. Pe foi volante sau în caiete, făcea schiţe a tot ceea ce observa, crochiuri pe care făcea notiţe, adunând astfel un număr incalculabil de documente. Când examinezi astăzi nenumăratele sale desene, eşti uimit la tot pasul că un singur individ a putut să studieze şi să analizeze atâtea lucruri despre care nu se ştia încă nimic şi despre care a dorit doar să se informeze.

Puţini dintre contemporanii lui Leonardo au presimţit importanţa descoperirilor şi a ideilor inovatoare ale acestui mare pictor. Era stângaci şi avea un scris mărunt, greu de descifrat. El nu se plângea de acest lucru, deoarece, în acel timp, a avea idei netradiţionale nu era un lucru lipsit de primejdie. De exemplu, în notele lui, se poate citi: „Soarele nu se mişcă". Nimic mai mult. Totuşi, înţelegem că Leonardo ştia deja că Pământul se roteşte în jurul Soarelui, nu că Soarele se roteşte zilnic în jurul Pământului, aşa cum se credea de milenii. Ne putem imagina că Leonardo s-a limitat la această frază pentru că ştia că nimic de acest fel nu era scris în Biblie şi mulţi oameni credeau că trebuia, după două mii de ani, să se rămână tot la concepţiile evreilor despre natură, în momentul în care fusese scrisă Biblia.

Teama de a fi considerat eretic nu era singurul motiv care l-a încurajat pe Leonardo să păstreze pentru el toate aceste descoperiri minunate. Îi cunoştea foarte bine pe oameni şi ştia că invenţiile lui nu-i interesau decât în măsura în care le permiteau să se distrugă unii pe alţii. De altfel a scris: „Ştiu cum se poate sta mult timp sub apă fără să te hrăneşti. Dar nu public nimic şi nu explic nimănui. Pentru că oamenii sunt răi şi ar recurge la acest mijloc ca să ucidă, chiar şi pe fundul mării. Ar săpa găuri în coca vaselor ca să scufunde corpurile şi bunurile". Din nefericire, nu toţi inventatorii care i-au urmat lui Leonardo au fost ca el şi, de mult timp, omenirea a învăţat ceea ce el nu a vrut să dezvăluie.

În timpul lui Leonardo de Vinci, trăia la Florenţa o familie de negustori de lână şi de bancheri deosebit de bogată şi puternică, familia Medici. Într-un fel, asemenea lui Pericle la Atena, familia Medici a ocupat, între 1400 şi 1500, aproape neîntrerupt un loc preponderent în administrarea oraşului într-un mod. Cel mai influent a fost Lorenzo de Medici, numit „Magnificul", deoarece a ştiut să-şi folosească într-un mod nobil averea, protejând toţi artiştii şi savanţii. Când auzea de un tânăr înzestrat, îl lua imediat la el acasă şi poruncea să fie instruit. Obiceiurile din casa lui Lorenzo te vor ajuta să-ţi faci o idee despre modul de a gândi al oamenilor din acel timp. La masă, nu exista nici un fel de etichetă conform căreia persoanele în vârstă şi mai nobile ar trebui să ocupe locurile de onoare. Primul sosit se aşeza alături

de Lorenzo de Medici, chiar dacă era doar un simplu ucenic-pictor, iar ultimul sosit era nevoit să se mulțumească cu capătul celălalt al mesei, chiar dacă era un ambasador.

Această exaltare nouă a florentinilor de a descoperi lumea, de a se interesa de oameni deschiși și cultivați, de lucruri frumoase, de ruine și de lucrările romanilor și ale grecilor s-a răspândit foarte repede. Pentru că, imediat ce era făcută descoperirea, alți oamenii se grăbeau să și-o însușească. La curtea papei, instalat din nou la Roma, erau chemați mari artiști care, conform noilor norme, au construit palate și biserici, împodobindu-le cu tablouri și statui. Când bogații ecleziaști din familia Medici au devenit papi, cei mai mari artiști din întreaga Italie au venit la Roma să realizeze capodopere. Desigur, modul foarte nou de a vedea lucrurile nu se potrivea întotdeauna cu vechea pietate. Iar papii din această perioadă erau mai puțin călugări și ghizi spirituali ai creștinătății cât prinți puternici visând să cucerească Italia și cheltuind în capitală sume colosale pentru realizarea unor opere de artă.

Această idee a renașterii Antichității păgâne a început lent să se răspândească și în orașele din Franța și Germania. Treptat, burghezii s-au interesat și ei de noua gândire și de noile forme și au început să citească noi lucrări latine, a căror achiziționare, începând din 1453, devenise mai ușoară și mai puțin oneroasă, pentru că un german făcuse o invenție la fel de extraordinară ca și aceea a fenicienilor cu literele alfabetului: tiparul. De mult timp în China și de câteva decenii în Europa, era posibil să se pună culoare peste planșe din lemn gravate, care erau apoi presate peste hârtie. Dar descoperirea germanului Gutemberg nu mai consta în gravarea planșelor întregi, ci în a decupa izolat mici paralelipipede din metal, fiecare prezentând, pe o față, o literă a alfabetului în relief. Apoi era posibil să se asambleze aceste caractere mobile sub formă de rânduri, să fie fixate într-un cadru și să se multiplice tirajele cât de mult se dorea. Când se atingea numărul dorit, caracterele erau demontate și erau așezate pe cadrul unor noi asamblaje. Era simplu și ieftin. Mai simplu și mult mai ieftin decât atunci când erau copiate cărțile cu mâna timp de ani și ani, cum făcuseră, la vremea lor, sclavii romani și greci și călugării. În Germania și Italia a apărut foarte repede un număr mare de tiparnițe

și de lucrări tipărite, Biblii și alte scrieri, și, în orașe și chiar la sate, oamenii au început să citească foarte mult.

Și s-a mai făcut o descoperire care a bulversat poate și mai multă lume: praful de pușcă. După toate aparențele, chinezii îl cunoșteau de mult timp, dar nu-l foloseau decât la focurile de artificii și la rachete. Abia din anul 1300 a început să fie folosit în Europa și tunurile au fost folosite ca să se tragă asupra fortărețelor și a oamenilor. Puțin mai târziu, soldații au fost echipați cu archebuze enorme. Stânjenitoare, greu de mânuit, nu puteai să tragi la fel de repede cum ai fi făcut cu arcul sau cu arbaleta. Un arcaș englez bun era în stare să tragă o sută optzeci de săgeți într-un sfert de oră. Nu s-a renunțat la folosirea arcului decât în ziua în care un soldat a avut ideea să-și umple cu praf de pușcă bombarda și să-i dea foc cu un fitil ca să arunce proiectilul. În cursul războiului de o sută de ani, combatanții folosiseră uneori piese de artilerie și arme de foc, dar utilizarea lor s-a generalizat începând din 1400.

Evident, acest tip de arme nu era făcut pentru cavaleri. Nu era cavaleresc să tragi de departe un proiectil asupra adversarului! Cavalerii, după cum îți amintești, erau obișnuiți să se înfrunte călare, alergând unul spre celălalt ca să încerce să se doboare de pe cal. Dar, de la folosirea armelor de foc, fuseseră nevoiți să renunțe la tunica de zale și să o înlocuiască cu o platoșă din ce în ce mai grea și groasă ca să se protejeze de proiectilele armatelor inamice. Îmbrăcați astfel din cap și până în picioare, acești oameni închiși în armurile lor se mișcau foarte greu. Evident, aveau în acest fel o înfățișare de temut, dar acele platoșe erau foarte incomode, nepractice și, în pofida bravurii cavalerilor, nu părea că mai existau motive să-ți fie teamă de ei. În anul 1476, un celebru prinț-cavaler din ducatul francez Bourgogne, numit Carol Temerarul datorită îndrăznelii sale, a vrut să cucerească Elveția cu armata lui de cavaleri împlătoșați. Dar, lângă Murren, țăranii liberi și cetățenii Elveției au venit în grabă pe jos și au tăbărât pe această armată care se mișca foarte greoi. I-au dat jos pe oameni de pe cai, i-au ucis și le-au luat corturile superbe și covoarele prețioase jefuite în drumul lor. Toate aceste lucruri le poți vedea astăzi la Berna, capitala Elveției. Elveția va rămâne liberă, iar acest episod a fost sfârșitul cavalerismului.

De aceea, ultimul împărat german care a domnit pe la 1500 a fost numit „ultimul cavaler". Numele lui era Maximilian și făcea parte din familia Habsburgilor, a căror putere și avere crescuseră permanent de la regele Rudolf. Din 1438, Habsburgii erau foarte puternici în propriile ținuturi, Austria. Puterea lor devenise atât de mare, încât toți împărații germani proveniseră din această din familie. Totuși, ca și ultimul cavaler Maximilian, cei mai mulți dintre ei erau deseori în conflict cu nobilii și prinții germani, care dispuneau de puteri aproape nelimitate asupra fiefurilor lor și, foarte des, nu mai voiau să-l urmeze pe împărat la război când acesta le cerea.

De când existau bani, orașe și praf de pușcă, conferirea de fiefuri cu șerbi drept recompensă pentru serviciile aduse în război căzuse în desuetudine, ca și cavalerismul. De aceea, când Maximilian a luptat cu regele Franței pentru posesiunile sale din Italia, a făcut apel nu la vasalii lui, ci la soldați care primeau o soldă și luptau doar pentru bani. Acești soldați erau numiți „mercenari". Oameni grosolani și plini de cruzime, în ținute extravagante, cea mai mare plăcere a lor era să jefuiască. Nu luptau pentru patria lor, ci pentru bani, fiind de partea celui care-i plătea mai bine. Așadar, împăratul avea nevoie de bani. Și, pentru că nu avea, trebuia să împrumute de la negustorii bogați din orașe. În acest scop, era nevoit să dea uitării certurile și să se arate amabil față de ei, ceea ce îi enerva pe cavaleri, care se simțeau neglijați din ce în ce mai mult.

Maximilian nu se putea acomoda deloc cu toate aceste tracasări. Ar fi preferat, precum cavalerii de altădată, să participe la turniruri și să-și descrie aventurile în poeme cu rime frumoase, dedicate doamnei inimii sale. Maximilian era un amestec ciudat de vechi și nou! Pentru că arta nouă îi plăcea enorm. De altfel, a cerut celui mai mare pictor al timpului său, Albrecht Dürer, care învățase mult de la italieni și chiar mai mult singur, să realizeze pentru gloria lui picturi și gravuri. Astfel, primul artist german din noua școală ne-a zugrăvit în operele sale chipul ultimului cavaler. Ele, ca și operele și construcțiile marilor artiști italieni, au „strigat" oamenilor: „Ascultați cu toții, începe o nouă eră!" Dacă am dat Evului Mediu numele de noapte înstelată, trebuie să dăm numele de zori luminoși acestei noi ere, pornită de la Florența.

O lume nouă

Busola sau compasul • Spania și cucerirea Granadei • Cristofor Columb și Isabela, regina Spaniei • Descoperirea Americii • Timpuri noi • Destinul lui Cristofor Columb • *Conquistadores* • Fernando Cortez • Mexico • Căderea lui Montezuma • Portughezii în India

Ceea ce am numit până acum istoria lumii abia dacă se referă la jumătate din lume. Cele mai multe evenimente s-au produs în esență în jurul Mediteranei: în Egipt, Mesopotamia, Palestina, în Asia Mică, Grecia, Italia, Spania, Africa de Nord. Sau nu departe de ele: în Germania, Franța și Anglia. Uneori am aruncat o privire spre est, către China, acel imperiu atât de bine protejat, către India care, în perioada despre care vorbim, era guvernată de o familie regală musulmană. Dar nu ne-am interesat de ce se află la vest de bătrâna Europă, dincolo de Anglia, pentru că, până acum, nimeni nu a fost preocupat. Câțiva navigatori nordici au văzut, într-o zi, un ținut sălbatic îndepărtat, dar făcuseră imediat cale întoarsă, deoarece nu găsiseră nimic de jefuit. În afară de vikingi, puțini navigatori erau atât de îndrăzneți ca să se aventureze atât de departe. De altfel, cine ar fi îndrăznit să se avânte pe un ocean necunoscut, poate infinit, plecând de pe coastele Angliei, Franței sau Spaniei?

Doar o invenție putea să permită o aventură atât de nebunească. Iar această invenție o datorăm chinezilor. E vorba de o simplă bucată de metal magnetizat care, suspendată liber, se orientează întotdeauna spre nord. Ai ghicit că e vorba de busolă sau compas. Chinezii o foloseau de mult timp pentru a se deplasa prin deșert. Arabii au auzit primii de acest obiect magic, apoi și europenii, datorită cruciadelor din jurul anului 1200. Totuși, era puțin folosit. Busola producea teamă. Avea ceva misterios. Treptat, curiozitatea a fost mai tare decât teama. Dar nu doar curiozitatea. Se spunea că poate existau comori nebănuite în ținuturile îndepărtate aflate de cealaltă parte a oceanului, bogății pe care oamenii s-ar putea duce să le ia. Și totuși, nimeni nu îndrăznise vreodată să se aventureze atât de departe pe mare. Era prea întinsă și total necunoscută. Până unde se putea merge dacă te lăsai dus atât de departe?

Într-o zi, un italian din Genova, om fără avere și aventurier plin de ambiție, Cristofor Columb, a avut o idee care s-a transformat rapid în obsesie. Columb avea convingerea că, îndreptându-se mult spre vest, va ajunge neapărat la est. Nu era pământul rotund ca o ghiulea? Cel puțin așa spuneau unele cărți din Antichitate. Dacă păstrai direcția vest, după ce străbăteai jumătate din lume, ajungeai inevitabil la est, de cealaltă parte a lumii, nimerind peste China și India. Aceste țări erau pline de bogății – aur, fildeș, mirodenii rare – și, își spunea Columb, ar fi mai ușor să mergi acolo pe mare, ajutat de o busolă, decât să fii nevoit să traversezi un număr infinit de deșerturi și de lanțuri muntoase foarte înalte, așa cum a făcut pe vremuri Alexandru cel Mare sau cum făceau negustorii, care foloseau caravane de cămile ca să aducă în Europa mătase din China și alte lucruri prețioase. Columb era convins că, folosind această cale maritimă, ajungea în India doar în câteva zile, pe uscat fiind nevoie de câteva luni. Vorbea despre planul lui în dreapta și-n stânga, dar toți îi râdeau în nas, spunând: „E un nebun!" Columb nu a dezarmat, repetând neobosit: „Dați-mi nave, dați-mi măcar una singură, și voi încerca această aventură și, din India, din Țara Minunilor, vă voi aduce aur!"

Columb s-a îndreptat spre Spania. În anul 1479, două regate creștine spaniole fuseseră unite datorită căsătoriei suveranilor lor, Isabela de Castilia și Ferdinand de Aragon, care duceau o luptă susținută contra arabilor (care, după cum îți amintești, ocupau Spania de mai bine de șapte sute de ani), ca să elibereze nu doar Granada, superba lor capitală, ci întreaga țară. De aceea, la curtea Spaniei și la curtea Portugaliei nimeni nu s-a entuziasmat de planurile lui Cristofor Columb. Totuși, ideea a fost supusă celebrei universități spaniole din Salamanca. Răspunsul a fost fără drept de apel: planul nu era realizabil. Pentru Columb au urmat atunci șapte ani lungi de așteptare disperată, implorând permanent: „Dați-mi corăbii!" În cele din urmă, a părăsit Spania ca să-și încerce șansa în Franța. Hazardul a făcut să întâlnească în drumul lui un călugăr care nu era altul decât duhovnicul reginei Isabela de Castilia. Auzindu-i planul, călugărul s-a arătat entuziast. I-a vorbit reginei, iar aceasta a consimțit să-l recheme pe Columb. De data aceasta, Columb a fost gata să strice totul. Dacă planul lui

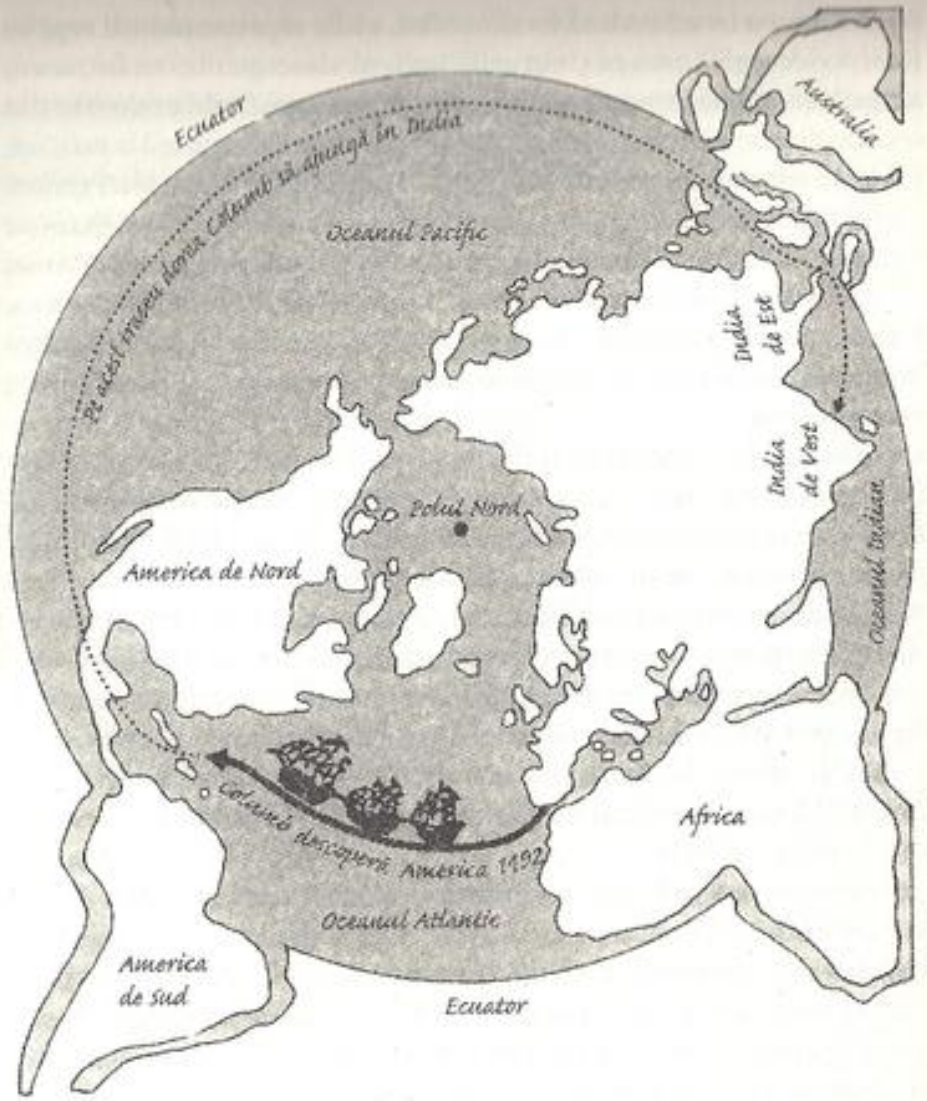

Marea și îndrăzneața călătorie pe apă a lui Columb a fost, de fapt, mult mai scurtă decât drumul pe care vroia el de fapt să îl parcurgă. Acest lucru se observă în special dacă privim globul pământesc dinspre nord.

reușea, cerea în schimb să fie înnobilat, să fie reprezentantul regelui (adică vicerege) în toate ținuturile indiene descoperite, să fie numit amiral, să păstreze pentru el o zecime din impozitele prelevate din teritoriile cucerite și multe alte lucruri. Deoarece regina l-a refuzat, i-a întors spatele și a făcut cunoscut că se va duce la curtea Franței. Cum? Țările descoperite de Columb să revină atunci regelui Franței? Un astfel de lucru era de neconceput pentru spanioli. Curtea Spaniei s-a grăbit să-l recheme pe Cristofor Columb și să-i acorde tot ce cerea. I-au fost date două corăbii în stare proastă, considerându-se că, dacă se duceau la fund, nu ar fi constituit o mare pierdere. Columb a mai închiriat una.

În ziua de 3 august a anului 1492, cu toate pânzele sus, navigatorul a plecat pe mare. S-a îndreptat spre vest, fără să schimbe deloc direcția, foarte hotărât să ajungă în Indiile Orientale. A fost nevoit să facă o escală lungă într-o insulă ca să repare una dintre corăbii. Apoi și-a continuat drumul, tot mai departe, spre vest. Dar nu apărea nimic la orizont! Oamenii au început să-și piardă răbdarea, apoi să fie cuprinși de disperare. Voiau să facă imediat cale întoarsă. Columb s-a ferit să le mărturisească la ce distanță se aflau de patrie. A preferat să-i mintă. În sfârșit, în ziua de 11 octombrie 1492, la două dimineața, o bubuitură de tun a răsunat la bordul uneia dintre corăbiile sale, ceea ce însemna: „Pământ!"

Imaginează-ți bucuria și mândria lui Colimb. În sfârșit, India! Iar acei oameni pașnici de pe plajă erau indieni! Știi, evident, că navigatorul nostru se înșela. Nu ajunsese deloc în India, ci era una dintre insulele din apropierea Americii. Înțelegi mai bine de ce, chiar și astăzi, este numită astfel populația indigenă din America, iar insulele poartă numele de Indiile Occidentale, în amintirea erorii lui Columb. India (sau Indiile Orientale) era cu mult mai departe. Distanța până la ea era cu mult mai mare decât cea străbătută de Columb din Spania. Ca să ajungă la ea, ar fi trebuit să navigheze încă cel puțin două luni și probabil că s-ar fi scufundat mai înainte de a ajunge la destinație. Totuși, convins că se afla în India, Columb, în numele regelui Spaniei, a luat în stăpânire pământul descoperit. Chiar și în cursul următoarelor călătorii, s-a încăpățânat să spună

că țara descoperită de el era India. Niciodată nu ar fi recunoscut că presupunerile lui, pe care le considera geniale, erau false, chiar dacă, în realitate, globul pământesc era mult mai mare decât își imagina și drumul spre India pe uscat mult mai scurt decât cel care traversa întreg Atlanticul și apoi Oceanul Indian. Ținea foarte mult să fie viceregele Indiilor, țara visurilor sale!

Poate știi că „timpurile noi" încep din acest an 1492, dată la care incredibilul aventurier care era Cristofor Columb a descoperit din întâmplare America (spun „din întâmplare" pentru că America se afla în drumul lui). Această dată este mai puțin evidentă decât 476 d.Hr, când se consideră că începe Evul Mediu. Anul 476 corespundea unei realități, cea a prăbușirii Imperiului Roman de Apus și detronarea ultimului său împărat, Romulus Augustulus. Dar, în 1492, nimeni nu știa, nici chiar Columb, că această călătorie va avea consecințe mult mai importante decât aurul găsit în aceste ținuturi necunoscute.

La întoarcerea în Spania, Columb a fost, desigur, sărbătorit ca un erou, dar, în cursul călătoriilor ulterioare, a devenit atât de antipatic, a fost atât de ambițios, de mândru, hrăpăreț și fanatic, încât regele a poruncit arestarea amiralului și viceregelui său și repatrierea lui cu lanțuri la picioare. Columb a păstrat aceste lanțuri până în ultima zi, chiar și când a obținut iertarea regală! N-a putut niciodată să ierte o asemenea jignire.

Primele corăbii spaniole conduse de Columb și de oamenii lui acostaseră doar în insule populate de câțiva „indieni" amărâți, cu obiceiuri simple și pașnice. Singurul lucru pe care aventurierii spanioli voiau să-l afle de la ei era proveniența bijuteriilor din aur pe care unii le purtau în nas. Astfel a fost în sfârșit descoperit continentul american. Pentru că adevăratul țel al spaniolilor era descoperirea acelui Eldorado, „Țara Aurului"! Își făceau despre el o idee fabuloasă și așteptau să vadă orașe cu acoperișuri de aur. Acești aventurieri sau *conquistadores*, care plecau din Spania ca să cucerească, pentru rege, teritorii necunoscute, cu intenția să dobândească propria pradă, erau în general niște oameni necioplți. La drept vorbind, erau niște căpetenii de bandiți plini de cruzime, fără scrupule, gata la toate minciunile ca să înșele populația indigenă, însuflețiți de o cupiditate

mistuitoare, mereu gata să pornească în cele mai nebunești aventuri. Nimic nu li se părea imposibil și nu se dădeau în lături de la nimic ca să facă rost de aur. Erau pe cât de curajoși, pe atât de inumani. Lucrul cel mai trist este că acești oameni nu numai că își spuneau creștini, dar și pretindeau că acționează în numele creștinătății când comiteau atrocități în rândul păgânilor.

Printre acești conchistadori, a existat unul, un fost student la drept pe nume Fernando Cortez, a cărui cupiditate nu cunoștea limite. Voia să înainteze pe continent și să jefuiască toate comorile fabuloase de care auzise. În 1519, a părăsit țărmul în fruntea a o sută cincizeci de soldați spanioli, a treisprezece călăreți și a câtorva tunuri. Indienii nu mai văzuseră vreodată oameni albi, nici chiar cai și arme de foc. Bubuiturile tunului le-au stârnit panica și i-au luat pe soldații spanioli drept vrăjitori puternici, chiar zei. Totuși, s-au apărat deseori cu mult curaj, atacându-i pe soldați în timpul marșului din cursul zilei și profitând de întunericul nopții ca să le atace tabăra. Dar, de la început, Cortez s-a răzbunat cumplit arzându-le satele și ucigând mii de indieni.

După puțin timp, emisarii unui rege puternic dintr-un ținut mai îndepărtat au venit în întmpinarea lui Cortez, încărcați cu daruri din aur și pene de toate culorile. Ei i-au cerut să facă pe loc cale întoarsă. Dar darul regelui stârnise curiozitatea și cupiditatea lui Cortez. Cu prețul unor aventuri incredibile, și-a continuat drumul și a constrâns mulți indieni să-l urmeze, cum au făcut marii cuceritori. În cele din urmă, a ajuns în regatul acelui rege puternic care îi trimisese emisari și daruri. Pe acest rege îl chema Montezuma și numele regatului, ca și cel al capitalei, era Mexico. Montezuma l-a așteptat respectuos pe Cortez și mica lui trupă la porțile orașului, care se întindea pe o insulă în mijlocul unui lac imens. După ce au străbătut un dig lung de șaisprezece kilometri, spaniolilor nu le-a venit să creadă când au descoperit fastul, frumusețea și caracterul impozant al acelei capitale, mare cât cele mai mari orașe pe care le cunoșteau. Avea străzi principale, foarte late și foarte drepte, un mare număr de canale și de poduri, piețe unde, în fiecare zi, zeci de mii de oameni veneau ca să cumpere sau să vândă.

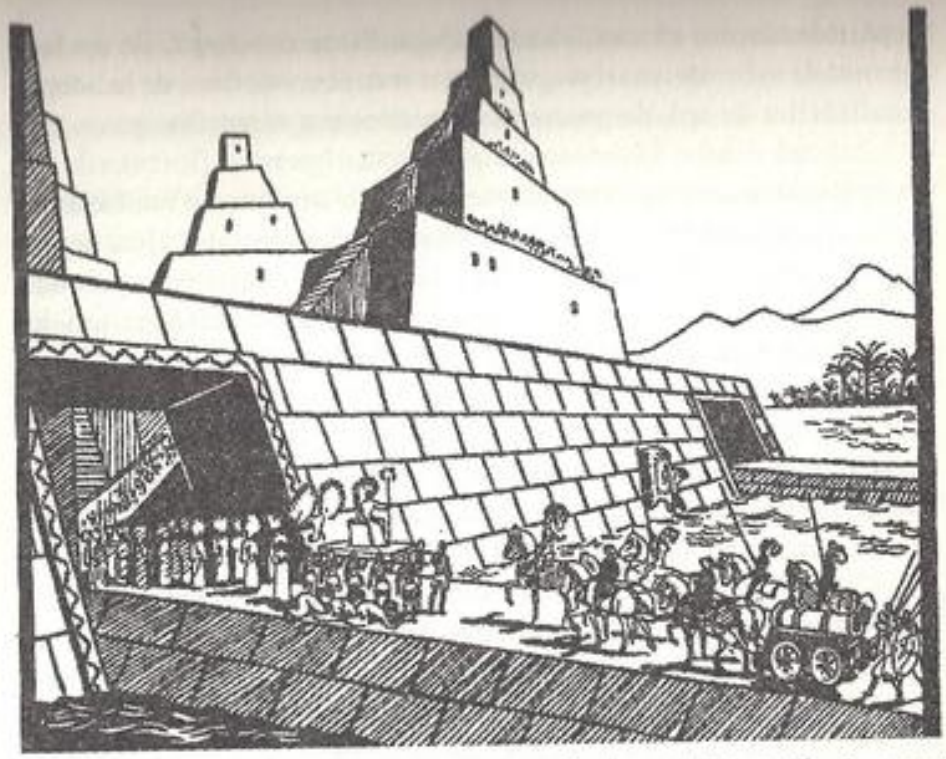

Cortez pătrunzând, împreună cu oastea sa, prin fortăreața de piatră în minunatul Mexic. Regele Montezuma îi salută la poartă.

Scrisorile lui Cortez adresate regelui Spaniei dovedesc admirația și uimirea lui. În piețe, scrie el, se negociază tot felul de lucruri: produse comestibile, bijuterii din aur, argint, cositor, alamă, os, scoici, carapace de homar și pene, precum și piatră de construcție cioplită sau nu, var, cărămizi, lemn de construcție brut sau debitat... În aceste piețe se aflau în permanență judecători, gata să intervină la apariția unei neînțelegeri. Unele străzi sunt specializate în vânzarea a tot felul de păsări și animale, altele, în vânzarea celor mai diferite plante. Cu numeroase detalii, Cortez amintește și despre vânzarea unor produse cum nu mai văzuse vreodată: pigmenți pentru pictură, ceramică, fructe, legume, pesmeți din cereale, și era mirat că vedea peste tot farmaciști, bărbieri și hangii. În privința arhitecturii, el a descris templele monumentale, cu un turn în vârf, la fel de mari ca unele orașe, ale căror săli erau decorate cu fresce multicolore, reprezentând divinități gigantice și

înspăimântătoare cărora li se sacrificau ființe omenești. Se declara fascinat de locuințe, mari și spațioase, cu straturi de flori, de existența canalizărilor de apă, de prezența paznicilor și a vameșilor...

Palatul regelui Montezuma a constituit pentru Cortez un șoc poate și mai mare. Niciodată, spune el, Spania nu avusese unul asemănător. Acest palat avea câteva etaje flancate de coloane și plăci de jad, de unde privirea se pierdea în zare. Sălile erau imense. Parcul avea nenumărate fântâni și o mare grădină zoologică, unde trăiau tot felul de animale închise în cuști. În jurul lui Montezuma exista o curte somptuoasă de înalți funcționari care îi arătau cel mai mare respect. El însuși își schimba de patru ori pe zi ținuta, de fiecare dată alta și întotdeuna nouă. Te apropiai de el lăsând capul în jos, iar poporul trebuia să se arunce la pământ și să nu-l privească niciodată în față, atunci când, într-o lectică, străbătea străzile orașului Mexico.

Cortez a folosit viclenia ca să-l facă prizonier pe acest rege atât de puternic. Parcă paralizat de atâta lipsă de respect și de cutezanță, Montezuma nu a îndrăznit să întreprindă nimic contra invadatorilor albi. În plus, în capitală circula o veche legendă conform căreia „fii ai soarelui", divinități cu piele albă, vor veni într-o zi dinspre est ca să ia în posesie țara. Văzându-i pe oamenii albi, Montezuma a crezut că erau acele faimoase divinități la care se referea legenda. În realitate, erau doar niște ființe diabolice cu pielea albă. Profitând de o sărbătoare religioasă organizată într-un templu, i-au atacat pe nobilii mexicani și i-au ucis pe acești nefericiți lipsiți de apărare, ceea ce a dezlănțuit furia poporului. Cortez l-a constrâns atunci pe Montezuma ca, din înaltul palatului, să cheme poporul la calm. Dar poporul nu a vrut să audă de aceste îndemnuri. Oamenii au luat pietre și au aruncat cu ele în propriul rege, care a fost lovit mortal. A urmat un masacru cumplit, în cursul căruia Cortez și-a adunat tot curajul ca să scape cu viață. Faptul că a reușit să fugă din orașul revoltat cu o mână de oameni, că a ajuns pe țărm după ce a trecut prin ținutul inamic, cărând bolnavi și răniți, poate fi considerat un adevărat miracol. Dar s-a întors la puțin timp după aceea, cu o nouă trupă și a trecut superbul oraș prin foc și sabie. Acesta era doar începutul. Mai târziu, acolo și în alte ținuturi ale Americii, spaniolii au exterminat în mod oribil populațiile de indieni,

a căror civilizație atinsese un grad atât de înalt de rafinament. Acest capitol al istoriei omenirii este atât de îngrozitor și de infamant pentru noi, europenii, încât prefer să nu spun mai multe.

Între timp, portughezii descoperiseră adevăratul drum maritim al Indiilor Orientale și s-au comportat acolo cu aceeași brutalitate ca spaniolii față de indienii din America. Indiferenți față de străvechea înțelepciune a poporului indian, ei aveau un singur obiectiv: să găsească aur, din ce în ce mai mult aur. Acum era atât de mult, provenind din India și din America, încât burghezii europeni au fost din ce în ce mai bogați și cavalerii și seniorii din ce în ce mai săraci. De când corăbiile luau calea vestului și se întorceau tot dinspre vest, orașele portuare de pe coastele europene situate la vest au beneficiat de un avânt prodigios, devenind extrem de puternice și de influente.

După Spania și Portugalia, țări precum Franța, Anglia și Olanda s-au lansat și ele în această cursă a cuceririi unor țări aflate peste mări. Germania a rămas însă retrasă. Avea prea mult de furcă cu propriile probleme.

O nouă credință

Construirea bazilicii San Pietro • Tezele lui Luther • Hus, predecesorul lui Luther • Bula palală aruncată în foc • Carol Quintul și imperiul lui • Jefuirea Romei • Dieta de la Worms • Luther la Wartburg • Traducerea Bibliei –Zwingli • Calvin • Henric al VIII-lea al Angliei • Cuceririle turcilor • Împărțirea Imperiului German

Îți amintești că, de prin 1500, papii de la Roma s-au interesat mai mult de fast și putere decât de exercitarea misiunii lor și că au construit biserici superbe, făcând apel la cei mai buni meșteșugari și artiști. De când doi papi din familia Medici ajunseseră la putere (familie despre care știm că a contribuit mult la prestigiul și înflorirea artistică a Florenței), la Roma au început să fie construite edificii monumentale de o mare frumusețe. S-a decretat că vechea bazilică

San Pietro, construită de Constantin cel Mare și unde fusese încoronat împărat Carol cel Mare, nu era îndeajuns de fastuoasă. A apărut ideea construirii unei noi bazilici de proporții fenomenale și de o frumusețe fără egal. Dar planul costa mulți bani. Papii nu erau atunci preocupați de unde veneau banii de care aveau nevoie. Un singur lucru era important pentru ei: să și-i procure ca să-și poată realiza planul măreț. Pentru a le fi pe plac, preoți și călugări au început atunci să colecteze bani într-un mod care nu se potrivea deloc cu dogmele Bisericii. Le-au cerut credincioșilor să dea bani pentru iertarea păcatelor. S-a vorbit atunci de vânzarea de „indulgențe". Este adevărat că Biserica spunea că doar păcătosul care s-a căit va fi iertat, dar acești negustori de indulgențe au mers prea departe.

În acele timpuri, trăia la Wittenberg, în Germania, un călugăr din ordinul augustinilor, Martin Luther. În 1517, când unul dintre negustorii de indulgențe a venit în orașul lui să facă rost de bani pentru noua bazilică San Pietro, a cărei construcție avea să fie realizată în același an sub conducerea celui mai cunoscut pictor la modă, Rafael, Luther a vrut să atragă atenția asupra acestor metode contrare religiei. A făcut un afiș mare în care a scris nouăzeci și cinci de teze și l-a lipit pe ușa bisericii. Tezele denunțau acest tip de târguială a iertării divine în schimbul răscumpărării păcatelor. După părerea lui, nu exista nimic mai îngrozitor decât să vrei să obții iertarea Domnului în schimbul banilor. Se considerase întotdeauna un predicator, trăind, ca toți predicatorii, cu frica lui Dumnezeu. Dar numai un singur lucru putea să evite pedeapsa Domnului: harul său infinit. Și nici un om, credea el, nu putea să cumpere acest har. Altfel, nu ar mai fi fost vorba de har. În fața lui Dumnezeu, care vede și știe totul, chiar și un om bun rămâne păcătos și merită să fie pedepsit. Doar credința lui în harul său acordat cu generozitate de Dumnezeu putea să-l salveze, nimic altceva.

Condamnarea indulgențelor și a proastei lor folosiri a provocat certuri violente, care i-au întărit lui Luther această luare de poziție și l-a făcut să se arate și mai virulent, atât prin grai, cât și prin scris. În afara credinței, restul nu are nici o importanță, spunea el. Așadar, nici Biserica și nici preoții care, prin slujbă, sunt un fel de intermediari, străduindu-se să obțină pentru credincioșii o parte din harul Domnului. Acest har nu are deloc nevoie de intermediari. Numai încrederea absolută și credința fiecăruia în Dumnezeu pot să mântuiască. A avea credință înseamnă a crede în marile mistere ale Evangheliei, înseamnă a crede că, prin împărtășanie, bem din sângele lui Hristos. Nimeni nu poate ajuta pe cineva să obțină harul Domnului. Fiecare credincios este, s-ar putea spune, propriul preot. Preoții Bisericii sunt doar învățători și sfătuitori. De aceea și ei pot să trăiască ca toți ceilalți oameni și chiar să se căsătorească. Credinciosul nu trebuie să se încreadă în dogmele Bisericii. El trebuie să caute în Biblie intențiile Domnului. Pentru că, spunea Luther, adevărul nu se poate găsi decât în Biblie.

Luther nu a fost primul care a avut aceste idei. Cu o sută de ani înaintea lui, un preot care trăia la Praga, pe nume Ian Hus, profesase o doctrină asemănătoare. În anul 1415, a fost convocat, la Konstanz, la o adunare a marilor demnitari ai Bisericii și, în pofida documentului de liberă trecere dat de împărat, a fost ars pentru erezie. Numeroșii lui adepți au susținut războaie lungi, care au pustiit jumătate din Boemia, înainte de a fi exterminați fără milă.

Același lucru s-ar fi putut întâmpla lui Luther și adepților săi, dar acum erau alte timpuri. Inventarea tiparului permisese răspândirea în toată Germania a scrierilor lui Luther, concepute într-un stil percutant, chiar grosolan. Mulți i-au dat dreptate. Când papa a aflat despre toată această poveste, l-a amenințat pe Luther cu excomunicarea. Dar Luther avea deja atât de mulți susținători, încât nu a ținut cont de ea. A ars public scrisoarea papei („bula" papală), provocând de data aceasta excomunicarea. Atunci Luther a declarat că el și adepții lui au ieșit definitiv din rândul Bisericii, ceea ce a provocat în Germania o reacție violentă. Mulți au trecut de partea lui, cu atât mai mult cu cât papa, cu aplecarea sa spre fast și cu toate bogățiile, devenise nepopular. În plus, mulți prinți germani s-au arătat mulțumiți să vadă puterea episcopilor și arhiepiscopilor micșorându-se, ceea ce le-ar fi permis să-și însușească importantele bunuri financiare ale Bisericii. Așa că au aderat la Reformă, nume dat tentativei lui Luther de a determina întoarcerea la pietatea primilor creștini.

Călugărul Martin Luther prezentându-şi punctul de vedere în faţa marii adunări a Reichstag-ului din Worms, sub conducerea împăratului Carol al V-lea.

În anul 1519 (cu un an înaintea excomunicării lui Luther), împăratul Maximilian, „ultimul cavaler", a murit şi nepotul lui, Carol al V-lea, numit Carol Quintul, din familia Habsburgilor, nepot al reginei spaniole Isabela de Castilia, a devenit noul împărat german. Avea doar nouăsprezece ani şi nu fusese niciodată în Germania. Locuise doar în Belgia, în Olanda şi în Spania, ţări care ţineau de coroana lui. În calitate de rege al Spaniei, el domnea şi peste noul continent american, unde Cortez şi alţii după el organizaseră expediţii de cucerire, ceea ce îi făcea pe curtenii lui să spună că în imperiul său „soarele nu apunea niciodată". Într-adevăr, când e noapte în Spania, în general e ziuă în America. Acest imperiu imens – cuprinzând Austria moştenită de la Habsburgi, Olanda moştenită de la ducele de Burgogne, Carol Temerarul, Spania şi Imperiul German – nu avea decât un singur duşman: Franţa. Regatul Franţei era incomparabil mai mic decât

imperiul lui Carol Quintul, dar, sub autoritatea înţeleaptă a lui Francisc I, era mai unificat, mai solid şi mai bogat. Cei doi regi s-au luptat mai bine de treizeci de ani, disputându-şi Italia, cea mai bogată ţară din Europa. Papii îl susţineau când pe unul, când pe celălalt. În cele din urmă, în 1527, mercenarii împăratului Carol al V-lea au jefuit Roma şi au distrus bogăţiile Italiei.

Totuşi, în 1519, când Carol Quintul ajunsese la putere, era un tânăr pios având relaţii bune cu papa. De la încoronarea la Aix-la-Chapelle, îşi manifestase intenţia să termine cât mai repede cu ereticul Luther. Chiar ar fi dorit să-l facă prizonier, dar prinţul oraşului lui Luther (Wittenberg), ducele de Saxa, numit Nathan cel Înţelept, s-a opus. Mai târziu, el a devenit marele protector al lui Luther şi a făcut în aşa fel ca să nu fie ucis.

Carol Quintul a dat ordin ca acel călugăr recalcitrant să apară în faţa Parlamentului (numit şi „dietă"), care se întrunea pentru prima dată. Toate acestea se petreceau la Worms în anul 1521 (de unde numele de Dieta de la Worms, cum a rămas în istorie). Toţi prinţii şi mai-marii imperiului s-au reunit în cursul unei şedinţe solemne şi pline de fast. Luther şi-a făcut apariţia, îmbrăcat într-o simplă sutană groasă. Trimisese deja vorbă că era gata să retracteze dacă, cu argumente din Biblie, i se aducea dovada că ceea e spunea el e fals. După cum ştii, sigurul cuvânt al Domnului recunoscut de Luther era Biblia. Adunarea de prinţi şi nobili nu voia să se lase antrenată într-o ceartă teoretică cu acest eminent şi pasionat doctor în teologie. Împăratul i-a cerut să revină asupra afirmaţiilor făcute. Luther i-a solicitat o zi de gândire. În realitate, era hotărât să nu-şi retracteze convingeriile. De altfel, îi scria unui prieten: „Un lucru e sigur. Nu voi retracta nici măcar o virgulă din ceea ce am spus şi îmi pun nădejdea în Iisus Hristos". O zi mai târziu, s-a prezentat din nou în faţa Parlamentului reunit şi a ţinut un discurs lung în germană şi latină, în care şi-a explicat credinţa şi a adăugat că îi părea rău dacă, prin ardoarea apărării sale, a ofensat pe cineva. În ceea ce priveşte retractarea, lucrul acesta îi era imposibil. Tânărul împărat, care, după toate aparenţele, nu înţelesese nici o vorbă din discursul lui, i-a cerut să conchidă, dând un răspuns scurt şi clar. Luther a luat iar cuvântul, pe un ton aprins, repetând că doar ceea ce era scris în Biblie

l-ar putea constrânge să-şi retracteze convingerile. „Conştiinţa mea, a spus el, este prizoniera cuvântului Domnului şi de aceea nu pot şi nici nu vreau să retractez, pentru că e periculos să acţionezi contrar propriei conştiinţe. Domnul să mă aibă în paza lui. Amin!"

Parlamentul a decretat atunci o lege care interzicea tuturor să-i dea de mâncare, să-l ajute sau să-l găzduiască. Cel care ar fi încălcat această lege ar fi suferit aceeaşi pedeapsă, inclusiv cei care ar fi cumpărat sau deţinut scrierile lui. Cine l-ar fi lovit de moarte nu ar fi riscat nici o sancţiune. Din acel moment, Luther era un proscris. Atunci, protectorul său, Nathan cel Înţelept, l-a răpit în taină şi l-a dus la castelul său, Wartburg, unde a trăit sub un nume fals. Profitând de această captivitate aparentă, Luther a tradus Biblia în germană, ca toţi să o poată citi şi reflecta la cele scrise. Acţiunea nu era deloc uşoară, deoarece germanii, în acele timpuri, nu vorbeau deloc aceeaşi limbă. Bavarezii se exprimau în dialect bavarez, saxonii, în dialect saxon, şi aşa mai departe. Luther s-a străduit să găsească o limbă care să fie înţeleasă de toţi. Se poate spune că, traducând Biblia, Luther a creat limba germană, care, după mai bine de patru sute de ani, corespunde fără mari schimbări cu cea de astăzi.

Luther a stat în castelul Wartburg până în ziua în care a aflat cu nemulţumire despre efectul produs de discursurile şi scrierile sale. Adepţii lui, luteranii, deveniseră şi mai fanatici decât el. Distrugeau imaginile sfinte din biserici şi susţineau ca botezarea copiilor era contrară spiritului Bisericii, deoarece, spuneau ei, o fiinţă trebuie să aibă vârsta necesară ca să poată hotărî în mod liber dacă vrea sau nu să fie botezată. Au fost numiţi „iconoclaşti" sau „anabaptişti". Doctrinele lui Luther acţionaseră mai ales asupra ţăranilor, care le interpretau în felul lor. După ei, Luther spunea că oamenii nu trebuiau să asculte decât de propria conştiinţă şi de nimeni altcineva, că fiecare individ, în deplină libertate, trebuia să lupte ca să obţină mila Domnului. Ţăranii, până atunci aserviţi, lipsiţi de libertate şi dependenţi de stăpânii lor, au înţeles acest manifest al omului liber, nesupus nimănui, ca dreptul de a-şi dobândi propria libertate. S-au format bande de ţărani, înarmate cu coase şi furci, care au atacat pe proprietarii de terenuri, mănăstirile şi oraşele. După ce a combătut

Biserica, Luther i-au atacat apoi pe toţi aceşti iconoclaşti, anabaptişti, ţărani. În discursuri şi scrieri, el a denunţat cu violenţă deturnarea doctrinei sale şi a contribuit la înăbuşirea şi pedepsirea armatelor de rebeli. Divizarea între protestanţi (nume dat discipolilor lui Luther) a servit foarte mult Bisericii Catolice unificate.

Într-adevăr, se poate vorbi de divizare deoarece, în acea perioadă, Luther nu mai era singurul care emitea şi profesa ideile pe care le cunoaştem. Preotul Zwingli, la Zürich, urmase o cale identică. La Geneva, un alt teolog, Calvin, repudiase şi el Biserica. Totuşi, în pofida afinităţilor, adepţii unora şi altora nu reuşeau să se înţeleagă şi să conviețuiască.

Exact atunci, papalitatea a suferit o nouă pierdere importantă. În Anglia domnea regele Henric al VIII-lea. El se căsătorise cu o mătuşă a împăratului Carol Quintul. Dar nu-i plăcea. Ar fi preferat să o ia de soţie pe doamna ei de onoare, Anne Boleyn. Ideea unui divorţ nu putea în nici un caz să fie acceptată de papă, şeful suprem al Bisericii. În 1533, Henric al VIII-lea a rupt relaţiile cu Biserica Catolică şi a înfiinţat în ţara lui propria Biserică care i-a acordat divorţul. Deşi a continuat să-i persecute pe adepţii lui Luther, Anglia ieşise pentru totdeauna din Biserica Romano-Catolică. Apoi a venit ziua în care Henric al VIII-lea s-a plictisit de Anne Boleyn şi a poruncit să fie decapitată. Unsprezece zile mai târziu, s-a recăsătorit, dar această a treia soţie a lui a murit, evitând astfel să aibă aceeaşi soartă. Regele a divorţat de a patra şi s-a căsătorit cu a cincea, decapitată şi ea la porunca lui. A şasea a murit la puţin timp după el.

Împăratul Carol Quintul se săturase de imensul lui imperiu, cuprins de tulburări permanente şi lupte neîncetate în numele religiei. Îşi petrecuse viaţa luptând când cu prinţii germani, adepţii lui Luther, când cu regii Franţei şi Angliei, cât şi contra turcilor care, în 1453, porniţi din est, cuceriseră Constantinopolul, capitala Imperiului Roman de Răsărit. După care, aceiaşi turci devastaseră Ungaria şi ajunseseră la porţile Vienei, capitala austriacă, pe care o asediaseră zadarnic.

Aşadar, Carol Quintul se săturase de imperiul său chiar de soarele care nu apunea niciodată în cuprinsul său. A abdicat, după ce a transmis coroana regatului Austriei şi cea a Imperiului German fratelui său

Ferdinand şi a dat Spania şi Olanda fiului său Filip. Şi, în 1556, un bărbat îmbătrânit şi sfârşit se retrăgea în mănăstirea spaniolă San Geronimo din Yuste, unde s-a consacrat unor lucrări de ceasornicărie. Voia să facă în aşa fel încât toate ceasurile să sune ora în acelaşi timp. Nu a reuşit şi ar fi spus: „Şi eu care voiam să aduc înţelegerea între toţi oamenii din imperiul meu, când nu sunt în stare să potrivesc soneria câtorva ceasuri!" A murit în singurătate şi amărăciune.

Biserica militantă

Ignaţiu de Loyola • Conciliul de la Trento • Contrareforma • Noaptea Sfântului Bartolomeu • Filip al Spaniei • Bătălia de la Lepanto • Elisabeta a Angliei • Maria Stuart • Naufragiul Invincibilei Armada • Implantările comerciale engleze în America • Compania Indiilor • Începuturile Imperiului Britanic

În cursul uneia dintre luptele duse de împăratul Carol Quintul contra regelui francez Francisc I, un tânăr nobil spaniol a fost grav rănit. Numele lui era Ignaţiu de Loyola. În cursul lungilor ani de imobilizare plină de suferinţă, el a reflectat mult la viaţa sa trecută de tânăr gentilom şi s-a cufundat în studiul Bibliei şi al vieţii sfinţilor. Şi astfel i-a venit ideea să-şi schimbe viaţa. Voia să rămână un combatant, dar pentru o cu totul altă cauză, cea a Bisericii Catolice pusă în pericol de Luther, Zwingli, Calvin şi Henric al VIII-lea.

După ce s-a vindecat, nu a plecat iar la război, ca să ia parte la una dintre numeroasele lupte purtate de luterani contra catolicilor, ci s-a dus la universitate. A dorit să înveţe şi să reflecteze, ca să se înarmeze pentru lupta pe care voia să o ducă. Dacă vrei să domneşti ca un stăpân, trebuie să te poţi stăpâni tu însuţi. Şi el gândea astfel. Aşadar, s-a antrenat, cu eforturi supraomeneşti, să fie propriul stăpân. Într-un fel, aşa cum propovăduise Buddha, doar că el îşi fixase alt obiectiv. După exemplul lui Buddha, voia şi el să reuşească să se elibereze de orice dorinţă. Dar nu ca să găsească pe acest pământ sfârşitul oricărei suferinţe, ci pentru a nu se mai supune altei voinţe şi a urmări doar

obiectivele Bisericii. După ani de exerciţii spirituale, reuşise să nu se mai gândească la ceva anume sau, în alte momente, să se concentreze atât de puternic asupra unui lucru, încât era în stare să şi-l reprezinte concret. Acestea erau principiile pedagogice pe care şi le impunea lui însuşi şi propriilor prieteni. Când toţi au avut sentimentul că pot să-şi controleze propriile reprezentări mentale, Ignaţiu de Loyola a întemeiat cu ei un ordin, care a luat numele de Compania lui Iisus, Ordinul Iezuiţilor.

Această companie mică de oameni instruiţi şi distinşi şi-a oferit ajutorul papei pentru apărarea Bisericii, ofertă care a fost acceptată în anul 1540. Şi au plecat imediat la luptă, cu prudenţa şi hotărârea unei armate. La început, au atacat şi ei derivele Bisericii care provocaseră conflictul cu Luhter. În cursul unei mari adunări de înalţi demnitari ai Bisericii, care a avut loc la Trento, în sudul Tirolului, pe parcursul a câtorva sesiuni din 1545 până în 1563 (adunarea a primit numele de Conciliul de la Trento), s-au hotărât schimbări şi ameliorări menite să sporească puterea şi demnitatea Bisericii. Preoţii redeveneau slujitorii Domnului, nu doar nişte prinţi trăind în lux. Biserica trebuia să se preocupe mai mult de săraci şi, mai ales, de instruirea poporului. În acest domeniu, iezuiţii, oameni cultivaţi şi pedagogi, precum şi slujitori necondiţionanţi ai Bisericii, şi-au adus cea mai mare contribuţie. În calitate de profesori, puteau să insufle modul lor de gândire poporului şi celor din înalta societate, pentru că predau şi la universitate. Învăţători şi predicatori ai credinţei, influenţa lor se întindea până în ţinuturile îndepărtate, dar şi la curţile regale, unde mulţi deveniseră duhovnici. Fiind oameni de o mare inteligenţă, cunoscând perfect sufletul omului, au ştiut să profite de influenţa lor la curte ca să modereze deciziile mai-marilor lumii.

Toate aceste eforturi făcute pentru a trezi vechea pietate a oamenilor, nu separându-i de Biserica Catolică, ci reînnoind chiar Biserica, ca să poată lupta în mod activ contra Reformei, va purta numele de Contrareformă. În acele timpuri de războaie religioase, oamenii deveniseră austeri şi rigorişti. Aproape la fel de austeri şi rigorişti ca Ignaţiu de Loyola. Plăcerea avută de burghezii din Florenţa în faţa spectacolului conducătorilor lor care trăiau cu mult fast dispă-

ruse. Devenise din nou important dacă un om era pios şi dacă voia să slujească Biserica. Nobilii nu mai purtau haine ample şi bogat împodobite. Cei mai mulţi semănau cu nişte călugări în ţinutele lor negre, mulate pe corp, cu gâtul prins în gulere albe. Faţa, terminată cu un barbişon ascuţit, prezenta o privire gravă şi tenebroasă. Toţi aceşti gentilomi aveau o sabie la centură şi, dacă cineva ar fi atentat la onoarea lor, l-ar fi provocat la duel.

Aceşti oameni cu gesturi calme şi măsurate şi de o mare amabilitate rigidă erau aproape toţi combatanţi îndârjiţi, în stare să se arate nemiloşi când era în cauză credinţa lor. Nu doar Germania a cunoscut războaie între prinţii catolici şi protestanţi. Cele mai atroce războaie au avut loc în Franţa, unde protestanţii erau numiţi „hughenoţi". În anul 1572, regina Franţei, Caterina de Medici, i-a invitat pe toţi nobilii hughenoţi la o nuntă la curte, apoi, în noaptea Sfântului Bartolomeu, a poruncit să fie asasinaţi. Ne putem facem în felul acesta o idee despre caracterul implacabil şi plin de cruzime al războaielor de atunci.

Şeful catolic cel mai intransigent şi cel mai neîndurător era regele Spaniei, Filip al II-lea, fiul împăratului Carol Quintul. Eticheta de la curtea lui era austeră şi solemnă. Toţi erau nevoiţi să se supună unor reguli stricte: trebuia să ştii cine putea să se aşeze în genunchi în faţa regelui, cine putea să-şi păstreze pălăria pe cap în prezenţa lui, în ce ordine de întâietate veneau mesenii la masa banchetelor şi nobilii la slujba religioasă.

Filip al II-lea era un suveran neobosit, care ţinea să controleze cele mai mici lucruri şi să scrie toate scrisorile cu mâna lui. Înconjurat de sfetnici, printre care erau şi mulţi oameni ai Bisericii, începea să lucreze dimineaţa devreme şi sfârşea abia seara târziu. Principalul ţel al vieţii sale era lupta contra oricărei forme de necredinţă. În propria ţară, a poruncit să fie arşi pe rug mii de oameni acuzaţi de erezie, printre care doar puţini protestanţi. În Spania erau şi evrei şi musulmani, prezenţi din perioada în care ţara fusese dominată de arabi. Filip al II-lea se considera protectorul şi apărătorul Bisericii, ca împăratul german de altădată. În această calitate, s-a alăturat flotei italiene ca să lupte cu turcii, a căror putere pe mare sporise foarte mult de când cuceriseră Constantinopolul. Filip al II-lea i-a bătut la

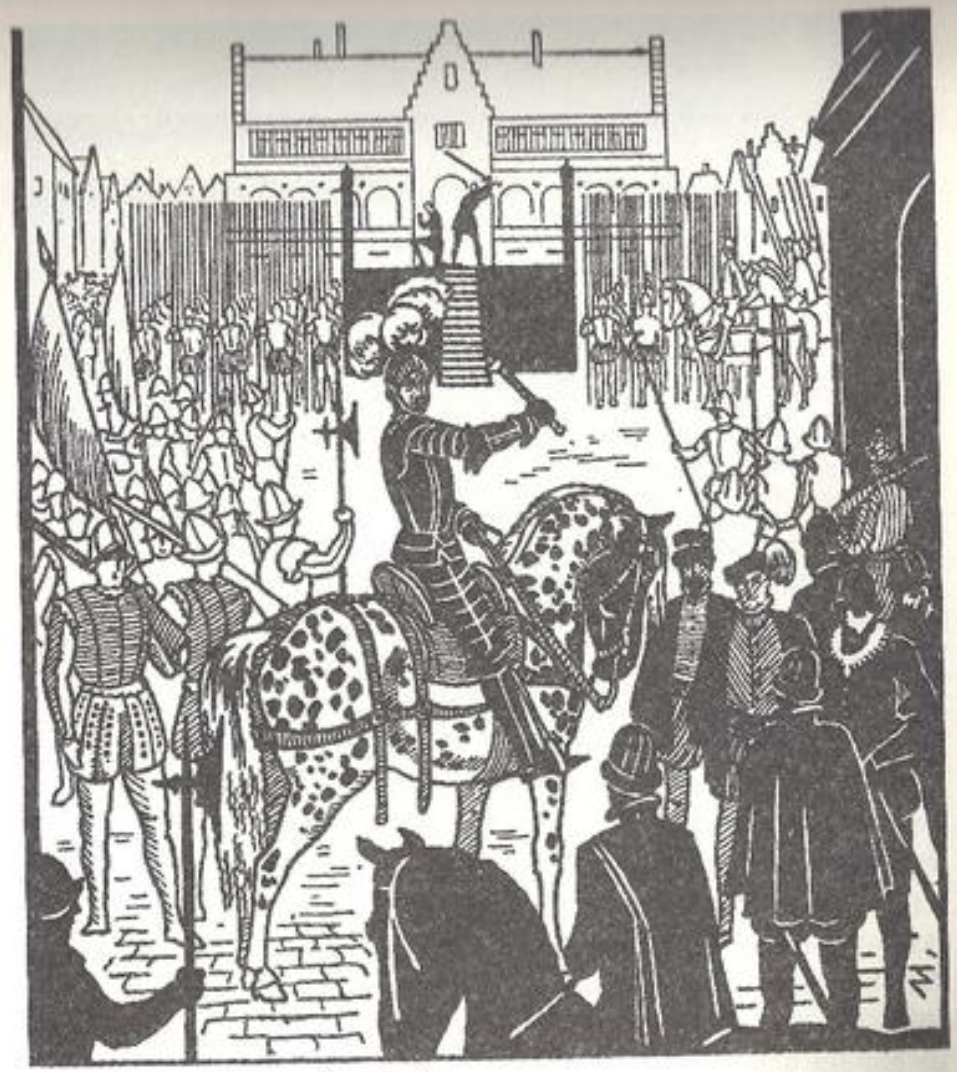

Spanioli executând un nobil olandez.

Lepanto, în anul 1571, şi le-a distrus flota, punând astfel capăt definitiv puterii lor navale.

Lupta lui Filip al II-lea contra protestanţilor nu a mers la fel de bine. A reuşit să-i extermine în propria ţară, Spania, nu şi în alte părţi. La fel ca pe timpul tatălui său, Belgia şi Olanda depindeau şi ele de coroana lui. Aici însă, protestanţii erau deosebit de numeroşi în rândul burghezilor din oraşele bogate situate în nord. Filip al II-lea

i-a persecutat foarte aspru ca să-i facă să renunțe la credința lor, dar aceștia nu au cedat. Atunci, a trimis la fața locului, cu titlul de guvernator, un nobil spaniol și mai fanatic și inflexibil decât el, ducele de Alba. Acesta semăna întru totul cu tipul de războinic pe placul regelui Filip, cu silueta lui zveltă, poziția rigidă a capului, fața palidă, privirea de oțel și bărbuța ascuțită. Ducele de Alba a condamnat cu sânge rece un mare număr de burghezi și de nobili la spânzurătoare. Până într-o zi când poporul s-a revoltat. A izbucnit o luptă crâncenă, care a dus la eliberarea, în 1579, a orașelor protestante din Olanda de sub jugul spaniol și expulzarea trupelor lor. Începând din acea zi, orașele comerciale, devenite libere și independente, au putut să-și dezvolte spiritul întreprinzător, care le-a făcut să-și încerce și ele șansa pe mare, în India și America.

Dar nu a fost cea mai mare înfrângere suferită de regele Filip al II-lea. A mai existat una, și mai tragică. În Anglia domnea atunci o femeie, fiica lui Henric al VIII-lea, regele cu multe neveste. Această femeie, regina Elisabeta I, era protestantă convinsă, foarte inteligentă, voluntară, hotărâtă, dar și vanitoasă și plină de cruzime. Lucrul cel mai important pentru ea era să-și apere țara contra catolicilor, încă foarte numeroși în Anglia. Ea i-a prigonit fără milă. A poruncit să fie aruncată în închisoare regina catolică a Scoției, Maria Stuart, o femeie de o mare frumusețe și un farmec de netăgăduit, apoi a poruncit să fie executată. Maria Stuart considerase că avea și ea drepturi legitime la coroana Angliei. Elizabeta a acordat ajutor burghezilor protestanți din Belgia și Olanda, în lupta lor contra lui Filip al II-lea. Acesta s-a înfuriat atât de tare de această ostilitate față de Biserica Catolică, încât a hotărât să readucă Anglia la catolicism sau, dacă nu reușea, s-o distrugă.

Regele Filip a trimis atunci o flotă impresionantă, numită Invincibila Armada, formată din 135 de nave. Dar situația nu se deosebea prea mult de cea a vechilor războaie cu perșii. Enormele vase spaniole, foarte încărcate, se deplasau lent, ceea ce, în timpul luptei, le făcea vulnerabile. Englezii nu le-au lăsat timp spaniolilor să angajeze o bătălie adevărată. S-au apropiat imediat cu ambarcațiunile lor ușoare și mult mai rapide, bombardând flota, după care au

O furtună provoacă o criză a flotei de război spaniole. Vapoare goale ale englezilor, aflate în flăcări, pătrund printre cele spaniole, distrugându-le pe toate.

făcut pe loc cale întoarsă. Apoi au lansat asupra flotei spaniole nave fără echipaj, încărcate cu materiale inflamabile. Panica spaniolilor a fost atât de mare, încât au fugit în toate direcțiile. Mulți s-au rătăcit pe mare și, victime ale vremii proaste, au naufragiat. Abia jumătate dintre nave s-au întors în porturile lor, fără să fi putut acosta în Anglia. Filip nu a lăsat să i se vadă marea decepție. Ba chiar l-ar fi felicitat cu căldură pe comandantul flotei, spunându-i: „Te-am trimis să lupți cu oamenii, nu cu elementele dezlănțuite ale naturii".

Dar englezii nu s-au mai mulțumit doar să hăituiască navele spaniole în zonele lor maritime, ci le-au atacat și navele comerciale, aflate în largul coastelor Americii și Indiei. După un timp, englezii și olandezii i-au expulzat pe spanioli din multe orașe portuare bogate ale acestor țări. În America de Nord, unde se implantaseră coloniști spanioli, s-au înființat așezăminte comerciale (contoare), exact așa

cum făcuseră fenicienii în timpul lor. Şi mulţi englezi, fugind de persecuţiile războaielor religioase, au venit să se instaleze aici ca să ducă o viaţă liberă.

În porturile şi contoarele din India, adevăraţii stăpâni nu erau statul englez sau cel olandez, ci comercianţii din ambele ţări, care se grupaseră aici să facă comerţ şi să exporte în Europa comorile Indiei. Aceste societăţi comerciale, care au primit numele de companii ale Indiilor Orientale, plăteau mercenari care făceau expediţii punitive când indienii nu se arătau îndeajuns de înţelegători sau când cereau pentru produsele lor un preţ prea mare. Tratamentul aplicat indienilor din India nu era deloc mai bun decât cel aplicat de conchistadorii spanioli indienilor din America. În India, cucerirea regiunilor de coastă de către comercianţii englezi şi olandezi s-a făcut fără greutate, deoarece prinţii indieni erau dezbinaţi. Curând, limba vorbită în America de Nord şi în India a fost cea a unei mici insule din nord-vestul Franţei. Această insulă era Anglia! Se născuse un nou imperiu. Şi aşa cum latina devenise limba internaţională din timpul Imperiului Roman, engleza a jucat şi ea atunci acelaşi rol.

O epocă oribilă

Tulburările de la Praga • Războiul de Treizeci de Ani • Gustav-Adolf • Wallenstein • Pacea westfalică • Distrugerea Germaniei • Vânătoarea de vrăjitoare • Apariţia unei concepţii ştiinţifice despre lume • Legile naturii • Galilei şi procesul său

Dacă aş vrea, aş putea să scriu încă multe capitole despre războaiele dintre catolici şi protestanţi. Dar nu vreau. A fost o epocă de-a dreptul oribilă! Pe de altă parte, situaţia devenise atât de încurcată, încât nimeni nu mai ştia pentru cine şi contra cui lupta. Împăraţii Germaniei din familia Habsburgilor, care domneau când de la Praga, când de la Viena şi, de fapt, nu aveau o putere reală decât asupra Austriei şi a unei părţi din Ungaria, erau oameni pioşi şi voiau să restabilească suveranitatea Bisericii Catolice în imperiul lor. La început,

Sclavi din popor, soldaţi tocmiţi, purtând uniforme colorate şi pline de fantezie.

au tolerat totuşi serviciile religioase ale protestanţilor. Dar, într-o zi, declararea ostilităţilor a venit din Boemia.

În anul 1618, protestanţii nemulţumiţi au aruncat trei trimişi ai împăratului german pe fereastra castelului din Praga. Aceştia au căzut pe o grămadă de gunoaie şi doi dintre ei au scăpat nevătămaţi. Totuşi, acest atac a declanşat un război cumplit care a durat treizeci de ani. Treizeci de ani! Îţi închipui! Cel care avea zece ani când a aflat de aruncarea pe fereastră a celor trei emisari a împlinit patruzeci când s-a încheiat pacea. Dacă a avut norocul să supravieţuiască! Pentru că, foarte repede, înfruntarea nu a mai semănat cu un război, ci cu un masacru îngrozitor, la care se dedau bande de soldaţi de toate naţionalităţile, soldaţi prost plătiţi, cu obiceiuri barbare, a căror singură plăcere era să ucidă şi să jefuiască. În această armată se înrolase toată pleava societăţii din diferite ţări, formată din oameni josnici şi plini de cruzime, atraşi de pradă. Credinţa fusese de mult timp uitată. Protestanţii se angajau în armate catolice, catolicii în armate protestante. Toţi erau aproape la fel de josnici faţă de ţara pentru care se considera că luptă ca faţă de duşmanii lor. După ce îşi instalau tabăra, plecau în căutare de alimente şi băutură la casele ţăranilor aflate în apropiere. Când un ţăran refuza, îi luau totul cu forţa sau îl omorau. În ţinutele lor ciudate, cu straie pestriţe şi panaşe mari, bântuiau satele şi, din sadism, incendiau, asasinau, torturau oameni fără apărare. Nimic nu-i oprea. Singurii pe care îi urmau orbeşte erau generalii lor, când aceştia ştiau să se impună.

Sclavi adăpostindu-se în sate în timpul războiului de treizeci de ani.

Unul dintre aceşti generali, bucurându-se de o stimă mai mare decât ceilalţi, era Wallenstein. El lupta pentru împărat. Era un nobil de ţară fără avere, înzestrat cu o energie şi o inteligenţă excepţionale. Wallenstein a ajuns cu armatele lui până în Germania de Nord, ca să cucerească oraşele protestante. Fiind un strateg priceput, era gata să pună capăt războiului în favoarea împăratului şi a Bisericii Catolice. Dar o nouă ţară a intrat atunci în conflict, Suedia, al cărei rege protestant, Gustav-Adolf, era un om influent şi extrem de pios. Ambiţia lui era să salveze religia protestantă şi să întemeieze un mare imperiu protestant controlat de Suedia. Suedezii cuceriseră deja Germania de Nord şi îşi continuau marşul spre Austria, când Gustav-Adolf şi-a găsit moartea într-o bătălie, în 1632 (în al paisprezecele an al războiului). Totuşi, părţi din armata lui au ajuns la porţile Vienei, unde au făcut ravagii cumplite.

Franţa intrase şi ea în război. Vei crede că, fiind catolici, francezii au luptat de partea împăratului, contra protestanţilor din Germania de Nord şi din Suedia. Dar trebuie să ştii că acest lung război îşi pierduse de mult timp orice caracter religios şi că toate ţările încercau să exploateze haosul în propriul avantaj. Deoarece împăratul Germaniei şi spaniolii reprezentau în acea perioadă cele mai mari puteri din Europa, francezii, sfătuiţi de ministrul lor, un om de o mare inteligenţă, cardinalul Richelieu, au vrut să profite de ocazie ca să-i slăbească şi, prin aceasta, să facă din Franţa ţara cea mai puternică din Europa. Aşa că soldaţii francezi au luptat în realitate contra soldaţilor împăratului.

Între timp, generalul Wallenstein se acoperise de glorie. Armata îl venera, soldaţii luptau pentru el şi pentru reuşita obiectivelor sale. În schimb, erau indiferenţi faţă de împărat ca faţă de religie, ceea ce a întărit din ce în ce mai mult sentimentul lui Wallenstein că devenise adevăratul stăpân. Fără el şi fără soldaţii lui, împăratul nu era nimic. De aceea, a acţionat şi a început să negocieze cu inamicul condiţiile unui tratat de pace. Degeaba îi dăduse ordine împăratul, nu mai ţinea seamă de ele. Dar, în 1634, în momentul în care împăratul se hotărăşte să semneze contra lui un mandat de arestare, Wallenstein este asasinat de un vechi prieten.

Totuşi, războiul a durat încă paisprezece ani, un război din de în ce mai nebunesc şi confuz. Au fost incendiate sate întregi, oraşele au fost crunt jefuite, femeile şi copiii au fost asasinaţi, prădaţi, fără să se poată întrezări sfârşitul ororilor. Soldaţii furau vitele ţăranilor şi le jefuiau ogoarele. Foametea, epidemiile cele mai grave, apariţia lupilor se adăugau dezastrelor războiului şi pustiau regiuni întinse din Germania. La capătul tuturor acestor ani de suferinţe oribile şi după deliberări interminabile şi încurcate, emisarii diferiţilor suverani au ajuns la încheierea unei înţelegeri şi, în 1648, au semnat un tratat de pace, ale cărui clauze stabileau că lucrurile vor rămâne mai mult sau mai puţin în aceeaşi situaţie ca înainte de Războiul de Treizeci de Ani. Ţările convertite la protestantism vor rămâne convertite. Ţările dependente de imperiu – Austria, Ungaria şi Boemia –, vor rămâne catolice. După moartea lui Gustav-Adolf, Suedia şi-a pierdut aproape întreaga putere şi nu şi-a păstrat din cuceriri decât câteva teritorii în nordul Germaniei şi de-a lungul ţărmului Mării Baltice. Doar emisarii ministrului francez Richelieu au reuşit să impună obţinerea de către Franţa a câtorva fortăreţe germane nu departe de Rin. Franţa era adevăratul învingător într-un război care nu o privea deloc.

Germania fusese aproape în întregime devastată. Jumătate din populaţie pierise şi supravieţuitorii trăiau în mizerie. Mulţi au emigrat în America, alţii au încercat să se angajeze în armatele străine, deoarece nu cunoşteau decât meseria armelor.

Nenorocirii şi disperării acestor ani cumpliţi s-a adăugat un vânt de nebunie care a pus stăpânire pe un număr crescând de oameni. Teama de

puterile oculte și malefice – teama de magie și de vrăjitorie. Îți amintești că oamenii din Evul Mediu erau superstițioși și credeau în tot felul de fantome. Dar consecințele nu ajunseseră chiar atât de departe.

Situația începuse să se agraveze în timpul acelor papi cărora le plăceau puterea și fastul, în acea perioadă pe care am numit-o Renaștere și când fusese construită bazilica San Pietro și apăruse comerțul cu indulgențe. Nu erau oameni pioși, dar erau superstițioși. Se temeau de diavol și de toate formele de magie. Aceiași papi, ale căror nume au rămas în istorie pentru că au favorizat, în jurul anului 1500, realizarea celor mai frumoase opere de artă, au dat ordin să fie vânați magicienii și vrăjitoarele, mai ales în Germania.

Probabil te întrebi cum poate fi prigonit ceva ce nu există. Tocmai de aceea e înspăimântător. Când o femeie, într-un sat, stârnea o oarecare antipatie sau unii oameni aveau impresia că are un aer ciudat și deranjant, se grăbeau să spună: „E o vrăjitoare! Ea a făcut să cadă grindina!" Sau: „Ea e de vină pentru durerea de spate a primarului!" Respectiva vrăjitoare era atunci arestată și supusă unui interogatoriu. Era întrebată dacă încheiase un pact cu diavolul. Înspăimântată, ea răspundea, evident, că nu. Dar anchetatorii nu erau mulțumiți cu răspunsul ei și o torturau fără milă până când, pe jumătate moartă de durere și de disperare, sfârșea prin a recunoaște ce voiau ei să spună. Atunci era pierdută, pentru că mărturisise că era vrăjitoare! Deseori, în cursul torturii, era întrebată dacă în sat mai erau și alte vrăjitoare cu care s-ar fi dedat sacrilegiilor. Unele, din slăbiciune, rosteau toate numele care le treceau prin minte, doar să nu mai fie torturate, ceea ce ducea la noi arestări, la noi torturi pentru obținerea unei mărturisiri și a unor noi condamnări la ardere pe rug. Teama de diavol și de vrăjitorie a devenit și mai mare în cursul Războiului de Treizeci de Ani. În toate regiunile, fie ele catolice sau protestante, au fost arși pe rug mii și mii de oameni, în pofida intervenției unor preoți iezuiți. În timpurile acelea, oamenii trăiau permanent cu frica în sân de forțele oculte și malefice și de lucrările diavolului. Numai spaima poate să explice atrocitățile asupra a mii de oameni nevinovați.

Lucrul cel mai uimitor este că, exact în perioada în care poporul se arăta atât de superstițios, existau oameni care nu uitaseră reflecțiile lui

Leonardo da Vinci și ale altor personalități ilustre ale Florenței, oameni care se străduiau să deschidă ochii și să cunoască lumea așa cum era. Aceștia au găsit adevărata „formulă magică" care le permitea să cunoască ce fusese și ce avea să fie, care le spunea cum să determine compoziția unei stele aflate la o distanță de miliarde de kilometri sau în ce moment va avea loc o eclipsă de Soare și din ce loc va putea fi văzută.

Această formulă magică era calculul. Desigur, acești oameni nu descopereau calculul, care era o cunoștință dobândită de mult timp. Dar erau din ce în ce mai conștienți de numărul de lucruri care putea fi calculat în natură, precum oscilația unui pendul lung de 98 cm/1 mm, care durează exact o secundă, și motivul acestui fenomen. Se vorbea atunci de „legile naturii". Leonardo da Vinci era deja convins de existența lor, deoarece spunea: „Natura nu încalcă legea". Prin urmare, se știa cu precizie că orice fenomen natural, odată observat și calculat matematic, se repeta în mod invariabil identic și nu va putea niciodată să fie altfel. Era o descoperire extraordinară, mult mai „magică" decât puterea atribuită vrăjitoarelor. Acum, nimic în natură – stelele și picăturile de apă, căderea pietrelor, vibrațiile corzii de vioară – nu se mai datora unei intervenții misterioase și inexplicabile care speria oamenii. Cel care cunoștea formule matematice deținea formula magică pentru orice lucru. Putea să spună unei coarzi de vioară: „Dacă vrei să scoți un la, trebuie să oscilezi de 435 de ori pe secundă și să ai cutare lungime și cutare încordare".

Cel care a înțeles primul puterea magică extraordinară a calculului aplicat fenomenelor naturii a fost un italian, Galileo Galilei. Se ocupase mulți ani cu cercetarea, observarea și descrierea. Într-o zi, cineva i-a atras atenția că, în scrierile sale, se află o frază care corespunde unui desen fără comentarii făcut de Leonardo da Vinci. Acea frază spunea că Pământul se rotește în jurul Soarelui și planetele odată cu el. Această constatare fusese făcută publică în anul 1453, adică la doar câțiva ani de la moartea lui Leonardo da Vinci, de către Copernic, un savant de origine poloneză. El ajunsese la această concluzie cu puțin timp înainte de moarte, după mulți ani de calcule, dar clericii catolici și protestanți consideraseră aceste aserțiuni eretice și anticreștine. Ei se refereau la pasajul din Vechiul Testament în care, în cursul unei

lupte, Iosua l-a rugat pe Dumnezeu să nu lase să se facă noapte înainte de a-şi fi nimicit duşmanii. Or, spune Biblia, „soarele s-a oprit şi luna şi-a întrerupt cursa, până când naţiunea s-a răzbunat pe duşmanii ei". Aceasta era dovada că în mod obişnuit Soarele se deplasa. O teorie care afirma imobilitatea Soarelui nu putea fi decât eretică, contrară spiritului Bibliei. Astfel, în 1632, înainte de a împlini şaptezeci de ani, şi după ce-şi consacrase întreaga viaţă cercetărilor, Galilei a fost chemat în faţa unui tribunal de ecleziaşti, numit Inchiziţie, şi i s-a dat să aleagă între a fi ars pe rug ca eretic sau a-şi retracta teoriile despre rotaţia Pământului în jurul Soarelui. Galilei a acceptat să semneze o declaraţie în care recunoştea că era un biet păcătos pentru că afirmase că Pământul se rotea în jurul Soarelui, ceea ce i-a permis să scape de rug, spre deosebire de mulţi dintre predecesorii lui. Totuşi, după ce a semnat, ar fi murmurat cu glas scăzut: „Şi totuşi se-nvârteşte!"

În pofida acestor idei preconcepute, a crescut permanent numărul celor deveniţi atenţi la reflecţiile şi metodele de lucru ale lui Galilei, la rezultatele cercetărilor sale şi la perspectivele pe care le deschidea. Şi dacă, astăzi, suntem în stare, datorită acestor formule matematice, să forţăm natura să facă ce vrem noi, dacă avem avioane, rachete, radio şi tot ceea ce are legătură cu tehnica, datorăm acest lucru unor oameni precum Galilei, care au definit legile matematice ale naturii într-o perioadă plină de primejdii.

Un rege nefericit şi altul fericit

Carol I Stuart • Cromwell şi puritanii • Revolta Angliei • Anul revoluţiei glorioase • Bogăţia Franţei • Politica lui Richelieu • Mazarin • Ludovic al XIV-lea • Trezirea regelui • Versailles • Sursele financiare ale guvernului • Mizeria ţăranilor • Războaiele de anexare

Anglia era singura mare putere care nu luase parte la războiul de treizeci de ani. Mă aştept să spui: „Ce noroc au avut englezii!" În realitate, au avut şi ei anii lor de chin, dar se sfârşiseră mai puţin

tragic decât în Germania. Poate îţi aminteşti că regele englez Ioan Fără-de-Ţară a fost obligat să promită în mod oficial nobilimii, în Marea Cartă, că nici el, nici urmaşii lui nu vor întreprinde nimic fără să obţină în prealabil încuviinţarea nobililor şi baronilor. Timp de aproape patruzeci de ani, regii englezi şi-au respectat angajamentele. Dar, într-o zi, pe tron a urcat un nou rege, nepotul Mariei Stuart, regina decapitată. Acest rege, Carol I, nu a vrut să respecte carta. Nu-i plăcea să fie nevoit să ceară părerea nobililor şi burghezilor aleşi în Parlament. Prefera să guverneze după bunul lui plac, iar cea mai mare plăcere a lui era să cheltuiască bani.

Poporul englez s-a arătat foarte nemulţumit. Atunci trăiau în Anglia mulţi protestanţi extrem de pioşi şi intoleranţi, care erau numiţi „puritani". Ei condamnau luxul şi plăcerile existenţei. Un nobil fără avere se aşezase în fruntea luptei contra regelui: Olivier Cromwell. Acesta era un om de o mare pietate, dar şi un războinic curajos, energic, nemilos. Cu trupele sale, însufleţite de o credinţă la fel de înflăcărată ca a lui şi bine antrenate, a purtat câteva bătălii contra regelui, pe care, în cele din urmă, l-a arestat şi l-a adus în faţa unei Curţi Marţiale. Regele a fost condamnat la moarte şi decapitat în anul 1649 pentru că nu a respectat angajamentele la care erau obligaţi regii şi pentru că îşi folosise incorect puterea. Cromwell a domnit apoi peste Anglia, dându-şi nu numele de rege, ci acela de „lord protector al ţării". Dar nu s-a mulţumit cu acest titlu, pentru că şi-a exercitat cu adevărat funcţia. Tot ceea ce realizase Elisabeta – coloniile engleze din America şi contoarele din India, formarea unei flote operaţionale şi marele comerţ maritim – i se părea de cea mai mare importanţă. Cromwell a uzat de toată perspicacitatea şi de toată energia în scopul întăririi puterii Angliei în toate domeniile şi slăbirii pe cât posibil a vecinilor apropiaţi, care erau olandezii. Aproape imediat după moartea lui, când puterea a revenit în mâna regilor (începând din 1688, regalitatea a fost de origine olandeză), această putere s-a exercitat fără dificultate majoră. Anglia a mers mai departe pe drumul pe care pornise. În schimb, nici un rege, până în zilele noastre, nu a îndrăznit să mai încalce angajamentele consemnate în *Magna Charta Libertatum* din 1215.

Regii francezi au avut mai puține probleme. Spre deosebire de englezi, nu erau constrânși să respecte un angajament scris. În plus, beneficiau de o țară prosperă și foarte populată, care nu risca să fie distrusă, chiar și în urma cumplitelor războaie religioase. Și, mai ales, Franța îl avusese ca adevărat conducător, în timpul Războiului de Treizeci de Ani, pe cardinalul Richelieu, care a făcut pentru țara lui cel puțin cât a făcut Cromwell pentru Anglia, poate chiar mai mult. A știut să-și impună vederile cavalerilor și nobililor și a fost suficient de abil și de șiret ca să le retragă treptat toată puterea. Ca un bun jucător de șah, el a știut să exploateze toate soluțiile și dintr-un mic avantaj obținea imediat unul mai mare. În cele din urmă, concentrase în mâinile lui toată puterea și, după cum îți dai seama, a impus-o pe cea a Franței asupra Europei. Prin acțiunea lui, Richelieu a contribuit la slăbirea puterii împăratului german în cursul războiului de treizeci de ani. Or, Spania era atunci sărăcită, Italia, dezmembrată și Anglia nu mai era în culmea puterii sale, astfel încât, la moartea lui Richelieu, Franța a apărut ca singura țară cu adevărat influentă. La un an după moartea cardinalului, în 1643, pe tronul țării a urcat un alt rege, Ludovic al XIV-lea. Nu avea atunci decât cinci ani și a bătut recordul lumii la cea mai lungă domnie. Într-adevăr, a domnit până în anul 1715, adică timp de șaptezeci și doi de ani. Evident, nu a guvernat el cât a fost minor. Dar a luat hotărârea să o facă el însuși la moartea celui care îi fusese tutore, cardinalul Mazarin, cel care jucase aproape același rol ca Richelieu. De exemplu, el a ordonat ca nici un pașaport să nu fie atribuit unui francez fără autorizația lui. Toți oamenii de la curte s-au prăpădit de râs, considerând această măsură ca o toană de tânăr monarh, convinși că se va plictisi repede de ea. Dar s-au înșelat. Pentru Ludovic al XIV-lea, a fi rege însemna mult mai mult decât hazardul care îl făcuse să se nască rege. Considera că îi fusese atribuit rolul principal într-o piesă de teatru, căreia și-a consacrat întreaga viață. Nici un om înaintea lui, nici după el, nu a învățat atât de bine acest rol, nici nu-l va juca până în ultima zi cu atâta demnitate și pompă, fără să se plictisească vreodată.

Ludovic al XIV-lea a acaparat întreaga putere exercitată până atunci de Richelieu, apoi de Mazarin. Nobilii nu au mai avut nici

un drept decât acela de a-l privi cum își juca rolul. Spectacolul plin de măreție începea de la ora opt dimineața cu faimoasa „trezire a regelui", când Ludovic al XIV-lea catadicsea să se trezească. Însoțiți de șambelan și de medic, prinții din familia regală intrau în dormitorul lui. După ce îl salutau cu o plecăciune, îi erau prezentate cu solemnitate două peruci buclate și pudrate, asemenea unor coame de leu. După bunul său plac, regele alegea una, își îmbrăca un superb halat de casă și se așeza lângă pat. Abia în acel moment, nobilii cei mai importanți în ierarhie, ducii, erau primiți în camera lui. Apoi, în timp ce era bărbierit, intrau la rândul lor secretarii, ofițerii și funcționarii. După care, ușile dormitorului erau deschise și o cohortă de demnitari, mareșali, guvernatori, prinți ai Bisericii și de favoriți ai regelui își făceau apariția în mare ținută pentru a fi prezenți la ceremonia îmbrăcării Maiestății Sale!

Totul era organizat în cele mai mici detalii. Cea mai mare onoare era să-i poți da regelui cămașa, în prealabil încălzită. Această onoare revenea fratelui regelui sau, în absența lui, celui care ocupa după el rangul cel mai înalt. Cu mâneca dreaptă ținută de primul valet, stânga, de un duce, regele își îmbrăca atunci cămașa. Conform unei etichete stricte, ceremonia continua până la apariția regelui, purtând ciorapi

Nobilii curții, privind plini de respect și entuziasm cum era îmbrăcat Maiestatea sa, regele Ludovic al IV-lea.

de mătase multicolori, o pereche de pantaloni trei sferturi bufanți din mătase, lungi până la jumătatea coapsei, o vestă scurtă cu mâneci din satin colorat, o eșarfă albastră, o sabie la șold și o haină brodată, pe deasupra cu un guler de dantelă, pe care un înalt demnitar i-o aducea pe o tavă de argint. Apoi, zâmbitor, regele părăsea dormitorul, cu o pălărie cu pene pe cap și un baston în mână, făcându-și intrarea în marea sală, sub privirile fascinate și pline de respect ale asistenței, adresând fiecăruia un compliment, primind cuvintele măgulitoare ale celor care îi declarau că era mai frumos decât zeul-soare Apollo și mai puternic decât eroul Hercule din Grecia antică. Ba chiar ajungeau să-i spună că era asemenea soarelui Domnului, ale cărui raze și strălucire dădeau viață tuturor lucrurilor. Și el, și suita lui sa erau conștienți că participă la un joc perfect pus la punct.

După cum vezi, ai fi zis că erai pe vremea faraonilor, care se proclamau „fiii Soarelui". Singura diferență era că egiptenii din Antichitate chiar credeau, în timp ce pentru Ludovic al XIV-lea era doar un fel de joc. După serviciul religios de dimineață, regele intra în camera sa și dădea ordinele pentru acea zi. Atunci începeau multele ore de muncă adevărată, pe care regele o îndeplinea zilnic, ținând să se ocupe de toate treburile statului. Restul zilei era consacrat diferitelor distracții, partide de vânătoare, baluri, reprezentarea unor piese de autori iluștri, interpretate de actori de renume, pentru marea plăcere a curții și a regelui. Trezirea regelui nu era singurul moment solemn și epuizant al zilei. Aceleiași etichete i se supuneau mesele și culcatul regelui, al cărui ceremonial devenise un balet cu o coregrafie extrem de complexă. Și se strecurau exagerările cele mai aberante! De exemplu, cel care trecea prin fața patului regal trebuia să se încline, ca un catolic la biserică în fața altarului, chiar și când era gol. Când regele juca cărți sau conversa, o mulțime de oameni stăteau obligatoriu la o distanță respectuoasă în jurul lui și îi sorbeau cuvintele abile și pline de spirit, ca și cum ar fi fost vorba de niște revelații.

Oamenii de la curte nu visau decât să fie îmbrăcați ca regele, să știe să țină bastonul asemenea lui, să-și pună pălăria, să se așeze sau să meargă întocmai ca suveranul. Femeile nu aveau altă grijă decât aceea de a-i fi pe plac. Ca să-și atragă favorurile lui, purtau gulere

Pe terasa palatului regal, doamnele și nobilii de la curte, îmbrăcați în straie scumpe, stăteau de vorbă în voie.

de dantelă, rochii ample și foșnitoare, confecționate din cele mai frumoase stofe, și bijuterii superbe. Viața nu se mai derula decât la curte, în castele fastuoase cum nu mai existaseră vreodată, pentru că Ludovic al XIV-lea avea o adevărată pasiune: construirea de castele. La porunca lui, s-a construit, nu departe de Paris, la Versailles, un castel a cărui suprafață era aproape de cea a unui oraș. Palatul avea un număr incredibil de săli pline de aur, damasc, lustre de cristal, mii de oglinzi, mobile superbe, catifea și mătase, tablouri grandilocvente, multe dintre ele reprezentându-l pe rege ca Apollo primind omagiile tuturor popoarelor din Europa. Dar și mai extraordinară decât realizarea castelului era cea a parcului. Concepția lui constituia imaginea vieții de la curte, somptuoasă, minuțios elaborată și teatrală. Nici un copac nu avea voie să crească cum voia el, nici un tufiș nu putea să-și păstreze forma naturală. Totul era ordonat să formeze frunzișuri rectilinii, garduri verzi curbilinii, vaste peluze sau staturi de flori în formă de spirală, alei cu spații circulare și, ici și colo, statui, iazuri și fântâni arteziene. De când trăiau la curte, ducii, pe vremuri puternici,

hoinăreau prin parc cu soţiile, călcând pe pietrişul alb şi discutând într-un limbaj preţios şi cizelat.

Nu ştiu dacă îţi dai seama de costul unui astfel de castel şi de felul de viaţă care se ducea acolo. Regele avea două sute de servitori numai pentru el, iar tot restul era pe măsură. Dar Ludovic al XIV-lea a avut ca miniştri oameni inteligenţi, de cele mai multe ori de origine modestă, cărora le-a delegat puteri în virtutea marilor lor talente. Iar aceşti oameni au ştiut cum să facă rost de bani. S-au străduit să dezvolte schimburile comerciale cu străinătatea şi au favorizat pe cât posibil industriile şi artizanatul francez, dar i-au şi copleşit pe ţărani cu impozite şi prelevări de tot felul. În timp ce la curte toţi se ghiftuiau cu mâncărurile cele mai rafinate în veselă de aur şi argint, ţăranii mâncau resturi şi chiar buruieni.

Dar nu viaţa la curte înghiţea cei mai mulţi bani. Mult mai ruinătoare erau războaiele pe care Ludovic al XIV-lea le-a purtat tot timpul, de cele mai multe ori fără alt scop decât să-şi sporească puterea, acaparând provincii de la statele vecine. Înzestrat cu o armată puternică, perfect echipată, el a atacat Olanda şi Germania, acesteia din urmă luându-i, de exemplu, oraşul Strasbourg, fără măcar să folosească un pretext valabil. Se considera stăpânul întregii Europe. Şi, într-un anume sens, chiar era. Mai-marii Europei încercau să-l imite. Prinţii germani, chiar şi cei care deţineau doar o mică bucată de pământ, şi-au ridicat castele imitându-l pe cel de la Versailles, cu aur şi damasc, alei mărginite de garduri vii, gentilomi cu peruci pudrate şi doamne purtând toalete ample.

Îl imitau pe „Regele Soare" în toate, numai că ei erau ceea ce Ludovic al XIV-lea interpreta: regi de operetă puţin cam ridicoli, fălindu-se în straie strălucitoare. Dar Ludovic al XIV-lea era mai mult decât atât. Ca să nu fie nevoie să mă crezi pe cuvânt, ascultă ce scria aproximativ cu aceste cuvinte nepotului său, când acesta a plecat în Spania să preia tronul: „Nu acorda niciodată favorurile tale oamenilor care te măgulesc cel mai mult, încrede-te pentru binele tău mai curând în cei care îndrăznesc să nu-ţi fie pe plac. Nu-ţi neglija niciodată treburile pentru plăceri, fă-ţi o regulă de viaţă care să delimiteze momentele pentru destindere şi distracţie. Consacră-ţi întreaga

atenţie treburilor puterii. Ascultă cât mai mulţi oameni înainte de a lua o hotărâre. Fă tot posibilul să înveţi să descoperi fiinţele superioare, ca să le poţi folosi când vei avea nevoie de ele. Fii amabil faţă de oricine, nu rosti niciodată vorbe jignitoare". Acest text rezumă foarte bine adevăratele principii ale regelui Franţei Ludovic al XIV-lea, acel uimitor amestec de vanitate, delicateţe, risipă, măreţie, indiferenţă, frivolitate şi muncă pasionată.

Ce se petrecea în aceeaşi perioadă în estul Europei

Cuceririle turcilor • Revolta din Ungaria • Asediul Vienei • Ian Sobieski şi eliberarea Vienei • Primul Eugen de Savoia • Ivan cel Groaznic • Petru cel Mare • Naşterea Sankt Petersburgului • Carol al XII-lea al Suediei • Stralsund • Creşterea puterii Rusiei

În timp ce Ludovic al XIV-lea îşi organiza curtea la Paris şi la Versailles, o nouă nenorocire lovea Germania. E vorba de turci. Îţi aminteşti că, în urmă cu mai bine de două sute de ani (în 1453), turcii cuceriseră Constantinopolul, apoi creaseră un mare imperiu musulman, Imperiul Otoman, din care făceau parte Egiptul, Palestina, Mesopotamia, Asia Mică şi Grecia, adică vechiul Imperiu Roman de Răsărit, de unde strălucirea şi măreţia este adevărat că dispăruseră. Apoi, turcii trecuseră dincolo de Dunăre şi, în 1526, învinseseră armata ungară. Aproape toţi nobilii unguri, precum şi regele muriseră în luptă. Turcii cuceriseră jumătate din Ungaria şi încercaseră să ia cu asalt Viena, fără să reuşească, fiind obligaţi să facă imediat cale întoarsă. După cum îţi aminteşti, puterea lor maritimă fusese nimicită în 1571 de regele Filip al II-lea al Spaniei şi aliaţii săi veneţieni. Totuşi, turciiu rămâneau un popor puternic şi un paşă turc – guvernator – îşi avea sediul la Budapesta. Or, mulţi unguri care, de la moartea regelui lor, se aflau sub autoritatea imperiului, erau protestanţi. În

această calitate, s-au angajat contra lui în războaiele religioase. După Războiul de Treizeci de Ani, situația nu s-a ameliorat și, în câteva rânduri, nobilii unguri s-au revoltat, până în ziua în care le-aa cerut vecinilor lor turci să le vină în ajutor.

Sultanul s-a grăbit să le îndeplinească dorința. De mult dorea un război, pentru că puterea soldaților și războinicilor săi i se părea că devenise prea mare și se temea de ei. Dacă soldații lui ieșeau învingători, cu atât mai bine; dacă piereau în luptă, cel puțin ar fi scăpat de ei! Vezi bine ce om simpatic era! În anul 1683, a format o armată puternică, făcând apel la oameni din cele patru colțuri ale imperiului. Pașii din Mesopotamia și Egipt au venit cu soldații lor, tătari și arabi. Grecii, ungurii și românii li s-au alăturat și s-au adunat cu toții la Constantinopol. De acolo, au plecat să lupte contra Austriei sub comanda primului-ministru, numit și mare vizir, Kara Mustafa. Armata era formată din peste două sute de mii de oameni, bine echipați, oferind un spectacol pitoresc în costumele lor tradiționale, turbane și drapele pe care puteau fi văzute simbolul lor, semiluna.

Armatele împăratului aflate în Ungaria nu au putut să reziste unui astfel de asalt. S-au retras și i-au lăsat pe turci să ajungă până la Viena. Ca toate orașele din acea perioadă, Viena avea fortificații. Acestea au fost în grabă consolidate și s-a făcut rost de multe alimente și tunuri, pentru ca toși cei douăzeci de mii de soldați să poată susține asediul orașului până la sosirea împăratului și a aliaților săi. În realitate, împăratul și curtea s-au retras în mare grabă la Linz, apoi la Passau (în Bavaria). Când vienezii au zărit în depărtare satele și periferia orașului incendiate de turci, aproape șaizeci de mii de persoane au fugit, umplând drumurile cu șiruri nesfârșite de căruțe și trăsuri.

Călărețiii turci au ajuns, în sfârșit, la porțile Vienei. Imensa armată a încercuit orașul și a bătut cu tunurile fortificațiile în încercarea de a le distruge. Conștienți de primejdie, vienezii s-au apărat cu o energie supraomenească. A trecut o lună. Turcii trăgeau permanent cu tunurile și provocau în zidurile de apărare spărturi din ce în ce mai periculoase, fără ca vreun ajutor să apară la orizont. Asupra orașului s-a abătut atunci altă nenorocire. Epidemii de ciumă și de holeră au făcut aproape tot atâtea victime cât ghiulele turcilor. În

plus, amenințarea penuriei de alimente sporea cu fiecare ceas. Mare fericire când, cu prețul vieții, soldații reușeau să părăsească orașul ca să facă rost de câțiva boi. Spre sfârșit, trebuia să dai douăzeci-treizeci de creițari (veche monedă austriacă) ca să cumperi o pisică, ceea ce însemna mult, mai ales pentru o așa friptură! În timp ce zidurile de apărare stăteau gata să cadă, trupele imperiale au venit, în sfârșit, în ajutorul vienezilor. Îmi închipui cum au răsuflat ușurați asediații! Trupele imperiale venite din Austria și din Germania nu au fost singurele ajutoare. Regele Poloniei, Ian Sobieski, cu care împăratul semnase mai înainte un pact de alianță contra turcilor, declarase că era gata să ia parte la luptă, în schimbul unor concesii importante. Printre altele, el revendica funcția de comandant suprem al trupelor, onoare care îi revenea împăratului, așa că s-a pierdut timp prețios în negocieri interminabile. Armata lui Sobieski a ajuns pe înălțimile Vienei și i-a atacat pe turci. După lupte crâncene, turcii au luat-o la fugă, lăsându-și baltă și corturile. O pradă pentru soldații învingători! Tabăra turcească număra patruzeci de mii de corturi și te ducea cu gândul la un mic oraș foarte cochet cu străduțele lui drepte.

După înfrângerea de la Viena, turcii s-au retras din ce în ce mai mult. Ne putem imagina că, dacă ar fi reușit să cucerească Viena, ar fi fost aproape la fel de grav ca în cazul în care arabii musulmani, cu aproape o mie de ani în urmă, ar fi ieșit victorioși în fața lui Carol Martel în bătăliile de la Tours și Poitiers. Trupele imperiale au ponit în urmărirea turcilor, în timp ce oamenii luii Sobieski se întorceau acasă. Generalul din fruntea trupelor austriece era un francez perfect în toate privințele, Eugen de Savoia. Totuși, Ludovic al XIV-lea nu-l folosise în armata lui, părându-i-se prea șters. Dar, în cursul anilor ce au urmat, prințul Eugen și-a câștigat gloria respingându-i pe turci tot mai departe, recucerind de la ei un mare număr de țări. Astfel, sultanul a fost nevoit să abandoneze Ungaria, apoi Austria.

Deoarece curtea de la Viena câștigase putere și bani, în Austria, ca și în alte părți, au început să se ridice castele și multe mănăstiri într-un stil complet nou, căruia i s-a dat numele de „stil baroc". Iar puterea turcilor s-a redus din ce în ce mai mult, deoarece erau acum confruntați cu un nou dușman, Rusia.

Un pașă al oastei turcești la Viena, împreună cu garda sa de corp.

Până acum nu am auzit de Rusia, o țară mare plină de păduri, cu stepe imense în partea sa de nord. Seniorii domneau peste țăranii lor săraci cu o cruzime incredibilă, iar conducătorul domnea peste seniori cu o cruzime poate și mai incredibilă. Unul dintre acești suverani, în jurul anului 1580, a fost Ivan cel Groaznic (căruia i se adaugă numele de țar, derivat de la latinescul *caesar*). Acest calificativ era,

din păcate, justificat. În comparație cu el, Nero era un exemplu de blândețe. În acele timpuri, rușii nu erau deloc preocupați de Europa și de ce se petrecea acolo. Erau îndeajuns de ocupați cu certurile și luptele dintre ei. Deși creștini, nu erau supuși autorității papei. Șeful lor spiritual era un episcop căruia i se dădea numele de „patriarh" al Imperiului Roman de Răsărit, cu sediul la Constantinopol. Prin urmare, avea puține relații cu Occidentul.

În anul 1689 (la șase ani după asediul Vienei de către turci), un nou suveran a urcat pe tronul Rusiei. Numele lui era Petru, numit Petru cel Mare. Acesta era la fel de barbar și de plin de cruzime ca predecesorii lui. Îi plăcea băutura și se delecta cu suferințele cu care își copleșea poporul. Dar își pusese în cap să facă din imperiul lui un stat după modelul statelor occidentale, cum erau Franța, Anglia sau Imperiul German. Știa foarte bine de ce avea nevoie ca să reușească: de bani, de comerț, de orașe. Prin urmare, voia să afle cum au reușit celelalte țări și pentru asta a făcut călătorii lungi. În Olanda, a văzut marile orașe portuare cu vasele imense care navigau până în America și în India pentru a face comerț. Atunci, a luat hotărârea să aibă și el astfel de nave și a vrut să știe, evident, cum se construiau. Fără să stea prea mult pe gânduri, s-a angajat ca simplu ucenic dulgher de marină la un meșter olandez constructor de corăbii. După ce a învățat meseria, s-a întors acasă, însoțit de un cortegiu de muncitori specializați în construcția navelor.

Dar îi mai lipsea ceva: orașul portuar. Ăsta să fie necazul! A poruncit să fie construit unul, care, evident, va fi pe malul mării, exact cum le văzuse în Olanda. Dar malul mării, în nordul Rusiei, era format doar din terenuri mlăștinoase și nelocuibile. În realitate, aceste pământuri aparțineau Suediei, cu care tocmai se războia Petru cel Mare. Nu avea importanță! A poruncit să fie deportați în masă țărani din regiuni îndepărtate și i-a constrâns să sece mlaștinile și să bată țăruși. Optzeci de mii de muncitori s-au spetit muncind. Curând, a apărut un adevărat oraș portuar. Petru cel Mare i-a dat numele de Sankt Petersburg. Apoi a dorit ca rușii să devină europeni adevărați. Nu mai aveau voie să poarte lungile bluze tradiționale, barbă și păr lung. De acum înainte au fost obligați să se îmbrace ca francezii sau

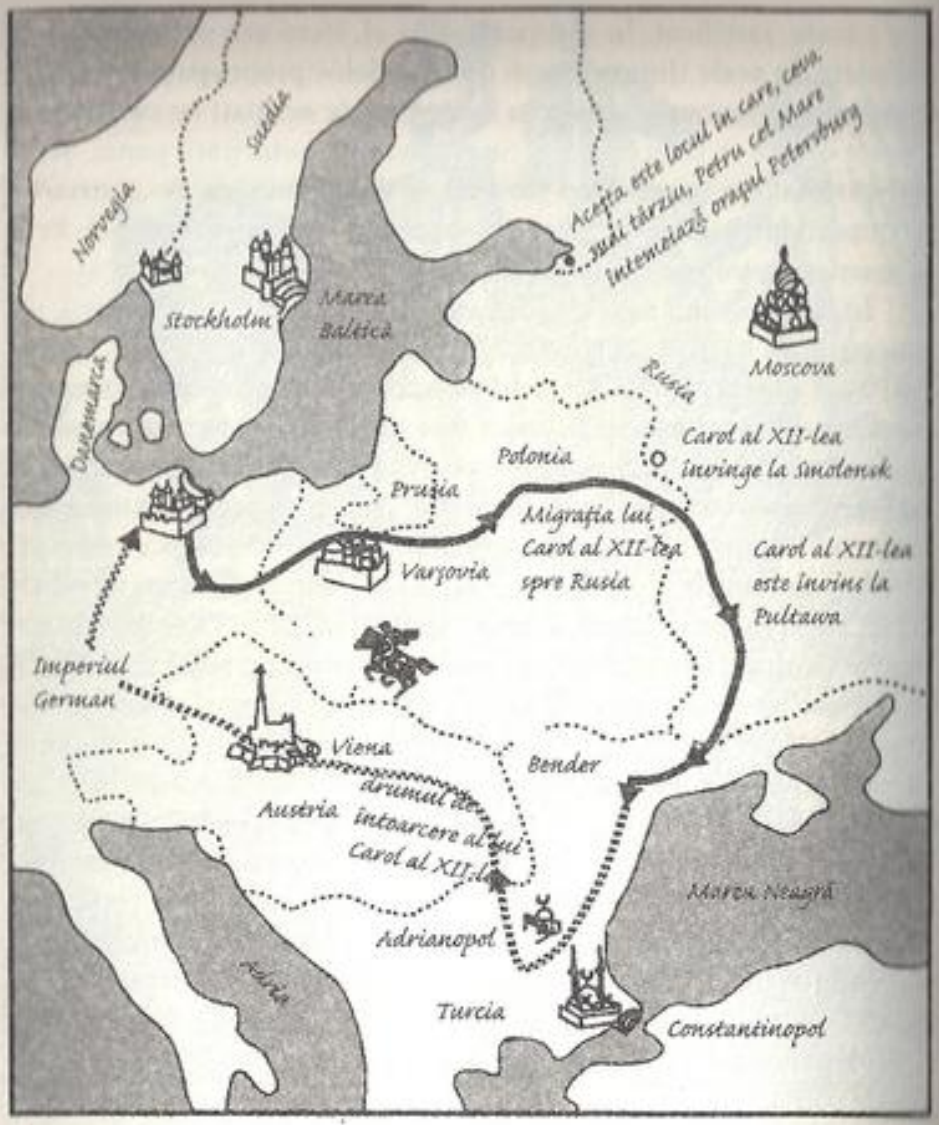

Împăratul Suediei, Carol al XII-lea, încrezător şi dornic de aventură, a pornit prin Europa, până când şi-a găsit moartea la graniţa cu Danemarca.

germanii. Şi vai de cel care era nemulţumit sau se revolta contra inovaţiilor lui Petru cel Mare! Sancţiunea venea imediat: era biciuit şi executat. Dacă poţi să-ţi închipui: chiar fiul regelui a fost torturat de moarte la ordinul tatălui său! Petru cel Mare nu era un personaj

simpatic. Totuşi, şi-a atins obiectivele. A fost nevoie de timp, desigur, pentru ca ruşii să devină europeni. Însă începând din această perioadă a intrat Rusia în jocul european pentru cucerirea puterii.

Totul a început cu Petru cel Mare. Acesta a plecat la război contra Suediei, care, de la cuceririle lui Gustav-Adolf din timpul Războiului de Treizeci de Ani, devenise statul cel mai puternic din nordul Europei. În timpul lui Petru cel Mare, suveranul suedez nu avea nici pietatea, nici perspicacitatea lui Gustav-Adolf. Ajuns la putere în anul 1697, tânărul rege Carol al XII-lea, era unul dintre aventurierii cei mai incredibili care au existat vreodată. Ar fi fost demn să apară în romanele lui Karl May sau în poveşti extravagante de acelaşi fel. Tot ceea ce a făcut pare să ţină de ficţiune. A luptat cu armata lui contra lui Petru cel Mare şi a ieşit învingător, în faţa unui adversar de cinci ori mai puternic decât el. Apoi a cucerit Polonia şi a intrat în Rusia fără măcar să mai aştepte o altă armată suedeză, aflată atunci în drum spre el. A pătruns tot mai adânc în interiorul Rusiei, permanent în fruntea trupelor, trecând fluvii şi mlaştini fără să dea ochii cu cazacii ruşi. A venit toamna, apoi iarna, cu frigul sever din Rusia, fără ca regele Carol al XII-lea să aibă ocazia să-şi dovedească marele curaj în faţa inamicului. În timp ce armata lui era pe jumătate moartă de foame, de frig şi epuizare, ruşii şi-au făcut apariţia şi au nimicit-o. Toate acestea s-au întâmplat în anul 1709. Reuşind să scape, Carol al XII-lea s-a refugiat în Turcia. A stat acolo cinci ani, în cursul cărora a încercat, zadarnic, să-i determine pe turci să intre în război contra Rusiei. În cele din urmă, în 1714, a auzit că, în Suedia, mai-marii regatului văzând că nu se mai întorcea din Turcia, aveau intenţia să aleagă un alt rege.

Carol al XII-lea a îmbrăcat imediat uniforma unui ofiţer german şi, însoţit de o singură persoană, a părăsit fuguţa Turcia ca să ajungă la Stralsund, în Germania de Nord, în acel moment sub dominaţia Suediei. Regele a început atunci o cursă nebună de şaisprezece zile printr-o ţară inamică. Călăreau ziua şi dormeau noaptea într-o diligenţă, expuşi pericolelor. Comandantul fortăreţei, pe care l-a trezit din somn, a rămas cu gura căscată când l-a văzut pe rege ivindu-se în faţa lui, ştiindu-se că era undeva prin Turcia. Când oraşul a aflat vestea,

a fost cuprins de entuziasm pentru această ispravă nemaivăzută, în timp ce Carol al XII-lea era cufundat într-un somn adânc care părea că nu se va mai sfârși. Avea picioarele umflate și au fost nevoiți să-i taie încălțările ca să i le poată scoate. Și, brusc, nimeni nu s-a mai gândit la alegerea altui rege. Imediat ce s-a întors în Suedia, Carol al XII-lea s-a lansat în alte aventuri războinice. Și-a făcut de lucru în Anglia, Germania, Norvegia și Danemarca. Mai întâi, a vrut să intre în război contra Danemarcei. Dar, în 1718, pe când asedia un oraș fortificat danez, a murit. S-a spus că a fost ucis chiar de supușii lui, sătui de atâtea războaie.

Astfel a scăpat Petru cel Mare de un inamic periculos. Continuându-și realizarea ambițiilor, țarul a sporit puterea imperiului, extinzându-l în cele patru puncte cardinale, în Europa, Turcia, Persia și în țările asiatice.

Timpuri cu adevărat noi

Filozofia Secolului Luminilor • Toleranță, rațiune și umanitate • Critica gândirii Secolului Luminilor • Importanța Prusiei crește • Frederic cel Mare • Maria-Tereza • Armata prusacă • Marea coaliție • Războiul de Șapte Ani • Iosif al II-lea • Abolirea iobăgiei și pedepsei cu moartea • Reforme grabnice • Războiul de independență din America • Benjamin Franklin • Drepturile omului și sclavii negri

Dacă ai putea vorbi cu un om din perioada ocupației turcești, ai fi cu siguranță foarte mirat de limbajul lui, un limbaj prolix și manierat, înțesat cu numeroase cuvinte franțuzești și latine, citate latinești, despre care nici tu și nici eu nu am știi de unde au fost luate, tot felul de fraze alambicate. Și ai mai fi mirat de modul de a face plecăciuni adânci. Ai avea, cred, sentimentul că sub acea venerabilă perucă se află o persoană căreia îi place să mănânce și să bea bine și că acest domn în straie de dantelă, broderii și mătase – iartă-mi expresia – pute sub parfumul lui, pentru că nu se spală, ca să spun așa niciodată.

În schimb, ai fi cu totul uluit când ar începe să-și expună opiniile, că toți copiii trebuie crescuți cu bățul, că fetele, abia ieșite din copilărie, trebuie căsătorite cu bărbați pe care nu-i cunosc; că țăranul s-a născut pe lume doar ca să muncească și să tacă; cerșetorii și vagabonzii sunt buni doar de biciuit, de pus în fiare și de expus batjocurii în piața publică; că hoții trebuie spânzurați, ucigașii, sfârtecați în public, iar vrăjitoarele și alți magicieni dăunători, care infestau periculos țara, arși pe rug; că ereticii trebuie vânați, persecutați sau aruncați în temniță; că acea cometă zărită de curând pe cer e un semn prevestitor al unor timpuri pline de nenorociri și că ar fi bine să porți o brasardă roșie pentru a te proteja de ciuma care a făcut deja o mulțime de victime la Veneția; că domnul Soundso, un prieten englez, a făcut afaceri extraordinare vânzând ca sclavi în America negri din Africa, și câtă perspicacitate a avut acest om venerabil considerând că indienii făcuți prizonieri în America sunt inapți de muncă!

Să știi că astfel de vorbe nu erau rostite doar de oameni grosolani și stupizi, ci și de oameni de toate condițiile și de toate naționalitățile, de o inteligență și o pietate de netăgăduit. Lucrurile au început să evolueze lent, abia din 1700. Oribila mizerie generală, provocată de războaiele religioase în Europa, i-a făcut pe unii să-și pună tot felul de întrebări. Oare nu era mai important să judeci un om după natura sa profundă, după bunătate, umanism, decât după convingerile religioase? Nu era preferabil ca oamenii să se înțeleagă între ei în pofida divergențelor de opinie și de religie? Ce s-ar întâmpla dacă oamenii s-ar respecta reciproc și ar tolera convingerile celorlalți? Era prima dată când se evoca o noțiune atât de revoluționară, toleranța. Pentru cei care se exprimau astfel, nu puteau să existe divergențe de opinii decât în domeniul religiei. Toți oamenii înzestrați cu rațiune recunoșteau că doi plus doi fac patru. Rațiunea („bunul-simț uman", cum se mai spunea) era, prin urmare, ceea ce putea și trebuia să-i unească pe toți oamenii. În domeniul rațiunii, poți să combați și să încerci să-l convingi pe celălalt, făcând apel la argumente logice. Dar trebuie să respectăm și să tolerăm credința celorlalți, deoarece aparține domeniului iraționalului.

Prin urmare, acești oameni acordau importanță nu doar religiei, ci și rațiunii, acea capacitate de a emite o judecată clară și chibzuită

asupra oamenilor și naturii. Ei și-au amintit atunci de lucrările grecilor și romanilor din Antichitate și de cele ale florentinilor din timpul Renașterii. Au găsit și mai mult sprijin în scrierile unor oameni îndrăzneți care, precum Galilei, trudiseră din greu pentru explicarea naturii prin formule matematice. În acest domeniu, nu era vorba de divergență de opinii religioase, ci doar de experimentare și de dovadă tangibilă. Numai rațiunea era hotărâtoare pentru a înțelege și a explica legile naturii, lumea astrală etc., rațiune cu care erau înzestrați toți oamenii, fie ei săraci sau bogați, cu pielea albă, neagră sau galbenă.

În consecință, se mai spunea, deoarece toți oamenii sunt înzestrați cu rațiune, sunt în mod fundamental de valoare egală. Îți amintești de învățătura creștinismului: toți oamenii sunt egali în fața lui Dumnezeu. Dar cei care predicau toleranța și rațiunea au mers și mai departe. Nu s-au mulțumit doar să afirme că toți oamenii erau de valoare egală, au cerut și același tratament pentru toți, subliniind că orice om, creatură a Domnului înzestrată cu rațiune, are drepturi pe care nimeni nu poate și nu trebuie să i le retragă. Orice ființă are dreptul să hotărască în privința vieții și activității profesionale, să fie liberă să facă ceea ce-i dictează rațiunea și conștiința. Acești oameni au mai enunțat multe alte lucruri.

De exemplu, considerau că nici un copil nu mai trebuia crescut cu bățul și că, de acum înainte, trebuia folosită rațiunea pentru a-l face să înțeleagă de ce un lucru era bun sau rău; criminalii erau și ei ființe omenești, care, desigur, comiseseră o greșeală, dar puteau fi ajutați să se schimbe; că era înspăimântător să însemnăm cu fierul roșu fruntea sau obrazul unui om deoarece într-o zi a făcut ceva rău, marcându-l astfel pe viață pentru ca toți să poată spune văzându-l: „E un criminal!" Există un lucru, spuneau ei, care interzice batojocorirea unui om în public: demnitatea umană.

Toate aceste idei, care s-au răspândit începând din anul 1700, mai ales în Anglia, apoi în Franța, au inaugurat ceea ce se va numi filozofia Secolului Luminilor, deoarece voia să combată obscurantismul superstiției prin „lumina" rațiunii.

Mulți oameni consideră astăzi că filozofia Secolului Luminilor susține doar lucruri evidente și că, în acea perioadă, exista o viziune

mai curând simplistă despre marile mistere ale naturii și ale lumii. Este adevărat. Dar trebuie să înțelegi că ceea ce este evident pentru noi astăzi nu era deloc așa în acea epocă și că apărătorii acestei filozofii au fost nevoiți să dea dovadă de mult curaj, de sacrificii și de perseverență pentru a-i bate la cap pe contemporanii lor, până când i-au făcut să accepte evidențele moștenite de noi astăzi. Trebuie să știi că rațiunea nu oferă și nu va oferi niciodată cheia tuturor misterelor. Totuși, datorită ei, am reușit să dezvăluim multe dintre ele.

În cursul celor două sute de ani care au urmat, cercetările și descoperirile le-au depășit în număr pe cele realizate în cursul celor două mii de ani de istorie. Reține mai ales importanța, în viață, a celor trei principii fundamentale ale filozofiei Secolului Luminilor: toleranța, rațiunea și bunăvoința față de ceilalți. Ele implică interzicerea torturării unui om bănuit de a fi comis un delict până când, pe jumătate inconștient, acesta sfârșește prin a mărturisi ceea ce așteptam de la el; respingerea credinței în existența vrăjitoarelor și condamnarea lor la ardere pe rug (ultima condamnare a unei vrăjitoare va fi pronunțată în Germania în 1749 și în Elveția în 1783); lupta contra maladiilor nu recurgând la metode vagi superstițioase, ci făcând cercetări științifice pentru a analiza cauzele și, mai ales, impunând igiena; proscrierea ideii că pot să existe șerbi și sclavi; tratarea tuturor membrilor unui stat după aceleași legi și acordarea de drepturi femeilor ca și bărbaților. Toate acestea au fost opera unor cetățeni și scriitori curajoși care au încercat să lupte pentru ideile lor. Cuvântul „a îndrăzni" nu-i deloc exagerat. Chiar dacă, în luptele lor, acești oameni s-au arătat uneori nedrepți față de cei din vechime și față de moștenirea trecutului, să nu uităm că au fost nevoiți să ducă o luptă aspră ca să-și impună ideile despre toleranță, rațiune și sentimentele umanitare față de aproapele nostru.

Această luptă ar fi durat mai mult timp și ar fi costat mult mai multe sacrificii dacă, în Europa, câțiva monarhi nu s-ar fi bătut în prima linie pentru ideile filozofiei Secolului Luminilor. Unul dintre aceștia a fost regele Prusici, Frederic cel Mare.

Îți amintești că, în această perioadă, titlul de împărat care revenise Habsburgilor de mai multe generații nu mai avea decât o valoare onori-

fică. Habsburgii nu-şi exercitau cu adevărat puterea decât în Austria, Ungaria şi Boemia. În Germania, puterea se afla în mâna prinţilor din Bavaria, din Saxa şi numeroase alte state, mici şi mari. Regiunile care, de la Războiul de Treizeci de Ani, nu mai ascultau de împăratul catolic de la Viena erau cele protestante din Germania de Nord. Dintre toate aceste state protestante germane, cel mai puternic era Prusia. De la moartea marelui ei suveran Frederic-Wilhelm I (1640-1688), Prusia se mărise cu teritoriile luate de la Suedia în Germania de Nord. În 1701, prinţul prusac se proclamase rege al Prusiei. Era un stat războinic, cu o disciplină riguroasă, unde nobilii considerau o onoare supremă să fie ofiţeri în armata de elită a regelui.

Urcat pe tron în 1740, Frederic al II-lea, din familia Hohenzollern, era al treilea rege al Prusiei. Posteritatea i-a dat numele de Frederic cel Mare. El a fost, în mod incontestabil, unul dintre oamenii cei mai cultivaţi ai timpului său. Regele era prieten cu câţiva francezi (printre care Voltaire) ale căror scrieri susţineau ideile filozofiei Luminilor, iar el însuşi scria, conform acestor idei, exprimându-se în limba franceză. Pentru că, deşi era regele Prusiei, simţea doar dispreţ faţă de limba şi tradiţiile germane care, este adevărat, căzuseră foarte jos de la dezastrele Războiului de Treizeci de Ani. În schimb, se considera dator să facă din statul german un stat-model şi să dovedească temeiul ideilor prietenilor săi francezi. După cum îi plăcea să spună, se considera primul slujitor al statului, valetul, nu ca proprietarul lui. În această calitate, se preocupa de cele mai mici detalii şi încerca să impună peste tot noile idei. Una dintre aceste prime măsuri a fost suprimarea torturii. Tot el a uşurat servituţile cele mai apăsătoare ale ţăranilor faţă de seniorii lor. A fost preocupat în permanenţă ca toţi locuitorii regatului, cei mai săraci, ca şi cei mai puternici, să fie trataţi cu echitate. În acele timpuri, lucrul acesta nu era deloc uşor.

Dar ambiţia lui cea mai mare era să facă din Prusia statul cel mai puternic şi să depăşească total puterea împăratului Austriei. Şi credea că va reuşi cu uşurinţă. Din 1740, Austria era administrată de o femeie, împărăteasa Maria-Terezia. Când a luat puterea, având doar douăzeci şi trei de ani, Frederic a crezut că venise momentul să-şi însuşească un teritoriu aparţinând Imperiului Austriac. În fruntea

Soldaţii prusaci ai lui Frederic năpustindu-se pe câmpul de luptă, nu ca o mulţime dezorganizată, ci ca o trupă bine instruită.

armatei lui perfect antrenate, regele a atacat provincia Silezia şi a anexat-o Prusiei. De atunci, şi aproape întreaga viaţă, a luptat tot timpul contra împărătesei Austriei. Acorda multă importanţă armatei, antrenată cu multă asprime, făcând-o cea mai bună din lume.

Dar Maria-Tereza s-a dovedit a fi un adversar mult mai tenace decât îşi imaginase Frederic la prima vedere. Totuşi, nu avea un caracter belicos, fiind înainte de orice o femeie de o mare pietate şi o bună mamă, care a adus pe lume şaisprezece copii. Deşi Frederic cel Mare a fost marele ei duşman, s-a inspirat de la el în multe domenii şi a făcut multe reforme. Şi ea a abolit tortura, a uşurat viaţa ţăranilor şi s-a interesat în mod special de instaurarea unui sistem de învăţământ de calitate. A avut sentimentul că este o adevărată mamă pentru ţara ei şi nu a avut niciodată pretenţia că ştie totul mai bine decât oricine. S-a înconjurat de sfetnici buni, dintre care unii au avut capacitatea de a se măsura cu Frederic, nu doar pe câmpul de bătălie, ci şi la toate curţile europene, pe care le-au câştigat de partea lor în lungile războaie dintre Frederic al Prusiei şi Austria. Chiar şi Franţa care, de secole, se folosise de cea mai mică ocazie ca să lupte contra Imperiului German, a trecut de partea Austriei, iar Maria-Tereza a dat mâna fiicei sale Maria-Antoaneta viitorului rege al Franţei, Ludovic al XVI-lea, ca o chezăşie a viitoarei lor prietenii.

Frederic s-a pomenit împresurat din toate părţile de state inamice: Austria, Franţa, Suedia şi Rusia, devenită o ţară mare şi puternică. Fără

Mamă a copiilor săi şi totodată a întregii ţări, aşa poate fi numită Maria Tereza, care a adus pe lume 16 copii, din care au supravieţuit zece.

să aştepte ca aceste ţări să-i declare război, el a ocupat Saxa, care îi era şi ea ostilă, apoi a declanşat un război nemilos împotriva Austriei şi aliaţilor ei, doar cu susţinerea Angliei. Acesta a fost Războiul de Şapte Ani. Perseverenţa lui Frederic l-a făcut să iasă victorios, în pofida supremaţiei forţelor inamice, şi acest lung război s-a încheiat în avantajul lui, deoarece i-a fost cedată Silezia.

Începând din anul 1765, Maria-Tereza a împărţit puterea cu fiul ei Iosif, care i-a succedat la tron la moartea ei sub numele de Iosif al II-lea, împărat al Austriei. Noul împărat s-a arătat un apărător şi mai înverşunat al filozofiei Luminilor decât mama lui şi Frederic al II-lea, iar întreaga sa acţiune a fost dictată doar de trei principii fundamentale: toleranţă, raţiune şi sentimente de umanitate faţă de aproapele său. Astfel, a abolit pedeapsa cu moartea şi şerbia ţăranilor. El le-a permis protestanţilor din Austria să-şi practice cultul şi, deşi catolic fervent, i-a luat Bisericii o parte din bunuri şi bogăţii. Om bolnăvicios, Iosif al II-lea avea sentimentul că nu va domni mult timp şi s-a grăbit să acţioneze cu o ardoare, o grabă şi o nerăbdare incredibile. Această avalanşă de reforme se derula prea repede după

părerea supuşilor lui, cărora le dădea peste cap obiceiurile seculare. Dacă mulţi îl admirau pe împărat, poporul o prefera pe mama lui, femeie mai pioasă şi mai cu măsură.

În timp ce ideile Secolului Luminilor triumfau în Austria şi Germania, cetăţenii a numeroase colonii engleze nu mai voiau să fie supuşi britanici şi să plătească impozite Angliei. Un om s-a aşezat în fruntea mişcării lor pentru obţinerea independenţei. Numele lui era Benjamin Franklin. Burghez modest, specializat în studiul ştiinţelor naturii – îi datorăm inventarea paratrăsnetului –, Franklin era un om simplu şi de o mare echitate. Sub conducerea sa şi a unui alt american, George Washington, coloniile şi oraşele engleze din America s-au unit ca să dea naştere primului stat liber din Lumea Nouă, Statele Unite. După ani de război, trupele engleze de pe continentul american au fost respinse. Apoi americanii şi-au însuşit noul mod de gândire susţinut în Europa, adoptând, în 1776, o constituţie bazată pe recunoaşterea drepturilor omului, libertate şi egalitate. Ceea ce nu i-a împiedicat să pună la muncă sclavii negri pe plantaţiile lor!

O revoluţie de o mare violenţă

Ecaterina cea Mare • Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea • La curte • Jurisdicţia seniorială • Stilul rococo • Maria Antoaneta • Convocarea Stărilor Generale • Cucerirea Bastiliei • Suveranitatea poporului • Adunarea Naţională • Iacobini • Ghilotina şi Tribunalul Revoluţionar • Danton • Robespierre • Domnia Terorii • Condamnarea regelui • Victoria asupra străinătăţii • Raţiunea • Directoratul • Republicile vecine

Toate ţările aderaseră la ideile filozofiei Luminilor şi suveranii le puseseră în practică în modul lor de a guverna. Chiar şi împărăteasa Rusiei, Ecaterina a II-a cea Mare, ţinea o corespondenţă susţinută cu instigatorii acestor idei noi. Doar regii Franţei se prefăceau că nu ştiu nimic şi că pe ei nu-i priveau toate acestea. Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea, succesorii Regelui-Soare, erau oameni incompe-

tenți, care s-au mulțumit să-și imite marele predecesor în manifestările exterioare ale puterii. Au reținut, evident, pompa și fastul, cheltuielile nebunești pentru finanțarea petrecerilor și reprezentațiilor de opere, construirea unor noi castele și parcuri imense, somptuoasele livrele din mătase și cu dantele ale cohortelor de servitori și ale celorlalți oamenii de la curte... Nu erau preocupați să afle de unde veneau banii. Oameni fără lege și credință au devenit miniștri de finanțe și au recurs la toate mijloacele, inclusiv cele mai josnice, ca să preleveze sumele de bani colosale de care aveau nevoie, condamnându-i pe țărani să muncească ca niște ocnași și strivindu-i pe burghezi sub greutatea impozitelor. În acest timp, la curtea regelui, nobilii risipeau acești bani la jocuri de noroc sau pentru tot felul de fantezii, înconjurați de râsete și glume, care nu erau întotdeauna dintre cele mai subtile.

Când un nobil părăsea castelul regelui ca să revină pe domeniile sale, nenorocirea țăranilor devena și mai mare. Imitând ceea ce văzuse la curte, nobilul organiza împreună cu suita lui vânători de iepuri sau vulpi, iar copitele cailor călcau câmpurile pe care țăranii le lucraseră cu sudoarea frunții. Vai de țăranii care ar fi îndrăznit să se plângă! Se puteau considera fericiți dacă primeau doar lovituri de cravașă din partea seniorului. Pentru că un nobil de țară era și judecător pe domeniile sale și își putea pedepsi supușii după dorință. Cel care se bucura de favoarea regelui putea să primească de la acesta o foaie pe care se aflau doar câteva cuvinte: „Domnul... este condamnat la închisoare. Semnat: Ludovic al XV-lea". Nobilul putea atunci să scrie el însuși numele celui care, pentru un motiv oarecare, nu-i era pe plac, făcându-l să dispară.

Acești nobili își duceau viața la curte, înzorzonați și parfumați, îngâmfați și sclifosiți, agitându-și hainele foșnitoare din mătase și dantele. Erau sătui de fastul grav din timpul lui Ludovic al XIV-lea. Preferau conversațiile frivole și afectate, înlocuiseră perucile lungi cu peruci ușoare și pudrate care se terminau, pe ceafă, cu o coadă împletită. Stăpâneau la perfecție arta de a face plecăciuni sau pe aceea de a dansa, nefiind depășiți în aceste domenii decât de doamnele lor. Acestea aveau bustul strâns într-un corset strâmt și purtau fuste largi bufante care te duceau cu gândul la niște clopote, numite crinoline. Toți

„Păstori și păstorițe" într-un dans din perioada Rococo. Asemenea reprezentări erau privite de cei mai distinși spectatori.

acești domni și doamne se plimbau pe aleile castelelor regale, neglijându-și domeniile și lăsându-și țăranii să moară de foame. Dar cum această natură prea sofisticată li s-a părut până la urmă plictisitoare, au imaginat un nou joc, cel al „simplității" și al „naturii", constând în a locui în fermecătoare stâne construite în parcul castelului și dându-și nume de păstori și păstorițe împrumutate din legendele grecești. Acesta constituia pentru ei culmea naturalului și simplității.

În acest mediu pestriț, elegant, prețios și extrem de rafinat a venit să trăiască fiica Mariei-Tereza a Austriei, Maria-Antoaneta. Era o fată de numai paisprezece ani când s-a căsătorit cu viitorul rege al Franței. Ea și-a imaginat că, ceea ce descoperea corespundea cu ce trebuia să fie. Și s-a arătat cea mai pătimașă dintre toți, organizând o mulțime de baluri mascate și alte petreceri demne de basmele cu zâne, jucând și ea comedia și interpretând de minune rolul de păstoriță! I se părea că viața la curtea regilor Franței era cu adevărat minunată. Totuși, fratele ei mai mare, împăratul Iosif al II-lea, precum și Maria-Tereza au avertizat-o deseori, sfătuind-o să ducă o viață simplă și să nu irtite mai mult poporul nevoiaș prin cheltuieli excesive și frivolități. În 1777, împăratul Iosif i-a trimis o scrisoare lungă ca s-o mustre. „Lucrurile nu mai pot dura astfel, îi scria el, revoluția va fi teribilă dacă nu iei seama".

Dar totul a continuat ca înainte încă doisprezece ani. Revoluția a fost cu atât mai teribilă. Curtea risipise toți banii țării. Nu mai rămăsese mai nimic pentru a finanța cheltuielile zilnice ale unui

astfel de desfrâu. În 1789, regele Ludovic al XVI-lea a luat hotărârea să convoace Stările Generale, adunare la care luau parte cele trei ordine – nobilimea, clerul și burghezia (numită, îți amintești, starea a treia) –, ca să discute cum să facă rost de bani.

Propunerile și exigențele nobilimii, clerului și poporului nefiind pe placul regelui, acesta le-a transmis prin maestrul lui de ceremonii să părăsească sala de ședință. Atunci a răsunat un glas, al unui om cu mintea vioaie și pasionată, pe nume Mirabeau. Apostrofându-l pe maestrul de ceremonii, el a strigat: „Duceți-vă și spuneți celor care v-au trimis că ne aflăm aici din voința poporului și că nu vom pleca decât dați afară prin forța baionetelor".

Nimeni nu i se mai adresase până atunci în acest fel regelui Franței. Surprinși, miniștrii regelui s-au întrebat cum să reacționeze. În timp ce aceștia se gândeau, deputații celor trei ordine au deliberat asupra mijloacelor de redresare a situației economice catastrofale. Nimeni nu se gândea la îndepărtarea regelui. Singura dorință era de a introduce în Franța aceleași reforme ca acelea deja puse în practică de alți suverani în statul lor. Dar regele, deși om slab și nehotărât, nu era obișnuit să i se dicteze ce avea de făcut. De exemplu, i se părea atât de normal să se consacre activității sale preferate (lăcătușeria), încât nimeni nu îndrăznise vreodată să-l deranjeze. Așadar, regele a chemat trupele să-i dea afară pe deputați din Adunare. Aflând despre aceste măsuri, poporul din Paris s-a înfuriat foarte tare. Își pusese ultima speranță în deliberările ședinței. Venind din toate părțile, oamenii au mers la închisoarea de stat, Bastilia, unde unii filozofi ai Luminilor fuseseră pe vremuri încarcerați și unde, se credea, erau deținuți mulți oameni nevinovați. Regele nu a îndrăznit să dea imediat ordin să se tragă asupra poporului, ca să nu le sporească nemulțumirea. Poporul a cucerit fortăreața și i-a masacrat pe cei câțiva funcționari ai închisorii. Apoi, plin de bucurie, a defilat pe străzile orașului, expunându-i în mod triumfător pe deținuții eliberați. Numai că s-a dovedit că acești deținuți erau cu adevărat niște criminali.

În acest timp, cele trei ordine reunite ale Adunării luaseră o hotărâre incredibilă: să impună principiile gândirii Luminilor, îndeosebi pe cea care stipula că, rațiunea fiind comună tuturor oamenilor, toți

oamenii erau egali și trebuiau să fie tratați în fața legii în mod echitabil. Deputații nobilimii au dat exemplu, renunțând de bunăvoie la toate privilegiile, provocând entuziasmul general. S-a mai anunțat că orice cetățean francez putea să ocupe orice funcție, că toți aveau în cadrul statului aceleași drepturi și aceleași îndatoriri, definind astfel ceea ce avea să se numească Drepturile Omului. Delegații au proclamat și faptul că puterea se afla de acum înainte în mâinile poporului, regele fiind doar reprezentantul lui.

Încearcă să-ți imaginezi ce însemna hotărârea pe care o luase Adunarea: suveranul se afla în slujba poporului, nu invers, ceea ce însemna că suveranul nu mai putea să abuzeze de puterea sa. La apariția acestor declarații în presă, parizienii au interpretat diferit noțiunea de suveranitate a poporului. Ei își imaginau că, de acum înainte, puterea aparținea tuturor oamenilor care populau străzile și piețele publice, cei care erau numiți în mod obișnuit „popor". Și când regele, arătându-se în continuare lipsit de chibzuință, a început negocieri secrete cu celelalte curți străine, cerându-le să-l ajute să-și reprime propriul popor, precupețele și micii burghezi din Paris au plecat la Versailles. Au masacrat garda castelului, au intrat în sălile somptuoase împodobite cu uși de cristal, oglinzi și tapiserii și l-au constrâns pe rege și pe soția lui, Maria-Antoaneta, pe copiii lor și suita să-i urmeze la Paris. Acolo, familia va fi sub controlul poporului!

Într-o noapte, regele și familia lui au încercat să fugă în străinătate. Dar organizarea fugii a fost plină de complicații și stângăcii. Ai fi crezut că plecau la unul dintre acele baluri mascate de la curte. Regele și familia sa au fost recunoscuți și puși sub pază. Adunarea Constituantă, devenită Adunarea Națională de când cele trei ordine fuseseră dizolvate, a continuat valul de reforme. Toate bunurile Bisericii Catolice au fost confiscate, precum și cele ale nobililor care, din teamă față de revoluție, fugiseră în străinătate. Apoi Adunarea a declarat că poporul trebuia să aleagă acum noi reprezentanți, însărcinați cu votarea legilor.

Aceste măsuri au adus pe băncile Adunării, în 1791, o mulțime de tineri veniți din cele patru colțuri ale Franței. Dar regii și suveranii din Europa nu au vrut să mai asiste pasivi la spectacolul unui rege a

cărui putere era aproape abolită. La drept vorbind, nu prea erau entuziasmaţi la ideea de a-l susţine pe Ludovic al XVI-lea. Pe de o parte, nu aveau prea multă consideraţie faţă de comportamentul adoptat de acesta; pe de altă parte, ca puteri străine, nu vedeau cu ochi răi slăbirea puterii Franţei. Totuşi, Prusia şi Austria au trimis ceva trupe ca să-l protejeze pe rege. Poporul francez s-a înfuriat atunci la culme. Ţara întreagă s-a revoltat contra acestei ingerinţe străine pe care nu o solicitase. Erau acuzaţi de înaltă trădare toţi nobilii şi susţinătorii regelui, existând convingerea că erau înţeleşi cu aceşti apărători străini ai cauzei regelui. Cete populare s-au năpustit noaptea în casele a mii de nobili; i-au băgat la închisoare şi i-au executat. Excesele revoltaţilor s-au înmulţit. Toţi aveau un singur scop: să distrugă trecutul.

Totul a început cu o nouă modă vestimentară. Adepţii revoluţiei s-au debarasat de peruci, de pantalonii bufanţi până la genunchi şi de ciorapii de mătase. Şi-au pus pe cap bonete roşii ascuţite şi au îmbrăcat pantaloni lungi şi strâmţi, aşa cum purtăm astăzi. Era mult mai practic şi mai ieftin. Astfel îmbrăcaţi, băteau străzile strigând: „Moarte nobilimii! Libertate, egalitate, fraternitate!" La drept vorbind, cei care erau numiţi iacobini, partidul cel mai virulent, aveau o concepţie deosebită a fraternităţii. Ei i-au atacat nu doar pe nobili, ci pe toţi aceia care nu le împărtăşeau opiniile, condamnându-i la decapitare. Pentru aplicarea acestei sentinţe, a fost inventată o maşină, ghilotina, care tăia foarte repede capetele. A fost instaurată o nouă jurisdicţie, numită „tribunalul revoluţionar", care, zi după zi, a condamnat la moarte mii de oameni, decapitaţi apoi cu ajutorul ghilotinei în pieţele publice din Paris.

Capii acestor mase populare fanatizate erau oameni remarcabili. Unul dintre ei, Danton, orator strălucit, om pasionat, curajos şi lipsit de scrupule, ţinea discursuri poporului cu vocea lui puternică şi îl îndemna să continue lupta contra susţinătorilor monarhiei. Alt şef se numea Robespierre şi era diferit de Danton. Avocat, ştiind să-şi păstreze judecata rece, cu o înfăţişare rigidă, acesta ţinea discursuri interminabile în care evoca fără încetare eroii din Antichitatea greacă şi romană. Urca la tribuna adunării, îmbrăcat întotdeauna foarte pedant, făcând gesturi largi, ducându-te cu gândul la acei

„Libertate, egalitate, fraternitate" – deviza revoluţiei franceze, iar cei ce se împotriveau erau trimişi la ghilotină fără milă.

profesori severi şi temuţi. De la tribună, vorbea despre virtute şi iar virtute. Despre virtutea lui Cato cel Bătrân, despre virtutea lui Temistocle, despre virtutea inimii omeneşti în general şi despre ura pe care o avea faţă de viciu. Şi, pentru că viciul trebuia urât, duşmanii

Franței trebuiau decapitați pentru a asigura triumful virtuții! Și cine erau dușmanii Franței? Toți aceia care nu erau de părerea lui. Astfel Robespierre, în numele virtuții inimii omenești, a pus să fie decapitați sute de adversari. Totuși, să nu crezi că era ipocrit. După toate aparențele, era convins că avea dreptate. De altfel, zadarnic ai fi încercat să-l corupi cu cadouri și să încerci să-l emoționezi prin lacrimi. Acest „Incoruptibil", cum era numit, era un om terifiant. De altfel, voia să impună teroarea și îi viza pe cei pe care îi numea dușmanii rațiunii.

Apoi a venit ziua în care regele Ludovic al XVI-lea a fost adus în fața tribunalului poporului, fiind condamnat la moarte pentru că a chemat străinii împotriva propriului popor. Puțin mai târziu, a fost ghilotinată și Maria-Antoaneta. În fața morții, regele și regina au dat dovadă de mai multă demnitate și măreție decât manifestaseră în cursul vieții. Țările străine au fost oripilate de execuția lor și au trimis trupe asupra Parisului. Dar poporul nu voia în ruptul capului să-i fie luată libertatea. S-a decretat mobilizare generală și armatele germane au fost respinse, în timp ce la Paris și mai ales în orașele de provincie teroarea atingea apogeul.

Robespierre și deputații, considerând creștinismul o relicvă a unei vechi superstiții, au promulgat o lege care îl abolea pe Dumnezeu. De acum înainte, în locul cultului lui Dumnezeu, fusese instaurat cultul Rațiunii. Pentru a celebra acest nou cult, a fost organizat un mare cortegiu care a defilat cu multă muzică pe străzile din Paris, având în frunte pe tânăra logodnică a unui tipograf, îmbrăcată într-o rochie lungă și albă și purtând pe umeri o mantie albastră, simbol al „zeiței rațiunii". Puțin mai târziu, Robespierre a considerat că nu se mersese destul de departe în domeniul virtuții. A determinat promulgarea unei alte legi care decreta existența lui Dumnezeu și nemurirea sufletului, prezentându-se el însuși ca preot al „ființei supreme", noul nume dat lui Dumnezeu. Acum nu mai apărea în public decât cu o pană la pălărie și cu un buchețel în mână. Probabil că era foarte comic și îți poți imagina că mulți pufneau în râs.

Apoi a venit momentul în care puterea lui Robespierre a intrat în declin. Danton se săturase de execuțiile zilnice și a cerut să se

dea dovadă de clemență și de compasiune. Replica lui Robespierre a venit prompt: „Numai criminalii cer clemență pentru alți criminali!" Și Danton a fost și el condamnat la moarte. Dar a fost ultima victorie obținută de Robespierre. La puțin timp după aceea, în timp ce ținea unul dintre interminabilele sale discursuri, în care declara că se ajunsese abia la începutul execuțiilor, că încă existau în Franța dușmani ai libertății, că viciul continua să triumfe și că patria era în pericol, în ziua aceea, și pentru prima dată, nimeni nu a aplaudat. S-a lăsat o tăcere de moarte. După câteva zile, Robespierre a fost și el decapitat.

Dușmanii Franței fuseseră învinși; nobilii, dacă nu aleseseră singuri să devină simpli burghezi, fuseseră decapitați sau expulzați din Franța; egalitatea în fața legii fusese obținută; bunurile Bisericii și ale nobililor fuseseră date țăranilor, eliberați de șerbia feudală; oricine în Franța putea să exercite meseria pe care și-o alegea să aspire la o slujbă. Poporul se săturase de acest război civil și voia să redobândească pacea și ordinea ca să se poată bucura de aceste victorii extraordinare. Tribunalul revoluționar a fost desființat și, în 1795, a fost aleasă o conducere formată din cinci membri, un „directorat", însărcinat să administreze țara după aceste noi principii.

Între timp, ideile revoluției franceze se răspândiseră dincolo de frontiere și stârniseră un mare entuziasm în țările vecine. Chiar și Belgia și Elveția au trecut la o republică bazată pe principiile Drepturilor Omului și pe egalitate, iar toate aceste republici au fost susținute militar de guvernul francez. Un soldat servea în una dintre aceste armate de intervenție și puterea lui avea curând să o depășească pe cea a revoluției...

Ultimul cuceritor

Napoleon Bonaparte în Corsica • Venirea la Paris • Asediul portului Toulon • Cucerirea Italiei • Expediția în Egipt • Imperiul – Consulatul și Codul napoleonian • Împăratul francezilor • Victoria de la Austerlitz • Sfârșitul Sfântului Imperiu Romano-Germanic • Francisc I al Austriei • Blocada continentală • Victoria asupra Rusiei • Spania și războiul civil • Aspern și Wagram • Revolta germană • Marea Armată • Retragerea din Rusia • Bătălia de la Leipzig • Congresul de la Viena • Întoarcerea lui Napoleon din insula Elba • Waterloo • Sfânta Elena

Ceea ce mi-a plăcut întotdeauna în istoria lumii este faptul că nu ține de ficțiune și că toate evenimentele extraordinare pe care le relatează au avut loc cu adevărat. Mai mult, aceste evenimente ne poartă în aventuri de o sută de ori mai nebunești și mai surprinzătoare decât cele pe care le-am putea imagina. Acum îți voi povesti una dintre aceste aventuri, nebunească și incredibilă, dar la fel de adevărată ca noi doi.

Nu departe de Italia, se află o insulă muntoasă, însorită și săracă, pe nume Corsica. În această insulă trăia un avocat cu soția lui și cei opt copii ai lor. Avea un nume italian: Buonaparte. În 1769, când s-a născut al doilea fiu al lui, Napoleon, insula tocmai fusese vândută Franței de către genovezi. Locuitorii, corsicani, erau foarte nemulțumiți, ceea ce a provocat numeroase conflicte cu autoritățile franceze. Pentru că tânărul Napoleon dorea să devină ofițer, tatăl lui l-a trimis, la vârsta de zece ani, la o școală militară din Franța. Băiatul era sărac. Tatălui îi venea greu să-l ajute financiar, ceea ce i-a accentuat copilului caracterul închis și melancolic. Nu se juca deloc cu colegii de clasă. Va povesti mai târziu că, la școală, își găsise un colț unde avea obiceiul să se izoleze și să viseze cu ochii deschiși. Când colegii voiau să-i ocupe colțul, și-l apăra cu toate puterile. „Aveam deja instinctul, va spune ele mai târziu, că voința mea trebuia să fie mai puternică decât a celorlalți și că ceea ce-mi plăcea trebuia să-mi aparțină".

A acumulat multe cunoștințe, beneficiind, în plus, și de o memorie fenomenală. La șaptesprezece ani, a devenit sublocotenent în armata franceză, unde era numit „micul caporal", pentru că era mic de statură.

În acea perioadă, abia dacă avea ce mânca. Citea enorm, fiind atent la toate. Trei ani mai târziu, în 1789, când a izbucnit revoluția, Corsica a vrut să se elibereze de suveranitatea Franței. Bonaparte a plecat în Corsica și a luptat contra francezilor. Dar, în cele din urmă s-a reîntors la Paris, pentru că, a mărturisit el într-o scrisoare, doar la Paris poți să faci lucruri mari. Și avea dreptate. La Paris a început totul pentru el. Întâmplarea a făcut ca un compatriot de-al lui Bonaparte să fie ofițer superior într-o armată desemnată de revoluționari să înăbușe revolta orașului Toulon. Acest om l-a luat cu el pe tânărul locotenent, în vârstă de douăzeci și cinci de ani, și nu a avut de ce să regrete. Bonaparte a dat sfaturi atât de bune despre felul de așezare a tunurilor și despre țintele ce trebuiau atinse, încât orașul a cedat foarte curând, ceea ce i-a adus gradul de general. În acea perioadă de tulburări și de incertitudini, această avansare nu anunța o lungă carieră. Pentru că a fi simpatizantul unui partid, însemna să fii adversarul partidului opus. Când guvernul care îl făcuse general, adică prietenii lui Robespierre, a fost răsturnat de la putere, Bonaparte a fost și el arestat. Este adevărat că a fost eliberat repede, dar i s-a luat gradul de general și a fost trimis în rândul trupei pe motiv că pactizase cu iacobinii. În acel moment al vieții sale, lipsit de orice resursă, i se părea că nu mai putea spera într-un viitor mai bun. Hazardul a făcut din nou ca una dintre cunoștințele sale să-l recomande la Paris celor cinci membri ai Directoratului, care i-au încredințat misiunea de a reprima o manifestație violentă a unor tineri nobili. Fără cea mai mică ezitare, Bonaparte a pus să se tragă asupra insurgenților și a împrăștiat manifestația. Drept recompensă, a fost numit din nou general și a primit comanda unei mici armate care trebuia să plece în Italia ca să propage, ca în alte țări, ideile Revoluției Franceze.

Deznodământul misiunii părea dintre cele mai nesigure. Armata încredințată lui Bonaparte nu avea de nici unele. În acea perioadă, Franța trăia într-o mare sărăcie și o mare dezordine. Înainte de a pleca în campanie, generalul Bonaparte (al cărui nume de familie fusese franțuzit), le-a spus soldaților: „Soldați! Sunteți prost hrăniți și aproape goi. Guvernul vă datorează mult, dar nu poate să vă dea nimic. Răbdarea, curajul vostru vă onorează, dar nu vă procură nici

avantaje, nici glorie. Vă voi conduce în cele mai roditoare câmpii ale lumii: veți găsi acolo orașe mari, provincii bogate; acolo veți dobândi onoarea, gloria, bogăția. Soldați, vă vor lipsi oare curajul și tăria?" Bonaparte știa atât bine să găsească cuvintele potrivite ca să înflăcăreze spiritul soldaților și să-i facă să se avânte la atac împotriva unor forțe inamice superioare, încât a mers din victorie în victorie. După doar câteva săptămâni de la începutul campaniei din Italia, ca să le stimuleze ardoarea războinică, le-a spus: „Soldați! În cincisprezece zile ați câștigat șase bătălii, ați dobândit douăzeci și unu de drapele, cincizeci și cinci de tunuri, ați cucerit cea mai bogată parte a Piemontului. Ați reușit totul fără să aveți nimic. Ați dobândit victorii fără tunuri, ați trecut râuri fără poduri, ați făcut marșuri forțate fără încălțări, ați răbdat de sete și deseori de foame. Cred că toți vor, întorcându-se acasă, să poată să spună cu mândrie că a făcut parte din armata care a cucerit Italia!"

Aceste cuvinte nu au fost zadarnice. În puțin timp, armata a cucerit Italia de Nord și Bonaparte a instituit acolo o republică după modelul Franței și Belgiei. Să mai adăugăm că, în timpul campaniei din Italia, de fiecare dată când Bonaparte găsea obiecte de artă și manuscrise prețioase care îi plăceau, le trimitea cu convoaiele la Paris, ceea ce îi sporise prestigiul. După Italia, și-a condus armata mai spre nord, din direcția Austriei. Avea pică pe împărat că luptase contra lui în Italia. Emisarii împăratului au venit la Viena și s-au întâlnit cu el în orașul Leoben, din Stiria. În sala de deliberări, fusese adus un fotoliu mai înalt pentru ministrul plenipotențiar al împăratului. Bonaparte a spus atunci: „Luați de-aici fotoliul acesta, nu pot să văd un tron fără să nu simt nevoia să mă așez pe el". Bonaparte l-a obligat pe împărat să cedeze Franței toate regiunile din Germania care se aflau la vest de Rin. Apoi s-a întors la Paris. Dar, la Paris, nu avea ce să facă. Atunci a propus guvernului o acțiune dintre cele mai temerare. Cel mai mare dușman al Franței în acea perioadă era Anglia. Iar Anglia devenise puternică datorită posesiunilor sale în America, Africa, India și Australia. Slăbiciunea armatei franceze nu permitea un atac direct contra Angliei și, în plus, flota ei nu avea îndeajuns de multe vase. În schimb, putea fi atacată o posesiune engleză.

Astfel, Bonaparte a obținut încuviințarea să plece cu armata lui în Egipt, aflat atunci sub dominație engleză. Ca Alexandru cel Mare, Bonaparte visa să cucerească Orientul. A luat cu el și savanți, însărcinați să studieze vestigiile trecutului. Ajuns în Egipt, s-a adresat musulmanilor egipteni, dându-se drept profet, asemenea lui Mahomed. Le-a declarat pe un ton solemn că citea în inimi „sentimentele cele mai tainice", că venirea lui fusese prezisă „de când există lumea" și că, de altfel, figura și „în sfânta carte a Coranului, în mai bine de douăzeci de pasaje!" Și a adăugat că zadarnice erau toate eforturile, pentru că nu ar fi putut să facă nimic contra lui, deoarece mai era scris că va reuși tot ce va întreprinde.

Este adevărat că, la început, evenimentele păreau să-i dea dreptate. În 1798, a câștigat împotriva armatelor inamice o mare victorie lângă piramide, ca și altele câteva, pentru că era pe uscat un strateg ieșit din comun. Dar pe mare, englezii îi erau cu mult superiori, iar celebrul amiral Nelson a fost gata să distrugă întreaga flotă franceză din portul Abukir, de pe coastele egiptene. În rândul armatei franceze a izbucnit o epidemie de ciumă și, primind de la Paris vestea că guvernul era puternic divizat, Bonaparte a crezut că aceasta era ocazia să joace un rol mare în Franța. Fără să fi primit vreun ordin, și-a părăsit soldații și a pornit în taină spre Franța. Când a debarcat la Fréjus, ca general aureolat de glorie, toată lumea s-a bucurat. Toți își puneau speranța în el. Un om atât de eficace pe terenul inamicului va fi la fel de capabil să pună ordine în propria țară. Încrederea de care se bucura i-a dat îndrăzneala să-și îndrepte tunurile, în 1799, spre sediul guvernului din Paris, să-i expulzeze pe aleșii poporului din sala de deliberări cu ajutorul grenadierilor și să-și însușească puterea supremă. Luând exemplu de la romanii din vechiul imperiu, s-a proclamat „consul".

În calitate de consul, a dus o viață somptuoasă în fosta reședință a regilor Franței și a făcut să se reîntoarcă mulți nobili condamnați la exil. Dar s-a apucat serios de treabă ca să facă ordine în Franța, anume ca tot ce se petrecea, peste tot și în orice moment, să se facă cu voia lui. În acest sens, și-a atins ținta. A poruncit realizarea unei culegeri de legi după care să se conducă noua societate, dându-i numele de

Codul lui Napoleon. În cursul unei noi campanii în Italia, a învins încă o dată Austria. Bonaparte era idolatrizat de soldaţi şi toţi francezii îl venerau, deoarece adusese ţării glorie şi cuceriri. A fost numit consul pe viaţă. Dar ambiţia lui Bonaparte nu s-a oprit aici. Voia şi mai mult. Şi, în 1804, s-a proclamat împărat al francezilor! Papa în persoană a venit la Paris să-i celebreze încoronarea. Puţin mai târziu, Napoleon I a fost proclamat şi rege al Italiei. Celelalte ţări au început să tremure în faţa puterii acestui nou-venit pe scena politică, iar Anglia, Austria, Rusia şi Suedia au semnat un pact de alianţă contra lui. Napoleon nu s-a lăsat impresionat. Nu-i era teamă de armatele inamice, chiar dacă erau foarte numeroase. Ba chiar a mers în întâmpinarea lor şi, în cursul iernii anului 1805, la Austerlitz, în Moravia, a obţinut o victorie zdrobitoare asupra trupelor aliate inamice. În acel moment, Napoleon a fost stăpânul absolut al aproape întregii Europe. El a oferit fiecărui membru al familiei ceea ce s-ar putea numi o mică suveranitate. Cu alte cuvinte, a oferit fiecăruia un regat. Cumnatul lui a primit Italia, fratele cel mare, Neapole, fratele cel mic Olanda, alt cumnat o parte din Germania şi surorile au primit ducate italiene. O reuşită strălucită pentru familia acelui corsican care, cu nici douăzeci de ani în urmă, în insula lui îndepărtată, abia avea ce mânca!

Napoleon a avut putere deplină chiar şi în Germania, pentru că prinţii germani care, de mult timp, respinseseră autoritatea împăratului austriac, au devenit aliaţii lui. Apoi împăratul Francisc, la Viena, a renunţat la titlul de împărat al Germaniei punând astfel capăt Sfântului Imperiu Romano-Germanic, care începuse cu încoronarea lui Carol cel Mare la Roma. Toate acestea se întâmplau în anul 1806. Acum, Francisc de Habsburg avea doar titlul de împărat al Austriei.

Apoi Napoleon a pornit o campanie contra familiei Hohenzollern şi, în câteva zile, a spulberat armata prusacă. A intrat în Berlin în 1806 şi, de acolo, a edictat Europei propriile legi. Una dintre măsurile sale cele mai importante a fost interzicerea tuturor ţărilor europene să vândă sau să cumpere produse din Anglia, ţară inamică a Franţei. Cu alte cuvinte, a decretat „blocada continentală" a Angliei. Neavând flotă ca să învingă militar această ţară puternică, spera să o distrugă

în acest fel. Refuzul celorlalte state l-a făcut să pornească o nouă campanie în Germania şi a luptat contra ruşilor, aliaţi ai Prusiei. Şi, în 1807, a putut să ofere celui mai tânăr frate al său o parte din Germania, numindu-l rege.

Apoi a venit rândul Spaniei. A cucerit-o şi a dăruit coroana ei fratelui său Joseph, mai înainte rege al Neapolului, şi a atribuit regatul Neapolelui unuia dintre cumnaţi. Numai că vine un moment în care popoarele nu mai acceptă să fie tratate la infinit ca nişte simple cadouri de familie. Spaniolii primii, în 1808, nu au mai vrut să rămână sub suveranitatea francezilor. Nu au existat propriu-zis lupte, ci o insurecţie permanentă imposibil de reprimat, pentru că un număr foarte mare de oameni erau sătui de excesele armatei franceze. După Spania a venit rândul Austriei, al cărei împărat nu voia să se mai supună ordinelor lui Napoleon. În 1809, a izbucnit un nou război. Napoleon şi-a lansat trupele spre Viena. Pentru prima dată în viaţă, a fost bătut lângă Viena, la Aspern, de un general curajos, arhiducele Carol. Dar, câteva zile mai târziu, la Wagram, Napoleon a nimicit armata austriacă. A intrat în Viena, s-a instalat în palatul imperial de la Schömbrunn şi l-a constrâns pe împăratul Francisc să-i acorde mâna fiicei sale Maria-Luiza. Nu a fost o decizie uşor de luat pentru familia Habsburgilor, care domnea de mai bine de cinci sute de ani la Viena. Napoleon nu provenea dintr-o familie princiară; era, în realitate, doar un mic locotenent, devenit prin propriile merite stăpânul şi cel care dădea ordine în toată Europa.

În 1810, Maria-Luiza a născut un fiu, căruia Napoleon i-a dat titlul de „rege al Romei". Imperiul napoleonian era acum mult mai întins decât fusese cel al lui Carol ce Mare, dacă luăm în calcul că toate regatele fraţilor şi surorilor lui, precum şi cele ale generalilor existau doar datorită lui. De altfel, nu se dădea înapoi să le adreseze scrisori pline de injurii când nu-i era pe plac felul lor de a acţiona. De exemplu, îi scria fratelui său, regele Westfaliei: „Am văzut un ordin de zi al tău care te face de râsul Germaniei şi Franţei. Chiar nu ai nici un prieten lângă tine care să-ţi spună adevărul? Eşti rege şi frate al împăratului: calităţi ridicole la război! Trebuie să fii soldat, soldat şi iar soldat; nu e nevoie nici de ministru, nici de corp diplomatic, nici

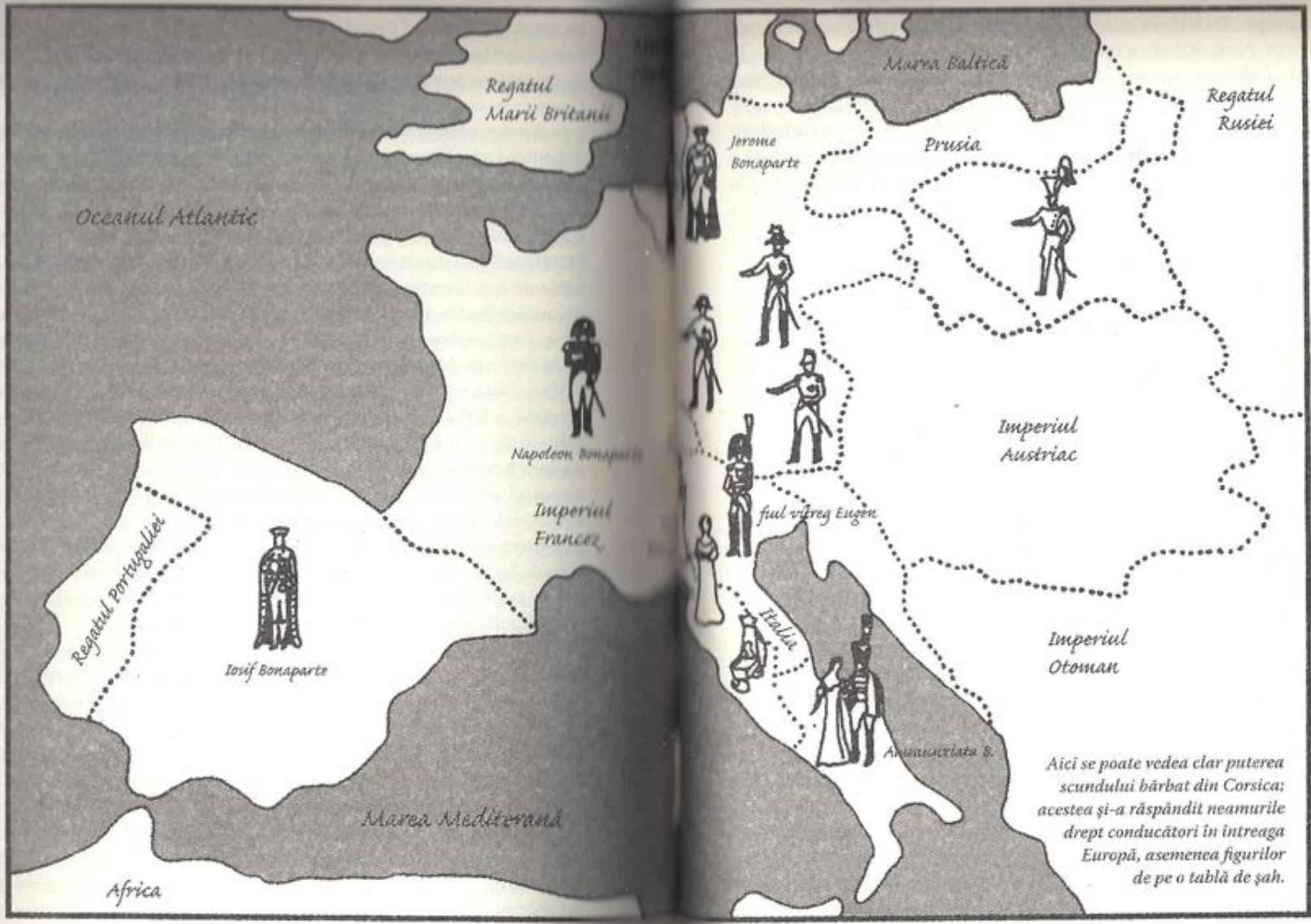
Regatul Marii Britanii
Oceanul Atlantic
Napoleon Bonaparte
Imperiul Francez
Regatul Portugaliei
Iosif Bonaparte
Marea Mediterană
Africa
Marea Baltică
Regatul Rusiei
Jerome Bonaparte
Prusia
Imperiul Austriac
fiul vitreg Eugen
Italia
Imperiul Otoman
Aici se poate vedea clar puterea scundului bărbat din Corsica; acestea și-a răspândit neamurile drept conducători în întreaga Europă, asemenea figurilor de pe o tablă de șah.

de pompă. Trebuie să stai în avangardă ca să afli ştirile sau să rămâi în serai. Porţi războiul ca un satrap". Scrisoarea se încheie astfel: „Şi, la naiba, ai destulă minte ca să scrii şi să vorbeşti aşa cum se cuvine!" Vezi bine cum îşi judeca împăratul fraţii, regi ai Europei! Dar popoarele erau tratate şi mai dur. Era total indiferent faţă de ceea ce gândeau sau simţeau acestea. Un singur lucru era important pentru el: să-i furnizeze bani şi mai ales soldaţi. Dar popoarele s-au arătat din ce în ce mai puţin înţelegătoare. După revolta spaniolilor, a urmat cea a ţăranilor din Tirol, regiune pe care Napoleon o luase de la împăratul Austriei şi o oferise regatului Bavariei. Tirolezii au intrat în luptă contra soldaţilor francezi şi bavarezi până când Napoleon a ordonat să le fie arestat şi împuşcat şeful, Andreas Hofer.

Chiar şi în Germania, întreaga populaţie a fost cuprinsă de indignare din cauza acestei violenţe arbitrare. Şi, pentru prima dată în istoria lor, principii germani, majoritatea sub aturitatea franceză, au devenit conştienţi că au un destin comun. Sângele din venele lor era german, nu francez. Nu avea importanţă ce relaţii întreţinea regele Prusiei cu regele Saxei sau dacă regele Bavariei se aliase cu fratele lui Napoleon. Uniţi în faţa sorţii potrivnice, erau însufleţiţi de o singură voinţă: să se elibereze de tutela străină. Pentru prima dată în istorie, toţi germanii, studenţi şi poeţi, ţărani şi nobili, s-au unit contra voinţei prinţilor lor ca să-şi câştige libertatea. Dar nu a fost uşor. Napoleon era puternic. Nu spusese Goethe, cel mai mare poet german: „Mulţumiţi-vă să scuturaţi lanţurile. Omul (Napoleon) e prea mare pentru voi!" Este adevărat că, mult timp, eroismul şi entuziasmul opuse violenţei lui Napoleon s-au dovedit zadarnice. Dar Napoleon avea o ambiţie incomensurabilă care i-a adus căderea. Om instabil, simţea nevoia să-şi sporească permanent puterea. Ceea ce reuşise până în prezent era, pentru el, doar un început. A venit, aşadar, rândul Rusiei. Pretextul invocat a fost acela că ruşii nu respectaseră interdicţia de a face comerţ cu Anglia. Meritau să fie pedepsiţi!

Napoleon a adunat şase sute de mii de oameni, recrutaţi din toate ţările imperiului, cifră nemaiatinsă încă pentru o armată în istoria lumii. Cu această armată enormă a plecat în campanie împotriva Rusiei, în anul 1812. A intrat din ce în ce mai mult în interiorul ţării,

fără să dea vreo bătălie. Pe măsură ce înainta, ruşii se retrăgeau, aşa cum făcuseră şi în faţa trupelor lui Carol al XII-lea al Suediei. Ajuns la porţile Moscovei, Napoleon a dat în sfârşit piept cu puternica armată rusă şi a câştigat bătălia. Era gata să spun „normal", pentru că, pentru Napoleon, arta bătăliei părea la fel de simplă ca dezlegarea enigmelor pentru mintea obişnuită cu un astfel de exerciţiu. După ce a studiat dispunerea trupelor inamice, a înţeles imediat unde trebuia să le trimită pe ale sale ca să le încercuiască şi să le învingă. Apoi a intrat în Moscova, dar a găsit un oraş aproape pustiu. Cei mai mulţi locuitori fugiseră. Era la sfârşitul toamnei. Napoleon s-a instalat la Kremlin, vechiul castel imperial, aşteptând să-şi poată dicta condiţiile. Într-o zi, i-a venit vestea că periferiile Moscovei erau cuprinse de flăcări. În acea perioadă, multe case erau din lemn. Incendiul, propagându-se, mistuise deja trei sferturi din oraş. După toate probabilităţile, focul fusese pus chiar de ruşi ca să-i pună pe francezi în dificultate; toate eforturile pentru stingerea lui au fost zadarnice.

Ruşii avuseseră dreptate. Cum putea inamicul să adăpostească şase sute de mii de oameni şi unde să găsească aprovizionare, dacă Moscova era în întregime distrusă? Napoleon a fost nevoit să se retragă. Dar venise iarna, iar frigul era de-a dreptul îngrozitor. În plus, intrând în Rusia, armata napoleoniană jefuise sau distrusese în drumul ei toate mijloacele de subzistenţă, astfel încât drumul de întoarcere prin imensitatea îngheţată şi depopulată a vastei câmpii ruse s-a transformat în coşmar. Numărul de soldaţi morţi de frig şi de foame, abandonaţi pe marginea drumului, creştea de la o zi la alta; pieriseră mii de cai. Atunci şi-a făcut apariţia cavaleria rusă, cazacii. Au atacat armata lui Napoleon în spate şi pe flancuri. Soldaţii francezi s-au apărat cu forţa disperării. Aceştia chiar au reuşit să treacă un mare fluviu, Berezina, în timp ce se dezlănţuise o furtună de zăpadă şi erau încercuiţi de cazaci. Totuşi, treptat, ultimele lor forţe s-au epuizat şi s-a instalat disperarea. Abia vreo douăzeci de mii de soldaţi au supravieţuit acestei cumplite înfrângeri şi au reuşit, epuizaţi şi bolnavi, să ajungă la frontiera germană. Fără să aştepte sfârşitul retragerii, Napoleon a părăsit armata cu haine de împrumut şi s-a întors în grabă la Paris cu sania unui ţăran.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să ceară noi trupe, deoarece, fiind într-o poziție slabă, toate țările se ridicaseră contra lui. A mai reușit să strângă o armată puternică, constituită din soldați tineri. Acum trimitea contra popoarelor nesupuse tineretul Franței. Cu ei, a pornit o campanie contra Germaniei. Ca să pună capăt războiului, împăratul Austriei și-a trimis cancelarul, Metternich, să negocieze cu Napoleon condițiile unui tratat de pace. Deliberările au durat o zi întreagă. Adresându-i-se lui Napoleon, Metternich a spus: „Dacă această armată tânără pe care o conduceți astăzi la luptă va fi secerată, ce se va întâmpla după aceea?" La aceste cuvinte, Napoleon a pălit la față de furie, apoi s-a înroșit și a răspuns cu bruschețe: „Nu sunteți soldat și nu puteți să știți ce se întâmplă în inima unui soldat. Am crescut pe câmpurile de bătălie și unui om ca mine nu-i pasă

Retragerea armatei lui Napoleon din Moscova aflată în flăcări, călătorie lungă și lipsită de orice speranță, prin recea câmpie a Rusiei.

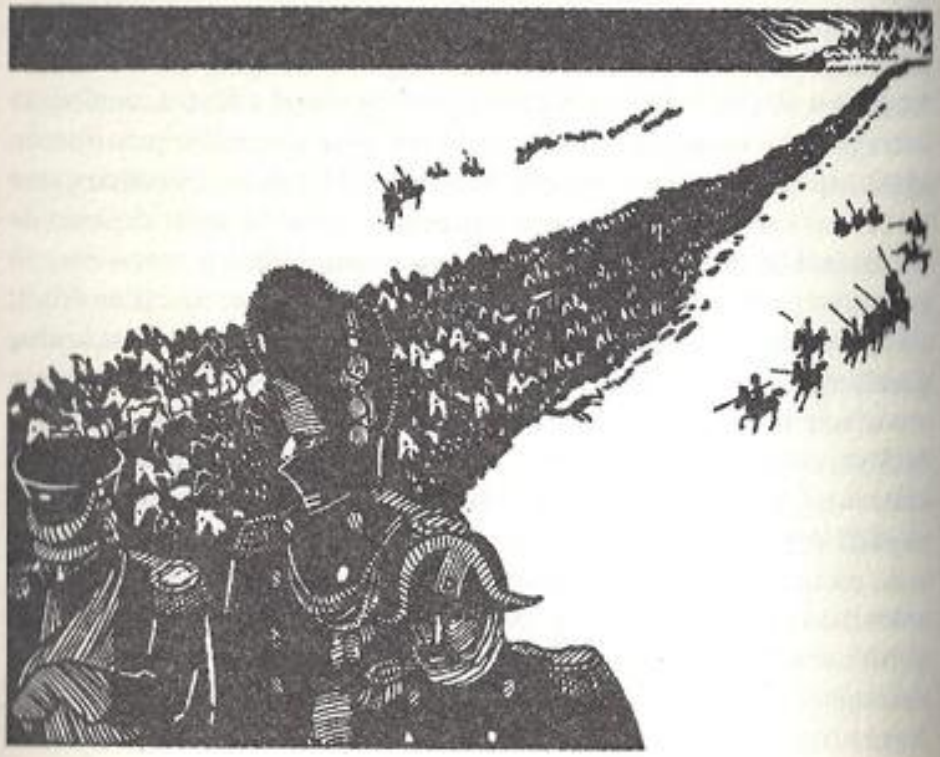

de viața unui milion de soldați". Relatând mai târziu această scenă, Metternich a adăugat că Napoleon, în furia lui, își aruncase pălăria la celălalt capăt al încăperii.

Metternich nu s-a aplecat să ia de jos pălăria. Păstrându-și calmul, a răspuns: „De ce îmi adresați mie, între acești patru pereți aceste cuvinte? Deschideți ușile și faceți în așa fel încât să fie auzite de la un capăt și până la altul al Franței". Napoleon a respins condițiile de pace ale împăratului Austriei, explicându-i lui Metternich că nu avea de ales. Dacă voia să rămână împăratul francezilor, trebuia să fie învingător și, așadar, să continue lupta. În 1813, o bătălie a avut loc la Leipzig, între armata lui Napoleon și forțele aliate inamice. În prima zi, Napoleon a rezistat. Dar a doua zi, părăsit brusc de trupele bavareze care luptau alături de el, a pierdut bătălia și a fost nevoit să se retragă. Urmărit în fuga lui de o mare armată de bavarezi, Napoleon a reușit să o pună în derută, apoi s-a întors în grabă la Paris.

Napoleon nu se înșelase în previziunile sale. Pentru că se întorsese învins, francezii i-au luat puterea. I-au oferit suveranitatea insulei Elba, unde s-a retras. Prinții și împăratul care contribuiseră la învingerea lui s-au adunat la Viena ca să negocieze și să împartă Europa. Pentru ei, principiile filozofiei Luminilor erau, în Europa, vinovatul principal pentru toate tulburările și mulțimea de victime, de la luptele revoluției și până la Napoleon. Au vrut să facă tabula rasa din revoluție. Metternich a fost unul dintre cei mai înverșunați care au insistat să se revină la situația prerevoluționară pentru ca Europa să nu mai trăiască niciodată astfel de tulburări grave. El a atacat îndeosebi libertatea de exprimare și a interzis orice publicație care nu obținuse acordul guvernului și al împăratului.

În Franța, revoluția fusese complet anulată. Frații regelui Ludovic al XVI-lea urcaseră pe tron sub numele de Ludovic al XVIII-lea (cel de Ludovic al XVII-lea fusese atribut fiului lui Ludovic al XVI-lea, mort și el în timpul revoluției). Acest nou Ludovic a domnit în Franța, împreună cu o curte, ca și cum cei douăzeci și patru de ani al revoluției și imperiului nu ar fi existat niciodată. A revenit la vechea pompă și a manifestat față de popor aceeași lipsă de înțelegere ca nefericitul său frate. Nemulțumirea francezilor a sporit și mai mult. Când Napoleon a aflat toate acestea, a

părăsit în taină insula Elba (în 1815) și a debarcat în Franța cu o mână de soldați. Ludovic al XVIII-lea a trimis o armată să-l oprească. Dar când soldații l-au văzut pe Napoleon, toți au fugit la el. Lor li s-au alăturat foarte repede și soldații din alte garnizoane. După câteva zile, purtat în triumf și primit peste tot cu strigătul „Trăiască împăratul!", Napoleon a ajuns la Paris. Ludovic al XVIII-lea fugise cu o zi înainte.

La aflarea veștii, prinții, care își continuau negocierile la Viena, au fost înspăimântați și l-au declarat pe Napoleon dușmanul omenirii! Sub înalta comandă a ducelui englez Wellington, o armată s-a format în Belgia, constituită îndeosebi din englezi și germani. Napoleon a plecat imediat la luptă. Bătălia a avut loc lângă Waterloo și a fost cumplită. La început, Napoleon părea că va câștiga. Numai că unul dintre generalii lui nu a înțeles bine ordinul dat și a pornit cu trupele într-o direcție greșită. Comandantul trupelor prusace, generalul Blücher, și-a adunat oamenii epuizați de oboseală, care, cu două zile înainte, fuseseră învinși și, în cursul serii, și-a condus din nou oamenii în luptă. A fost ultima înfrângere a lui Napoleon. Împăratul a fugit cu armata. A fost din nou destituit și obligat să părăsească Franța.

Napoleon a urcat la bordul unei nave englezești, predându-se astfel de bunăvoie celor mai vechi dușmani ai săi, singurii pe care nu-i învinsese niciodată. Spera să fie primit cu mărinimie, declarând că vrea să trăiască sub legea lor ca simplu cetățean. Dar el însuși nu a dat dovadă de această mărinimie în cursul vieții, iar englezii l-au tratat ca pe un prizonier de război. Și ca să fie siguri că nu va mai putea reveni niciodată l-au trimis departe, foarte departe, pe o mică insulă pustie, pierdută în mijlocul oceanului, insula Sfânta Elena. Napoleon a trăit acolo ultimii șase ani din viață, fără nici o putere, părăsit de toți, dictându-și amintirile și certându-se cu guvernatorul insulei, care îi interzicea să se plimbe fără să fie bine păzit. Astfel și-a încheiat existența acest om mic de statură cu tenul palid, înzestrat cu o energie și o luciditate de spirit cum nici un suveran nu avusese vreodată. Iar marile puteri din trecut, vechile și pioasele familii princiare, și-au restabilit puterea asupra Europei, și Metternich, omul auster și intransigent, care nu se aplecase să ia de jos pălăria lui Napoleon, a dictat la Viena destinele Europei prin intermediul emisarilor săi și s-a străduit să anihileze tot ce obținuse revoluția.

Omul și mașina

Monarhia burgheză • Mașina cu aburi, vaporul, locomotiva, telegraful, mașina de filat și războiul mecanic de țesut • Cărbunele și minereul de fier • Distrugătorii de mașini • Ideile socialiste • Marx și teoria luptei de clasă • Liberalismul • Revoluțiile din 1830 și 1848

Conform dorințelor lor, Metternich și pioșii suverani din Rusia, Austria, Franța și Spania au putut să repună în vigoare (spunem și să „restaureze") instituțiile anterioare revoluției. Au reapărut curțile somptuoase cu nobili arbordând pe piept decorații enorme și învestiți, din nou, cu putere. Burghezii erau îndepărtați din politică, dar mulți nu erau deranjați de asta. Se ocupau de familiile lor, se interesau de literatură și mai ales de muzică. În cursul ultimilor o sută de ani, muzica nu mai avea doar rolul de acompaniament al balurilor, cântecelor profane sau religioase. Ea devenise limbajul artistic cel mai apt să se adreseze oamenilor. Dar această perioadă de calm și de distracții, numită în Franța Restaurație, era doar fața aparentă a lucrurilor. Exista o idee a filozofilor Luminilor pe care nimeni, nici măcar Metternich, nu putuse să o interzică, pentru că nu se gândise la ea. Este vorba de ideea moștenită de la Galilei, conform căreia totul în natură poate să fie observat dintr-un unghi rațional și matematic. Or, tocmai această idee a filozofiei Luminilor a fost la originea unei revoluții inimaginabile, care a spulberat vechile moduri de gândire și de guvernare cu o violență mult mai mare decât cea a iacobinilor și ghilotina lor.

Datorită acestei stăpâniri științifice a naturii, oamenii au învățat să-i înțeleagă dar și să-i exploateze energiile, pentru a fi puse în serviciul omului, înlocuindu-i foarte des munca.

Povestea nenumăratelor invenții care au urmat nu este chiar atât de simplă pe cât s-ar putea crede. În general, totul începea cu o idee considerată realizabilă. Apoi se încerca concretizarea și experimentarea ei. Multe dintre aceste idei erau abandonate până în ziua în care cineva le aborda din nou. Adevăratul inventator era cel care știuse să dea dovadă de suficientă energie și perseverență ca să ducă

ideea la bun sfârşit şi să o facă exploatabilă de către toţi. Cele mai mari descoperiri, care ne-au transformat viaţa şi care, toate, datează din această perioadă, au fost maşina cu aburi, vaporul, locomotiva şi telegraful.

Maşina cu aburi a fost descoperită prima. Prin anul 1700, savantul francez Denis Papin a făcut experienţe, dar a fost nevoit să aştepte până în 1769 pentru ca un simplu mecanic, englezul Watt, să breveteze o adevărată maşină cu aburi. La început, această maşină a fost folosită doar la acţionarea sistemului de pompare din mine, dar s-a conturat foarte repede posibilitatea de a fi aplicată propulsării vehiculelor sau navelor. În 1788 şi 1802, un englez a experimentat-o pe ambarcaţiuni şi, în 1803, mecanicul american Fulton a fabricat o roată acţionată cu aburi, ceea ce l-a făcut atunci pe Napoleon să spună că „această experienţă era în stare să schimbe faţa lumii". În 1807, prima ambarcaţiune cu aburi propulsată de o mare roată cu zbaturi, făcând mult zgomot şi scoţând nori de fum, s-a deplasat de la New York până într-un oraş vecin.

Cam în acelaşi timp, în Anglia, s-a încercat aplicarea propulsiei cu aburi la vehicule. În 1802, după inventarea şinelor de cale ferată, s-a reuşit punerea la punct a unei maşini, dar abia în 1814 a fost construită prima locomotivă adevărată, de către englezul Stephenson. Prima linie de cale ferată a fost deschisă în 1821 între două oraşe engleze. Zece ani mai târziu, Franţa, Germania, Austria şi Rusia se echipau şi ele cu căi ferate. Şi, zece ani mai târziu, aproape toate ţările din Europa aveau mari reţele feroviare. Liniile de cale ferată luau cu asalt munţii, străbăteau tuneluri, treceau peste fluvii. Acum, oamenii călătoreau de zece ori mai repede decât înainte cu cea mai rapidă diligenţă.

Descoperirea telegrafului electric a cunoscut acelaşi proces. În 1753, un cercetător s-a gândit la această posibilitate. După 1770, au fost făcute câteva încercări şi abia în 1837 pictorul şi muzicianul Morse a reuşit să le trimită prietenilor săi o scurtă telegramă. A fost nevoie să se aştepte însă mai bine de zece ani pentru ca telegrafia să fie introdusă în mai multe ţări.

Alte invenţii au schimbat şi mai mult lumea: cele care exploatau forţele naturii şi înlocuiau mâna de lucru. Gândeşte-te la filare şi la

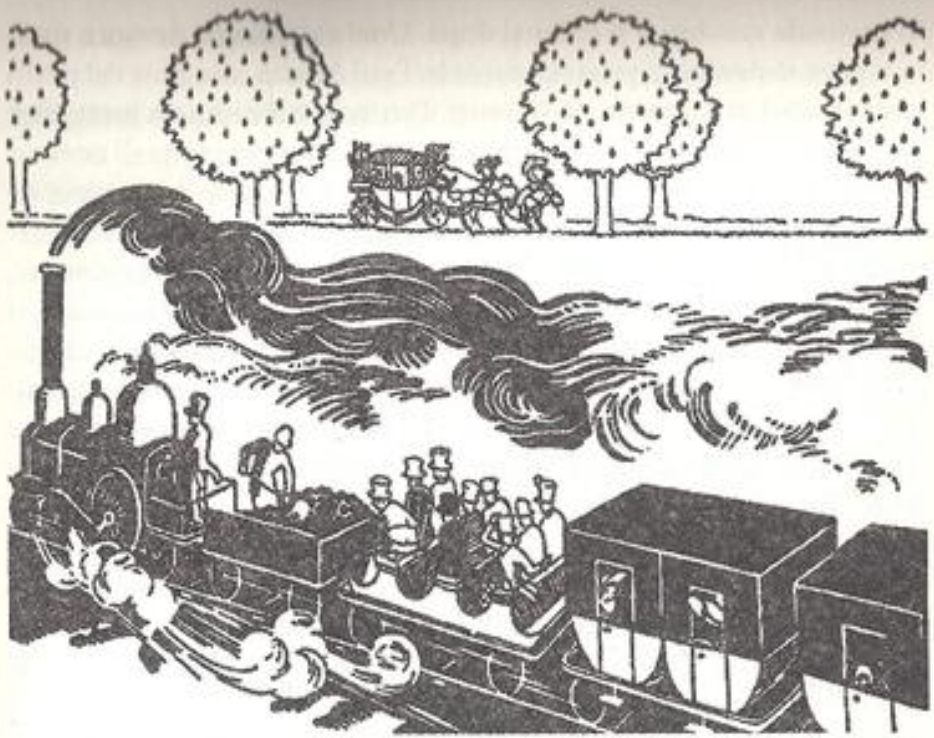

Primul tren încerca să imite forma poştalionului, dar deşi se deplasa cu multă prudenţă, caii şi oamenii se speriau la vederea „monstrului" care scotea fum.

ţesut. Pe vremuri, această sarcină era încredinţată unor muncitori. În ziua în care a fost nevoie de mai multe stofe (cam pe timpul lui Ludovic al XIV-lea), au fost create uzine, dar munca era manuală. Ideea de a exploata cunoştinţele despre natură a venit cu încetul. Prima maşină de filat a fost experimentată în 1740, a fost îmbunătăţită începând din 1783 şi de-abia în 1825 a fost folosită cu adevărat. "esutul mecanic a debutat în acelaşi timp. Englezii au fabricat maşinile şi le-au utilizat primii. Ca să facă să funcţioneze uzinele şi maşinile, era nevoie de cărbune şi de minereu de fier, ceea ce a conferit ţărilor care aveau aşa ceva un avans considerabil.

Toate aceste invenţii au provocat răsturnări incredibile în viaţa oamenilor, care erau foarte tulburaţi, pentru că nu mai regăseau mai nimic din vechile sisteme. Aminteşte-ţi de cadrul rigid, perfect structurat, al corporaţiilor din Evul Mediu. Acestea se menţinuseră până

în perioada revoluției și chiar și după. Unei calfe îi era, desigur, mult mai greu să devină „maestru" decât în Evul Mediu, dar avea cel puțin posibilitatea și speranța că va reuși. Dar această ordine a lucrurilor fusese complet modificată. Câțiva oameni erau proprietarii acestor mașini. Ca să le folosească, nu era nevoie să fi urmat o ucenicie de lungă durată, deoarece ele făceau aproape totul fără ca omul să intervină. În plus, câteva ore erau de ajuns pentru executarea unei munci. Proprietarul unei mașini de țesut angaja acum doar câțiva muncitori (care puteau fi femei sau copii) și aceștia erau în stare să furnizeze mai multă muncă decât o sută de meșteri țesători de altădată. Păi, atunci, vei întreba, ce se întâmplă cu țesătorii unui oraș care s-a dotat cu o mașină de țesut? Răspunsul e simplu; nu mai este nevoie de ei. Tot ceea ce au învățat în cursul anilor de ucenicie și de calfă devenise inutil. Mașina făcea aceeași treabă mai repede și mai bine și, în plus, era mult mai ieftină. Evident, o mașină nu are nevoie nici să mănânce, nici să doarmă ca o ființă omenească. Nu are nevoie nici să se odihnească. Datorită acestei mașini, fabricantul făcea economie cu tot ce ar fi trebuit să cheltuiască ca o sută de țesători să aibă o viață fericită și plăcută. Profitul era de partea fabricantului. Dar, vei spune tu, fabricantul avea totuși nevoie de muncitori care să facă mașinile să meargă! Bineînțeles, avea nevoie de ei, dar în număr mic și fără să fi urmat o instruire deosebită.

Lucrul cel mai grav era că acești o sută de țesători deveneau șomeri, condamnați să moară de foame, pentru că de acum înainte mașina făcea munca în locul lor. Numai că, înainte de a muri de foame cu familia, un țesător era în stare să facă orice. Era gata să muncească pentru un salariu, oricât de mic, din moment ce îi oferea posibilitatea să trăiască, chiar cu zgârcenie, și să exercite o activitate oarecare. Proprietarul unei mașini își putea atunci permite să-i convoace pe cei o sută de țesători pe jumătate morți de foame și să le spună:

– Am nevoie de cinci persoane ca să-mi supravegheze uzina și munca mașinilor mele. Pentru ce sumă de bani ați fi de acord s-o faceți?

Să presupunem că unul răspunde:

– Eu vreau atâta, ca să pot fi la fel de fericit ca înainte.

Altul ar fi spus:

– Din moment ce câștig destul ca să cumpăr zilnic o pâine și un kilogram de cartofi, îmi ajunge.

Al treilea, văzând că pierde ultima șansă de supraviețuire, spune:

– Eu aș încerca și pentru o jumătate de pâine.

Alți patru l-au imitat:

– Și noi la fel.

– Foarte bine, a răspuns fabricantul, voi încerca cu voi. Câte ore pe zi vreți să lucrați?

– Zece ore, a răspuns unul.

– Douăsprezece, a intervenit altul, ca să fie sigur că nu scapă oferta.

– Eu pot să lucrez șaisprezece ore, a spus al treilea.

Era vorba de supraviețuirea lui.

– Foarte bine, a conchis fabricantul. În acest caz, te angajez. Dar ce va face mașina mea cât tu dormi?

Cuprins de panică, țesătorul s-a grăbit să adauge:

– Pot să-l aduc pe copilul meu de opt ani.

– Și cât să-i dau? a întrebat fabricantul.

– Dă-i câțiva bănuți să-și poată cumpăra o felie de pâine cu unt.

Nu era imposibil ca fabricantul să răspundă:

– Copilul tău poate să se lipsească de unt.

Și așa se încheia târgul. În schimb, ceilalți nouăzeci și cinci de țesători erau mai departe condamnați să moară de foame, dacă nu-și încercau șansa la alt fabricant, în speranța să fie angajați.

Totuși, să nu crezi că toți fabricanții erau indivizi atât de ticăloși ca cel pe care ți l-am zugrăvit. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că indivizii cei mai mârșavi, adică acei care plăteau cel mai prost, puteau să vândă la prețurile cele mai mici, având toate șansele să acapareze piața. Ceilalți fabricanți, de teama concurenței, se vedeau atunci constrânși să-și trateze muncitorii în același fel.

Oamenii din popor erau disperați. La ce le folosea să mai învețe ceva, la ce bun să-și mai dea osteneala să realizeze manual lucruri frumoase? Mașinile produceau același lucru de o sută de ori mai

repede, uneori cu o mai mare regularitate și de o sută de ori mai ieftin! Țesătorii, fierarii, filatorii, tâmplarii din acea perioadă au început să trăiască într-o mizerie tot mai mare, alergând de la o zi la alta în căutarea unui loc de muncă pentru câțiva bănuți. Unii s-au răzbunat pe mașinile care le răpeau munca, distrugând utilaje și războaiele mecanice de țesut, dar revolta lor a fost zadarnică. În anul 1812, Anglia a instaurat pedeapsa cu moartea contra persoanelor care vor distruge o mașină. Și piața era inundată cu mașini noi, superioare celor dinainte, în stare să facă munca nu doar a o sută, ci a cinci sute de muncitori, iar sărăcia generală a crescut și mai mult.

Unii au considerat că situația aceasta nu putea să dureze. Li se părea nedrept ca un om, sub pretextul că era proprietarul unei mașini, pe care poate că o moștenise, să-i poată trata pe toți ceilalți oameni așa cum nici un senior nu ar fi îndrăznit să facă cu țăranii lui. Ei considerau că bunuri precum uzinele și mașinile, a căror proprietate conferea deținătorului lor o putere atât de mare asupra destinului altor oameni, nu trebuiau să aparțină unei singure persoane, ci tuturor oamenilor, patroni și muncitori. Această idee a primit numele de „socialism". Au fost imaginate mai multe posibilități pentru punerea în aplicare a unui sistem care să permită, printr-o organizare socializantă a muncii, să pună capăt mizeriei și foamei muncitorilor. S-a crezut că soluția nu mai consta în atribuirea unui salariu consimțit de fabricant, ci în participarea muncitorului la beneficiile fabricantului.

Printre acești socialiști, numeroși în Franța și Anglia începând din anul 1830, unul dintre ei este celebru. Acest erudit, născut la Trier, în Germania, se numea Karl Marx. Teoria lui se deosebea puțin de a celorlalți. El considera că nu trebuia să-și piardă timpul întrebându-se ce se va întâmpla dacă mașinile ar aparține sau nu tuturor muncitorilor. Trebuia ca muncitorii, fără întârziere, să lupte ca să intre în posesia mașinilor, deoarece era evident că fabricantul nu va ceda niciodată uzina de bunăvoie. În schimb, era zadarnic și stupid ca o mână de oameni să se revolte contra unui război mecanic de țesut și să încerce să-l distrugă din moment ce fusese inventat. Cheia reușitei consta în solidaritatea dintre toți muncitorii. Dacă cei o sută de țesători, în loc să caute fiecare pentru sine un loc de muncă, s-ar înțelege ca să spună apoi într-un singur glas

că nu vor munci mai mult de zece ore în uzină și vor cere două pâini și două kilograme de cartofi pentru fiecare dintre ei, fabricantul ar fi fost obligat să cedeze. Totuși, revendicările izolate nu aveau șanse de a reuși și de a-l face pe fabricant să facă unele concesii, pentru că nu trebuie uitat că, pentru a face să meargă mașinile de țesut, fabricantul nu avea nevoie de muncitori calificați, putând să-i recruteze pe cei care, lipsiți de orice venit, ar fi fost gata să accepte o muncă în orice condiții. Dar, spunea Marx, succesul putea să fie obținut dacă toți muncitorii își uneau forțele. Cuvântul de ordine era: „Muncitori, uniți-vă!" Iar aceste cuvinte nu trebuiau să se adreseze doar muncitorilor unei anumite regiuni sau ai unei singure țări, ci tuturor muncitorilor din lume. Această unire le va da suficientă putere ca să ceară un anumit salariu și ca să ajungă, într-o zi, să devină proprietarii uzinelor și mașinilor. Ar fi ajuns să dea naștere unei lumi noi, în care nu ar mai fi existat nici avuți, nici neavuți, adică nici exploatatori, nici exploatați.

Deoarece, explica Marx, dată fiind situația, nu mai există propriu-zis țesători, cizmari sau fierari. Lucrătorul nu are nevoie să știe ce produce mașina căreia îi acționează levierul de două sute de ori pe zi. Singurul lucru care îl interesează este să primească un salariu lunar care să-i permită cel puțin să nu moară de foame, asemenea colegilor săi nefericți rămași fără loc de muncă. Proprietarul nu are nevoie nici el să învețe activitatea profesională de pe urma căreia trăiește, deoarece nu mai este vorba de produse „artizanale", fabricate cu mâna, ci de produse „manufacturate", fabricate de o mașină. De aceea, Marx considera că nu mai existau cu adevărat profesiuni și că, în realitate, societatea era împărțită în două categorii: proprietarii și cei care nu aveau nimic sau, ca să-i folosim cuvintele, „capitaliștii" și „proletarii". Aceste două clase sociale se aflau în conflict permanent. Proprietarii voiau să producă mai mult, și cât mai ieftin posibil, plătind muncitorii (adică proletarii) cât mai puțin posibil. Iar muncitorii se străduiau permanent să-l constrângă pe proprietarul mașinii (capitalistul) să le acorde cât mai multe beneficii. Această luptă a claselor ar fi făcut în cele din urmă ca masa muncitorilor, majoritară, să-și însușească bunurile minorității proprietarilor, nu ca să devină la rândul ei proprietară, ci ca să suprime complet noțiunea de proprietate

și, totodată, noțiunea de clasă socială. Acesta era obiectivul lui Karl Marx, un obiectiv care i se părea apropiat și ușor de realizat.

În 1847, Marx a lansat faimosul său apel către muncitori (intitulat *Manifestul partidului comunist*), dar situația nu a evoluat în sensul prevăzut de el și, chiar și până astăzi, au survenit multe alte evenimente. În acea perioadă, cu câteva excepții, proprietarii de mașini nu dețineau puterea, care se afla, de cele mai multe ori, încă în mâna acelor nobili cu pieptul plin de decorații, cărora Metternich le înapoiase autoritatea. Dar acești nobii erau cei mai mari adversari ai burghezilor bogați și ai proprietarilor de uzine. Voiau să mențină un stat bazat pe aceleași reguli și aceleași structuri ca în trecut, un stat în care fiecare își avea rolul stabilit de originile sociale. De exemplu, în Austria existau încă țărani transmiși în mod ereditar proprietarilor lor funciari și al căror statut nu se deosebea deloc de cel al șerbilor din Evul Mediu. Meșteșugarii erau supuși unor reguli ancestrale extrem de stricte și noilor fabricanți li se impuneau încă un mare număr de constrângeri moștenite de la vechile corporații. Dar burghezii, care investiseră în construirea de uzine și mașini și se îmbogățiseră, nu voiau ca nobilii sau statul să le dicteze lor ce să facă. Doreau să acționeze cum credeau ei de cuviință, convinși că aceasta era cea mai bună soluție pentru toți. Să fie dat frâu liber antreprenorilor, să li se permită să se impună fără să fie încorsetați de legi și de convenții, și se va ajunge atunci la cea mai bună dintre lumi. Credeau că lumea avansează singură, cu condiția să nu-i fie perturbat cursul. Astfel că, în 1830, burghezia franceză s-a revoltat și i-a răsturnat de la putere pe descendenții lui Ludovic al XVIII-lea.

În 1848, Parisul a cunoscut o nouă revoluție, care s-a răspândit și în alte țări, în cursul căreia burghezii au încercat să obțină puteri depline în conducerea statului, pentru ca nimeni să nu le dicteze ce trebuie să facă cu uzinele și cu mașinile lor. La Viena, Metternich a fost concediat și împăratul Ferdinand constrâns să abdice. Vechiul Regim își încetase definitiv existența. Bărbații purtau pantaloni lungi și negri, în formă de burlan, la fel de dizgrațioși ca cei de astăzi, și gulere albe scrobite cu o cravată lată sau lavalieră, care se lega formând două noduri. Peste tot în lume apărea un număr crescând de uzine și căile ferate transportau din ce în ce mai multă marfă de la o țară la alta.

De cealaltă parte a mărilor

China până în secolul al XVIII-lea • Războiul opiului • Revolta lui Dai-Ping • Prăbușirea Chinei • Japonia în jurul anului 1850 • Revoluția în beneficiul mikadoului • Modernizarea Japoniei cu ajutor străin • America după 1776 • Statele sclavagiste • Nordul • Abraham Lincoln • Războiul civil

Odată cu dezvoltarea căilor ferate și a ambarcațiunilor cu aburi, lumea a părut că devine mai mică. A pleca cu vaporul în India sau în China nu mai constituia o aventură periculoasă și nesigură. America era aproape la o azvârlitură de băț! De aceea, începând din 1800, era și mai puțin posibil decât înainte să limitezi istoria lumii la istoria Europei. Trebuie să luăm în calcul și situația din țările exterioare Europei, îndeosebi China, Japonia și America.

Înainte de 1800, China semăna încă mai mult sau mai puțin cu ceea ce fusese sub domnia familiei Han (a cărei existență se situează în jurul nașterii lui Hristos). Era o țară puternică, foarte populată, unde domneau ordinea și pacea, cu țărani muncitori și burghezi cultivați, printre care se aflau poeți și gânditori. Chinezii nu știau nimic despre tulburările războaielor religioase și de toate evenimentele care agitaseră Europa. Pentru ei, era vorba de ceva barbar, imposibil de înțeles. Totuși, trăiau sub puterea unui împărat străin, care îi obligase, ca semn al supunerii, să poarte o coadă împletită, dar această familie de suverani venită din inima Asiei, Manciurienii, avea aceleași idei și sentimente ca ale chinezilor. Luaseră cunoștință de învățătura lui Confucius și o puseseră în practică, asigurând astfel prosperitatea imperiului.

Uneori, misionari iezuiți erudiți veneau în China ca să evanghelizeze populația. În general, erau bine primiți, pentru că împăratul voia să afle de la ei științele cunoscute în Europa, îndeosebi astronomia. Negustori europeni aduceau din China porțelanuri și, peste tot în Europa, se încerca imitarea fineții lor incomparabile. În realitate, europenii nu au reușit asta nici după secole de strădanii. Imperiul Chinez, cu milioanele lui de burghezi cultivați, avea față de Europa un sentiment de superioritate, după cum dovedește o scrisoare, din

1793, a împăratului Chinei către regele Angliei. Regele îi ceruse să poată trimite un emisar la curtea imperială şi să facă negoţ cu China. Împăratul Qian Long, erudit celebru şi bun suveran, îi răspunsese: „Sire, trăiţi foarte departe peste mări. Totuşi, îmboldit de umila dorinţă să gustaţi din fructele binecuvântate ale culturii noastre, aţi trimis o solie care mi-a înmânat cu mare respect misiva voastră. Deşi mă asiguraţi că veneraţia voastră faţă de familia noastră celestă este însoţită de dorinţa de a aplica la voi cultura noastră, trebuie să ştiţi că obiceiurile şi legile noastre morale sunt atât de diferite de ale voastre, încât vă va fi imposibil să la transplantaţi la voi, dacă emisarul vostru ar fi în stare să-şi însuşească principiile fundamentale ale culturii noastre. Nu ar fi de ajuns să se arate un elev înzestrat şi serios.

Domnind peste o lume întinsă, am în vedere un singur lucru: să guvernez perfect şi să îndeplinesc îndatoririle faţă de stat. Obiectele rare şi preţioase nu mă interesează. Nu am ce să fac cu produsele din ţara voastră. Imperiul nostru ceresc posedă totul din abundenţă şi nu-i lipseşte nimic în interiorul frontierelor sale. De aceea, nu ne aflăm în necesitatea de a schimba produsele barbarilor străini cu ale noastre. Dar, dat fiind că ceaiul, mătasea şi porţelanul imperiului celest constituie o necesitate absolută pentru popoarele europene şi pentru voi înşivă, încuviinţez menţinerea unor schimburi comerciale limitate exclusiv în provincia mea Canton. Am în vedere marea depărtare la care se află insula voastră, despărţită de lume de întinderi mari de apă, şi închid ochii în faţa necunoaşterii scuzabile a cutumelor imperiului celest. Toţi se supun tremurând ordinelor mele".

Iată ce scria împăratul Chinei regelui micii insule Anglia! Dar subestimase combativitatea şi sălbăticia locuitorilor acestei insule îndepărtate, pe care au demonstrat-o sosind, câteva decenii mai târziu, cu vapoarele puse în mişcare de aburi. De mai mult timp, limitarea comerţului la provincia Canton nu le mai era de ajuns, mai ales de când descoperiseră un produs la care poporul chinez ţinea în mod deosebit. Acest produs era o otravă, un drog periculos, opiul. Când îl arzi şi îi tragi pe nas fumul, vizezi frumos pentru scurt timp. Dar opiul te face apoi să fii tare bolnav. Cel care se obişnuieşte să fumeze opiu nu se mai poate lăsa. E ca şi cum ai fi băut rachiu, ba chiar mai

grav. Prin urmare, englezii au vrut să vândă o mare cantitate de opiu chinezilor. Ştiind cât de periculos poate să fie pentru popor, administraţia chineză s-a opus energic în anul 1839.

Englezii au revenit cu vapoarele lor, dar, de data aceasta, au atacat cu tunurile. Urcând pe fluviile chineze, au mitraliat oraşele paşnice şi au transformat în cenuşă palate superbe. Complet dezorientaţi, parcă paralizaţi, incapabili să riposteze, chinezii au fost obligaţi să facă ce le ordonau albii: să le plătească impozite colosale şi să autorizeze vinderea nelimitată a opiului şi a altor produse. Puţin mai târziu, o altă revoltă a izbucnit în China, al cărei instigator era un prinţ pe jumătate nebun, care îşi zicea Dai-Ping, „Suveranul Păcii". Europenii l-au sprijinit, francezii şi englezii organizând expediţii în interiorul ţării, trăgând asupra oraşelor şi umilind prinţii. În cele din urmă, în 1860, au cucerit cu arma în mână oraşul Pekin, capitala Chinei unde, ca să se răzbune pentru contraofensiva chinezilor, au jefuit şi incendiat superbul palat ancestral al împăratului, Palatul de Vară, care adăpostea opere de artă extraordinare, datând din cele mai vechi epoci. Acest mare imperiu, milenar şi paşnic, a fost cuprins de haos şi confuzie, fiind nevoit să se supună de acum înainte dorinţelor negustorilor europeni. Iată cum au mulţumit europenii Chinei pentru că i-a învăţat să folosească busola, să fabrice hârtia şi, din nefericire, praful de puşcă!

În cursul aceloraşi ani, situaţia s-a înrăutăţit în Japonia, formată dintr-un ansamblu de insule, care ar fi putut cunoaşte aceeaşi soartă. Japonia semăna atunci cu Europa Evului Mediu. Adevărata putere se afla în mâinile nobililor şi a cavalerilor, îndeosebi a celei a unei familii care veghea asupra mikadoului (nume dat împăratului Japoniei), oarecum aşa cum făcuseră strămoşii lui Carol cel Mare cu regii merovingieni. A picta, a construi case, a compune poeme era o cunoaştere pe care japonezii o învăţaseră de la chinezi, cu secole înainte. Dar puteau să realizeze ei înşişi lucruri minunate. Dar Japonia nu era o ţară la fel de paşnică, mare şi suavă precum China. Puternicii nobili din diferitele regiuni şi diferitele insule luptau între ei în întreceri cavalereşti. Pe la anul 1850, nobilii cei mai puţin bogaţi s-au coalizat ca să retragă puterea puternicilor seniori ai regatului. Vrei să ştii

cum au procedat? Nu puteau să reușească fără ajutorul mikadoului, o marionetă fără putere, obligată să stea zilnic câteva ore așezat pe tron. Nobilii scăpătați au intrat în luptă contra puternicilor proprietari din țară în numele împăratului, căruia vroiau să-i redea puterea pe care o avuseseră predecesorii lui în vechime.

Toate acestea s-au petrecut în perioada când primii emisari europeni au revenit în Japonia, care, timp de două sute de ani, interzisese orice prezență străină pe teritoriul ei. Când emisarii albi au descoperit viața orașelor japoneze, cu acele case din bambus și hârtie, cu grădinile de ornament, pagodele cu turnurile lor colorate și colțurile ridicate în sus, femeile lor fermecătoare cu părul strâns în creștetul capului, cavalerii cu maniere afectate și rigide, purtând o sabie la centură, au avut impresia că asistă la un spectacol superb și ciudat. Cu cizmele lor murdare, au călcat covoarele prețioase din palate unde japonezii mergeau doar cu picioarele goale. Nu au crezut că sunt obligați să respecte cutumele ancestrale ale acelor oameni pe care îi considerau niște primitivi, după felul de a saluta și de a bea ceai. Astfel încât au fost repede detestați. Într-o zi, la țară, un grup de călători americani nu s-au dat la o parte, așa cum era obiceiul, din calea unui prinț care trecea în litieră. Atunci, oamenii din suita princiară s-au înfuriat atât de tare, încât i-au atacat și au omorât o femeie. Natural, navele de război engleze au venit imediat ca să bombardeze orașul. Japonezii au crezut că vor avea aceeași soartă ca a chinezilor. Dar, între timp, revoluția contra mai-marilor țării reușise. Împăratul își recăpătase puterea fără limite. Ajutat de sfetnici inteligenți, care nu apăreau niciodată în public, el a hotărât să uzeze de puterea lui ca să-și protejeze pe viitor țara de orgoliul străinilor. Fără a renunța vreodată la obiceiurile Japoniei, el a dorit, totuși, să cunoască ultimele invenții ale europenilor și a deschis larg țara străinilor.

Împăratul a făcut apel la ofițerii germani ca să-și formeze o armată modernă și la englezi pentru a-i construiască o flotă la fel de modernă. A trimis japonezi în Europa ca să studieze noua medicină și toate științele datorită cărora puterea țărilor europene crescuse în cursul ultimilor ani. S-a inspirat după modelul german și a introdus învățământul obligatoriu, pentru a-și pregăti mai bine poporul pentru

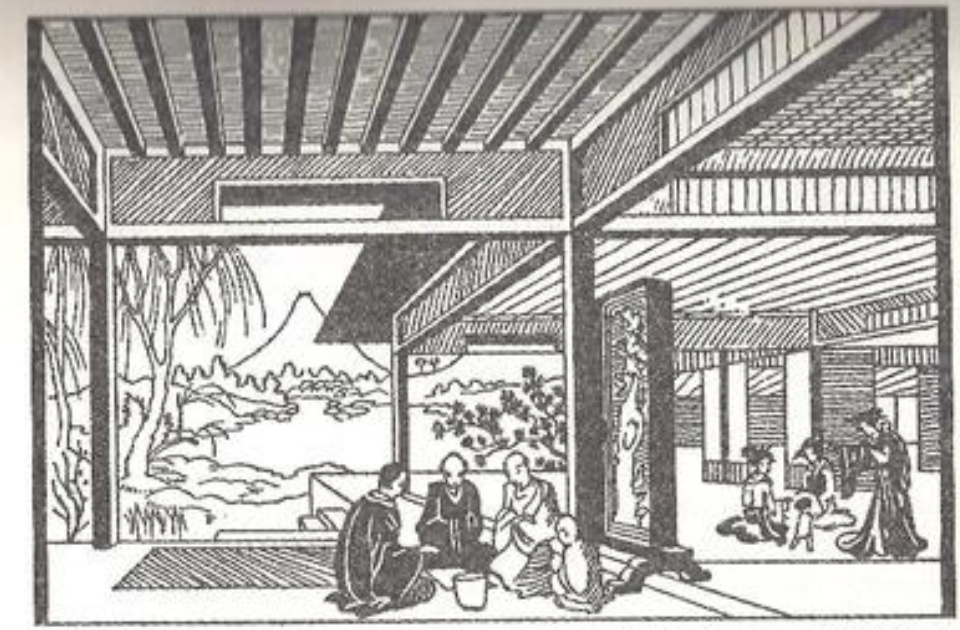

În luminoasele încăperi japoneze, de secole la rând viața decurge conform unor reguli stricte.

luptă. Europenii erau încântați. Își spuneau că, în definitiv, acest mic popor al japonezilor avea totuși bun-simț dacă își deschisese larg țara. Și s-au grăbit să le vândă japonezilor tot ce cereau și să-i învețe tot ce știau. În câteva decenii, japonezii și-au însușit tehnica mașinilor de război și de pace ale europenilor. După ce au terminat, au mulțumit politicos și le-au arătat ușa, spunând: „Acum, știm tot atât cât voi. Ambarcațiunile noastre cu aburi vor porni și ele pe mări ca să cucerească lumea și să încheie înțelegeri comerciale, iar tunurile noastre vor trage asupra orașelor voastre pașnice dacă cineva s-ar aventura să umilească un japonez". Europenilor nu le-a venit să creadă și nici acum nu și-au revenit. Pentru că, astăzi, japonezii sunt cei mai buni elevi din toată istoria lumii.

În cursul acelor ani, în care Japonia a început să se elibereze, s-au produs în America evenimente de cea mai mare importanță. Îți amintești că acele colonii engleze care dăduseră naștere orașelor portuare de pe coasta de est a Americii se desprinseseră de Anglia în 1776 pentru formarea unei confederații de state libere și autonome.

Mii de sclavi negri munceau pe plantațiile din sudul Statelor Unite ale Americii, sub amenințarea biciului nemilos.

Or, coloniștii englezi și spanioli continuau să respingă tot mai spre vest triburile indiene, masacrându-le. Cu siguranță că ai citit cărți despre indieni și îți poți imagina ce se petrecea atunci. Fermierii își construiau ferme fortificate din lemn, doborau păduri dese și luptau; o mulțime de cow-boy păzeau turme imense, iar aventurieri și căutători de aur populau pământurile sălbatice din vest. Peste tot se formau noi state în regiunile luate de la triburile indiene. Îți închipui cu ușurință că exploatarea acestor regiuni era puțin dezvoltată. Dar ele erau mai ales diferite unele de altele. Economia regiunilor tropicale din sud se baza pe plantații întinse de sfeclă-de-zahăr și bumbac. Coloniștii dețineau domenii imense. Munca era făcută de sclavi cumpărați din Africa. Acești sclavi erau foarte prost tratați.

Mai la nord, situația era cu totul alta. Climatul nu era la fel de cald ca în Europa. Acolo se aflau țărani și orașe, într-un fel ca în Anglia, fosta patrie a emigranților, numai că în America totul era la o scară mai mare. În aceste regiuni din nord, nu era nevoie de sclavi. Era mai ușor să faci treaba tu însuți și era mai ieftin. Într-o zi, burghezii din statele situate în nord, cele mai multe fervent creștine, au considerat că era o rușine pentru Statele Unite, bazate pe recunoașterea Drepturilor Omului, să-i trateze pe sclavi ca în Antichitatea păgână. Statele din sud le-au răspuns că aveau nevoie de acești sclavi negri și că, fără ei, ar pieri. Un alb, spuneau ei, nu ar putea niciodată să facă aceeași muncă pe o astfel de căldură și, de altfel, un negru nu se

născuse ca să fie liber, și așa mai departe. În anul 1820, s-a ajuns la un compromis: statele aflate la sud de o anumită linie vor avea dreptul să aibă sclavi. În schimb, sclavia va fi interzisă în statele aflate la nord de această linie.

Până la urmă, rușinea legată de comerțul cu sclavi a fost mai tare. Evident, șansele de a putea să-i fie pus capăt păreau minime, pentru că statele din sud, cu imensele lor plantații, erau mult mai puternice și bogate decât regiunile rurale din nord, fiind ferm hotărâte să nu cedeze cu nici un preț. Dar s-a întâmplat să întâlnească un om mai tare decât ele în persoana președintelui Abraham Lincoln. Destinul acestuia nu-i deloc unul banal. Simplu țăran, a crescut în unul dintre statele din centrul țării, apoi a devenit funcționar la poștă într-un orășel. În timpul liber, se consacra studierii legilor țării și a devenit avocat și deputat. În această calitate, el a luptat contra sclavagismului și s-a lovit de ostilitatea proprietarilor de plantații sudiști. Totuși, a fost ales președinte în 1861, ceea ce a făcut statele din sud să se despartă de cele din nord și să creeze o nouă confederație de state sclavagiste.

Imediat, șaptezeci și cinci de mii de oameni s-au declarat voluntari ca să lupte alături de Lincoln. Situația în nord rămânea totuși extrem de critică, mai ales din cauza ajutorului dat statelor sclavagiste de către Anglia, care, totuși, abolise sclavia în propriile colonii de câteva decenii. Războiul civil care a urmat, numit Războiul de Secesiune, a fost înfricoșător. Până la urmă, curajul și tenacitatea țăranilor din nord au învins și, în 1865, Lincoln a putut să intre în capitala statelor din sud în ovațiile și strigătele de bucurie ale sclavilor eliberați. Unsprezece zile mai târziu, președintele era asasinat de un sudist în cursul unei reprezentații teatrale. Dar își împlinise opera. Statele Unite ale Americii, reunificate și libere, au devenit repede una dintre țările cele mai puternice și cele mai bogate din lume. Și, după toate aparențele, se pot lipsi foarte bine de sclavi!

Două noi imperii în Europa

Europa după 1848 • Împăratul Franz-Iosef și Austria • Confederația germanică • Franța sub Napoleon al III-lea • Rusia • Declinul Spaniei • Eliberarea popoarelor din Balcani • Lupta pentru cucerirea Constantinopolului • Regatul Sardiniei • Cavour • Garibaldi • Bismark • Reforma armatei contra constituției • Bătălia de la Königgrätz • Sedan • Întemeierea Imperiului German • Comuna din Paris • Reformele sociale ale lui Bismark • Îndepărtarea

Am cunoscut mulți oameni a căror copilărie s-a derulat atunci când nici Germania, nici Italia nu existau încă. Nu-i uimitor? Aceste mari și puternice state care, astăzi, joacă un rol foarte important nu sunt chiar atât de vechi. După revoluțiile din 1848, când Europa se înzestrase cu noi rețele de cale ferată și telegrafice, când orașele, devenite industriale, se dezvoltau și erau invadate de un număr mare de țărani, când oamenii purtau joben și *pince-nez* legat cu o sforicică neagră, Europa noastră era încă un mozaic de foarte multe mici ducate, regate, principate, republici, legate sau opuse unele altora prin acorduri extrem de complicate.

Dintre țările europene, trei puteri jucau un rol preponderent, dacă acceptăm și Anglia care, în acea vreme, era mai preocupată de coloniile ei din America, India și Australia decât de vecinii ei apropiați. În centrul Europei se afla imperiul Austriei. Din 1848, suveranul lui, instalat la Viena, era împăratul Franz-Iosef. Pe când eram copil, l-am văzut, bătrân fiind, cum trecea în caleașcă în parcul castelului imperial din Schönbrunn și îmi amintesc foarte bine de funeraliile sale naționale. Era un împărat în adevăratul sens al cuvântului. Domnea peste popoare și țări diferite. Era împărat al Austriei, dar și rege al Ungariei, conte ridicat la rang de prinț al Tirolului, dar avea și multe alte titluri moștenite din trecut, printre care și cel de rege al Ierusalimului și protector al locurilor sfinte, care data din perioada cruciadelor. Tot sub autoritatea sa se aflau și multe regiuni italiene, în timp ce altele aveau drept suverani membri ai familiei sale. Acestora toate se adăugau croații, sârbii, cehii, slovenii, slovacii, polonezii și multe alte popoare. De altfel, din acest motiv, scrisul de pe vechile

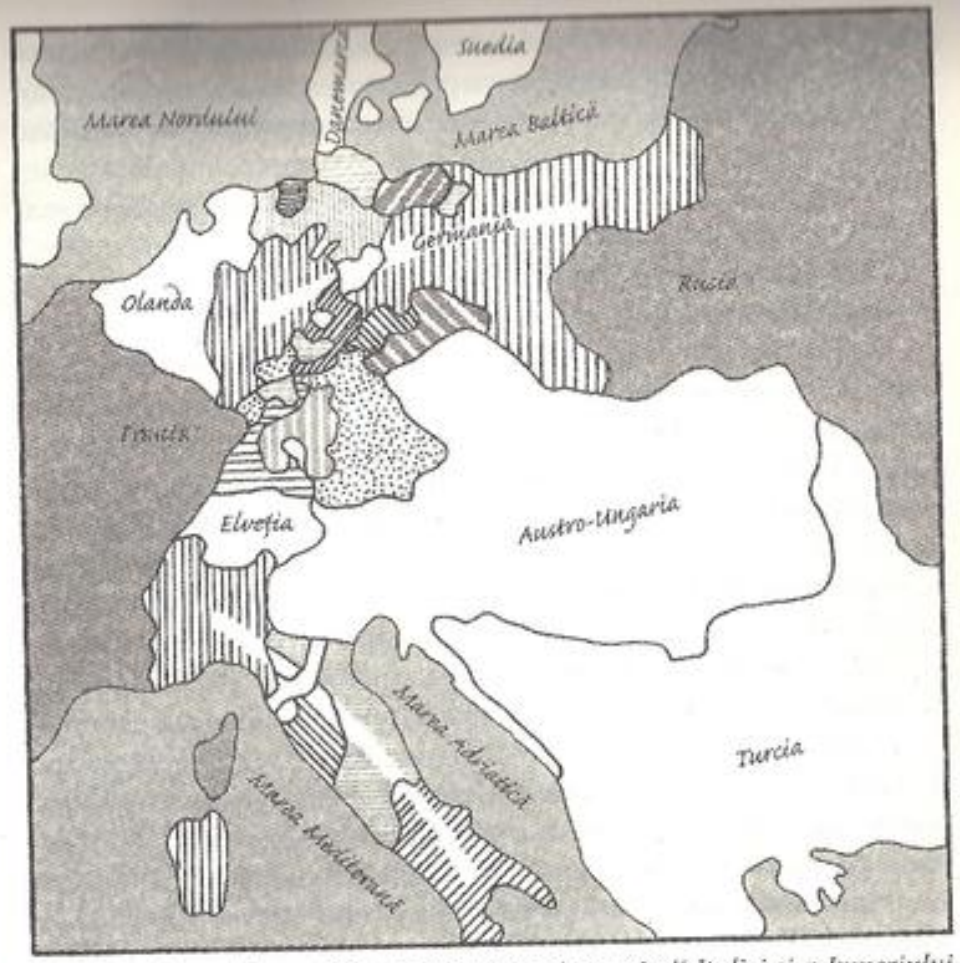

Așa arăta harta Europei Centrale înaintea întemeierii Italiei și a Imperiului German, iar în timp ce aceste regiuni se comasau sub stăpânirea unor state puternice, Turcia se diviza în tot mai multe țări separate.

bancnote austriece era în toate aceste limbi. Chiar și în principatele germane, împăratul Austriei avea, în virtutea numelui, o anumită autoritate, dar situația era aici mai complicată. Imperiul German nu mai exista de când Napoleon, în 1806, distrusese tot ce mai rămăsese din Sfântul Imperiu Romano-Germanic. Diferitele țări de limbă germană erau asociate în ceea ce se numea atunci Confederația Germanică, din care făceau parte nu doar Prusia, Bavaria, Saxa, Hanovra, Frankfurt, Brunswick și multe alte ținuturi, ci și Austria. Această confederație

forma un organism incredibil de complex și multiform. Fiecare bucată de pământ avea prințul ei și fiecare principat se deosebea de celelalte prin monedă, timbre sau uniformele funcționarilor. Nu era deloc practic pe vremea când, de exemplu, o călătorie cu trăsura de la Berlin la München se făcea în câteva zile. Aceeași călătorie devenise mai rapidă cu trenul: mai puțin de o zi.

Situația era cu totul alta la dreapta și la stânga Germaniei, Austriei și Italiei. Nu găseai pe hartă aceeași bramburească.

La vest se afla Franța. La puțin timp după revoluția din 1848, imperiul fusese restabilit. Un descendent al marelui Napoleon știuse să trezească cu abilitate amintirile gloriei de altădată și, deși mult timp nu a fost un om competent, a fost ales mai întâi președintele republicii, apoi împărat al francezilor sub numele de Napoleon al III-lea. În pofida tuturor războaielor și a revoluțiilor, Franța era în acea perioadă o țară deosebit de bogată și puternică, cu mari orașe industriale.

La est, se întindea Rusia. Dar țarii nu erau iubiți în această țară unde domnea violența. Trebuie să știm că mulți cetățeni ruși veniseră să studieze în universitățile franceze sau germane și că erau oameni moderni, împărtășind ideile epocii lor. În schimb, Imperiul Rus și funcționarii lui rămăseseră la concepțiile din Evul Mediu. Îți dai seama! Abia în 1862 șerbia țăranilor, sau cel puțin principiul ei, a fost abolită și celor douăzeci și trei de milioane de țărani li s-a promis o existență demnă! A promite și a respecta promisiunea sunt două lucruri diferite. În realitate, pentru exercitarea autorității în Rusia, se recurgea la *knut*, bici. Orice persoană care îndrăznea să exprime în mod liber o idee, oricât de banală, era deportată în Siberia, dacă nu și mai rău. Studenții și burghezii, formați în spiritul noilor idei, îl urau pe țar atât de tare, încât acesta trăia permanent cu teama că va fi asasinat. De altfel, câțiva țari au fost la un pas de a fi asasinați, în pofida supravegherii foarte stricte.

În afară de imensa Rusie și de puternica Franță, obișnuită cu războiul, părea imposibil să găsești în Europa alte țări care să aibă un cuvânt de spus. Spania își pierduse toată puterea de când coloniile sale din America de Sud începuseră să se desprindă de ea, în 1810. Turcia

era în mod obișnuit citată în presă cu numele de „bolnavul Europei", pentru că nu mai reușea să-și păstreze posesiunile. Diferitele popoare creștine pe care le dominase cândva Imperiul Otoman luptaseră, cu susținerea entuziastă a Europei, și își câștigaseră treptat libertatea. Primii fuseseră grecii, urmați de bulgari, români și albanezi. Rușii, francezii și austriecii își disputau restul Turciei europene și Constantinopolul, ceea ce i-a bucurat pe turci, pentru că nici unul dintre cele trei state nu voia să cedeze celuilat această bogăție extraordinară. De aceea, țara a rămas turcească.

După atâtea secole, Franța și Austria își disputau încă suveranitatea în Italia. Dar nu mai erau timpurile de altădată. Datorită căilor ferate, italienii erau mai apropiați unii de alții și, după modelul orașelor germane, deveniseră și ei conștienți că nu erau doar florentini sau genovezi, venețieni sau napolitani, ci, înainte de orice, italieni. În acea perioadă, un singur stat mic, în nordul Italiei, era liber și independent. El se întindea la poalele munților trecuți pe vremuri de Hannibal. Datorită situării geografice, purtau numele de Piemont (la poalele muntelui). Piemontul și insula Sardinia formau împreună un regat, mic, dar puternic, al cărui suveran era Victor-Emmanuel. Acesta avea ca ministru un anume Camillo Cavour, un om deosebit de inteligent și șiret, care știa exact ce dorea. Și dorea lucrul la care italienii aspirau de mult timp și pentru care atâția oameni își vărsaseră sângele înainte și după revoluția din 1848, în lupte curajoase, dar deseori periculoase și prost organizate: să facă din Italia un stat unic. Cavour nu era un războinic. Nu credea în forța conjurațiilor secrete și a agresiunilor riscante, la care recursese mai înainte Garibaldi, împreună cu tinerii săi tovarăși de luptă ca să cucerească libertatea țării lor. Cavour a căutat o altă cale, mai eficace, și a găsit-o.

A reușit să-l convingă pe vanitosul împărat al francezilor, Napoleon al III-lea, să se angajeze în lupta pentru libertatea și unitatea Italiei, lăsându-l să înțeleagă faptul că va avea doar avantaje. Dacă Napoleon al III-lea se implica în această luptă pentru libertatea unei țări care nu-i aparținea, lucrul acesta va dăuna Austriei, care avea posesiuni în Italia, iar această perspectivă nu putea să nu-i fie pe plac. Gândul că va întruchipa un eliberator, devenind astfel eroul unui mare popor

european, nu putea decât să-l seducă. Datorită negocierilor abile ale lui Cavour, a atacurilor îndrăzneţe ale înflăcăratului luptător pentru libertate care era Garibaldi, dar cu preţul a foarte multe victime, italienii şi-au atins obiectivul. Desigur, în cele două războaie contra Austriei, în 1859 şi 1866, armatele austriece au fost deseori victorioase, dar, până la urmă, împăratul Franz-Iosef, din cauza puterii militare a lui Napoleon al III-lea, a fost obligat să renunţe la posesiunile sale în Italia – regiunea oraşului Milano şi cea a Veneţiei. În alte regiuni s-a votat, lucru care a scos în evidenţă voinţa poporului de a face parte din Italia. Ducii au abdicat. În 1866, Italia era unificată. Un singur stat nu făcea încă parte din ea, capitala, Roma. Ea aparţinea papei şi Napoleon al III-lea, ca să nu se certe cu el, nu voia să o cedeze italienilor. Trupe franceze au protejat oraşul şi l-au apărat contra multelor atacuri ale partizanilor lui Garibaldi.

În 1866, Austria ar fi învins în lupta ei îndârjită contra italienilor dacă ministrul Cavour nu ar fi avut inteligenţa să ridice contra ei un adversar cu aceleaşi intenţii. Este vorba de Prusia, al cărei ministru era atunci Bismark.

Baronul Bismark, un gentilom de ţară din Germania de Nord, înzestrat cu o voinţă de fier, o luciditate, o fermitate şi o perseverenţă excepţionale, care nu-şi pierdea niciodată din vedere obiectivul şi nu se temea să-şi exprime deschis ideile şi convingerile în faţa regelui Prusiei, Wilhelm I, îşi trasase ca sarcină prioritară să facă din Prusia o ţară puternică şi, prin intermediul ei, să facă din complexitatea pestriţă a Confederaţiei Germanice un mare imperiu german. Singurul mijloc pentru realizarea acestui scop, credea el, era să înzestreze statul cu o armată puternică. Tot el ar fi spus că marile probleme ale istoriei nu se rezolvă „prin discursuri", ci „prin foc şi sabie". Să fie întotdeauna adevărat? Nu ştiu. Dar, în cazul lui, istoria i-a dat dreptate. În 1862, când deputaţii poporului prusac nu au vrut să-i aloce bugetul necesar formării acestei armate, a reuşit să-l convingă pe rege să-şi întărească puterea, neluând în seamă constituţia şi voinţa deputaţilor. Regelui însă i-a fost frică să nu aibă aceeaşi soartă ca Ludovic al XVI-lea sau Carol I al Angliei, care nu-şi respectaseră angajamentele. În cursul unei călătorii cu trenul, regele şi-a exprimat aceste temeri faţă de Bismark:

– Îmi imaginez foarte bine urmarea. Vei fi decapitat sub ferestrele mele în Piaţa Operei şi, pe urmă, va veni rândul meu.

Bismark i-a răspuns doar atât:

– Şi?

– Păi vom muri! a replicat regele.

– Da, vom muri, dar nu există moarte mai demnă!

Şi astfel, împotriva voinţei aleşilor poporului, Bismark a impus echiparea unei armate puternice, înzestrată cu un mare număr de puşti şi tunuri, care s-a mobilizat puţin după aceea ca să înfrunte Danemarca.

Cu această armată excepţională şi conform dorinţei lui Cavour şi propriilor planuri, Bismark a intrat în război contra Austriei, pe când se afla atacată în Italia. Scopul era excluderea împăratului Austriei din confederaţie pentru ca Prusia să devină ţara cea mai puternică şi să se poată plasa în fruntea Germaniei. La Königgrätz, în Boemia, după o bătălie sângeroasă, Bismarck a nimicit trupele austriece şi împăratul Franz-Iosef a fost obligat să cedeze. Austria a ieşit din Confederaţia Germanică. Bismarck nu a vrut să forţeze nota în privinţa învinsului şi nu i-a cerut să cedeze teritorii. Generalii şi ofiţerii armatei prusace s-au arătat furioşi, dar Bismarck a fost inflexibil. Nu voia să rupă complet relaţiile cu austriecii. Dar a încheiat acorduri secrete cu toate statele germane, care stipulau că se angajau să-l susţină militar în caz de conflict. Bineînţeles, nimeni nu ştia asta.

Numai că dezvoltarea acestei puteri militare de cealaltă parte a Rinului, Prusia, a stârnit îngrijorarea lui Napoleon al III-lea. Împăratul francezilor, care încasase o înfrângere într-un război secundar în Mexic în 1867, nutrea cele mai mari temeri faţă de vecinul lui înarmat până în dinţi. Francezii nu văzuseră niciodată cu ochi buni creşterea puterii Germaniei. În 1870, Napoleon al III-lea a trimis un ambasador la regele Wilhlem al Prusiei, care se afla în oraşul termal Ems, cu un mandat de exigenţe incredibile. El cerea regelui şi familiei sale să renunţe în scris la pretenţiile teritoriale (în cazul de faţă, la tronul Spaniei), pretenţii care nici măcar nu fuseseră exprimate. Fără acordul regelui, Bismarck l-a constrâns pe Napoleon al III-lea să declare război. Împotriva oricărei aşteptări pentru francezi, toate

statele germane au luat parte la război și s-a dovedit foarte repede că trupele germane erau mai bine echipate și mai eficientcomandate decât trupele franceze.

După ce au făcut prizonieră o mare parte din armata franceză la Sedan, unde se afla și Napoleon al III-lea, germanii s-au grăbit să pornească împotriva Parisului, pe care l-au asediat luni de zile. Înfrângerea Franței a dus la retragerea trupelor franceze care îl protejaseră pe papă la Roma, și regele Italiei a putut să-și facă intrarea în acest oraș. Legătura dintre aceste toate evenimente era atunci foarte complicată. În timpul asediului Parisului, Bismarck i-a convins pe regii și prinții germani să-i propună regelui Prusiei, care se afla atunci la Versailles, titlul de împărat german. Vei vedea în ce mod ciudat se va petrece acest lucru. Regele Wilhelm prefera titlul de „împărat al Germaniei" celui de „împărat german", și a fost gata să se ajungă la un eșec. Până la urmă, în marea galerie a oglinzilor de la Versailles a fost proclamată în mod solemn crearea Imperiului German. Furios că nu obținuse titlul pe care îl dorea, noul împărat a trecut ostentativ și intenționat prin fața lui Bismarck, în prezența întregii asistențe, fără să întindă mâna fondatorului imperiului. Dar acest lucru nu l-a împiedicat pe Bismarck să-l servească în continuare cu fidelitate.

În timpul lunilor de asediu, o răzmeriță sângeroasă a muncitorilor a izbucnit la Paris (Comuna), care a dus la o represiune și mai sângeroasă, în cursul căreia au pierit mai mulți oameni decât la revoluția din 1789. Franța a ieșit din toate acestea slăbită pentru moment și s-a văzut obligată să semneze un acord de pace. A fost nevoită să renunțe la o parte din teritorii în favoarea Germaniei – Alsacia și Lorena – și să-i achite o mare sumă de bani. Nemulțumiți pentru că împăratul Napoleon al III-lea a condus atât de rău țara, francezii l-au răsturnat de la putere și au instaurat o republică. Începând din acea zi, nu au vrut să mai audă niciodată de regi și împărați.

Bismarck era acum cancelar, adică prim-ministru al Imperiului German unificat, și guverna cu o mare autoritate. Deși se opunea cu încrâncenare ideilor socialiste susținute de Karl Marx, el știa totuși că muncitorii trăiau în condiții îngrozitoare. De aceea, a susținut ideea că nu putea fi combătută propagarea principiilor marxiste decât

atenuând mizeria în care trăiau muncitorii, ca să le înlăture dorința de a se revolta contra statului. Prin urmare, a creat case de asigurări pentru muncitorii bolnavi sau accidentați care, până atunci, erau hărăziți morții din lipsa asistenței medicale. În realitate, a încercat să combată mizeria sub toate formele. Dar muncitorii erau încă obligați să muncească douăsprezece ore pe zi, inclusiv duminica.

Cu sprâncenele stufoase și privirea fermă, Bismarck a devenit foarte repede omul cel mai ilustru din Europa, și chiar dușmanii vedeau în el un mare om de stat. Când popoarele din Europa au vrut să înceapă să-și împartă lumea, o lume devenită mică datorită noilor tehnologii, s-au adunat la Berlin, în 1878, și Bismarck a condus tratativele. Dar între noul împărat, Wilhlem al II-lea, și Bismarck au apărut neînțelegeri. Pentru că nu suporta divergențe de vederi, împăratul și-a concediat cancelarul. Bismarck, bătrân, s-a retras pe domeniul strămoșilor, unde a mai trăit câțiva ani, continuând de departe să-i pună în gardă pe noii conducători germani contra oricărei hotărâri nechibzuite.

Lupta pentru o nouă împărțire a lumii

Industria • Pieţele şi regiunile bogate în materii prime • Anglia şi Franţa • Războiul ruso-japonez • Italia şi Germania • Cursa înarmării • Austria şi Estul • Izbucnirea primului război mondial • Noi arme • Revoluţia în Rusia • Intervenţia Americii • Condiţiile de pace • Progresele ştiinţei • Sfârşit

Acum, ajungem la perioada în care părinții mei erau tineri, perioadă despre care, datorită mărturiilor lor, dețin mai multe informații. În acel timp, povesteau ei, din ce în ce mai multe case beneficiau de gaz, apoi de lumină electrică, și au adoptat telefonul. Primele tramvaie electrice, apoi automobilele și-au făcut apariția în orașe. Periferiile muncitorești se înmulțeau, precum și uzinele echipate cu mașini puternice, unde lucrau mii de muncitori și executau sarcini care, altădată, ar fi necesitat poate sute de mii de muncitori.

Ghicesc întrebarea ta. Ce se putea face cu acele cantităţi de stofe, încălţăminte, conserve sau maşini de gătit produse zilnic în cantităţi uriaşe în aceste uzine enorme? O parte putea fi vândută, natural, chiar în ţara respectivă. Oamenii care aveau un loc bun de muncă îşi puteau oferi mult mai multe costume şi încălţări decât un muncitor din timpurile trecute. Totul era incomparabil mai ieftin. Dar calitatea era mai scăzută şi produsele durau mai puţin. Oamenii erau deseori obligaţi să cumpere altele. Cu toate acestea, salariul lor nu era, evident, suficient ca să poată cumpăra tot ceea ce produceau noile maşini, care atinseseră dimenisuni gigantice. Ce era de făcut? Dacă vagoane de stofe sau alte produse rămâneau imobilizate pentru că nu găseau cumpărători, nu servea la nimic producerea lor zilnică şi în cantitate mare. Dar întreruperea producţiei condamna uzina la închidere, care condamna muncitorii la şomaj, iar şomajul le anula muncitorilor puterea de cumpărare. Se ajunge la o situaţie de blocaj. Când ajungi la acest stadiu, se vorbeşte de „criză economică". Pentru a evita această criză, era important ca ţările să poată să vândă cea mai mare cantitate posibilă de produse fabricate în numeroasele lor uzine. Dacă nu se reuşea în propria ţară, trebuia încercat în străinătate. Nu în Europa, unde înmulţirea uzinelor era deja cvasigenerală, ci în ţări care nu aveau şi unde oamenii trăiau încă fără haine şi fără încălţăminte.

Şi aşa s-a şi întâmplat, de exemplu în Africa. Brusc, s-a pornit o adevărată cursă a tuturor ţărilor industrializate spre ţinuturile considerate primitive. Astfel, chiar şi populaţiile cele mai sălbatice se bucurau de un interes nou. Era nevoie de ele nu doar pentru a le putea vinde produsele noastre, ci şi pentru că ţările lor deţineau resurse care nu existau la noi, precum bumbacul pentru fabricarea textilelor sau petrolul pentru obţinerea benzinei. Cu cât se importau mai mult în Europa „materii prime" din colonii, cu atât mai mult funcţionau uzinele la randament maxim şi cu atât mai mare era frenezia găsirii de ţări unde să se vândă supraproducţia. Alt interes: cel care nu găsea de muncă în propria ţară putea să emigreze în aceste ţinuturi îndepărtate. Pe scurt, a deţine colonii devenea un lucru de cea mai mare importanţă pentru statele europene. Nimeni nu se preocupa să ceară

părerea populaţiei autohtone. Vei înţelege, desigur, că pimitivilor li se întâmpla să fie foarte prost trataţi când erau nevoiţi să tragă cu arcul asupra coloanelor de soldaţi.

În această împărţire a lumii, englezii au fost cei mai buni. Ei deţineau, deja de câteva sute de ani, posesiuni în India, Australia şi în America de Nord, precum şi colonii în Africa, cea mai importantă fiind Egiptul. Francezii căutaseră şi ei teritorii în străinătate. Deţineau o mare parte din Indochina şi câteva teritorii în Africa, printre care deşertul Sahara, mare dar puţin râvnit. Ruşii nu aveau colonii peste mări, dar imperiul lor era imens şi aveau puţine uzine. Ei doreau să-şi extindă influenţa asupra întregii Asii până la mare şi, de acolo, să facă comerţ. Dar s-au lovit de bunii elevi ai europenilor, japonezii, care le-au spus: „Stop!" Într-un război între Rusia şi Japonia, care a izbucnit în anul 1905, puternicul imperiu al ţarului a pierdut înfruntarea cu mica Japonie, convertită la noile idei, şi a fost constrânsă să dea înapoi. Dar japonezii construiseră şi ei din ce în ce ai multe uzine şi voiau şi ei teritorii străine unde să-şi vândă produsele şi să permită insulelor lor suprapopulate să găsească noi teritorii unde să se implanteze.

Ultimele care au dorit să ia parte la împărţirea lumii au fost, natural, noile state: Italia şi Germania. Cât timp fuseseră fărâmiţate, problema ne le putea interesa. Acum, voiau să recupereze ceea ce nu putuseră să facă timp de secole. După multe lupte, Italia a obţinut câteva mici teritorii în Africa. Germania era mai puternică şi avea mai multe uzine. Pentru Germania, Bismarck a reuşit să achiziţioneze câteva teritorii deloc neglijabile, îndeosebi în Africa şi în insulele din Oceanul Pacific.

S-a ajuns în situaţia în care nici o ţară nu mai putea dobândi atâtea colonii câte ar fi dorit. Cu cât aveau mai multe colonii, cu atât ţările construiau mai multe uzine. Cu cât construiau mai multe, cu atât se perfecţionau mai mult şi produceau mai mult. Prin urmare, pentru dobândirea de noi colonii, această cursă a continuat, nefiind doar o problemă de dorinţă de putere sau de dominare, ci şi o necesitatea economică reală. Numai că lumea era deja împărţită. Ca să faci rost de noi colonii sau să nu-ţi fie furate de vecinii mai puternici cele pe care le aveai deja, era nevoie să lupţi sau, cel puţin, să agiţi ameninţarea

că erai gata să lupți. Fiecare stat a format atunci armate puternice și a echipat flote de luptă, repetând la nesfârșit: „Nu încercați să mă atacați!" Țările care își instauraseră puterea de secole considerau că își apărau dreptul lor. Dar n-a făcut bine nimănui faptul că Imperiul German, cu uzinele lui performante, a vrut să ia parte la jocul de împărțire, construind o flotă mare de război și încercând să se impună în Asia și Africa. De mult timp era așteptat un conflict teribil. Pentru prevenirea lui, statele s-au înzestrat cu arme tot mai puternice și au construit cuirasate din ce în ce mai impozante.

În cele din urmă, războiul nu a izbucnit acolo unde era așteptat de ani de zile. O dispută ar fi putut în orice moment să declanșeze ostilitățile în Africa sau în Asia. Cauza a fost însă cu totul alta. Ea a venit din partea singurului stat din Europa care nu avea nici o colonie, Austria. Acest imperiu foarte vechi, format dintr-un mozaic de popoare, nu avea ambiția să cucerească țări din ținuturi îndepărtate. În schimb, avea nevoie de oameni care să poată cumpăra produsele uzinelor sale. De aceea, a încercat, ca în timpul războaielor cu turcii, să anexeze cât mai multe țări la est, acele țări care se eliberaseră de puțin timp de tutela turcă și nu aveau încă propriile uzine. Micilor populații recent eliberate, precum sârbii, le-a fost teamă de acest mare imperiu și nu au acceptat să-l vadă întinzându-se mai mult. În primăvara anului 1914, în timp ce moștenitorul coroanei imperiale a Austriei, arhiducele Franz Ferdinand, se afla în călătorie în una dintre regiunile recent cucerite, Bosnia-Herțegovina, a fost asasinat de un sârb în capitala Sarajevo.

Generalii și politicienii austrieci au crezut atunci că războiul contra Serbiei era, pe termen mai lung sau mai scurt, inevitabil și că această țară trebuia umilită neîntârziat și făcută să plătească pentru această crimă odioasă. Rusia s-a amestecat și ea, temându-se că Austria se va apropia prea mult de frontierele ei. Germania s-a alăturat Austriei, printr-un pact de alianță. Și, pentru că Germania intra în război, s-au aprins toate vechile ostilități. Germanii au vrut să înceapă prin nimicirea celui mai periculos dușman al lor, Franța, și, trecând prin Belgia rămasă neutră, au pornit împotriva Parisului. Anglia se temea de o victorie a Germaniei, care ar fi făcut din ea

Crâncena luptă a distrugerii în primul război mondial – oamenii contra oamenilor și mașinile contra mașinilor.

cea mai puternică țară, și a intrat și ea în conflict. Curând, lumea întreagă a fost în război cu Germania și Austria (acesta a fost „marele război" sau „primul război mondial"). Aceste două țări s-au pomenit încercuite de armatele „Antantei", nume dat armatelor inamice unite printr-un pact de alianță, de unde cel de „puterile Europei Centrale" dat Germaniei și Austriei.

Importantele trupe rusești au reușit să înainteze, dar, după câteva luni, au fost imobilizate. Niciodată lumea nu mai cunoscuse un astfel de război. Se înfruntau milioane și milioane de oameni. Chiar și africanii și indienii fuseseră mobilizați. Armatele germane au fost oprite nu departe de Paris, pe malul Marnei. Acest episod a constituit cotitura războiului. Mai târziu, rareori au mai fost bătălii în sensul vechi al termenului. Armatele au săpat tranșee și au rămas față în față pe un front de mulți kilometri. Zile întregi, mii de tunuri trăgeau asupra tranșeelor inamice și soldații se strecurau printre rețele de sârmă ghimpată și tranșee distruse, luau cu asalt pământuri incendiate și devastate, pline de mii de morți. În 1915, Italia a declarat și ea război Austriei, deși încheiase cu ea mai înainte un pact de alianță, astfel încât s-au dat lupte și în munții Tirolului, iar celebrele isprăvi războinice ale lui Hannibal, cu ocazia trecerii Alpilor, au părut o joacă de copii față de cele ale unor simpli soldați, curajoși și hotărâți.

Războiul s-a purtat și în aer cu ajutorul avioanelor; au fost aruncate bombe peste orașe liniștite și pașnice; au fost scufundate nave civile

și lupta a continuat pe apă și sub apă, așa cum își imaginase Leonardo da Vinci în timpul său. Au fost inventate arme care ucideau zilnic mii de oameni sau îi mutilau pe viață, cel mai de temut fiind un gaz care otrăvea aerul. Cei care îl respirau erau condamnați să moară în chinuri cumplite. Era lăsat vântul să poarte aceste gaze toxice în direcția inamicului, erau trase obuze cu gaze, care își răspândeau otrava explodând. Au fost construite blindate, tancuri, care înaintau lent și sigur peste orice obstacol, șanț sau zid, demolând și strivind totul în calea lor.

O mizerie îngrozitoare s-a abătut asupra Germaniei și Austriei. Nu se mai găseau destulă hrană, haine și cărbune și nici iluminatul nu mai funcționa. Femeile stăteau ore în șir în frig ca să cumpere o bucată de pâine și câțiva cartofi pe jumătate putrezi. Totuși, o dată, a revenit speranța. În 1917, în Rusia a izbucnit o revoluție. Țarul a abdicat, însă guvernul burghez care a venit la putere a vrut să continue războiul. Dar poporul s-a opus. A urmat o nouă revoltă, în cursul căreia muncitorii, sub conducerea lui Lenin, au luat puterea. Ei au distribuit pământurile agricole țăranilor, au confiscat bunurile bogaților și nobililor și au încercat să guverneze vechiul imperiu după principiile lui Karl Marx. Străinătatea a intervenit. Și, în cursul luptelor care au urmat, au pierit iar milioane de oameni. Succesorii lui Lenin au domnit încă mult timp în Rusia. Posibilitatea pe care au avut-o atunci germanii să retragă trupele de pe frontul de est nu a servit la mare lucru, pentru că, în același timp, trupe proaspete intrau în război contra lor. Era vorba de americani. Și ei luaseră hotărârea să se amestece în conflict. În pofida supremației americane, germanii și austriecii au mai rezistat încă mai bine de un an și, cu o ultimă tresărire de energie, chiar au fost gata să iasă învingători pe frontul de vest. În cele din urmă, au fost doborâți de epuizare. În 1918, când președintele american Wilson a declarat că voia o pace echitabilă dând fiecărui popor dreptul de a-și hotărî soarta, unele trupe ale puterilor din Europa Centrală au abandonat lupta. Germania și Austria nu au avut de ales decât să semneze un armistițiu. Supraviețuitorii s-au întors acasă, la familiile înfometate.

Atunci a început revoluția în aceste țări vlăguite. Împăratul german și împăratul Austriei au abdicat, iar diferitele popoare din Imperiul Austriac – cehii, slovacii, ungurii, polonezii, slavii din sud –

au devenit autonome și au întemeiat state. Sfârșitul războiului trebuia să fie încheiat printr-un tratat de pace după modalitățile enunțate de Wilson, iar negocierile s-au derulat în vechile castele regale de la Versailles, Saint-Germain și Trianon. Când ambasadorii Germaniei, Austriei și Ungariei au sosit la Paris, au aflat că nu puteau lua parte la negocieri, sub pretext că Germania era răspunzătoare de război și că trebuia să plătească pentru asta. I-au fost luate toate coloniile și teritoriile pe care le anexase de la Franța în 1870 și a fost obligată să plătească anual sume exorbitante învingătorilor. Ba chiar i s-a impus să declare solemn și în scris că își asuma întreaga responsabilitate a războiului. Soarta rezervată austriecilor și ungurilor nu a fost mai bună. Iată cum au fost respectate promisiunile lui Wilson!

În timpul războiului, pieriseră unsprezece milioane de bărbați și femei și regiuni întregi fuseseră devastate într-un mod nemaivăzut până atunci. De acum înainte, în lume domneau o mizerie cumplită și o disperare profundă.

Oamenii ajunseseră foarte departe în cunoașterea și aplicarea legilor naturii. Astăzi, poți să instalezi un telefon în camera ta și să vorbești vrute și nevrute cu un australian de la celălalt capăt al Pământului. Poți asculta la radio un concert care are loc la Londra sau o conferință despre îndoparea gâștelor ținută în Portugalia.

Sunt ridicate imobile-gigant, mai înalte decât piramidele sau decât bazilica San Pietro din Roma; sunt construite avioane enorme, fiecare putând să nimicească mai mulți oameni decât întreaga Armada lui Filip al II-lea al Spaniei. Au fost descoperite leacuri contra bolilor grave și cunoaștem o mulțime de alte lucruri extraordinare. Au fost găsite formule pentru tot felul de manifestări naturale, atât de ciudate și de surprinzătoare, încât puțini oameni le înțeleg. Totuși, aceste formule sunt exacte. Stelele au traiectoria exact calculată de formule. În fiecare zi știm puțin mai mult despre natură și despre oameni. Dar mizeria, o mizerie înfricoșătoare, nu a dispărut încă. Câteva milioane de oameni nu pot găsi de muncă pe plancta noastră și, în fiecare an, milioane dintre ei mor de foame. Toți sperăm un viitor mai bun. Trebuie neapărat să vină.

Ce vezi pe traseul timpului? Unele imagini le poți recunoaște: înspre orizont, Marea Piramidă din Egipt, construită în urmă cu aproape 5000 de ani, apoi turnul Babel, Acropolele din Atena, Zidul Chinezesc, un arc al triumfului la romani, o cetate cavalerească, un tun, Viena sub ocupația turcilor, castelul lui Frederic cel Mare din Potsdam, primul tren și zgârie-nori moderni.

Acum imaginează-ți că ne întoarcem pe „fluviul timpului", survolându-l de foarte sus cu avionul. Foarte departe, în ceață, poți deslușești grotele vânătorilor de mamuți și câmpiile unde au încolțit primele cereale, iar acele puncte, acolo, în depărtare, sunt piramidele și Turnul Babel. În această câmpie, evreii își păsteau pe vremuri turmele și pe această mare navigau fenicienii. Ceea ce vezi strălucind ca un astru alb, cu marea de o parte și de alta, este Acropole, simbolul artei grecești. Iar acolo, mult mai departe, sunt marile întinderi de păduri unde veneau să mediteze asceții indieni și unde Buddha a trăit Revelația. Tot mai departe, se vede Marele Zid Chinezesc și, mult dincolo de el, ruinele încă fumegând ale Cartaginei. În aceste enorme pâlnii din piatră, romanii puneau fiarele sălbatice să-i sfâșie pe creștinii. Acei nori groși de la orizont anunță furtuna invaziilor barbare. În acele păduri de pe malul fluviului, primii călugări i-au convertit pe germani și i-au instruit. Porniți din deșertul de acolo, arabii au cucerit lumea; iar dincolo a domnit Carol cel Mare. Pe colina de colo încă se mai ridică castelul întărit unde papa și împăratul și-au disputat stăpânirea lumii. Vedem castele de pe timpul cavalerilor și, mai aproape de noi, orașe și multe catedrale minunate. Uite acolo! Se vede Florența și, dincolo, bazilica San Pietro, care a stat la baza disputei dintre Biserică și Luther. Orașul Mexico dispare în flăcări și Invincibila Armada e distrusă în apropierea Angliei. Fumul irespirabil pe care îl zărești provine de la satele incendiate și de la rugurile din timpul Războiului de Treizeci de Ani. Acel castel somptuos din mijlocul unui mare parc este castelul de la Versailles al lui Ludovic al XIV-lea. Aici se află tabăra turcilor din fața Vienei și, puțin mai aproape, castelele lui Frederic cel Mare și Mariei-Tereza. De foarte departe, ajunge până la noi din străzile Parisului strigătul „Libertate, egalitate, fraternitate"! Iar de cealaltă parte zărim lumina roșie a incendiului care a cuprins Moscova și campania împotmolită în troiene de zăpadă, unde a fost nimicită Marea Armată a ultimului cuceritor, Napoleon I. Foarte aproape de noi, fumul urcă spre cer ieșind din coșurile uzinelor și se aude șuieratul trenurilor. Palatul de Vară de la Pekin e în ruine și nave de război părăsesc porturile japoneze, având pe fanion emblema soarelui care răsare. Aici bubuie încă tunurile

primului război mondial. Gaze toxice se răspândesc deasupra țării. Iar acolo, din cupola deschisă a unui observator astronomic, un telescop enorm ghidează privirea unui cercetător spre lumile stelelor situate la distanțe inimaginabile. Dar, dedesubt și în fața noastră, e tot ceață, o ceață impenetrabilă. Știm un singur lucru: că „fluviul timpului" continuă să curgă la infinit în direcția unei mări necunoscute.

Dar să ne grăbim să coborâm cu avionul spre fluviu. Când ajungem foarte aproape, ne dăm seama că este vorba chiar de un fluviu adevărat, iar valurile fac același zgomot ca marea. Vântul bate cu putere, creasta valurilor este acoperită de spumă. Privește cu atenție acele milioane de bule albe și scânteietoare, care apar la fiecare val și mor imediat! În același ritm ca al valurilor, noi bule urcă la suprafață și dispar. Creasta valurilor le poartă un scurt moment, apoi recad, parcă înghițite, și dispar. Vezi, fiecare dintre noi nu-i decât această picătură scânteietoare, minusculă, de pe valurile timpului, care curge sub noi și se pierde în ceturile viitorului. Ieșim din apă, ne uităm în jur și, chiar mai înainte de a ne da seama, am dispărut. Imposibil să ne putem vedea în marele fluviu al timpului. Noi picături urcă permanent la suprafață. Iar ceea ce numim destinul nostru nu e nimic altceva decât lupta noastră în mijlocul acelei multitudini de picături, atât cât urcă și coboară valul. Acest moment e scurt, dar vrem să profităm de el. Merită s-o facem!

Acea părticică din istoria lumii pe care am trăit-o eu însumi. Întoarcerea în trecut

Creșterea populației Pământului • Înfrângerea puterilor din Europa Centrală în primul război mondial • Incitarea la violență a maselor populare • Dispariția toleranței din viața politică în Germania, în Italia, în Japonia și în Uniunea Sovietică • Criza economică și izbucnirea celui de-al doilea război mondial • Propagandă și realitate • Genocidul evreilor • Bomba atomică • Binecuvântările științei • Prăbușirea sistemelor comuniste • Măsurile de ajutorare internaționale, surse de speranță

A învăța istoria din cărți și a trăi-o tu însuți sunt două lucruri foarte diferite. Chiar aceasta voiam să-ți amintesc în paginile precedente, când comparam privirea aruncată spre trecutul omenirii cu panorama pe care o putem vedea dintr-un avion zburând la mare altitudine. Pe malurile fluviului timpului vedem doar câteva detalii. Dar, după cum ai putut să citești, ai o vedere diferită a fluviului când te apropii de el și îi distingi valurile. Există unele pe care le vedem foarte clar și altele pe care nu le vedem deloc. Mie mi s-a întâmplat același lucru. Capitolul precedent se termina cu cumplitul război mondial din 1914-1918. Pot să spun că l-am trăit, dar aveam doar opt ani când s-a încheiat. De aceea m-am ajutat de cărți ca să vorbesc despre el.

Dar, în acest ultim capitol, aș vrea să-ți vorbesc de ceea ce am trăit cu adevărat eu însumi. Și cu cât mă gândesc mai mult la acest lucru, cu atât mi se pare mai ciudat. În lume au avut loc o mulțime de schimbări din 1918. Dar unele dintre aceste schimbări au survenit atât de imperceptibil, încât ni se par astăzi ca s-au petrecut de la sine.

În copilăria mea nu existau, de exemplu, nici televiziune, nici computere, nici călătorii în spațiu, nici energie atomică. Dar uităm repede schimbarea cea mai importantă. Într-adevăr, populația mondială este astăzi cu mult superioară ca număr celei din timpul tinereții mele. Pe la sfârșitul teribilului război mondial, planeta noastră număra peste două miliarde de locuitori. Astăzi, a ajuns să se dubleze și chiar mai mult. Lucrăm destul de greu cu astfel de cifre, pentru că nici măcar nu reușim să ni le reprezentăm. Totuși, să încercăm. Se știe că, trecând pe la ecuator, circumferința

Pământului este de aproximativ patruzeci de milioane de metri. Să ne închipuim că niște oameni stau la coadă, nu are importanță unde, în fața unui ghișeu. Încap aproape doi pe un metru. Ceea ce înseamnă că un șir de optzeci de milioane de persoane așteptând cu răbdare ar face deja turul Pământului. În copilăria mea, coada ar fi făcut aproximativ de douăzeci și două de ori turul Pământului; astăzi, cele patru miliarde și jumătate formează o coadă care l-ar înconjura de peste cincizeci de ori!

În timp ce populația crește continuu în proporții considerabile, pământul pe care îl ocupăm se micșorează imperceptibil din zi în zi mai mult. Evident, Pământul propriu-zis nu se micșorează. Să spunem că tehnologiile, îndeosebi aeronautica, reduc din ce în ce mai mult timpul necesar parcurgerii distanței între diferitele părți ale globului. Și acest lucru l-am trăit. Când aud într-un aeroport anunțându-se un zbor spre New Dehli, apoi spre New York, Hong Kong sau Sydney, și când văd mulțimea care se pregătește să plece, nu pot să nu mă gândesc la tinerețea mea. Atunci, arătai pe cineva cu degetul spunând „El a fost în America" sau „El a fost în Indii!"

Astăzi, există puține locuri din lume unde nu se poate ajunge în câteva ore. Chiar dacă nu mergem noi înșine în ținuturi îndepărtate, ele ne par astăzi mai apropiate decât în copilăria mea. Când ceva important survine în orice punct al globului, aflăm a doua zi citind ziarul, ascultând radioul sau privind informațiile la televizor. Locuitorii din Mexico nu aveau habar că Ierusalimul fusese distrus și, în China, după toate aparențele, niciodată nu se auzise despre consecințele Războiului de Treizeci de Ani. Dar situația nu mai era aceeași încă din timpul primului război mondial. De altfel, numele de război „mondial" vine de la faptul că multe state și popoare au luat parte la lupte.

Evident, asta nu înseamnă că toate veștile pe care le primim din toate colțurile lumii sunt exacte. Am aflat pe pielea mea că nu trebuie să crezi tot ceea ce scriu ziarele. Aș vrea să-ți dau un exemplu. Fiind martor, în copilărie, la primul război mondial, eram convins că puteam să cred ce mi se spunea atunci. De aceea, capitolul precedent, „Lupta pentru o nouă împărțire a lumii", nu este chiar atât de imparțial pe cât mi-aș fi dorit. Concluzia mea despre rolul jucat de președintele american Wilson, așa cum mi-o imaginam atunci, nu este întru totul

conformă cu realitatea. Prezentam o situație în care Wilson ar fi făcut promisiuni germanilor și austriecilor, promisiuni care nu ar fi fost respectate. Eram convins de exactitatea amintirilor mele, deoarece datau dintr-o perioadă pe care o cunoscusem, și când, ani de zile mai târziu, am luat condeiul, nu am făcut decât să repet ceea ce toată lumea credea atunci. Evident, ar fi trebuit să-mi verific spusele, ceea ce fiecare scriitor are obligația să facă. Este adevărat că președintele Wilson a făcut o propunere de pace în anul 1918, numai că Germania, Austria și aliații lor sperau atunci că încă mai puteau câștiga războiul și, în consecință, s-au făcut că nu aud. Abia zece luni mai târziu, după ce au fost convinși cu pierderi grele, au vrut să apeleze la propunerea de pace a președintelui american – dar era prea târziu.

Este, evident, o eroare gravă și regretabilă din partea mea. Aceasta dovedește, totuși, că ignoranța mea de atunci era răspândită în mintea popoarelor învinse, convinse că fuseseră condamnate la mizerie printr-o înșelătorie, și această stare de spirit a facilitat sarcina agitatorilor ambițioși și fanatici, care au știut să exploateze această decepție și să o transforme într-o sete de răzbunare incomensurabilă. Nu-mi place să rostesc numele acestor agitatori, dar toată lumea știe că mă refer în mod deosebit la Adolf Hitler. Hitler fusese simplu soldat în primul război mondial, și el era convins că armata germană nu ar fi fost niciodată învinsă fără această presupusă înșelătorie. Dar Wilson nu era, după părerea lui, singurul vinovat. Acuza și rolul jucat de propaganda inamică, care îi făcuse pe germani și pe austrieci să-și lase baltă soldații pe front. Așadar, Hitler considera că cel mai bun mijloc de a lupta contra adversarului era să-l întreci în arta propagandei. Orator excepțional când era vorba să se adreseze maselor, știuse să câștige simpatia a mii de oameni. Și știa că cel mai bun mijloc de a mobiliza poporul și de a-l împinge la revoltă era să-i arate un țap ispășitor, vinovat de mizeria lor. Iar acest țap ispășitor au fost evreii!

Destinul acestui popor, care își are originea în negura timpurilor, a fost de mai multe ori evocat în această carte. A fost episodul în care evreii înșiși s-au izolat de celelalte popoare și cel al pierderii patriei, după distrugerea Ierusalimului, apoi cel al persecuției lor în Evul Mediu. Deși provin și eu dintr-o familie de evrei, nu mi-a trecut niciodată prin minte că aceste episoade tragice ar putea să se repete în timpul meu.

Trebuie aici să mărturisesc o altă eroare strecurată în această carte și care poate că nu e spre dezonoarea mea. În capitolul „Timpuri cu adevărați noi", scriam că acele timpuri nu au început decât atunci când oamenii au întors spatele brutalităților vechilor vremuri, pentru că ideile și idealurile filozofiei Secolului Luminilor (secolul al XVIII-lea) se răspândiseră atât de mult, încât, din acel moment, au fost considerate ca niște evidențe. În momentul în care scriam acele rânduri, mi se părea de neconceput că ne mai putem încă înjosi să persecutăm oamenii cu o religie diferită, să obținem mărturii sub tortură sau să călcăm în picioare Drepturile Omului. Or, ceea ce mi se părea în acea epocă de neconceput s-a întâmplat totuși. O atât de tristă întoarcere în timp pare că depășește orice înțelegere. Totuși, tinerii pot să înțeleagă la fel de bine ca adulții. Să deschidă pur și simplu ochii la ceea ce se întâmplă la școală. Vor vedea de câte ori tinerii școlari se arată intoleranți. De exemplu, câți își iau peste picior profesorul dacă, din întâmplare, hainele acestuia li se par demodate și, din momentul în care acești tineri pierd noțiunea respectului, poarta e deschisă tututor exceselor. Un tânăr poate și el să devină calul de bătaie al colegilor de clasă sub pretext că e diferit de ceilalți, prin culoarea părului sau a pielii, prin felul de a vorbi sau de a se hrăni. Devine obiectul tuturor torturilor morale sau fizice, fără să se poată măcar apăra. Evident, nu toți tinerii dau dovadă de această cruzime și absență de compasiune față de aproapele lor, dar, cum nimeni nu vrea să fie inoportun, toți, în grade diferite, devin complici și urlă pentru că și ceilalți urlă.

Din păcate, adulții nu se comportă nici ei mai bine. Mai ales când le merge rău (sau cred că le merge rău!) și nu au nimic de făcut, se adună laolaltă adevărați sau presupuși tovarăși de suferință, defilează pe străzi în aceeași cadență și repetă în cor sloganurile cele mai delirante, care îi fac să se simtă mai importanți. Am fost martor al unor atacuri contra studenților evrei la universitatea din Viena din partea unor susținători ai lui Hitler (numiți Cămășile Negre), și în momentul în care începusem să scriu această carte, Hitler luase deja puterea în Germania. Toți aveam sentimentul că iminenta cădere a guvernului austriac era doar o problemă de timp. Am avut norocul să fiu invitat în Anglia exact înainte de intrarea trupelor lui Hitler în Austria, în martie 1938, pentru că, imediat după aceea, orice austriac care saluta cu un simplu „bună ziua", nu ca în Germania, cu un „Heil Hitler!", era expus unui mare pericol.

Foarte repede, această atitudine a fost taxată drept act criminal de către adepții nazismului. Nu o puteau traduce decât ca o infidelitate față de cel căruia îi spuneau „Führer" și față de care trebuia să arăți supunere. Erai obligat să te supui tuturor ordinelor care puteau să ducă la victorie, chiar dacă încălcau legile umanității. Este adevărat că istoria a cunoscut situații asemănătoare, ca aceea legată de primii adepți ai lui Mahomed. De asemenea, iezuiților li s-a reproșat că au considerat supunerea mai presus de orice. Am mai evocat pe scurt victoria comunismului în timpul lui Lenin în Rusia, arătându-i pe susținătorii convinși, care își interziceau orice indulgență față de adversari. Răceala cu care își urmăreau obiectivele era fără limită și pentru unele au plătit milioane de victime.

În anii care au urmat primului război mondial, toleranța a dispărut, fie că era vorba de Germania, Italia sau Japonia. Politicienii le explicau concetățenilor lor că nu-și primiseră partea în „împărțirea lumii", deși aveau aceleași drepturi ca și ceilalți să domnească peste alte popoare. Le-au amintit italienilor că erau descendenții vechilor romani; japonezilor, de războaiele contra nobilimii; germanilor, de vechii germani, de Carol cel Mare, Frederic cel Mare... Au invocat ideea că nu toți oamenii aveau aceeași valoare. Așa cum există rase de câini mai buni la vânătoare decât alții, ei pretindeau că fac parte din cea mai bună dintre rasele umane făcute să domnească.

Am cunoscut un bătrân înțelept budist, un călugăr, care le-a spus într-o zi compatrioților lui că ar vrea să afle de ce toți oamenii îl consideră ridicol, chiar întristător, pe acela care spune el însuși: „Sunt omul cel mai inteligent, cel mai puternic, cel mai curajos și cel mai înzestrat din lume". Dacă însă aceeași persoană îl înlocuiește pe „eu" cu „noi" și spune „Suntem oamenii cei mai inteligenți, cei mai puternici, cei mai curajoși și cei mai înzestrați din lume", patria îl aclamă cu entuziasm, declarându-l „patriot". Numai că asta nu are nici o legătură cu patriotismul. Poți să fii atașat țării tale fără să fii nevoit să spui că restul planetei e locuit de niște nimicuri! Dar cu cât mai mulți oameni își aplecau urechea la acest gen de inepții, cu atât pacea era mai amenințată.

În ziua în care s-a adăugat și o criză economică gravă, condamnând în Germania un număr impresionant de oameni la șomaj, războiul a apărut ca fiind cel mai bun mijloc de rezolvare. Șomerii vor deveni soldați sau muncitori în uzinele de armament. Și, datorită războiului, tratatele de

la Versailles și Saint-Germain, care stârniseră atâta ură, vor fi abolite. Se mai credea că țările democratice occidentale – Franța, Anglia și Statele Unite – prinseseră gustul păcii și slăbiseră vigilența (cu alte cuvinte, se „moleșiseră") și că nu vor dori să se apere. Este adevărat că în acea perioadă nimeni nu voia război și că s-a făcut totul ca să nu i se ofere lui Hitler un pretext pentru a-i permite să târască lumea în tragedie. Din nefericire, nu-i greu să găsești un pretext și să scoți în evidență ceea ce s-ar putea numi un „incident" care, în alte timpuri, ar fi găsit cu ușurință o rezolvare. Exact așa a procedat Hitler și, în ziua de 1 septembrie 1939, armata germană a intrat în Polonia. Mă aflam deja în Anglia și îmi amintesc de profunda tristețe, dar și de hotărârea celor care au fost nevoiți să plece la război. De data aceasta, nimeni nu avea chef să intoneze cântece de război, nimeni nu visa la glorie. Cei care plecau la război nu-și făceau decât datoria, pentru că trebuia să se pună capăt nebuniei.

Sarcina mea era atunci să ascult radioul german și să-i traduc emisiunile în engleză, ca să se știe ce li se spunea și ce nu ascultătorilor germani. Împrejurările au făcut să trăiesc cei șase ani ai acestui război cumplit, din 1939 până în 1945, de ambele părți în același timp, s-ar putea spune, deși într-un mod diferit. Acasă vedeam hotărârea, dar și marea tristețe și angoasa pricinuite de plecarea oamenilor pe front, de consecințele atacurilor aeriene și de grijile legate de vicisitudinile războiului. La radioul german auzeam strigăte de triumf și dezlănțuiri de injurii. Hitler credea în puterea propagandei, și această încredere părea justificată atâta timp cât succesele din primii doi ani de război au depășit speranțele cele mai nebunești. Invadase Polonia, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Franța, o mare parte din Rusia și Balcanii și doar Anglia, acea insulă mică de la marginea Europei, încă rezista. Dar această situație nu putea să dureze la nesfârșit, deoarece radioul german anunța cu regularitate, în sunet de trompete, numărul de vase cu alimente și arme pentru englezi scufundate de submarine.

Dar când japonezii, fără declarație de război, au atacat în decembrie 1941 flota americană ancorată în rada portului Pearl Harbor, distrugând-o aproape în totalitate, în timp ce Hitler declara război Statelor Unite, când trupele germane au fost alungate din Africa de Nord în toamna anului 1942 și învinse de sovietici la Stalingrad în ianuarie 1943, în sfârșit, când aviația, Luftwaffe, s-a dovedit neputincioasă în evitarea cumplitelor bombardamente aliate asupra orașelor germane,

toți au fost nevoiți să recunoască adevărul: o victorie nu se obține doar cu vorbe frumoase și sunet de trompete. Când Winston Churchill a ajuns la putere în Anglia, într-un moment când situația părea disperată, a spus: „Nu promit nimic altceva decât sânge, sudoare și lacrimi". L-am crezut, pentru că ne lăsa și o rază de speranță. În schimb, nu știu câți ascultători germani au fost atenți la discursurile și promisiunile pe care le auzeam la radioul german cât era ziulica de mare.

Știu doar că nici ascultătorii germani, nici noi înșine nu am auzit despre cea mai înspăimântătoare dintre crimele săvârșite de germani în cursul acestui război. Îmi permit aici o comparație tristă cu un episod evocat mai înainte. Referitor la conchistadorii spanioli din Mexic, spuneam că au început, „acolo și în alte regiuni din America, să extermine în moduri oribile popoarele indiene, a căror civilizație atinsese un înalt grad de rafinament". Și adăugam: „Acest capitol din istoria omenirii este atât de înspăimântător și infamant pentru noi, europenii, încât prefer să nu spun mai multe".

Aș fi preferat să trec sub tăcere și atrocități comise în cursul secolului nostru, pentru că această lucrare se adresează unor cititori tineri. Dar, într-o zi, tinerii devin adulți. Așa că trebuie să afle, prin intermediul istoriei, că fanatismul și intoleranța pot să transforme oamenii în barbari. Astfel, în timpul ultimilor doi ani ai celui de-al doilea război mondial, bărbați, femei și copii evrei din toate țările Europei ocupate de armata germană au fost alungați din patria lor. Cei mai mulți au fost deportați în Est și asasinați.

Radioul german s-a ferit, evident, să vorbească despre toate acestea ascultătorilor, și, la început, ca mulți alții, nu mi-a venit să cred când, la sfârșitul războiului (în 1945), am aflat aceste fapte inimaginabile. Din nefericire, dovezile acestui genocid monstruos sunt numeroase și, deși a fost săvârșit în urmă cu mulți ani, este extrem de important să nu-l uităm și să nu facem în așa fel ca și cum nu ar fi existat niciodată. În amestecul de popoare de pe planeta noastră, este din ce în ce mai necesar să învățăm respectul față de celălalt și toleranța, cu atât mai mult cu cât cuceririle noastre tehnologice ne apropie zilnic și tot mai mult unii de ceilalți.

Importanța fenomenului tehnologic ne-a fost demonstrată și de-al doilea război mondial. Rezervele aproape inepuizabile din industria armamentului american, de care dispuneau și Anglia, și Uniunea

Sovietică, au făcut deznodământul inevitabil. Soldații germani s-au apărat zadarnic cu toată forța disperării, englezii și americanii au reușit să debarce, în cursul verii anului 1944, pe coastele Normandiei și să respingă trupele germane. Simultan, sovieticii au împins la retragere altă armată germană, care nu mai era în stare să se apere, și au intrat în Berlin în aprilie 1945, în momentul în care Hitler se sinucidea. De data aceasta, nu a mai fost vorba de tratat de pace. Învingătorii au decis să ocupe militar Germania și, timp de câteva zeci de ani, o frontieră strict supravegheată a divizat-o în două, una supusă autorității Uniunii Sovietice, cealaltă, autorității democrațiilor din Vest.

Desigur, înfrângerea Germaniei nu a pus capăt războiului, pentru că japonezii care, între timp, cuceriseră regiuni din Asia, erau departe de fi învinși. Și, pentru că părea că nu se mai sfârșește, americanii au recurs la o armă complet nouă, bomba atomică. Cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului, întâmplarea a făcut să întâlnesc un tânăr fizician care vorbea despre un articol publicat de un mare om de știință danez Niels Bohr. În el evoca posibilitatea teoretică de construire a unei „bombe cu uraniu", a cărei putere de distrugere ar depăși de departe tot ce se văzuse până atunci. Cu ocazia întâlnirii noastre, am căzut de acord că trebuia să sperăm ca o astfel de armă să poată fi lansată cel mult asupra unei insule pustii, doar cu scopul de a demonstra prietenilor și inamicilor că vechile concepte de luptă și război erau depășite. Deși numeroși oameni de știință, în timp ce lucrau cu îndârjire, în cursul acestui război, la realizarea acestei arme, aveau cu siguranță aceeași speranță ca noi, dorința a fost zadarnică. În august 1945, orașele japoneze Hiroshima și Nagasaki au fost primele victime ale acestei arme, cu urmări nocive inimaginabile, și Japonia a fost nevoită să se declare învinsă.

Cu toții eram conștienți că această invenție inaugura în istoria lumii o eră nouă, importanța descoperirii energiei atomice fiind mai mult sau mai puțin comparabilă cu cea a focului. Dar dacă focul poate să încălzească și să pârjolească, distrugerile lui sunt floare la ureche față de cele pe care le-ar putea provoca înmulțirea armelor atomice. Trebuie să sperăm că această înmulțire va face imposibilă o nouă folosire a acestei arme contra oamenilor. Știm cu toții că cele două mari puteri, americanii în Vest și rușii în Est, dețin un număr impresionant de acest tip de arme, dar sunt conștiente că nici ele nu ar supraviețui dacă le-ar folosi. Bineînțeles, lumea a evoluat de la ultimul război. Cele mai multe populații

care au făcut parte din Imperiul Britanic au devenit autonome între timp. Din păcate, nu se înțeleg mai bine. Totuși, în pofida luptelor fără milă și amenințărilor de crize din 1945 în diferite colțuri ale globului, a fost evitat un al treilea război mondial, deoarece știm foarte bine cu toții că acesta ar putea să însemne sfârșitul istoriei lumii. E doar o slabă consolare, dar e mai bine decât nimic. Evident, această situație cu totul nouă i-a făcut pe mulți oameni să condamne cu violență realizările științei care ne-au dus pe marginea prăpastiei. Acești oameni n-ar trebui însă să uite că, fără știință și tehnologie, nu ar fi putut repara o parte din pagubele și distrugerile războiului mondial și că, datorită lor, au putut să revină la o viață normală mult mai repede decât își imaginaseră.

Și mai vreau să fac o mică adăugire. Capitolul meu despre „Om și mașină", deși exact, arată doar un aspect al lucrurilor. Chiar dacă rămâne de netăgăduit faptul că înlocuirea muncii manuale cu folosirea mașinilor a provocat multă mizerie, ar fi trebuit să adaug că, fără noile tehnologii de producție de masă, ar fi fost imposibil să fie hrănită, îmbrăcată și adăpostită o populație în continuă creștere. Sporirea natalității și scăderea mortalității infantile se datorează în mare parte progresului științei care, de exemplu, a favorizat igiena impunând instalarea apei curente. Este incontestabil faptul că industrializarea crescândă a Europei, Americii și Japoniei ne-a făcut să pierdem multe lucruri frumoase, dar să nu uităm câte lucruri binecuvântate a oferit în schimb.

Îmi amintesc încă perfect de ceea ce se lăsa să se înțeleagă atunci când, în tinerețea mea, se vorbea despre „oamenii săraci". Cei pe care îi diferențiam de „burghezii" din marile orașe nu erau doar cei săraci lipiți pământului, cerșetorii și cei fără adăpost. Erau incluși și muncitorii și muncitoarele, pe care îi recunoșteam de departe după îmbrăcăminte. Femeile aveau o basma pe cap ca să se apere de frig și nici un muncitor nu ar fi purtat o cămașă albă pentru că murdăria s-ar fi văzut imediat. Ei da, se vorbea atunci de un „miros al oamenilor săraci", pentru că cei mai mulți dintre orășeni trăiau în apartamente prost aerisite, având cel mult un robinet de apă curentă pe palier. O casă burgheză (și nu doar la oamenii bogați) avea în general o bucătăreasă, o femeie bună la toate și, uneori, o bonă pentru copii. Aceste femei trăiau, desigur, mai bine decât dacă ar fi rămas acasă, dar acest mai bine e foarte relativ. Nu aveau dreptul, de exemplu, decât la o zi liberă pe săptămână și erau numite „servitoare". În copilăria mea, oamenii le acordau deja mai multă considerație și, după

al doilea război mondial, a început să se vorbească despre „ menajere". Totuși, când am ajuns la Berlin pentru studii universitare, la intrarea caselor încă exista un panou unde se putea citi „Rezervat exclusiv stăpânilor", ceea ce mă întrista foarte mult atunci. Servitorii și comisionarii erau nevoiți să folosească o scară situată în partea din spate și nu aveau nici măcar dreptul să ia ascensorul când duceau lucruri grele.

Acum, toate acestea au rămas doar un vis urât. Firește, din nefericire, mai există mizerie și cartiere sărace în orașele din Europa și America, dar cei mai mulți dintre muncitorii din uzină, și chiar șomerii, trăiesc astăzi mai bine decât mulți cavaleri din Evul Mediu în castelul lor fortificat. Mănâncă mai bine, sunt mai sănătoși și trăiesc, în general, mai mult, ceea ce nu se întâmpla cu puțin timp în urmă. Din toate timpurile, oamenii au visat o „epocă de aur". Și, dacă pentru mulți, aproape că s-a realizat, nimeni nu vrea să recunoască asta. În țările din Est, cărora armatele sovietice le impuseseră sistemul comunist, situația de după război a fost cu totul alta. Reacția a venit mai ales din partea populației din Germania de Est. După ce a asistat ani de zile la ameliorarea nivelului de viață al țărilor vecine, ea a refuzat într-o zi să mai facă marile sacrificii pe care sistemul comunist i le cerea. Și, în 1989, s-a produs un lucru de neconceput, într-un mod cu totul neașteptat. Germanii din Est au reușit să forțeze deschiderea frontierei care despărțea cele două Germanii, și țara a fost reunificată. Mișcarea s-a prelungit până în Uniunea Sovietică, unde sistemul politic s-a prăbușit, precum și în alte țări din Europa de Est.

În prima versiune a acestei cărți, încheiam capitolul consacrat primului război mondial astfel: „Sperăm cu toții un viitor mai bun. Trebuie neapărat să vină!" Acest timp chiar a venit? Pentru mulți dintre oamenii care populează pământul, el este încă departe. Din cauza creșterii foarte mari a populației în Asia, în Africa și în America de Sud, acolo încă domnește mizeria, o mizerie care, până nu demult, părea normală în țările noastre. Or, asistența pe care o putem furniza nu e lucru ușor, pentru că, și acolo, ca întotdeauna, intoleranța merge mână în mână cu mizeria. Dar progresele în răspândirea informațiilor au ajuns la conștiința celor mai bogate națiuni și le-au făcut puțin mai atente. Când, într-o țară îndepărtată, un cutremur de pământ, o inundație sau o secetă puternică face multe victime, mii de oameni din țări avute depun întreaga energie și își folosesc mijloacele ca să le vină în ajutor. Nici așa ceva nu exista altădată. Cred că este dovada că avem dreptul să sperăm într-un viitor mai bun.

Cuprins

A fost o dată 5
Trecut și amintire – Înainte de a exista oamenii – Șopârle gigantice – Pământ fără viață – Soare fără pământ – Ce este istoria?

Cei mai mari inventatori care au existat vreodată 9
Maxilarul inferior al omului de Heidelberg – Omul de Neandertal – Preistoria – Focul – Uneltele – Oamenii grotelor – Limbajul – Pictura – Magia – Perioada glaciară și paleoliticul inferior – Neoliticul – Construcțiile pe piloți – Oameni ca mine și ca tine

Țara de pe malul Nilului 15
Regele Menes – Egiptul – Un imn închinat Nilului – Faraonul – Piramidele – Religia Egiptului antic – Sfinxul – Hieroglifele – Papirusul – Revoluția din Vechiul Imperiu– Reformele lui Akhenaton

Luni, marți... 22
Mesopotamia astăzi – Săpăturile arheologice de la Ur – Tăblițele de argilă și scrierea cuneiformă – Legile lui Hammurabi – Cultul stelelor – Originea numelui zilelor săptămânii – Turnul Babel – Nabucodonosor

Un zeu unic 30
Palestina – Avraam originar din Ur – Potopul – Moise, sclav în Egipt și anul fugii din Egipt – Saul, David și Solomon – Împărțirea regatului – Distrugerea Israelului – Profeția – Prizonierii babilonieni – Întoarcerea – Vechiul Testament și religia lui Mesia

Ș.T.I.I S.Ă. C.I.T.E.Ș.T.I 35
Caracterele scrisului – Fenicienii și agențiile lor comerciale

Eroii și armele lor 37
Cântecele lui Homer – Săpăturile arheologice ale lui Schliemann – Regi pirați – Creta și labirintul – Migrația dorienilor – Cântecele eroilor – Triburile grecești și coloniile lor

O luptă inegală 43
Perșii și credințele lor – Cirus cucerește Babilonul – Cambise în Egipt – Imperiul lui Darius – Revolta ionienilor – Prima expediție punitivă – A doua expediție punitivă și bătălia de la Maraton – Campania lui Xerxe – Termopile – Bătălia de la Salamina

Două orașe mici dintr-o țară mică 50
Jocurile Olimpice – Oracolul din Delfi – Sparta și educația spartană – Atena – Dracon și Solon – Adunarea poporului și tiranii – Pe timpul lui Pericle – Filozofia – Sculptura și pictura – Arhitectura – Teatrul

„Iluminatul" sau „Prefericitul" și țara lui 57
India – Mohenjo-Daro, un oraș contemporan cu Ur – Invazia indienilor – Limbile indo-europene – Castele, Brahma și migrația sufletelor – „Iată ce ești" – Fiul regelui Gautama – Iluminarea – Nirvana – Adepții lui Buddha

Marele gânditor al unui mare popor 64
China înainte de nașterea lui Hristos – Împăratul Chinei și prinții – Semnificația scrierii chineze – Confucius – Sensul datinilor și obiceiurilor – Familia – Stăpân și supus – Laozi – Taoismul

Cea mai mare aventură 69
Războiul peloponeziac – Războiul de la Delfi – Filip al Macedoniei – Bătălia de la Cheroneea – Declinul imperiului perșilor – Alexandru cel Mare – Distrugerea Tebei – Aristotel și știința sa – Diogene – Cucerirea Asiei Mici – Nodul gordian – Bătălia de lângă Issos – Cucerirea Tirului și Egiptului – Alexandria – Bătălia de la Gaugamela – Expediția în India – Porus – Alexandru, stăpânul Orientului – Moartea lui Alexandru și succesorii săi – Elenismul – Biblioteca din Alexandria

Alți luptători și alte lupte 81
Italia – Roma și legenda întemeierii sale – Lupta claselor – Cele douăsprezece table ale legii – Caracterul romanilor – Cucerirea Romei de către gali – Cucerirea Italiei – Pirus – Cartagina – Primul război punic – Hannibal – Trecerea Alpilor – Quintus Fabius Maximus – Cannae – Ultima somație – Victoria lui Scipio asupra lui Hannibal – Cucerirea Greciei – Cato – Distrugerea Cartaginei

Un dușman al istoriei 88
Împăratul Qin Tsin Huangdi – Distrugătorul cărților prin foc – Prinții Tsin și numele Chinei – Marele Zid Chinezesc – Familia imperială Han – Funcționari instruiți

Stăpânii lumii occidentale 91
Provinciile romane – Străzile și apeductele – Legiunile – Frații Gracchi – Pâine și circ – Marius – Cimbrii și teutonii – Războiul sclavilor – Iuliu Cezar – Luptele din Galia – Victoria războiului civil – Cleopatra – Reforma calendarului – Asasinarea lui Cezar – August și imperialismul – Artele

O veste mare 100
Iisus Hristos – Predicile de pe munte – Crucea – Sfântul Pavel către corintieni – Cultul împăratului – Nero – Incendierea Romei – Primele persecuții ale creștinilor – Catacombele – Titus distruge Ierusalimul – Răspândirea în lume a evreilor

Viața în imperiu și la frontierele sale 106
Case de raport și vile – Termele – Colosseum – Germanii – Arminius și bătălia din pădurea Teutoburg – Limesurile – Culturile străine ale trupelor – Bătăliile lui Traian în Dacia – Luptele lui Marc Aureliu lângă Viena – Împăratul soldaților – Declinul Italiei – Răspândirea creștinismului – Reformele lui Dioclețian – Ultima persecuție a creștinilor – Constantin – Întemeierea Constantinopolului – Împărțirea imperiului – Creștinismul religie de stat

Furtuna 113
Hunii – Vizigoții – Marile invazii – Attila – Leon cel Mare – Romulus Augustulus – Odoacru și sfârșitul Antichității – Ostrogoții și Teodoric – Ravenna – Iustinian – *Corpus iuris* și Sfânta Sofia – Sfârșitul goților – Lombarzii

Începe noaptea înstelată a Evului Mediu 120
Timpurile întunecate ale Evului Mediu? – Credință și superstiție – Stiliții – Benedictinii – Salvarea moștenirii antice – Semnificația mănăstirilor din nord – Botezul lui Clovis – Rolul clerului în regatul merovingian – Bonifaciu

Nu există decât un singur Dumnezeu, Allah, și Mahomed e profetul lui 125
– Regiunea deșertică a Arabiei – Mecca și Kaaba – Originile și viața lui Mahomed – Persecuția și fuga – Medina – Lupta cu Mecca – Ultima predică – Cucerirea Palestinei – Perșii și egiptenii – Incendierea Bibliotecii din Alexandria – Asediul Constantinopolului – Cucerirea Africii de Nord și a Spaniei – Bătălia de la Poitiers – Civilizația arabă – Cifrele arabe

Un cuceritor care știe să și guverneze 135
Merovingienii – Regatul francilor – Luptele lui Carol cel Mare în Galia, Italia și Spania – Avarii – Lupta contra saxonilor – Legende de eroi – Încoronarea împăratului – Emisarii lui Harun al-Rașid – Împărțirea și declinul imperiului carolingian – Svatopluk – Vikingii – Teritoriile normande

Lupta pentru stăpânirea creștinătății 141
Estul și Vestul în perioada carolingiană – Înflorirea civilizației în China – Invazia maghiarilor – Regele Henric – Otto cel Mare – Austria și dinastia Babenberger – Feudalitatea și iobăgia – Hugo Capet – Danezii în Anglia – Viața religioasă – Lupta pentru investitură – Grigore al VII-lea și Henric al IV-lea – Canossa – Robert Guiscard și Wilhelm Cuceritorul

Cavalerii 148
Cavaleri și călăreți – Fortărețele – Paji, scutieri și ceremonia de investire a cavalerilor – Datoria cavalerului – Arta de a iubi – Turnirurile – Poezia cavalerească – *Cântecul nibelungilor* – Prima cruciadă – Godefroy de Bouillon și cucerirea Ierusalimului – Semnificația cruciadelor

Împărat în timpurile cavalerești 156
Frederic Barbarossa – Trocul și economia monetară – Orașele italiene – Imperiul – Rezistența și căderea milanezilor – Ceremonia de consacrare a cavalerilor de Mainz – A treia cruciadă – Frederic al II-lea – Ghelfii și ghibelinii – Inocențiu al III-lea – *Magna Charta* – Administrarea Siciliei – Sfârșitul dinastiei Hohenstaufen – Gengis Han și invaziile mongole – O epocă fără împărat și legea celui mai tare – Legenda lui Kyffhäuser – Rudolf de Habsburg – Victoria asupra lui Ottokar – Întemeierea puterii familiei de Habsburg

Orașele și burghezii 169
Piețele și orașele – Negustorii și cavalerii – Corporațiile – Construirea catedralelor – Călugării cerșetori și predicatorii cheamă la căință – Persecutarea evreilor și ereticilor – Captivitatea „babiloniană" a papilor – Războiul de o sută de ani cu Anglia – Ioana d»Arc – Viața la curte – Universitățile – Carol al IV-lea și Rudolf, „Fondatorul"

O nouă eră 177
Burghezii din Florența – Umanismul – Renașterea Antichității – Înflorirea artelor – Leonardo da Vinci – Familia Medici – Papalitatea Renașterii - Ideile noi din Germania – Tiparul – Praful de pușcă – Declinul lui Carol Temerarul– Maximilian, ultimul cavaler – Mercenarii – Războaiele din Italia – Maximilian și Albrecht Dürer

O lume nouă 185
Busola sau compasul – Spania și cucerirea Granadei – Cristofor Columb și Isabela, regina Spaniei – Descoperirea Americii – Timpuri

noi – Destinul lui Cristofor Columb – *Conquistadores* – Fernando Cortez – Mexico – Căderea lui Montezuma – Portughezii în India

O nouă credinţă 193
Construirea bazilicii San Pietro – Tezele lui Luther – Hus, predecesorul lui Luther – Bula palală aruncată în foc – Carol Quintul şi imperiul lui – Jefuirea Romei – Dieta de la Worms – Luther la Wartburg – Traducerea Bibliei –Zwingli – Calvin – Henric al VIII-lea al Angliei – Cuceririle turcilor – Împărţirea Imperiului German

Biserica militantă 200
Ignaţiu de Loyola – Conciliul de la Trento – Contrareforma – Noaptea Sfântului Bartolomeu – Filip al Spaniei – Bătălia de la Lepanto – Elisabeta a Angliei – Maria Stuart – Naufragiul Invincibilei Armada – Implantările comerciale engleze în America – Compania Indiilor – Începuturile Imperiului Britanic

O epocă oribilă 206
Tulburările de la Praga – Războiul de Treizeci de Ani – Gustav-Adolf – Wallenstein – Pacea westfalică – Distrugerea Germaniei – Vânătoarea de vrăjitoare – Apariţia unei concepţii ştiinţifice despre lume – Legile naturii – Galilei şi procesul său

Un rege nefericit şi altul fericit 212
Carol I Stuart – Cromwell şi puritanii – Revolta Angliei – Anul revoluţiei glorioase – Bogăţia Franţei – Politica lui Richelieu – Mazarin – Ludovic al XIV-lea – Trezirea regelui – Versailles – Sursele financiare ale guvernului – Mizeria ţăranilor – Războaiele de anexare

Ce se petrecea în aceeaşi perioadă în estul Europei 219
Cuceririle turcilor – Revolta din Ungaria – Asediul Vienei – Ian Sobieski şi eliberarea Vienei – Primul Eugen de Savoia – Ivan cel Groaznic – Petru cel Mare – Naşterea Sankt Petersburgului – Carol al XII-lea al Suediei – Stralsund – Creşterea puterii Rusiei

Timpuri cu adevărat noi 226
Filozofia Secolului Luminilor – Toleranţă, raţiune şi umanitate – Critica gândirii Secolului Luminilor – Importanţa Prusiei creşte – Frederic cel Mare – Maria-Tereza – Armata prusacă – Marea coaliţie – Războiul de Şapte Ani – Iosif al II-lea – Abolirea iobăgiei şi pedepsei cu moartea – Reforme grabnice – Războiul de independenţă din America – Benjamin Franklin – Drepturile omului şi sclavii negri

O revoluţie de o mare violenţă 233
Ecaterina cea Mare – Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea – La curte – Jurisdicţia seniorială – Stilul rococo – Maria Antoaneta – Convocarea Stărilor Generale – Cucerirea Bastiliei – Suveranitatea poporului – Adunarea Naţională – Iacobini – Ghilotina şi Tribunalul Revoluţionar – Danton – Robespierre – Domnia Terorii – Condamnarea regelui – Victoria asupra străinătăţii – Raţiunea – Directoratul – Republicile vecine

Ultimul cuceritor 242
Napoleon Bonaparte în Corsica – Venirea la Paris – Asediul portului Toulon – Cucerirea Italiei – Expediţia în Egipt – Imperiul –Consulatul şi Codul napoleonian – Împăratul francezilor – Victoria de la Austerlitz – Sfârşitul Sfântului Imperiu Romano-Germanic – Francisc I al Austriei – Blocada continentală – Victoria asupra Rusiei – Spania şi războiul civil – Aspern şi Wagram – Revolta germană – Marea Armată – Retragerea din Rusia – Bătălia de la Leipzig – Congresul de la Viena – Întoarcerea lui Napoleon din insula Elba – Waterloo – Sfânta Elena

Omul şi maşina 255
Monarhia burgheză – Maşina cu aburi, vaporul, locomotiva, telegraful, maşina de filat şi războiul mecanic de ţesut – Cărbunele şi minereul de fier – Distrugătorii de maşini – Ideile socialiste – Marx şi teoria luptei de clasă – Liberalismul – Revoluţiile din 1830 şi 1848

De cealaltă parte a mărilor 263
China până în secolul al XVIII-lea – Războiul opiului – Revolta lui Dai-Ping – Prăbuşirea Chinei – Japonia în jurul anului 1850 – Revoluţia în beneficiul mikadoului – Modernizarea Japoniei cu ajutor străin – America după 1776 – Statele sclavagiste – Nordul – Abraham Lincoln – Războiul civil

Două noi imperii în Europa 270
Europa după 1848 – Împăratul Franz-Iosef şi Austria – Confederaţia germanică – Franţa sub Napoleon al III-lea – Rusia – Declinul Spaniei – Eliberarea popoarelor din Balcani – Lupta pentru cucerirea Constantinopolului – Regatul Sardiniei – Cavour – Garibaldi – Bismark – Reforma armatei contra constituţiei – Bătălia de la Königgrätz – Sedan – Întemeiera Imperiului German – Comuna din Paris – Reformele sociale ale lui Bismark – Îndepărtarea

Lupta pentru o nouă împărţire a lumii 277
Industria – Pieţele şi regiunile bogate în materii prime – Anglia şi Franţa – Războiul ruso-japonez – Italia şi Germania – Cursa înarmării – Austria şi Estul – Izbucnirea primului război mondial – Noi arme – Revoluţia în Rusia – Intervenţia Americii – Condiţiile de pace – Progresele ştiinţei – Sfârşit

Acea părticică din istoria lumii pe care am trăit-o eu însumi. Întoarcerea în trecut 287
Creşterea populaţiei Pământului – Înfrângerea puterilor din Europa Centrală în primul război mondial – Incitarea la violenţă a maselor populare – Dispariţia toleranţei din viaţa politică în Germania, în Italia, în Japonia şi în Uniunea Sovietică – Criza economică şi izbucnirea celui de-al doilea război mondial – Propagandă şi realitate – Genocidul evreilor – Bomba atomică – Binecuvântările ştiinţei – Prăbuşirea sistemelor comuniste – Măsurile de ajutorare internaţionale, surse de speranţă